

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Cemal Kutay

TRABLUS
'GARB'de
BİR AVUÇ
KAHRAMAN

Elinizdeki kitabı tamamladığınız zaman, mevzu ile yakından alakalı, fakat bu hacim içine sığdırmaya imkân olmayan bahisler hatırlatılmadan, aydınlık fikre varabilmenin imkânsızlığını takdir edeceksiniz. Bu sebeple, kitabın içinde ve asıl mevzu devam ederken araya konulmuş çerçevesel fıkralar göreceksiniz. Bunları lütfen metinden ayrı okuyunuz. Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi'mizin muhterem okurları için bu tarzımız malûmdur. Bu cildleri okumamış olan muhterem okurlarım için, çerçevesel fıkralara dair bu izahı zarurî addettim.

TARİH KONUŞUYOR serisinin, iki ay sonra alacağınız yedinci ve müteakip olanlarında da aynı tarza devam edeceğiz. Böylelikle, eserin ana fikri ve ana hâdiseler üzerinde daha aydınlık neticeler için, sizleri yormamış ve mevzu ile yakından ilgili olup da, mâzinin nısyân perdesine bürünmüş hâdiselerin hatırlanmasında da hizmet etmiş olacağımı sanıyorum.

Saygı ile arz ederim.

C. K.

TARİH YAYINLARI müessesesinin neşrettiği Tarih Konuşuyor serisinin altıncı kitabı olarak, 1963 senesi Mayıs ayında, İstanbul'da ERCAN Matbaasında 4000 adet basılmıştır.

ELİNİZDEKİ KİTAP

Elinizdeki kitap, İmparatorluğumuzun buhranlı ve karanlık günlerinde, fırsat bekliyen bir sömürgeciye karşı, devlet olarak değil, Ordu'nun cesur ve vatansever bir avuç zabitanın giriştiği şeref ve haysiyet kavgasının hikâyesidir: Bu destandan Osmanlı Hükûmranlığının en mânalı müessesesi çıkmıştır: Teşkilât-ı Mahsusa. Ve, bu hareketin içinden de, iki büyük şahsiyet, kendi devirlerine istikamet vermiştir: Enver ve Mustafa Kemal.

Bugün de Türkiyemizin coğrafyası, bizi, yakın veya uzak gelecekte, benzer emeklerin içine atabilir: Eğer, Trablus-Garb'de, bir avuç kahramanın şahıslarında temsil ve tatbik ettikleri haysiyet ve şeref mücadelesi olmasaydı, ondan sonraki Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele hamasetleri mümkün olabilir miydi? Ferdler, aslında ne kadar kabiliyetli, istidatlı, değerli olurlarsa olsunlar, onların bu kudretlerini bir oluş potasında kaynatarak netice alabilecek müsterek emekler ve elverişli iklim yaratılmamış olursa, gurur veren ve örnek tutulan hâdiseler daima hayâllerde birer ümid olarak kalmıya mahkûmdur: Trablus - Garb, vatan sayılan bir toprağın üzerinde şartlar ne olursa olsun mücadelenin kaçınılmaz şartını, İkinci Mesrutiyeti ilân eden nesle ders olarak veren «büyük hâdis» dir: Daha sonra Balkan Harbi çıktı, Birinci Dünya Harbi patladı, Millî Mücadelenin çetin sathına sürüklendik. ve, Trablus-Garb, hafızalardan silindi...

Aslında ise, bütün bu devrelerin temel taşı O idi.. Çünkü Trablus-Garb'de vazife alanlar, bir devlet emri'ni yerine getirmiyorlardı.. Aksine, devlete karşı geliyorlardı: Hem her şeye sahib bir düşmanın önüne, hiçbir şeye sahib olmadan çıkacaksın, hem de bu kıışta devletin senin yanında olmayacak, karşında bulunacak!.. İşte, gözlerden irak olduğu için gönüllerde de yeri olmayan bir ülkenin vatan topraklarından bir parça olarak savunulmasında, böyle bir eşsirlığın tâtırası yatar...

* *

Elinizdeki kitabın hususiyetlerinden birini, Atatürk'ün son akrabası olarak hayata gözlerini 1962 senesinde, yani geçen yıl yunan Tayyare Cemiyeti Reisi (Hava Kurumu Başkanı) Rize mebusu Fuad Bulca merhum'un neşredilmemiş hâtıralarını da ihtiva etmesidir. Atatürk, garib bir duygu ile, Trablus-Garb'e ait hâtıraların yazılmasını arzulanmış, bu isteğini de, Trablus-Garb harbinde Derne Şark karargâhı kumandanı iken, muaviniğini yapan Fuad Bulca'dan istemişti. Atatürk'ün hayatında bu arzusunu yerine getirmeye muvaffak olamayan Fuad Bulca, O'nun ölümünden sonra ve bir köşeye çekildiği günlerde, akrabası, lideri, şefi olan insanın arzusunu yerine getirmeden gözlerini kaparsa, mânevî ezâ içinde ruhunun huzursuz olacağını düşünmüş ve notlarını bu kitabın muharri-rine tevdi etmiştir. Kitabın birinci kısmı Fuad Bulca'nın hâtıralarına aittir. İkinci ve büyük kısmı ise, Osmanlı İmparatorluğu Teşkilât-ı Mahsusa Reisi muhterem Eşref Sencer Kuşçubaşı'nın dosyalarından derlenmiştir.

Trablus-Garb, bugün istiklâline kavuşmuş bir Müslüman devletin ülkesidir. O da, bütün Orta-Doğu

ve Garb Ocakları adını verdiğimiz bugünkü Tanus, Fas, Cezair gibi bizimdi... Biz Osmanlı Türkleri, buraları, Anadolu kadar öz vatan saydık. Bu görüşün tarihi gerçeklere ne ölçüde intibak ettiği, ayrı bir mevzudur: Fakat asırlarca, hepsinin saadeti ile mes'ut, derdi ile baksız olduk, uğurlarında kanımızı seve seve akıttık. Tarih ve hâdiseler isbat etti ki onların da en mutlu, aydın günleri, Türk Bayrağının idaresinde imiş.

Bütün bunlar, nihayet yüz yıllık mâzi... Fakat sanki, bir başka dünyanın olup bitenleri kadar bize uzak geliyor. On dokuzuncu yüz yılın ikinci yarısı ve yirminci yüz yıl, cihan haritasını değiştiren temel değişikliklere sahne oldu. O günlerden bizlere kalan tatlı, acı birçok hâtıra...

İşte elinizdeki kitab, en yakın geçmişe, elli iki sene öncesine ait, gerçekten bilinmiyen bir menkıbe-nin destanını, tarihin derinliklerinden Sizlere sesleniyor. Dinlemeye ve üzerinde düşünmeye değer bir ses...

Cemal KUTAY

Mayıs, 1963 - Moda, İstanbul

«— BU SATIRLARLA, ATATÜRK'ÜN MÂNEVÎ BİR VASIYETİNİ YERİNE GETİRMİŞ OLUYORUM.»

Türk Tayyare Cemiyeti (Hava Kurumu) Başkanlığını, aziz arkadaşım rahmetli Cevad Abbas Gürrer'den devir aldığım günlerde idi. Gazi Mustafa Kemal başımızda, hep birlikte, daha sonra plânör alanı olan Etimesud'a gitmiştik. Ankara'nın ilk senelerini hatırlayanlar step çoraklığını bilirler. Hayâlî geniş olanlar için çorak ufukları, yeşilden ve sudan mahrum her tabiat parçasına benzetmek kabildi. Gazi'nin hafızasında nasıl bir tedarî oldu bilmiyorum, Trablus-Garb harbine saha olan çölleri hatırladı. Dudaklarım da acı bir tebessümle:

«— Sadece burada toprak kaymıyor.. Fark burada..» dedi, ve yine nasıl bir ruhî intibakla, onu da bilemem, bana döndü:

«— Fuad... Sen şu Trablus hâtıralarımızı yazsana.. Nuri de sana yardım eder. O günlerden başka kimler kaldı aramızda? Hah, Ali Bey de var. Onlardan da faydalanabilirsin. Sonra beraber gözden geçiririz.»

«Nuri» dediği, Kütahya mebusu ve Atatürk'ün çocukluk arkadaşı rahmetli Nuri Conker'di. «Ali Bey» dediği de, Nafia Vekili Ali Çetinkaya merhum idi. Şimdi ben bu satırları karalarken, hepsi Allah'ın rahmetine intikal etmiş bulunuyorlar. Cümlesini hasretle yâdetmek tâbiri, kalbimdeki merareti nasıl ifade edebilir?

Atatürk, arzularının daima yerine getirileceğinden emin, ve bilhassa bu netice kendisine yakın olanların şahsına karşı duydukları saygı ve sevginin teminatı olarak indinde makbul ve muhterem idi. Ben, O'nun bu arzusunu, bahsettiği arkadaşların da hafıza-

larından istifade ederek yerine getirmeye çalıştım. Bu satırlarla Atatürk'ün mânevi bir vasiyetini yerine getirmiş oluyorum. O günkü düşünce telâkkilerimiz, hâdiseleri tarihî vesikalara bağlamayı bizde âdet ve hattâ lüzum haline getirmemişti. Bunu samimiyetle ıtlaf edeyim. Fakat, bütün vazife ve faaliyetleri terk ile, yorgun ve hasta bedenimi sükûna tevdi ettiğim şu günlerde, yarım yüz yıla yaklaşan o müstesnâ mâzinin hâtıralarıyla, kalbim doludur. Sıkıntılar, mahrumiyetler, bitmez tükenmez derdlerin geçid resmi yaptığı o geçmişe neden «müstesnâ» diyorum? Çünkü hepimizin genç yürekleri, vatana ve hürriyete, istiklâl ve yurdun toprak bütünlüğüne hizmet cehdi ile dolu idi. Bizi, Trablus-Garb'in kılgın çölleri, İstanbul'dan sürükliyen sebepler ne madde, ne mevki, ne şöhret değildi. Bunların hiç birisi kum deryası içinde yoktu. Bilâkis, meşakkat, yokluk ve hepsinin üstünde ölüm tehlikesi vardı. Fakat bizler, o beldeleri, mensubu olduğumuz İmparatorluğumuzun ayrılmaz parçaları sayıyorduk. Askerdik. Bu aziz milletin açtığı mekteplerde okumuş, ekmeğini yemiş, ona kanımız bahasına sadakat yemini yapmıştık. Mensubu olmakla daima iftihar ettiğim Trablus-Garb mücahitleri arasında, Mustafa Kemal gibi, Enver gibi, devirlerine şahsiyetlerinin adlarını emekleriyle yazabilmiş insanlar çıktı. O günkü arkadaşlarımızdan çoğu, vatan için daha sonra can verdiler. Hayatta kalanlar da, bu aziz memleketin refah, istiklâl, saadet ve mutluluğu için didindiler.

Ben bir kalem sahibi değilim. Tarihe hiç değilim. Burada okuyacaklarımız, şahsen hafızamda kalanlarla, beraber didindiğimiz arkadaşlarımızın hâtıralarıdır. Sıze söyleyebileceğim tek şey, hiçbir hâdisenin aslından ayrılmamış, olduğu gibi anlatılmış olmasıdır. Bütün

fânî hislerden uzak mevkilerde ve yaşlardayız. Tek gayem, Atatürk'ün gönülden istediği gerçek olan bir arzusunu yerine getirmiş olmak ve vatanın neresi olursa olsun tehlikeye düştüğü zaman, şart ve imkân tanımadan imdadına koşmanın gençliğimize rastlamış örneğini bugünkü nesle verebilmektir.

HEYECAN TUFANI VE HAYAL KIRIKLIKLARI :

İkinci Meşrutiyet, bir heyecan tufanı içinde ilân edilmişti. Rejimin değişmesi ile, devlet ve milleti dertlendiren bütün müzmin illetlerin sihirli değnekle

be-i vezaret, yâni vezirlik vermiş, PAŞA unvanı ile sadaret makamına oturan ve yaşı, kendisini takip eden Said Paşanın 81 yaşının yarısından sadece yedi yaş fazla olan, yâni kırk sekiz yaşındaki sadrazama, muhalefet «Çocuk Vezir» de demişti.

Karikatürist Cem'in İbrahim Hakkı Paşanın karşısına sıraladığı çetin işlerden hiçbirisi, yeni sadrazamın sukutuna sebep olmadı da, karikatürde sıralanan işlerin arasında yer almayan bir temel mevzu, vatanın bağrından söküp alınmak istenen Trablus-Garb sebep oldu.

Gerçekten daha sonraki vesikalar gösterdi ki, İtalyan Hükûmeti, Trablus-Garb'i işgal hazırlığına, İbrahim Hakkı Paşanın sefirliği zamanında başlamıştı. Gaflet, sadece sefirin kendisinde mi idi? O, Bab-ı Âl'i'yi vaktinde ikaz etmiş olsa idi alınacak tedbirler var mıydı? Bütün bunlar ayrı meselelerdir. Asıl mesele, bir devlet adamının, memleketine felâket getirmiş olan hâdiselerin, onların gelip çatmasından önce karşısına çıkabilmiş olmasıdır.

Tarih, bu ileriye görmeye sahip olanları selâmlıyor. Belki de, gerçek devlet adamının itibarını ve kıymetini politikanın gelip geçici ve çok zaman hakiki değeri olmayan itibar ve alkışlarından ayırıp, zamana hükmedebilmiş kişiyet ve basiretini ucuzlatmamak için...

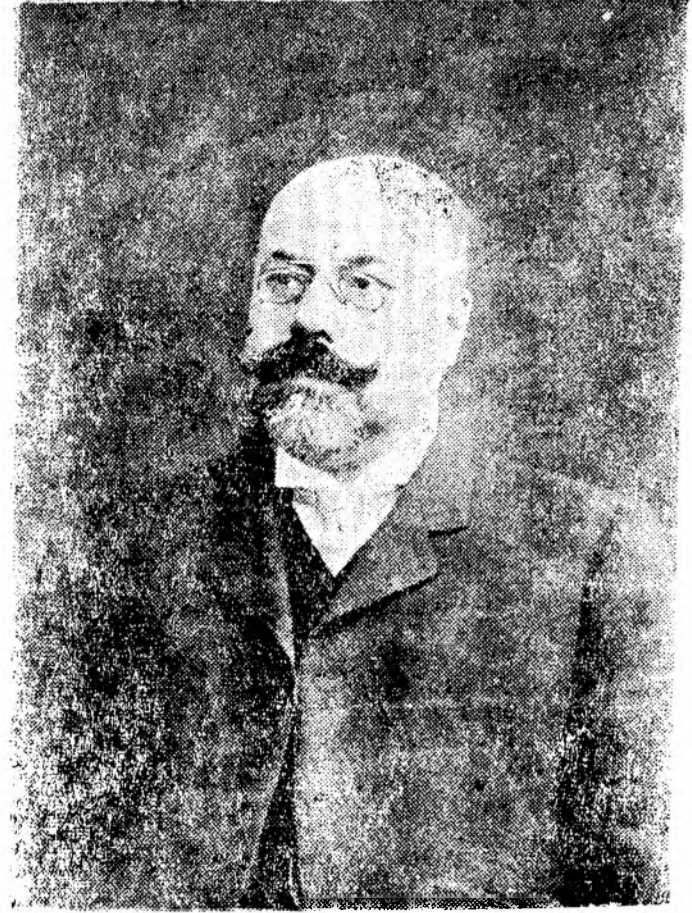
dokunulmuşcasına şifa bulacağını sanıyorduk. Hayâl kırıklıkları gecikmedi: Evvelâ, Avusturya Bosna - Hersek'i ilhak etti, Yunanistan Girid'e benimdir dedi, bize kucak kucak muhabbet ve yardım yapılmasını beklerken, aksine, hakiki mânasıyla derlenip toparlanmamızı önliyecek güçlükler önümüze yığılmaya başladı. Bu arada, İtalya da, zamanlardır hazırlandığı daha sonra anlaşılan Trablus-Garb'e, sudan bir bahane ile el attı. Yirmi dört saatlik ultiatomun müddetinin bitmesini bile beklemedi, Rodos ve on iki adayı işgale başladı.

Halk efkârı için en büyük sürpriz, Trablus-Garb'in işgali idi. Girit ve Bosna - Hersek üzerinde, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu ile Yunanistan'ın emelleri zaten malûmdu ve bu meseleler, zamanlardır çeşitli hâdiseler halinde sürüp gidiyordu. Fakat, İtalya'nın Trablus-Garb'i istemesi, bu işgal için de bulunduğu sudan sebep ve bahaneler, memleketin her tarafında derin ve haklı infial ve asabiyete yol açmıştı. İyi hatırlarım: O zamanlar, pek moda olan Şılık Marka fesler, Avusturya'dan gelirdi. Halk, Bosna - Hersek'in Avusturya tarafından ilhakının ilân edilmesi üzerine, diğer Avusturya mamülleriyle beraber bu feslere de boykot etmişti. Trablus-Garb mebuslarından birisi, İtalya'nın harb ilânı üzerine Meclise bir takrir vererek, İtalya'dan getirtilen maddelerin tesbiti ile halka bildirilmesini ve boykot'un İtalyan mamüllerine de tatbikini istemişti. Çünkü, Trablus-Garb'e giderken tanıştığımız bu yaşlı ve sarıklı zat da biliyordu ki, o günkü şartlar içinde devletin hâdiseye müdahalesi, sonuna kadar açık gümrük kapılarından girecek maddelere karşı halkın kendi iradesiyle yapabileceği boykottan ibaretti. Nitekim bize hiçbir res-

mî makam: «— Trablus'e harbe gidiniz..» dememişti. İtalya donanması denizlere hâkimdi ve Mısır yolu da bizim için kapalı idi.

SABIK ROMA SEFİRİ VE YENİ SADRIAZAMA HÜCUMLAR :

Hâdisenin dikkate değer taraflarından birisi de şuydu: İtalya Trablus-Garb'i işgale durmadan hazırlanırken, Roma'daki sefirimiz, Hukuk Profesörlerinden İbrahim Hakkı Beydi. Bilgisi ve dirayeti ile tanınan bu zatın, Hüseyin Hilmi Paşanın Lenç isimli bir İngiliz şirketine verilen imtiyaz dolayısıyla Mebusan Meclisinde ağır tenkidlere uğrayarak istifasından sonra, Sadriazamlık, yâni Başvekillik makamına getirilmesine, Mecliste ekseriyeti temsil eden İttihad ve Terakki karar vermişti. Hakkı Bey, Sadriazam olunca, vezaret rütbesiyle taltif edilmiş (Paşa) olmuştu. Kıymetli bir ilim adamı olduğunda muarızlarının da mütefek olduğu yeni sadriazam karışık, hedef ve fikirleri çok çeşitli Mebusan Meclisinde bocalamış, Parlâmento an'anelerini de derinden kavriyamadığından olacak, sarsıntı geçirmeye başlamıştı. Bilhassa, İtalyanın Trablus-Garb'i işgal için harekete geçmesi ve bu hazırlığın İbrahim Hakkı Paşanın sefareti zamanında yapılması, kendisinin yabancı matbuatta bile bahis mevzuu edilen bu hazırlıklardan devletine malûmat vermemesi, bu arada bir de, Hariciyeden sorulan mevzuu sükûtle geçiştirmiş olması, şahsı üzerinde büyük tenkidlere yol açmıştı. İbrahim Hakkı Paşa, sadriazam olunca, siyasî zümreler arasındaki ihtilâfı tatlıya bağlamak için —kendi tâbiriyle— **adl-ü ihsân politikası** takip etmeye başlamış, gerçekten de birçok si-

Trablus-Carb Harbinin siyasî mes'uliyeti omuzlarına yükletilen
Sadriazam İbrahim Hakkı Paşa

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://www.warhekom.com> doğru idi: Çünkü kendisi Roma sefirliğinden sadri-

azam makamına gelmişti ve İtalya, işgal hazırlığını O'nun Romadaki vazifesi sırasında tamamlamıştı.

yaşı mahkûmlar affedilmiş, idarede tarafsızlık için tamimler yapmış, esaslı meselelerde hükûmet karar almadan muhalefet liderlerini hususî olarak kabul ve istişare etmek gibi o zamana kadar pek görülmemiş bir tarz takibine girişmişti.

Fakat bütün bu tedbirler, Trablus-Garb'e İtalyan taarruzu ile beraber tesirsiz kalmış, sadece Mebusan Meclisinde değil, bütün memlekette hükûmete karşı ağır hücumlar başlamıştı. Hükûmet ise, çaresiz durumda idi ve kabahat elbette ki, şahsen İbrahim Hakkı Paşanın değildi: Ordu, bir savaş için hazırlıklı olsa bile, Trablus-Garbe nasıl kuvvet sevkedilecekti? İtalyan donanması, bütün yolları kesmişti. Bizim donanmamız ise, son Yunan harbinde de anlaşıldığı üzere, Boğazları çıkacak halde bile değildi. 1908 İkinci Meşrutiyetini takib eden devre içinde, rahmetli Mahmut Şevket Paşa, donanmayı da, orduyu da, işe yarar silâhlarla cihazlayıp yeni tarzda hazırlamak için cidden büyük gayretler sarfetmişti. Biz kendi aramızda, Mebusan Meclisinde Harbiye Nâzırının uğradığı zorluğu teessürle takip ederdik. Evet, zavallı Mahmut Şevket Paşa, kürsüde ne terler döker, karşısındaki çoğu gayr-ı Türk ve gayr-ı Müslim, dini ve dili şeklen bir olsa da kalbindeki gaye ayrı olan bazıları önünde, askerî sırları da ifşa etmeden hakikati anlatabilmek için çekmediği kalmazdı.

GENC ZABİTLER ARASINDA HAREKET BAŞLIYOR :

Devletin, İtalya'ya karşı harb ilân etmesi halinde bile neticede tesiri ne olacaktı? Trablus-Garb'de de, müstevliyi durduracak kuvvet, bilhassa kumanda

heyeti yoktu. İngiltere, bir müstemlekesi haline gelmiş olan Mısır'ın lehimize hareketine mâni oluyor, hattâ, artık devletimizle münasebeti sadece mâzî hâtırası haline gelmiş olan Mısır hükûmeti bir tebliğ neşrederek, kendi toprakları üzerinden harbin devamını temine sebep olacak faaliyete müsaade edemiyeceğini bildiriyordu. Bu şu demekti ki, Türk kuvvetleri Mısır topraklarından geçerek Trablus-Garb'e gidemiyecekti. Üstelik Sellum limanının İtalya'nın eline geçmesini de istemiyen İngiltere, Bab-ı Âli'yi tazyik etmiş, burasının, Mısır toprakları içinde olduğunu protokole bağlatmış ve Mısır'la arasındaki muahedeye istinaden de buraya harb gemileri göndermisti. Yâni, vaktiyle topraklarımız arasına dahil olan ülkelerden bile yardım görececek halde değildik.

Fakat, biz genç zabitler, bu emrivakii oldu bitti halinde kabul etmemiz kolay değildi. Hâdiseler, bizi memleket işleriyle yakından alâkalandırıyordu. 1908 inkılâbı, bir ihtilâl ile başlamıştı. Bu ihtilâl, rejim değişikliğine yol açmış, parlâmenter hayat memlekete girmiş, birçok genç zabitler politikaya atılmışlardı. İçimizden çoğu —ki, âcizâne kendim de onlar arasında idim.— bu tarzın memleket için zararlı olacağı inancıyla, siyasetin dışında ve üstünde kalmıştık. Bizim grubu da, Mustafa Kemal temsil ediyordu.

İSTANBUL'DAN UZAKLAŞTIRILMAK :

Şimdi sırası gelmişken, burada, Mustafa Kemal'in daha mektep çağında iken belirmiş bir hususiyetinden, hiçbir fânî duyguya kapılmadan bahsetmek isterim: O, gerçekten LİDER olarak yaratılmış bir insandı...

SADRIÂZAMLA HARİCİYE NÂZIRI!

İtalya, Trablus-Garb'i birden istilâ etmedi: Bu istilâma evvelâ sebeplerini yarattı, sonra askeri hazırlıklarını uzun uzun yaptı, ve asıl mübîni, umumî efkârı böyle «tehlikeli» bir maceraya alıştırdı: Çünkü İtalya, Trablus-Garb'i istilâdan önce benzeri bir maceraya girişmiş, Habeshistan'ı ele geçirmek istemişti. Önceleri muvaffak da olmuştu. Fakat, Adis-Ababa yakınlarında, Adua'da Habesh İmparatoru İkinci Menelik, en iptidai silahlarla, İtalyan ordusunun karşısına çıkmış, onu hemen hemen tamamen «imha» etmişti. Bu acı İtalyan halkının yitirginde iken, O'nu, yeni bir istilâ harbinin kolaylığına ve İtalya için lüzum ve zaruretiine inandırmak pek güçtü.

İtalyan hükümeti, Trablus-Garb'i istilâya 1905 de hazırlandı. Başvekil Cioletti'nin hâtıratında bu hazırlanışa dair ibretli sahneler vardır: 1905 de Hariciye Nazırı olan Cioletti, 1910 da istifa cümîş, 1911 de Başvekil olmuştu. Neden? Kendisi der ki:

«— 1905 de ortaya attığım fikri, 1911 de tahakkuk ettirmem için hükümet reisi olmaklığımın İtalyan halkına vaadedilmiş millî bir netice için zaruret olduğuna, menle kete ve dünyaya sarîh misal halinde bildirmek şarttır.»

★ ★

Bu «şart» ı İtalya, İbrahim Hakkı Paşanın Roma sefareti devresinde yerine getirmeyi tatbik etti.. Öylece ki. İbrahim Hakkı Paşa, Roma sefaretiinden Sadrazam olarak İstanbul'a gelirken, vedâ için Cioletti'yi Roma'da bulandı: İtalyan Devlet adamı, Osmanlı sefiriyile karşılaşmamak için devlet merkezinden o gece uzaklaşmıştı!

★ ★

Karşı sahlifedeki klişede gördüğümüz iki zattan, baş açık olan sadriazam İbrahim Hakkı Paşa'dır. Fesli ve za-

yıf olanı da Hariciye Nazırı Rıfat Paşa...

Sadrıazam, Cem'in usta kalemiyle çizdiği karikatüründe, kendi kabinesinin Hariciye Nazırına şu yolu gösteriyor:

«Roma sefirini değiştirmenizi tavsiye ederim!..»

..

Biz bu karikatürden neler anlıyoruz?

Önce, O GÜN'lerin usta kalem ve çizgi üstadlarının bugün hasret çekilen değerini...

Daha sonra, O GÜN'lerin bugüne göre daha çok geniş basın hürriyetini kucaklayan müsamahasını...

Daha sonra da, konuşulması devlet sırrı sayılan bir mevzuu, iktidarın başında olan zata rağmen, halkın vicdanı ve tarihin hükmü önüne getirebilecek kadar siyasetin içine giren, fakat onun zebunu olmayan şuru...

..

İbrahim Hakkı Paşa, üstad Cem'in karikatüründeki acı gerçekleri kavramış ve ona hak vermiş olacak ki, kendi halefinin kim olabileceğini de Padişaha iletmek hassasiyetini gösterdi ve sadaret makamından, kendisini destekleyen ekseriyet fırkasının: «— Neden çekiliyorsunuz?» sualine rağmen, istifasını verdi, hattâ ölünceye kadar memleket içinde de kalmadı, Berlin sefiri oldu, Birinci Dünya Harbinin içinde orada hayata gözlerini kapadı.

Bedbaht bir milletiz... Çünkü, kendisine bir gafletin mesuliyeti yükletilen ve yine kendi öz duygusu ile «— Artık ben iktidarda duramam...» faziletini gösteren insan bile, kendisinden sonra devamcısını bulamıyor. Koltuğa sınıksı yapılmış olanların buralardan uzaklaşması için ya seçim sandıklarının sonu veya zor kuvvetlerinin direnmesi icab ediyor. Evet, beğenmediğimiz meşrutiyet sistemli amma, O'ndan dahi alınacak ibret dersleri var. İlk şart da, TARİH denilen büyük kıymeti bir İŞİK sayabilmek basireti... Biz ki, TARİH'i çok zaman İHTİYAR BİR GEVEZE saymışızdır!..

Halâ da öyle değil mi?

Bu vasfı taşıyan bir insanın başlıca hususiyeti ne istediğini bilmiş olmasıdır. Mustafa Kemal ne istediğini hakikaten biliyordu. Ahlâklarına ve vatan-severlik duygularına güvendiği dostlarına, o zaman için değil konuşulması, hattâ düşünülmesi bile, bağlanılmış fikirler ve doğruluğuna nesillerin inandığı, hattâ devletin üzerinde inşa edildiği ana ölçülerini sarıyan görüşleri rahatça anlatır, bunları his'de ve afa-kî söz'de bırakmaz, akıl, mantık, ilim kıstaslarından geçirirdi. Çok ve faydalı şeyler okurdu. Tarih en çok sevdiği mevzu idi. Bir hâtıramı arz edeyim: Edirne'de idik. Mustafa Kemal, zaman zaman kaybolurdu. Aramızda bu bilinmez ziyaretleri bir gönül macerasına yoranlar da vardı. Daha o günlerde bile, en yakınları olan bizlerle dahi, asla lâubalî değildi. Yakınları, bu gidiş yeri meçhul ziyaretlerin sırrını çözmiye çalışırken, yağmurlu bir gece, bir tesadüf, onun nerelerde kaybolduğunu öğretti: Bir doktor Rıfat Osman Bey vardı. Tösyavi Zade olarak bilinen bu doktor, tarihe çok meraklı idi. Nitekim bilhassa Edirne Sarayı, Osmanlı Kıyafetleri, Türklerde Tıb, Osmanlı Türklerinde medeniyet hayatı gibi mevzular üzerindeki himmetleri tarih kütüphanemize kıymetli eserler kazandırmış olan Rıfat Osman Beyin, zengin bir de hususî kitaplığı vardı. Mustafa Kemal, O'na gider, hem sohbet eder, hem de kendisinden Türkçe ve Fransızca tarih kitapları alırmış.

Selânik'de de, Hakkı Baha merhumun yazdığı Osmanlı Tarihi'ni öylecesine tenkid etmişti ki, Beyaz Kuledeki arkadaşlar önünde Hakkı Baha kendisine uzun uzun bakmış:

«— Biraz daha konuşursan müsveddeleri yanan şu sobaya atmak icab edecek. Sen nereden böyle âleme geldin?» demişti.

Mevzua dönüyorum: Trablus-Garb'in İtalya tarafından tecavüze uğrayacağı haberi kulakdan kulağa fısıldandığı günlerde, İstanbul'da, iktidarda olan İbrahim Hakkı Paşa kabinesi, Mebusan Meclisinde, çoğunu Türk olmıyan mebusların teşkil ettiği muhalefetin tazyiki altında bunalıyordu. Harbiye Nazırı olan Mahmut Şevket Paşa, cidden vatanperver, hamıyyetli değerli bir kumandandı. Arnavudluk hâdiselerinin alıp yürüdüğü, Yunan taleplerinin arttığı, Makedonya'da çeteciliğin ve kiliseler ayırımı meselelerinin a-sâyesi fecî hale getirdiği o günlerde, memleketin iç derhleri Ordu saflarına kadar intikal etmiş, daha ciddi ve enerjik bir siyaseti temsil ve tatbik edebilecek bir hükûmet hasreti başgöstermişti. Biz, genç zabıtlar, Harbiye Nezaretinin hazırladığı geniş bir tâyin kararnameyi bekliyorduk: İçimizden birçoğumuz âdeta sürgüne gönderiliyordu. Hükûmet, İstanbul'da Ordu'nun bir hareketinden korkuyordu. Hakikatleri görebilenler —ki, bunların başında Enver ve Mustafa Kemal de vardı.— Ordunun politikaya girmesinden memleketin mutlak harabiye sürükleneceğinin endişesi içinde, Harbiye Nazırına, İstanbul'da daha çok yaşını başını almış ileri rütbedeki askerî erkânı bırakıp genç kadroyu, isyanlar, ayaklanmalar ile sarsılan İmparatorluğun uçlarına göndermeyi telkin etmişlerdi. Mahmut Şevket Paşa da, Ordunun siyasetle alâkasının tamamen aleyhinde idi. Bu fikir kendisine uygun gelmiş, hattâ, bu fikri telkin edenleri en uzak yerlere tâyin suretiyle, şahsiyetine ve fikrine güvenilen genç kadronun mümessillerinin düşüncelerini fiilen göstermiş olmayı tercih etmiş, Enver'i Basra'ya mevki kumandanlığına, Mustafa Kemal'i Asir'de Seyyid İdris'le uğraşan kuvvetlere, Ali Fethi'yi Musul'a, Esref'i çok iyi tanıdığı mintaka olan Necid'e gönder-

rek, bu hareketin iktidarın şahsiyetlerine en çok değer verdiği zabıtlara teşmil edilerek itiraza ve başkaca düşüncelere yer bırakmamak tedbirini aldı. Ben de Necid'e memur ediliyordum.

«— DAHA UZAKLARA YOL GÖZÜKÜYOR... AMMA KENDİ KENDİMİZİ TAYİN EDİYORUZ!..»

Biz uzak tâyinlerle İstanbul'dan ayrılmanın hazırlığı içinde iken, Mustafa Kemal bana haber gönderdi. Kendisi Erkânı Harbiye-i Umumiye dairesi beşinci şubede vazife görüyordu. Gittim. Masasının üzerinde duran bir mektubu işaret etti. Bu, kısa bir mektuptu. Evvelâ imzaya baktım: Ali Fethi... Daha sonra Sofya Sefirliği sırasında Mustafa Kemal'i Ataşe Mili-ter olarak Bulgaristan'a da götürecektir olan ve millî mücadelenin sonuncu, Cumhuriyetin de ikinci Başvekilliğini yapacak olan Ali Fethi (Okyar), Mustafa Kemal'in çok yakın dostu idi. Kısa mektupta şu not vardı: «— Yarın sabah seninle Enver Bey'e gideceğiz. Mühim bir mesele var.» Tarih, bir gün öncesi idi. Gitmiş olması lâzımdı. Sordum:

«— Gittiniz mi?»

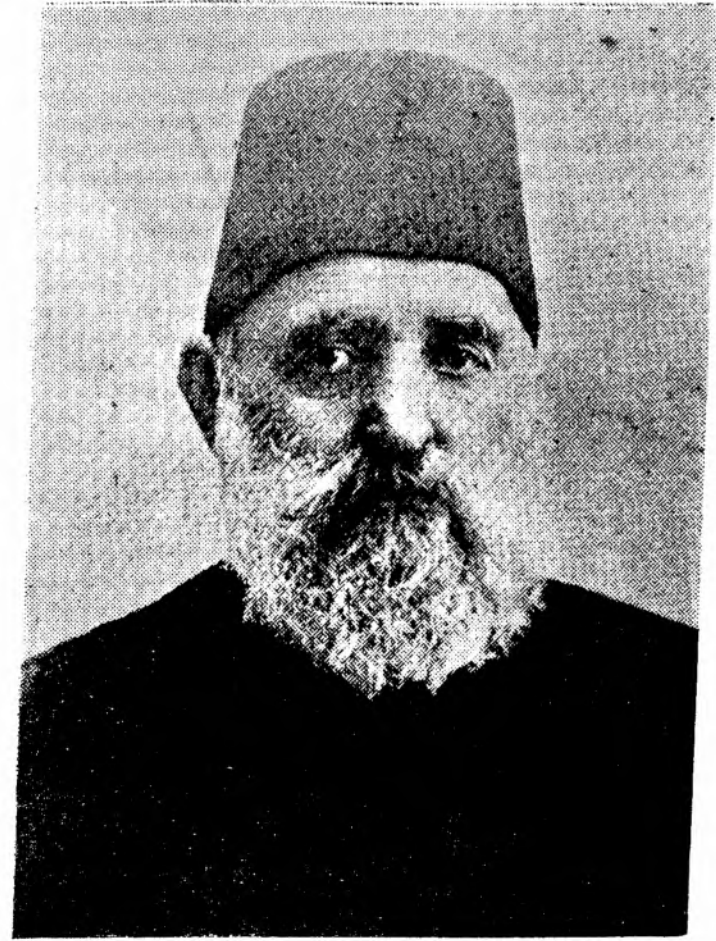
«— Evet, dedi, zaten seni görmek istediğimin sebebi de bu... Hepimize daha uzaklara yol gözüküyor. Amma kendi kendimizi tâyin ediyoruz!..»

Bir şey anlamamıştım. Fakat Mustafa Kemal, hem heyecanlı, hem de keyifli idi. Bu, büyük işlere başlamadan evvel kendisinde daima şahit olduğum kabına sığmamakla ifadelenebilecek duygu idi. Ayağa kalktı, dolaşmaya başladı. Önümde durdu:

«— Trablus-Garb'e gidiyoruz. Sen de geliyorsun!»

Doğrusu şaşırmıştım: Rivâyetler ve söylenenler,

Hükûmetin, İtalyan taleplerine karşı fiilî bir muka-
beleden ziyade, meseleyi, Bab-ı Âli'nin kendisine mah-
sus o bitmez tükenmez müzakerelerle halletmesi idi.
O yıllarda İtalya, Akdenizin en kuvvetli donanmalar-
ından birisine sahipti. Bizim ise hâlimiz haraptı: Sul-
tan Hamid, normal bir insanın kafasına güç sığacak
vehimle, donanmayı mahvetmişti: 1877 de, yani Sul-
tan Aziz'in hal'i sırasında, Akdeniz'de, İngiltere do-
nanmasından sonra dünyanın ikinci büyük deniz kuv-
veti olan Türk donanmasının gemilerinin altları, yo-
sun tutmuş, midyelere yuva olmuştu. Vehimli padişah,
amcası Sultan Aziz'i, Ordu'nun donanmanın da yardı-
mı ile tahttan indirdiğini unutmamış, evvelâ donan-
mayı, Haliç'e ve Çanakkale'ye çekerek toplarının ka-
malarını çıkartmış, hattâ, Hasan Rami Paşanın hâtıra-
tına göre, bazılarının kazanlarını da, kullanılmaz ha-
le getirmek için en zarurî onarmaları yaptırmamıştı.
Bunu talep edenleri de şüphelenerek birer vesile ile
İstanbul'dan uzaklaştırmıştı. Nitekim, 1897 Türk -
Yunan harbinde donanmamız, Çanakkale Boğazını bi-
le geçememişti: Öylecesine bitkin ve işlemez halde idi.
İkinci Meşrutiyetin ilanı ile beraber, donanmanın da
kendisine gelmesi için elden gelen yapılmak isten-
mişti amma, ne zaman vardı ne de para... Buna rağmen
Donanma Cemiyeti kurulmuş, halkın hamiyeti-
ne başvurulmuş, herkes seve seve elindekini avucun-
dakini vermiş, yeni gemiler ısmarlanmıştı. Eğer Bi-
rinci Dünya Harbi altı ay gecikmiş olsa idi, Fatih, Ya-
vuz Selim, Sultan Osman, Reşadiye adlarını taşıyacak
olan büyük harb gemileri ve onları tamamlayacak de-
niz kuvvetleri ile, uzun sahillerimizi müdafaa edecek
hale geleceğimizden şüphe yoktu. Hattâ diyebilirim
ki, İtalyanın Trablus-Garb'i 1911 de işgal etmesi,
Balkan Harbinin 1912 de çıkmasının asıl sebebi de,

İbrahim Haklı Paşanın sukutundan sonra, sadaret makamına
gelen Said Paşa

Hamid devrinde yedi kerre bu makama gelmişti. Seki-
zinci defa, Meşrutiyetin sadrazamı olarak bu en yüce devlet

düşmanlarımızın kendimizi toparlamak imkânını bize vermek istememelerinden ileri gelmişti. Bunu burada kaydetmemin sebebi, bir askerî tahlil değildir: Trablus-Garb harbine devletin girebilecek kudreti olmadığına işaret etmektir.

Fakat bu kudretsizlik, hiçbir zaman, bir vatan ülkesini eli kolu bağlı düşmana terketmek mânasına da gelemezdi, gelmemesi lâzımdı. Çünkü aynı düşünce hâkim olsa idi, meselâ Çanakkale'yi açıvermek, Mondros ve Sevr'in şartlarını kabul ederek son Türk devletinin hayatına nihayet vermek, esareti kabul etmek mi icab edecekti? İşte, Trablus-Garb harbinin en dikkate değer tarafı budur: Bu harbi, Osmanlı Devleti değil, Türk Milleti kendi öz varlığına istinat ederek yapmıştır. Millet'in şuur ve ruhunu da, Ordu'nun genç, aydın kadrosu temsil etmiştir. Bu harbe giren aziz arkadaşlarımdan bugün sadece hayatta, üç - dört vatansever insan kalmıştır: Bunların başında da, Osmanlı İmparatorluğunun, hayatının son çeyrek asrında kurabildiği en mühim, üzerinde bugün de dikkatle durulması şart müessesesi olan **Teşkilât-ı Mahsusa'**nın müessis ve ilk reisi olan **Eşref Sencer Kuşçubaşı gelir... Teşkilât-ı Mahsusa'yı**, kardeşi Şehid Selim Sami ile Sultan Hamid istibdadının en ağır devresinde, Arab çöllerinde fiilen kurmuş olan bu kahraman ve cidden aşırı cesur, fedakâr, teşkilâtçı, gözünü daldan budaktan sakınmaz ve hiçbir emeğini «menfaat» le muvazeneleştirmeye tenezzül etmemiş olan, hayatın bütün fânî tecellilerine karşı kafasını ve kalbini kapayabilmenin mazhariyetine sahip **Kuşçubaşı Öğulları'nın** büyüğü **Eşref Bey'in**, son üç çeyrek asrı içine alan hareketli ve hâdiseler dolu hayatının neticelerini, bugünkü nesle, bütün teferruatı ve bilhassa gayeleri

ile anlatmasını niyâz ederim. Mevzuun tamamen içinde olarak şu hakikati ifşa edeyim: Geçenlerde, Atatürk'ün şahsına çok değer verdiği, umumî kâtibi ve Moskova eski Büyük Elçimiz, arkadaşım Tefik Bıyıklıoğlu ile beraberdim. Kendisi, **Milli Mücadelede Garbî Trakya** isimli iki cild bir tarih eseri hazırlıyordu. Bana dedi ki:

«— **Eşref Beyefendiden bu mevzua ait malûmat istedim. Çünkü Edirne'nin bizim oluşundan başlayarak, Garbî Trakya'da inanılmaz bir cesaret ve secaatle kurulan ve böylelikle, Balkan Harbinin fecî neticelerini bertaraf eden hattâ bize İstanbul'u kazandıran o mucizevî hareketin başında Enver'le beraber Eşref vardı. Bana, öyle vesikalar gönderdi ve öyle hakikatleri ortaya koydu ki, tarihi şaşırtmış olmanın hicabını duydum, hazırladığım eseri yeni baştan ve bu sefer hakikatin ta kendisi olarak yeniden yazdım. Azizim... Milli Mücadele ve Kuvay-ı Milliye gibi bizim, 1919 dan sonraki devrede kullanıldığını tahmin ettiğimiz tâbirler bile, emin olunuz, Garbî Trakya mücadelesinde, birer hakikî tâbir olarak kullanılmış ve meselâ Selim Sami'nin resmi unvanı «Kuvay-ı Milliye Umum Müfettişi» imiş. Eşref Beyin de «Kuvay-ı Milliye Umum Kumandanı.» Şimdi, bu kadar yakın tarihin böyle düşündürücü ve ibret verici hâdiselerini yalnıztan kurtarabilmek için böyle bir delâlete ve izaha lüzum olduğuna göre, meselâ, mütareke ile beraber aslından tamamen farklı olarak anlatılan Birinci Dünya Harbi için doğru tarihi nasıl yazmak mümkün olacak? Bu devre için en sahih, en doğru vesikaların sahibi ve bizzat hâdiselerinin içinde olan Eşref Bey'e, neden hâtıralarını yazmadığını sordum. Kendisine hâs olan tevazuu ile ve şekli mazeretler arasında asıl hakikat esef verici ve utandırıcıdır.»**

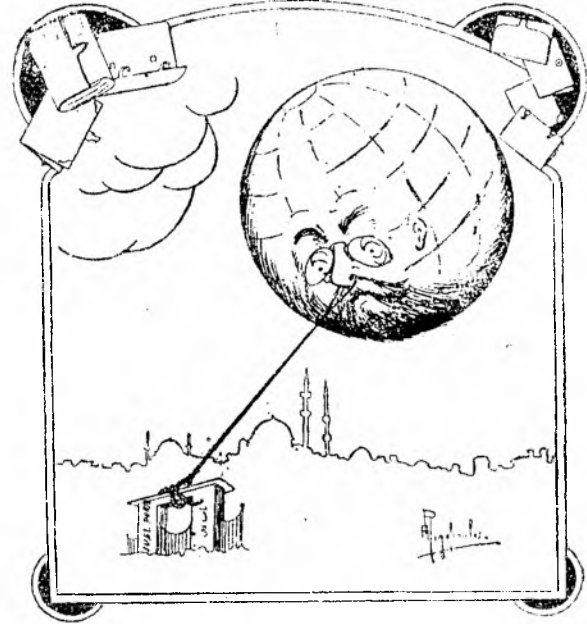
İKİ KELİMENİN SİHİRİ ..

Trablus-Garb harbinin siyasi mesuliyeti omuzlarına yükletilen İbrahim Hakkı Paşa, kendisinden evvel bu makamda oturan ve Sultan Hamid devrinde de sadaret makamına gelmiş bulunan Hüseyin Hlîmi Paşanın arkasından bıraktığı çetin mes'eleleri, Meşrutiyetin icapları içinde halletmek, yâni, Kanun-u Esasî (bugünkü tâbiriyle Ana-Yasa) nın eşitçi, hakçı, adaletçi hükümleri içinde çözümlenmek vaadinde ve belki de samimî olarak arzusunda idi. Bu sebeple, takip edeceği politikaya iki sihirli kelime buldu: Adl-ü ihsan politikası!..

İbrahim Hakkı Paşanın bu tâbirinde, ne büyük, hatâ ne acı bir gerçek yatıyordu... (NOT: Burada yatıyordu tâbirini kasden kullanıyorum. Çünkü, uyuyan bu tâbirin gözlerini açarak memleketi bağrına bastığı, yâni, adaleti bir lûtf ve ihsan haline getirdiğini henüz görmüş de değiliz. Kaldı ki, Meşrutiyetle idare edilen bir memlekette adaletin müsavî olarak dağıtılması, yâni kanunların hâkimiyeti neden bir İHSAN, kısacası LÛTUF olsun? Bunun bir HAK, hem de hakların en tabiîsi sayılması şart değil mi idi? Böyle olmadı: Bir Hukuk Profesörü olan İbrahim Hakkı Paşa bile, ders verirken kürsüde avaz avaz haykırdığı en tabiî hakları, sadriazam olunca, kendisinden gelen bir İHSAN olarak vaadetti...)

Yeni sadriazamın İkinci Meşrutiyetimizin o en buharanlı devresi olan 1911 de, siyasi ayrılıklar, birbirini suçlamalar, vatanperverliğin ancak kendisinde veya kendisi gibi düşünenlerde olduğu inhisarcılığı (Yine bir not: Yâni aynı bugünlerde olduğu gibi...) içinde keşmekeşe döndüğü günlerde, iktidar olarak ortaya attığı adl-ü ihsan politikası önceleri gönüllere ferahlık getirmişti. Bu vadedin teminatı da vardı: İbrahim Hakkı Paşa Hukuk Profesörü idi! İlim, hem de hukuk ilmi, hiç gayri ciddi olur muydu?

Ve, hıç şüphe yok ki, İbrahim Hakkı Paşa sözlerinde

samimî idi.. Bu samimiyeti, sadriazamlık koltuğundan ayrılıncaya kadar muhafaza etti. Mebusan Meclisinde, Makedonya meseleleri ve Arnavudluk isyanı dolayısıyla vukua gelen çetin münakaşalar sırasında, kendisine şiddetle hücum eden Lütfi Fikri Beye şöyle hitap etmişti:

«— Siz beni tahrîk ederek, bana, memlekete vaadettiğim adl-ü ihsan politikasının hudutları dışına çıktığımı görmek istiyorsunuz. Buna muvaffak olamayacaksınız. Fakat bu tahrîkler, memlekette anarşîye sebep olup, temen-

ni edilmeyen hâdisata sebebiyet verirse beni arıyacaksınız..

İbrahim Hakkı Paşa, dinmeyen siyasî ihtirasların, harîçten kopup gelen bir tecellisi olan Trablus-Garb harbi dolayısıyla sadaret makamından istifa edip giderken, devrin mümtaz mizahçısı üstad Cem, o usta fırçasının ardına, Tevfik Fikret'in meşhur beytine nazire olan kafiye ile, bir evvelki sahifede gördüğümüz karikatürü kucaklaştırarak dudaklarda yeni bir tebessüme vesile oldu: Klişeye lütfen dikkat ediniz... İbrahim Hakkı Paşa, şişman, bilhassa başı yusuvarlık bir zattı. Karikatürde bu baş, uçup giden tostoparlak bir miğfer halindedir. Cem, sadrazamın arkasından, karikatürüne şu uğurlama beytini yakıştırmış:

Tak giderken Meclise bir adl-ü ihsan miğferi
Ey sadaret çarhının ey tostoparlak mihveri!

İbrahim Hakkı Paşa üstad Cem'in tavsiyesine uyarak, giderken Mebusan Meclisine bir adl-ü ihsan miğferi takabildi mi? Elbet böyle bir armağan da bulunamadı. Fakat aradan yarım asırı, evet, yarım yüz yılı geçen zaman da geçti: 1963 — 1911 = 52 yıl!.. Şimdi ikisi de Allahın rahmetine intikal etmiş olan İbrahim Hakkı Paşa ile üstad Cem karşı karşıya gelseler ve sadrazam, karikatüriste şöyle bir soru sorsa:

«— Şu İkinci Cumhuriyetin nesline sor bakalım: Adl-ü ihsan miğferini vatana armağan eden bir başka yiğit geldi mi?»
diyebilse, bu suale muhatab olan 1963 Türkleri bizler ne cevap veririz?

Dahası var: Böyle bir soru Cem, zamanın sadrazamına sorabiliyordu. Hem de, bir karikatür mevzuu olarak!..

Bizler, 1963 de böyle bir nüktenin sahibi olabilir miyiz? Maazallah!.. Tanrı korusun!..

Ben bu notları, Atatürk'ün aziz hâtırasına, bizleri bir araya toplamış olan Trablus-Garb macerasının anılması için bir vesile olur ümidiyle karalararken, o günlerden bugünlere kalabilmiş olan dostlar arasında başta gelen Eşref Beyefendiyi hatırladım. Aşağıdaki notlarda sık sık ismi geçecek olan kadim dostumun, bu bâkir tarihî mevzuu, daha geniş olarak ele alıp, gelecek nesillerin dikkatine ve intibahına bütün çıplaklığı ile tevdi etmesini niyâz ediyorum. Eğer bu satırlar ben hayatta iken çıkmazsa, bunu, bir dost vasiyeti olarak ele almasını istiyeceğim.»

BEŞİKTAŞ'TAKİ EVDE TOPLANTI:

Mustafa Kemal'in «— Trablus-Garb'e gidiyoruz. Sen de geliyorsun...» cümlesi, bana, verilmiş kat'i bir kararın tebliği gibi geldi. Peki... Hükûmet ne diyecekti? Odada dolaşması bitmişti. Yine, masasının başına geçti. Dedi ki:

«— Fethi ile Enver'e gittik. Kabinenin vaziyetini biliyorsun. Kıpırdıyacak hali yok. Hariciye Nazırı geçen gün, Mahmut Şevket Paşaya hükûmetin bu işi diplomasi yoluyla halletmek mecburiyetinde olduğunu söylemiş. Harbiye Nazırı itiraz edin, bir vatan parçası düşmana sessiz sedasız teslim edilir mi, bunun arkası gelmez mi, diye itiraz edince demiş ki: «— Peki. Siz Harbiye Nazırısınız. Donanmanın kudretini benden iyi takdir buyursunuz. Askerlerimizi Trablus-Garbe nasıl ve hangi yoldan göndereceğiz? Haydi gönderebildik diyelim, silâhı, cephaneyi, malzemeyi, iaseyi nereden bulacağız? Bu ay zabıtana ve mülki kadroya dörtte bir maaşı nasıl verdiğimizizi biliyorsunuz. Maliye Nazırı Cavit Bey, eğer Düyun-u

Umumiyyeden altı aylık istikraz bir hafta içinde tahakkuk etmiyecek olursa, hazinenin on para tediye edemiyecek vaziyette olduğunu açıkça söyledi. Siz başka çare görüyorsanız, ben bütün mevcudiyetimle bulunacak tedbirin tahakkukuna hasrı mevcudiyet ederim..» demiş. Bunu Enver büyük bir teassürle aulattı. Bunun üzerine, düşüncelerini söyledi. Plân şu: Bizler, kendi arzumuzla ve hususî bir teşkilât olarak müdafaayı ele alacağız. Harbiye Nezareti de biz mezun addedecek. Orada teşkilât yapacağız, biliyor sun ki ben daha evvel de Trablus-Garb'de bulundum. Haleti ruhiyeyi bilirim. Eğer ciddi olarak müdafaayı girişirsek, başta Sünnûsiler olarak halk bize yardım eder. Enver, Urban'ı teşkilâtlandıracak, onların dillerini ve âdetlerini bilen arkadaşları beraberimize alacağını söyledi. Eşref Bey de geliyor. Mıntakaları harita üzerinde taksim dahi ettik. Sen benim muavinin olacaksın. Bu akşam Beşiktaşda Enver'in evinde içtima edeceğiz. Mahrem tut. Hiç kimse bir şey bilmiyor. Mahmut Şevket Paşa ile Enver temas ediyor. Al Fethi de, Cezair'e geçecek. Oradan, deniz vasıtasıyla münakale imkânlarını araştırarak..»

O kadar ümitli ve kat'î kararlı idi ki, düşüncelemi söyleyemedim. Vicdanım ve vatan duygularım O'nları tamamen tasdik ediyordu. Mantık ve aklıselim ise, ortaya bazı itirazlar çıkarabiliyordu. Bunlar uçsuz bucaksız çöl içinde bir kıt'anın, merkezi devletten yardım görmeden, dünyanın müstemleke yarışında geç kalmış, nüfusu otuz milyonun üstünde donanması, ordusu mükemmel, sanayii ileride, parasal bol bir ülkeye karşı, milis müdafaasıyla korunmanın ne derece zor olduğunu hatırlatıyordu. Ama, bu görüşü söyleyerek, karşımdaki hayat ve hareket dol-

aziz dostun bu güzel duygularını rahatsız etmiye gönlüm razı olmadı. Nihayet ortada bir vatan meselesi vardı. Ekseriyet nasıl düşünüyorsa ben de onlara katılacaktım.

Yemeği beraber yedik. Mustafa Kemal, ikide bir, aynı mevzua dönüyordu. Diyebilirim ki akşamı zor ettik. Mebusan Meclisi, İtalya'nın Trablus-Garb'e dair hazırlıklarının mahiyeti hakkında muhalefetin tabii liderlerinden addedilen Dersim mebusu Lütfi Fikri Beyin sual tavrı dolayısıyla hükûmetin vereceği cevabı ertesi günü dinliyecekti. Akşam gazetelerinin manşetlerinde tahminler vardı. Mustafa Kemal, gazetelerin verdikleri haberlere göz atmış, elindeki nüshayı bana uzatmıştı:

«— Lâflar birbirini, nutuklar yekdiğerini tåkib ederken, korkarım ki İtalyanlar, evvelâ Adaları, daha sonra Trablus'u işgal edecekler. Hükûmet, muhalefetin sualini on gündür savsaklıyor. Zaman kazanmak amma, kimin lehine ve kimin için?»

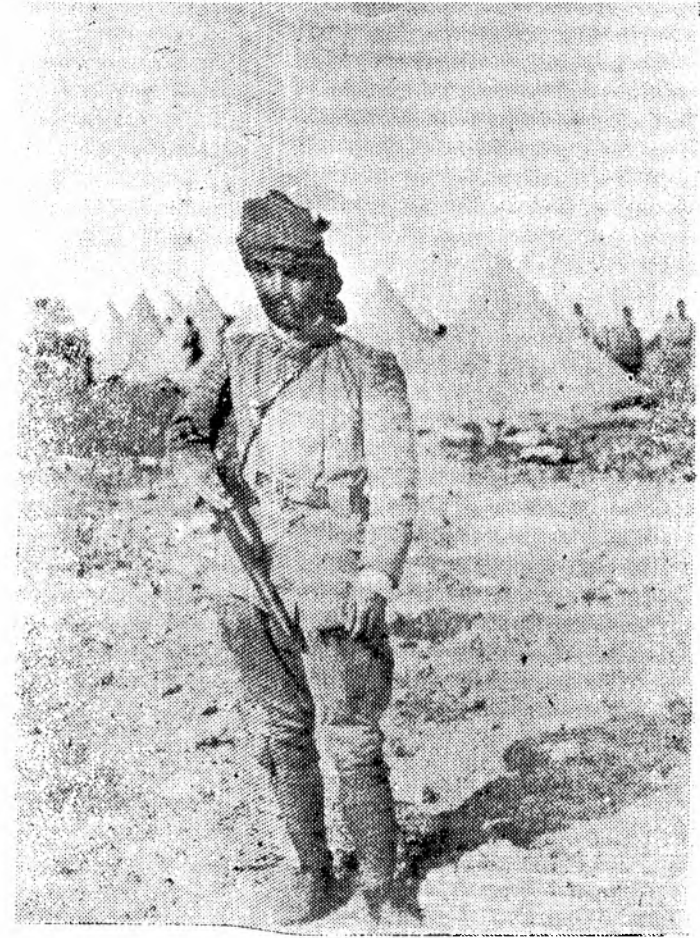
Beşiktaşda Enver'in mütevazî evine geldiğimizde akşam olmuştu. Evin en büyük odası, ancak on kişi alabiliyordu. Biz de bu sayıdan fazla değildik. Enver bizi, her zamanki kibar ve samimî tavriyla karşıladı. Odada Ali Fethi, Eşref, Mümtaz, Süleyman Askerî, İstihkâm Hamdi ve tanımadığım iki genç zabıt vardı. Masanın üzerine büyük bir Trablus-Garb haritası konulmuştu. Bu Kipert Paftası üzerinde, bazı işaretler bulunuyordu. Bilhassa, hareket cür'eti bakımından elden kıymetli bir Erkânıharb olan Enver'in artık bir gün meselesi haline gelen hâdise üzerinde dikkatle çalıştığı anlaşılıyordu. Hosbeşten ve kahvelerinden sonra mevzua girdik.

«— HARBİYE NAZIRI GİZLİ OLARAK MÜZAHİRET EDECEK...»

Enver, Harbiye Nazırını ziyaret etmiş, vaziyeti uzun uzun müzakere etmişti. Bu görüşmenin pek parlak geçmediği de anlaşıyordu. Fakat ne sözlerinde, ne de hareketlerinde hiç bir ümitsizlik yoktu. Zaten hükümetin, devlet olarak, fiilî bir müdahalede bulunamayacağını da bilmiyor değildik. Enver evvelâ bu hakikati açıkladı:

«— Aziz arkadaşlarım... Evvelâ şunu arzedeiyim: Size anlatacaklarım, hiç bir makam ve şahsı tahtie etmek, tercim etmek hatırımdan geemez. Devletin vaziyeti hiç de ümit verici değildir. Bugün (Eşref Beyi işaret etti) Eşref Beyle beraber Harbiye Nazırına gittik. Bizimle, Harbiye Nazırı olarak değil de, vatanın selâmetini can-ı gönülden isteyen ve bu uğurda yakın mazide müstereken canımıza vermiye kararlı mefkûre arkadaşı olarak konuştu. Tabii fikir ve kararlarında, temsil ettiği makamın selâhiyet ve mes'uliyet payı da vardı. Bu sebeble, ben, Mahmut Şevket Paşanın fikirlerini samimî, ve devlet ve hükümet noktai nazarından hakikate mutabık olarak kabul ettim. Zaten kendisinin bugünlerde, Harbiye Nezaretinden istifasının bile mümkün ve hatta mutasavver olduğunu tahmin ediyorum (1). Ordunun maddî ve mane-

(1) — Nitekim Mahmut Şevket Paşa, kısa bir zaman sonra Harbiye Nezaretinden istifa etti. Bu istifada, Muhalefetin orduyu günlük siyasî mevzulara sürüklemek gayretinin olduğu kadar, hatta ondan çok, İttihad ve Terakkinin bazı sivil şahsiyetlerinin Paşanın her gün artan rûfuzundan çekinmiş olduk-

Trablus-Garb'de Başkumandan Binbaşı Enver Bey
(Hafızalarda kahraman-ı hürriyet idi. Bir vatan müdafaasının mahrumiyetler ve yoksulluklarla alakası olmayacağını, bir avuç arkadaş ile şanlı ve şerefli misalini verdi.)

vî bünyesinin, İtalya ile resmî bir harbe girmesini, maazallah devletin kat'î izmihlâlâline sebep olacak bir felâket olarak tavsif etti. Viedanen ve mantıkan ben de aynı fikirde olduğumu ifade ettim. Fakat ikimiz de şu noktada mutabık kaldık: Bir vatan parçası, sellemehüsselâm, hiç bir mukabil hareket olmadan düşmana teslim edilemez... Bunun için bizler, Ordunun birer mensubu olarak, üzerimize düşen vatan vazifesini ifa edeceğiz, Trablus-Garb'i mahallî menabii ile müdafaa edeceğiz. Harbiye Nezareti, orada vazife alacak arkadaşları «mezun» addedecek. İtalya'ya karşı resmî harb ilân edilmesi bir emrivaki olunca da, bizim hareketimiz resmen ve fiilen tanınacak. Eğer siyaseten meselenin halli mümkün olursa, bizim şimdiden yapacağımız hareketin mes'uliyeti şahıslarımıza ircâ edilmiş olacak. Harbiye Nazırı, kararlarımızın ve hareketlerimizin mahrem olmasında zaruret olduğunu sarahaten ifade etti. Devletin istiklâl ve mevcudiyeti namına hazin olmakla beraber bu noktayı da açıkça ifade etti. İşte arkadaşlar... İki saate yakın süren mülâkatımızın neticesi bu... Şimdi lütfen sizler noktâi nazarımızı söyleyiniz.»

Mustafa Kemal'in karşısında oturan Ali Fethi O'na sordu:

«— Mustafa Kemal... Sen daha evvel Trablus-Garb'de bulunmuşsun. Fikrin ne?»

ları da söylenebilir. Nitekim, Mehmet Şevket Paşanın istifası, kabinesinin toptan çekilişi halinde olmaması, Taîât ve Halîl Beylerin şahsî teşebbüsü üzerine vukua gelmişti. Ki, bu da, daha sonra, kabinesinin sukutuna sebep olan yanlış ve hatalı taktik olarak tescilli etmişti.

«— İTALYANLAR, DONANMALARININ ATIŞ SAHASINI AŞAMAZLAR...»

Mustafa Kemal'in altın renkli saçlarla müzeyyen başı, masa üzerindeki haritaya eğilmişti. Yan tarafta bir pergelle beraber duran desimetreyi aldı. Trablus-Garb sahillerini işaret etti:

«— Ben İtalyanların istilâ hareketinin kolaylıkla, donanmalarının atış sahasını aşacağına kani değilim. Eğer bizler, zaman kaybetmeden, yerli halkı vatanlarını müdafaa bahsinde maddeten ve mânen teçhiz edersek düşmanın bilhassa çöl içlerine nüfuzu hiç de kolay olmaz. Hatta diyebilirim ki, mümkün de olmaz. Fakat bunun için vakit kaybetmemek, aynı zamanda bu neticeyi istihsal edecek kadar güvenilecek kıymetli arkadaş kadrosuyla hâdiselerin inkişafını istediğimiz istikamete çevirecek çapta bir müdahaleyi mümkün kılmak şart...»

Enver Bey, Mustafa Kemal'i başıyla tasdik ediyordu. Eşref Bey'e döndü:

«— Eşref Bey... Siz, Arabistanın her tarafını yakından bilirsiniz. İtalya'nın istilâ hareketinin nefsi Trablus-Garb'de uyandıracak aksül'âmelden gayri, diğer Arab ülkeleri üzerinde bizim işimize yarıyacak bir mukabelesini mümkün görüyor musunuz? Bu sualimle şunu demek istiyorum ki, hükûmetten fiilî hiç bir yardım tasavvur edemiyorum. Zaten bu hakikati, Harbiye Nazırı da açıkça itiraf ve ifade etti. Demek ki, mahallî kuvvete istinad edeceğiz.»

Eşref Bey, masa üzerindeki Kipert paftasına doğru eğildi: Harita, Trablus-Garble beraber bütün çevreyi de içine alıyordu:

«— En mühim ve esaslı istinatgâhımız, Mısır'dır.

Mısır'ın ise haricî siyasetinin tamamen İngiliz tesiri altında olduğu malûmdur. Bizim dahi, Trablus-Garb'e doğrudan doğruya gidebilmemiz veya gizli yolları tercih etmemiz Mısır'ın takınacağı tavra bağlıdır. Diğer Arab ülkelerinde bir hareketin ise, Trablus-Garb'de elde edeceğimiz neticelerle yakından alâkası vardır: Eğer muvaffak olursak veya muvaffakiyet ihtimali kuvvetle belirir de, insan ve malzeme noksanı dolayısıyla sıkıntıya düşersek, o zaman Arab memleketlerinden fiili yardım başlar. Arabların halet-i ruhiyesi böyledir: Kendilerinden harekete gelmezler... Fakat, ruhlarında ve mantıklarında muvaffakiyetini istedikleri bir hâdise, eğer başkasının himmeti olarak tahakkuk etme yolunda olursa, o zaman ona ellerinden gelen yardımı yaparlar ve bu takdirde fedakârlıktan da çekinmezler. Şimdi müsaadenizle şu hakikatı kaydedeyim: Eğer tehlike içindeki bu vatan parçasının imdadına koşmak kararında isek, bunu zaman geçirmeden yapmak mecburiyetindeyiz. Çünkü şahsî kanaatim, İngiltere, Trablus-Garb'in müdafaasının ciddiyetini ve elde edilen neticelerin tam bir muvaffakiyete doğru gittiğini görürse, zannediyorum ki, bu muvaffakiyetten endişeye düşecek ve Mısır'ı zorlayarak transit vermektен men'edecektir. Bu takdirde vaziyet ne olacaktır? Vakıa Mısır'da, bize itimad eden yakın dostlarımız vardır. Fakat asıl mesele, Mısır'ın İngiliz tazyiki ile fiilen vaziyet almadan, götürebileceklerimizi götürmüş olmaktadır. Sonra, deniz yolundan da, İtalyan donanmasının hâkimiyetine rağmen, küçük tekneler vasıtasıyla yine faydalanmak da mümkündür.»

Ali Fethi Bey, Eşref Beyin noktai nazarını teyit ediyordu. Fransa'nın da, Cezair sahillerindeki mahrem üslenmelerimize mâni olmayacağını söyledi.

SENELER SONRA...

Yukarıdaki klişe, Türkkuşu'nun kurulduğu yılı takip eden 1935 e ait, İnönü plânör sahasında Türk Hava Kurumu Başkanı Rize mebusu Fuad Bulca ile, Atatürk'ün mânevî kızı Sabiha Gökçen'i göstermektedir. Bugün o nesiller ne oldu, bilmiyorum...

Elinizdeki kitabda, Trablus-Garb'e ait bâkîr ve cidden ibrete değer hâtıralarımı okuduğumuz Fuad Bey, Mustafa Kemal'in en yakın akrabası idi. Trablus-Garb'den daha önceden, daha Harbiye mektebinden başlıyan müsterek hayatları, ikisinin de fânî âlemden ayrılmalarına kadar sarsılmadan devam etti. Mustafa Kemal, Türk Tayya-

re Cemiyetini kurdurarak Hava Devri'nin başladığını milletine, günün ve yarının en büyük gerçeği halinde anlatmak isteyince, bu müessesenin başına evvelâ çok sevdiği ve itinat ettiği ve kendisiyle beraber Samsun'a çıkan kadroda Başyaverliğini yapan zolu mebusu Cevad Abbas Güler'i, daha sonra da Fuad Bulca'yı getirdi. Türkkuşu ile yakından ilgilendi. Türkkuşu'nun açılış günü yaptığı konuşma, bugün de aynı ibaretle okunmaya değer.

Fuad Bey anlatır:

«— Ankarı'nın en çapkın yerlerinden birinde olan ilk plânör şahsını Atatürk'le beraber dolaşıyorduk. Manzara, Derne'nin çevresini çok andırıyordu. Fakat ben itiraf edeyim ki, böyle bir mukayeseyi hatırımdan geçirmiyordum. Atatürk yanıma yaklaştı:

«— **Bulca... Burasını nereye benzetiyorsun?**»

Karşısındaki imtihan etmiye hazırlandığı zamanlar da, gözlerinde beliren o ışıklı zekâ kıvılcımları pırıl pırıl idi. Şaşırmışım. Huyunu iyi bilirdim. Bir cevap verebilmiş olmak için mantığın ve havalanın dışına çıkmaktan hoşlanmaz, hattâ üzülmüştü. Doğrusu, hiç bir esasla mukayese yapacak şekilde hafızamda belirti de yoktu. Beni biraz daha aydınlatmak istedi:

«— **Pek öncelerde... İlk gençlik çağımızdaki yerleri hatırla...**»

Ben büsbütün yanlış bir araştırma içinde idim: Selânik'i, Manastır'ı, hattâ ilk vazifemiz olan Şam'ı düşünüyordum da hatırıma Derne gelmiyordu. Atatürk, benim bocaladığımı görünce daha çok kıyamadı:

«— **Burası Beyaz Kule efendimiz...**» dedi.

Birden gözümün önünde perde aralandı: Trablus-Garb'deki mahrumiyet günlerinde, arpa ununu övütüb bir çeşid yenilmez ekmek haline getirdiğimiz zaman, ilk gençlik çağımızda, Selânik'teki meşhur Beyaz Kule gazinosundaki nâzik ve bize her şeyi kolaylıkla bulan şef garsonu hasretle hatırlar:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

«— Fransızların, İtalyanların Trablus-Garb'e yerleşmesini arzu etmedikleri muhakkaktır. Bu sebeble, Cezair sahillerinde üslenecek küçük vasıtaların bize yapacağı kaçak yardımlara mâni olmayacağı söylenebilir. Sırası geldiği zaman bundan da istifade mümkündür.»

«— **BU BÜYÜK VE GÜÇ İŞE KARAR VERİYOR MUYUZ?**»

Konuşmalar, daha çok, Trablus-Garb'in en iyi şekilde nasıf müdafaa edilebileceği noktasına dayanıyordu. Kısa zaman sonra, bu çetin işi milletin, dünyanın ve tarihin önünde başarıya iletecek olanlardan hiç birisi, Trablus-Garb'i müdafaa edelim mi, etmiyelim mi diye düşünmüyordu. Orada olanlar, bir vatan parçasının en kötü ve elverişsiz şartlar içinde bile

«— **Burası Beyaz Kule efendimiz...**»
der, gültüşürdük.

Gözlerinin içi ıslı ıslı zekâ idi amma, bu bakışlarda şimdi, o mahrumiyet günlerinin bile hasreti vardı: Aradan çeyrek asır geçmişti.

İkimiz de, o bir daha dönmiyecek yılların koynunda yatan hâtıralara, ümidlere, kaybolmuş ülkülere bir ân daldık. Size bir şey söylileyim: Mustafa Kemal, o muhteşem karar ve tatbik adamı olan insanın anlatılması imkânsız bir his ve duygu cephesi vardı. Ben şahsen bir çok hareketlerinin içyüzünde, bu aşırı hassas, hattâ romantik hüviyetini saklama gayretinin çabasını hisseder gibiyordum. Nitekim o tahassüs ânını uzatmak istemedi ve bir çok yerleri birbirini tamamlayan bu iki tabiat benzerliğinin hâtırasından kurtulmak istercesine, zamanın en sert hakikati olan uçağa doğru yürüdü...

müdafaasının haysiyet ve namus olduğu hakikatinde birleşmiş olan insanlardı. Hareketin başı olan Enver Beyin gözleri yaşarmıştı. Söze başlarken, sesi titriyor gibiydi:

«— Muhterem arkadaşlarım... Görüyorsunuz ki, hepimizin ittifak ettiği hakikat, Trablus-Garb'in hükümetçe resmen olmasa da, bizler tarafından sonuna kadar müdafaa edileceği vazifesidir. Biz bunu vatanımızın nerede olursa olsun bütün beldeleri için aynı düşünen insanlar olarak ruhumuzda ve vicdanımızda duymaktayız. Şimdi cümlenizin benim gibi düşündüğünüze ve asgarî benim kadar bu mukaddes gaye için kararlı ve azimli olduğunuza inanarak müsaadenizle soruyorum: Bu büyük ve güç işe karar veriyor muyuz?»

Masanın etrafına toplanmış olanların elleri, hayat ve şerefleri gaye uğruna vakfeden birer bayrak gibi kalkmıştı. Enver Beyin sesi şimdi, tarihe yeni bir şan ve şeref sahifesi ilâve edecek destanın neticesini tebliğ edercesine heyecanlı idi:

«— Hepimiz, yekdiğerimizi tebrike lâyıkHz. Nizam ve disiplini muhafaza etmek için mütehalli olduğumuz şuura azamî riayet içinde, tam bir kardeşlik ve uhuvvet havasını temsil edeceğiz. Allah bizimle beraberdir. Şimdi müsaadenizle bir fikrimi daha arz edeyim: Biliyorsunuz ki, Eşref Bey biraderimiz bu gibi mevzularda maharet ve tecrübe sahibidir. Gençliğinin seneleri bu yerlerde geçmiştir. İstibdad kuvvetleriyle bu sahalarda senelerce çarpışmıştır. Mısır'ı da yakından bilir. İfa ettiği hizmetler dolayısıyla oralarda yakın dostları ve muhiti vardır. Arabçanın her lehçesini fasih olarak konuşur. İsmi ve macerası, Arabistanın her tarafında malumdur. Kendisi bir an evvel yola çıksın ve bizim ilk nokta-i istinadımızı tes-

kil etsin. Biz de hic fasıla vermeden temaslarımıza ve hazırlıklarımıza devam edelim. Çünkü geçen her dakikanın telâfisi güç şekilde kaybolmuş zaman olduğundan endişe ediyorum.»

Yemeği Enver Beyin evinde yedik. Bütün konuşmalarımız, hep aynı mevzu üzerinde idi. Eşref Bey, hareketinin başlıca istikameti üzerinde bize iza-hat verdi. Hiç birimizde, ferdi endişeler yoktu. Görüşmeler sırasında ben, Harbiye Nezaretinin hareketimize karşı nasıl bir vaziyet takinmasının muhtemel olduğunu sordum. Mustafa Kemal şu cevabı verdi:

«— Eğer muvaffak olamazsak hepimizi tardeder. hatta divanı harbe verir... Eğer muvaffakiyete doğru gidersek bizi teşci eder, terfi ettirir, nişan verir...»

Hepimiz neş'eliydik. Binbir yokluk ve mahrumiyet içinde, neticesi elbette ölüm olacak çetin bir maceraya değil de, sanki, manevraya gidiyorduk. Bizim nesil için bu ruh hâletini bugün de gayrî tabii bulmuyorum. İmparatorluğumuzun en buhranlı devirlerini yaşadığı o müstesna günlerde, bizi, daha sonra Türkiye Cumhuriyetine vücud veren çetin mücadelelere doğru iten ve zafere götüren ruhun mânasını ve kudretini bugünkü neslin de idrâk etmiş ve edebilmiş olmasına dua ederim.»

MECLİSTE SİDDETLİ MÜNAKAŞALAR, KABİNE İSTİFA EDİYOR:

Rahmetli Fuad Bulca'nın hatıralarına yine dönmek üzere, şimdi bir de, hükûmetin içinde bulunduğu şartlara, memleketin genel durumuna ve kabinenin aldığı tedbirlere göz atalım...

İbrahim Hakkı Paşa kabinesi, İttihad ve Terakki ekseriyetine dayanıyordu. İttihad ve Terakki, Meşrutiyet inkılâbını başarmış siyasi teşekkül olarak, Sultan İkinci Abdülhamid'e sadriazamlık yapmış olan eski devir ricâlini hükûmet başında görmek istememiş, hukuk medresesinde (yani fakültesinde) profesör olan İbrahim Hakkı Beyin sadriazamlığına karar verilmişti. Fırkanın genç unsurlarından bir çoğunun İbrahim Hakkı Bey (hoca) sı idi: Mülkiye'de de derisi olan İbrahim Hakkı Bey, namuslu, dürüst, kıymetli bir (ilim adamı) idi. Heybetli görünüşü, güzel konuşması vardı. Musiki, sahne hayatı gibi güzel sanatlarla meşgul olur, İngilizce ve Fransızca bilirdi. Talebeleri üzerinde müsbet intiba bırakmış, hürmet telkin etmişti. Yeni bir sadriazam arandığı ve Hüseyin Hilmi Paşanın, İngilizlere imtiyazı verilen Linç şirketi hâdisesi dolayısıyla mevkîinin sarsıldığı sırada, Roma'da sefir olarak bulunuyordu. Garib ve hatta bazın olan şu idi ki, İtalya, Trablus-Garb'in işgalini, İbrahim Hakkı Beyin Roma'da sefir olarak bulunduğu müddet içinde hazırlamıştı!.. Daha sonra, Mebuslar Meclisinde, Sadriazamın siyasi gafletine misal veren muhalefetin ünlü hatibi ve hukuk âlimi Lütfi Fikri Bey, Fransızca LÖ Tan gazetesinden bir bend okumuş, ve Osmanlı sefirinin operada İtalyan sopranolarını dinlerken, Cioletti'nin Trablus-Garb'in işgaline ait son temaslari yapmak üzere, Bingaziye yaptığı «nezaket ziyareti» ni İbrahim Hakkı Beyin, Bab-ı Âliye haber vermek ihtiyacını bile duymadığını kaydetmişti.

İbrahim Hakkı Bey, kendisine vezaret rütbesi de verilerek ve «Devletli İbrahim Hakkı Paşa Hazretleri» olarak İstanbul'a geldiği zaman, Trablus-Garb'i istilâ üzerinde hazırlıklarını tekmille-

Trablus-Garb işgalinde İtalyan donanmasına kumanda eden Amiral Benito Obri

(Tarihin garib cilvesi: Oğlu, İstanbul işgalinde de, İtalyan filosuna kumanda edecektir.)

miş olduğunu daha sonraki hâdiseler isbat etmişti: Muhalefet, elbette çok haklı olarak, bu gerçeği ele almış, hükümeti, umumî efkârın galeyanını da yanına katarak hırpalamıştı. Hatta İttihad ve Terakki mebusları arasında bile, bilhassa İkinci Meşrutiyeti başarmış olan Ordu'nun genç kadrosu arasında, kabinenin yetersizliği üzerinde vazih fikirlerin belirmesi, hükümeti çok güç duruma sokmuştu. Nitekim, hâdiseler inkişaf edecek, İbrahim Hakkı Paşa'nın istifasından sonra sekizinci ve sonuncu sadareti için o makama oturacak olan ihtiyar Said Paşa da derde çâre bulamayacak, bir askerî hükümet darbesi olan **Halâskâr Zabitan Hareketi** sonunda Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın büyük kabinesi memleketin mukadderatını ele alacak, fakat Balkan Harbi hiç bir ıslâhat ve huzur tedbirinin neticesine imkân bırakmıyacaktı.

İbrahim Hakkı Paşa, bir ilim adamı olarak, politkayı «Partilerin baskısı» ndan kurtarmak istemiş, Ana-Yasa - o **günkü tâbiriyle kanun-u esasının** - hükümlerinin politik kanaatı ne olursa olsun, bütün siyasi mensubları için müsavat içinde tatbikini, hiç bir kanunsuz hareketin vukua gelmiyeceğini temin ederek, takib ettiği siyasete kendisi bir isim bulmuştu: **Adl-i ihsan siyaseti**... Daha sonra, muhalefetin kaleminde ve dilinde bir çok nükte ve târize yol açan bu tâbir, İbrahim Hakkı Paşa'nın istifasından sonra da kolay kolay unutulmamıştı.

İbrahim Hakkı Paşa'nın, çok dağdağalı, karışık, bir taraftan Balkanlı devletlerin harbe hazırlandıkları, öte yandan İtalyanın Trablus-Garb'i istilâyı emri vâki haline getirdiği, hazinenin boş, iç siyasetin huzursuz, ekalliyet mensubu mebusların ayırıcı sebeblerle tahakküklerinin ciddî hamleleri ve tedbirleri imkânsız hale koydukları bulranlı meselelerde, zorlukları

yenebilecek şahsiyeti yoktu. Bu sebeple Mebusan Meclisinde çok ağır münakaşalar oluyordu. Muhalefetin insicamsızlığına ve karmakarışık hüviyetine rağmen, itiraf etmek lâzımdır ki, Mecliste mutlak mânasıyla söz hürriyeti vardı. O günkü resmi zabıtların bugün okunması ve hükümetin siyaseti üzerinde muhalefetin tenkid ölçüsü gerçekten ibret mevzuudur: Buna mukabil bilhassa şahsen İbrahim Hakkı Paşa müsamahasını elinden bırakmıyor, İttihad ve Terakki'nin elindeki ekseriyetin, meclisteki münakaşalara karşı zor tedbirleri kullanarak fikir ve tenkid hürriyetini engelleyici bir politika takibine mahal bırakmadığını söylüyordu. Bu yol, ekseriyet fırkası içinde de hoş görülüyordu. Meclis, bir âlemidi: Kavgalar oluyor, mebuslar birbirlerine giriyorlardı. Dr. Rıza Nur, Paris'te olan Damad Şerif Paşa'nın bir «**tavsiye karı**» üzerine tevkif edilmişti. Bir mebusun tevkif edilmesi, Mecliste haklı bir asabiyet uyandırmış, Lütfi Fikri Bey, vatandaşların karakollarda dövüldükleri cöbleri kürsüye getirmiş, Dahiliye Nazırından bunların insan bedenindeki tahriblerine dair fiili ve kendi şahsında tecrübe edilmiş fikri olup olmadığını sormuştu!

Bir vatan parçasının düşman tarafından istilâsı gibi, bütün memleket sathında derin akisler yapacak çaptaki temel felâketin gelip çatmasından önce, diğer sebeblerle hükümet zaten «**sallantı**» da idi... Bu düşme durumu, aslında, Hakkı Paşa'nın kabinesinden çok, bütün imparatorluğu tehdit ediyordu. Tarih, bazı ânlarda ve hâdiselerde gerçekten inafsızdır: Nitekim, Osmanlı devletinin en kritik, en tehlikeli devresini, dört insan paylaşıacaktır: İbrahim Hakkı Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Said Paşa ve Kâmil Paşa. Ki, bunlardan son ikisi, İkinci Sultan Abdülhamid'in kudemli ve gedikli sadrâzamları idiler!

BİNBİR DERT İÇİNDE...

İtalyanların, Trablus-Garb'i istilâ için «en elverişli zamanı» seçtiklerinden asla şüphe yoktur: Osmanlı hükûmeti, bilhassa 1910 da, yâni Trablus-Garb'in istilâsından bir sene önce patlamış olan Arnavutluk isyanı, Yemen gaileleri ve Lübnan ayaklanmaları, Makedonya iğtişâşları ile başı dertte idi. 1911 ilkbaharında, İşkodra vilâyeti içindeki Tuz bölgesinde Katolik Arnavudlar olan Malisörler büyük ölçüde ayaklandılar. Karadağ hükûmeti, bu ayaklanmayı elinden gelen bütün vasıtalarla destekliyordu. İsyancılar arasına Papaz kıyafetine girmiş Rus zabıtları bile sızmıştı. Karadağ Kralı, İtalyan Kralının kayınbabası idi: Damadına, Osmanlı ülkesine taarruz fikrini durmadan telkin ediyordu. İtalyanın kuvvetli bir donanması vardı. İtalya halkı savaşçı bir millet olmamakla beraber, nüfus, durmadan artıyordu. Amerikada İtalyanlar faal bir rol oynıyorlardı. Karadağ ordusu, İtalyan yapısı silâhlarla teçhiz edilmişti. İtalyan basını, İtalyan vatanseveri Garibaldi'nin, Malisörler için vakıtle hazırladığı bir «İstiklâl Beyannamesi» ni neşre ediyorlardı.

Osmanlı Meclisinde Arnavud asıllı mebusların feryatları yükselmektedir: Daha sonra, müstakil Arnavudluk hükûmetinin başına geçen İsmail Kemal Bey, hükûmetin takib ettiği yanlış tazyik siyasetinin yakında daha kötü hâdiselere sebep olacağını açıkça söylemiştir. Necib Bey (Draga), Müfit Bey (Ergiri), Rıza Paşa (Prestine), Said Efendi (Üsküb) gibi mebuslar, Meclisden bir «tahkik heyeti» teşkilini istemişler, fakat İttihad ve Terakki ekseriyeti, bu isteği reddetmiştir. İşte İtalyanın hazırlığı, Arnavutluk üzerinde

Osmanlı ordusunun en seçkin kıt'alarının vazife aldığı devreye rastlamıştır.

Bu devrenin bahtsız padişahı Beşinci Sultan Mehmet Reşad, Arnavudluk isyanının bastırılmasını takib eden günlerde, 5 Haziran 1911 de, Rumeli seyahatine çıkmıştır: Selânik, Üsküb, Priştine'yi ziyaret eden Padişah, 16 haziran 1911 deki Cuma namazını, 100.000 kişilik muazzam bir cemaatle, Murat Hüdavendigar'ın 1389 da Sırp ordusunu ezdiği Kosova sahrasında kılmış ve dedesinin türbesini de ziyaret etmiştir. Bütün bu gösterilerin tek gayesi, memleketin millî birliğini koruma yolunda hükûmetin azimli olduğunu göstermektir. Fakat ne Padişahın seyahati, ne de askerî harekâtı idare eden Şevket Turgut Paşanın bundan sonra «Memurların meşrutiyet nizamlarına aykırı hareket etmiyeceklerine, hiç kimseye mecburî angarya yaptırılmıyacağına ve Arnavudluğa tayin edilecek memurların elden geldiği kadar Arnavudça bilmüş olmalarının temin edileceğine..» dair verdiği teminat, bilhassa yabancı propagandasının tesiriyle netice vermeyecek ve Arnavudlukdaki gergin durum devam edecektir.

Fakat asıl büyük dert, Arabistandadır: Havran'da Dürzü ayaklanması, İmam Yahya Osmanlı devletine karşı «cihad» ilân etmiştir. Erkânı Harbiye-i Umumiye (Genel Kurmay) reisi olan Ahmet İzzet Paşa, bizzat Yemen'e gitmeye mecbur olmuştur. Asir'de ayaklanan Seyyid İdris devletin başına daha büyük bir dert olmuştur. Para ve menfaat karşılığı, her türlü yola sürüklenecek bir Arap lideri tipi olan bu adam, Trablus-Garb savaşı sırasında, İtalyan Başvekili Cioletti'ye sunları yazacaktır: «— Siz İtalyanlar, irade-i ilâhiyenin bir tedib vasıtası olarak kâfir köpek Osmanlı'nın başına indiniz. Bu adamlar bize, Terakki ve Medeni-

«— TELÂTE KURUŞ YA EŞREF!...»

Fuad Bulca anlatır:

«— Her orijinal hâdiseye bu hususiyetini veren tip-ler ve şahsiyetler vardır. Bizim Trablusgarb mücadelemizde de bu hususiyeti, şahsının ve mizacının gayriya benzememesi ile temsil eden insan, Teşkilât-ı Mahsusa'nın kurucu ve reisi olan Eşref Beydi.

Evvelâ şu hakikatı sırası iken kaydedeyim: Teşkilât-ı Mahsusa, bir çoklarının zannettiği gibi, sadece içerden ve dışardan devlet için lüzumlu haberleri tophyan ve bunu alâkâh makamlara ileten bir müessese değildi. Hattâ aslâ böyle mücerred bir vazifesi de yoktu. O'nun bilhassa memleket haricindeki kadrosunun esas vazifesi, imparatorluğumuzun ayakta kalabilmesi için bağlanılmış olan büyük dâvaları gerçekleştirebilecek şahsiyetleri teşkilâtlandırmaktır. Meselâ, Türkçülük, İslâm Birliği, yâni ilmi tâbiri ile Pan-Türkizm ve Pan-İslâmizm müfkûrelerinin tatbikatçısı Teşkilât-ı Mahsusa idi. Bu hareketlerin ne ölçüde muvaffak olub olmadığı ayrı dâvadır. Fakat, muhakkak olan şudur ki, Birinci Dünya Harbi sonunda başlayan ve Türk İstiklâl Savaşı ile ilk fillî neticesini veren, İkinci Dünya Harbi nihayetinde ise, bütün dünyaya yayılan ve sayısı elliye geçen müstakil devlet kurmuş olan millî uyanışların fikrî oluşunda, bizim Teşkilât-ı Mahsusanın büyük himmeti vardır. Ne yazık ki bunlar, tarihin önünde meçhul bırakılmış hakikatlerdir.

Ben mevzuumuza dönüyorum: Trablusgarbde hangi ihtiyacımız bizi kıvrandırırsa, Eşref Beyin önüne dikilirdik. İçimizde, Arapçayı bütün lehçeleriyle en güzel konuşan o idi. Bedevîsi ile ayrı, Ezher âlimi ile ayrı, Şeyh'i ile ayrı, haydudu ile ayrı şekilde ve hattâ lehçelerde konuşurdu. İkinci Abdülhamid istibdadına karşı içimizde ilk fillî mücadeleye giren ve Arab Yarım adasının altını üstüne getirmiş hâdiselerin kahramanı olarak, Arab hayatını yakından bilirdi. Trablusgarbdeki resmi unvanı

millî kuvvetler umum kumandanı olmakla beraber, menzil kumandanı, işe kumandanı ve başı dara düşenin başvuru-
racağı tek merci yine Eşref Beydi.

Mustafa Kemal, kendisini çok sayar ve severdi. Gözleri hastalandığı zaman, kendi çadırında kalmamış, Eşref Beyin misafiri olmuştu. Bu misafirliğin nasıl isabetli bir netice verdiği de malumdur.

Eşref Bey'in inanılmaz bir teşkilâtçı ruhu ve meziyetleri vardı: Biz, kum'un üzerine çömelirken, o nasıl olmuş, sezlong bile bulmuştu: Arkada gördüğünüz klişe, O'nun çöl ortasında, üzerinde İtalyanlardan «esir aldığı» kazak, bu sezlong'u üzerindeki istirahat âmidir!.. Yine İtalyan miralaylarından birisinin üzerinden aldığı pelerini pek meşhurdu!.. O uzun boyu, levend endamı içinde pelerinli hâlî gözlerimin önünden gitmedi.. İlk zafirimiz olan Avakir harbinde ele geçirdiği fotoğraf makinesi, Trablus harbinden günümüze kalabilmiş bütün fotoğrafları çekmiştir.

Eşref Bey'e şaka yapmak, Mustafa Kemal'in başlıca zevkleri arasında idi. Ancak, çok samimi olduğu dostlarına karşı, daima vefakâr ve terbiyelî kalmış ruhunun hususiyetini gösteren Mustafa Kemal, Eşref Beyin günde iki kuruş'a bağladığı Bedevîlerinin arasına bir sayıya çıkartır, yevmiyelerin üç kuruş'a yükseltildiğini yayar ve aradaki farkı almalari için kumandanın çadırı önünde toplanmaları gerektiğini, parasını istiyenlere sıra ile verileceğini duyurtur, sonra kalkar, Eşref Beyin çadırına gider, nereden bulduğu bilinmiyen Hacı Bekir'in, evet. Hacı Bekir'in, şekerlerinden kahvesine kadar, hiç bir başka çadırda bulunmıyan cömert ikramının tadına konulurdu. Bu sırada, Bedevîler çadırın önüne gelirler:

«— Telâte kuruş Ya Bek... Telâte [kuruş ya Şeyh-it Tüyür.. İkrâm ya Eşref...» derlerdi. (Üç kuruş isteriz ya uçan şeyh.. İkrâm sahibi Eşref...)

Uçan Şeyh, Arablar arasında Eşref Beyin unvanı idi. Kır, meşhur Lavrens, bu tâbiri kitabına almıştır. Lavrens,

yet gibi kendilerinin taptıkları yeni Allahlar getirmek istediler. Onların sultasını başımızdan atmakla en büyük iyiliği ve civanmertliği yaptınız. Bütün Arablar sizinle beraberdir.»

Ahmet İzzet Paşa, İmam Yahya ile anlaşarak, Yemen'e kısmi muhtariyet verme bahasına, zamanlardır devam eden ve Anadolu'yu sebepsiz yere yiyip bitiren bu insan mezhabasının kanlı kapısını kapamıya muvaffak olacaktır: Trablus-Garb'e İtalyan saldırısı başladığı sırada İmam Yahya ile Osmanlı devleti namına Ahmet İzzet Paşa arasında imzalanan 13 Ekim 1911 tarihli anlaşma ile Yemen'in kanlı macerası son bulacak ve İmam Yahya, Birinci Dünya Harbinin sonuna, Osmanlı İmparatorluğu tarih ve hayat sahnesinden çekilinceye kadar devlete sadık kalacaktır.

Bu tarihlerde kargaşalık ve huzursuzluk, sadece

Türk Teşkilât-ı Mahsusa reisinden bütün mel'aneti devrinde yılmış ve kaçmıştı.

Mevzua dönüyorum: Eşref Bey Bedevilere ne istediğini sorar, onlar tenbihli oldukları için haberi nereden duyduklarını söylemezler, Mustafa Kemal de safiyetle sorardı:

«— Bunlar ne istiyorlar Eşref Beyefendi?»

..

Unutulmaz günlerdi o günler... Şimdi bakıyorum ve düşünüyorum: O günlerden bugünlere, bir elin parmakları arasına fazla gelen üç dört kişi kaldık...»

..

Bu satırların sahibi Fuad Bulca da bugün, Allahın rahmetine intikal etmiştir. Toprakları bol olsun...

Arab Yarımadasında ve Arnavudluk'da değildir: Bütün İmparatorluk ülkeleri, çeşidli sebeplerle kaynaşma halindedir... Makedonya'da hükûmetin silâhları toplanarak komiteciliğin önlenmesine çalışmasına rağmen, dağlar, eşkiyalarla doludur. Buralara sevkedilen jandarma kuvvetleri âsâyişi temine yetmemektedir. Mebusan Meclisinde müzakere edilen «Çeteciler Kanunu» ile eşkiyaları, âsâyiş kuvvetlerinin mahkeme kararlarına lüzum ve mahâl olmadan askerî kaidelere göre tasfiye hakkı ve selâhiyeti, komitecileri himaye eden, zaten bunları kendi hududları içinde barındıran diğer Balkan hükûmetlerinin itirazlarına ve şiddetli protestolarına sebep olmaktadır: Avrupa ve Amerika'nın en büyük gazete ve mecmualarında, Türklerin yaptıkları zulümlere dair hayalî resimler ve haberler birbirini kovalamaktadır: Halbuki aslında zulme uğrayan ve yerlerinden yurtlarından kovulanlar, sadece Türklerdir...

Rum ekalliyetinin Atina'da merkezleşmiş, Etniki Eterya isyan ve ihtilâl cemiyetinin tertiplemediği «Megalos İdea = Büyük gaye» plânı ile, Karadeniz sahillerinde müstakil bir Pontos Rum Hükûmeti kurulmasına karşılık, Ermeni azınlığının istediği müstakil Ermenistan hükûmeti hazırlıkları, bilhassa Doğu illerimizde devamlı ve fasılasız âsâyişsizliklere, isyanlara sebebiyet vermektedir: Sason ve Adana hâdiseleri üzerinden zaman geçmeden, Rusların tazyiki ve telkini ile Van ve Bitlis'te yeni kargaşalıklar çıkmıştır. Hükûmet bunların hiçbirisine ciddî tedbir alacak vaziyette de değildir. Ermeni Patrikhanesi, neşrettiği son beyanname ile, Doğu illerine Ermeni vali tayin edilmesini, derslerin Ermenice olmasını, memurların Osmanlıca, yani Türkçe ile birlikte Ermenice de bilmelerini istemektedir.

Fakat asıl felâketli yıkma hareketini, Bulgar-Rum kiliseleri arasındaki birlik meydana getirecektir: Bulgar mebusu Pañcederof Efendi ile, Rum mebusu Vamvakas ve Boşo Efendiler, aralarında devamlı olarak yaptıkları gizli toplantılar sonunda, Sultan Hamid'in maharetle idare ve devam ettirdiği Rum Patrikhanesi - Bulgar Ekzarhlığı ihtilâfını ortadan kaldırırlar... İttihad ve Terakki'nin, bilhassa Hüseyin Hilmi Paşa ile İbrahim Hakkı Paşa hükûmetleri zamanındaki gaflet ve karşı tarafın maharetle hazırladığı iğfal plânının içyüzünü anlıyamamalarından ileri gelen hataları ile (Rum ve Bulgar Kiliselerinin birleşmesi) meydana gelir. Mayıs 1911 de Rum Patrikhanesi, hükûmetten mektepler ve askerlik işleri üzerinde Rum ve Bulgarlara şâmil selâhiyetler istemiştir. İşte, Trablus-Garb'i istilâya karar veren İtalyaya ümit veren hâdiselerin başlıcası bunlardır.

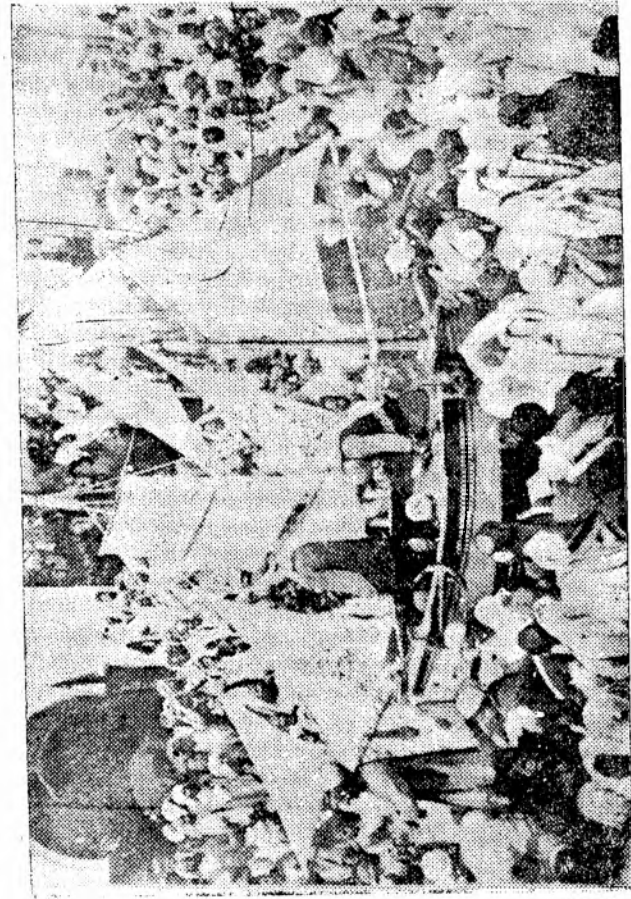
İÇ POLİTİKADA DERİN AYRILIKLAR, MİLLETİ İKİ AYRI (KAMP) A BÖLÜYOR :

Fakat bu çetin hâdiselerin en ağırı ve acısı, memleketin iç bünyesinde vukua gelen ve millî birliği kökünden zedeliyen vak'alardı. Bunların başlıcası, Mebusan Meclisindeki didişmelerdi.

İkinci Meşrutiyetin ilk Mebusan Meclisinde, 142 Türk mebusuna karşılık, 60 Arab, 25 Arnavud, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Musevî, 4 Bulgar, 3 Sırp, 1 Rumanyalı mebus vardı. Türkler, diğer unsurların yekûnundan hepsi hepsi 9 mebus fazla idiler. Bu nâzik ve buhranların asıl ve öz kaynağı olan azınlık içinde yapılacak ilk şey, millî birliği titizlikle koruma olmasına rağmen, derin ayrılıklar, Türk mebusları ayrı ay-

rı mecralara ve akımlara sürüklüyordu: Orduya siyaset girmiş, zabıtlar asıl işlerini bırakarak politika-ya eğilmişlerdi. Öyle ki, muvafık ve muhalif ordu mensuplarının kalpaklarının biçimi bile başka idi: İkinci Meşrutiyetin ilânını bildiren topları Manastır'da ilk defa attırılmış olan ve Trablus Harbinin başlaması sırasında Harbiye Nezareti süvari ikinci reisi olan Miralay Sadık Beyin başında bulunduğu (**Hizb-i Cedid = Yeni topluluk**) adını taşıyan siyasî hareket, Meclisin içinde de kendisine taraftarlar bularak hükûmette vazife alan bazı mebusları, meselâ bu arada dinî makamların en yücesi olan Şeyhülislâmlığı ifa etmekte olan Musa Kâzım Efendiyi, Maliye Nazırı Cavid ve Dahiliye Nazırı Talât Bey (Paşa) ları, Farmasonluk'la ittiham ederek devletin (dinsiz) lerdən kurtarılmasını istiyordu. Bu sırada Divan-ı Muhasebat (**Sayıştay**) ın kurulması ve devlet masraflarının bu müesseseden geçmesi, bilhassa Harbiye Nezaretinde menfî bir cereyan uyandırmış ve hoşnutsuzluk büsbütün artmıştı. Maliye Nazırı Cavid Beyle, Maarif Nazırı Baban Zade İsmail Hakkı Bey istifa etmişlerdi.

Asıl felâket, hükûmetin memlekette itibarını kaybetmiş olmasıdır. Birçok yerlerde, kanun dışı kuvvetler türemiştir. Memleketin politikanın haricinde ve üstünde kalması şart olan aslı kuvvetlerinin siyasetin içinde olması sebebiyle, ikaz ve mürakabe edebilecek mekanizma çökmüş durumdadır. İktisadî vaziyet de gün geçtikçe kötüleşmektedir: Dış borçlar, nesillerin ödiyemeyeceği seviyeye yükselmiştir. Dış itibarımız da sifıra inmektedir. **Hizb-i Cedid** ayrılık hareketi, Ordu'yu İttihad ve Terakkiye karşı ihtilâle sevkedecek propagandalara dökülünce, memleketin bir harble karşılaşması halinde müdafaasını bile başaramıyacağı yolundaki hakikatleri, bizim hükûmet erkânından ev-

Trablus-Garb'de, İkinci Meşrutiyetin ilân şenliklerinin son kutlama töreni.
(Bir halkın milli bayramları görünüşü ve mânası ile benimsemesi arasındaki farkın hazin hâtası.)

vel yabancı şahsiyetlerin anlamış olmaları cidden acıdır. O günlerde İstanbul'a, İngiliz Büyük Elçisinin misafiri olarak gelmiş ve Doğu illerine kadar seyahat yapmış olan Londra'nın Viyana'daki sefiri Sör Kart-rayt, Hariciye Nazırı Edvard Grey'e verdiği raporda şunları söylemektedir:

«— Türkiye'de, inkılâba rağmen halk bedbin ve yeislidir. Ümitsizlik memleketin her tarafında göze çarpmaktadır. Osmanlı ülkesi içindeki unsurlardan hiç birinde, hükûmete karşı hürmet ve itimat kalmamıştır. Jön - Türk'lerin yarattığı bir varlık olan İttihad ve Terakki, yakın zamanlara kadar Ordu'nun bütün kademelerinden ve şahsiyetlerinden yardım ve kuvvet alırken, bugün, muhalefetin maharetle idare ettiği propaganda ile ordu politikaya sürüklenmiş ve ayrı zihniyetlerin belirmesi ile istikbal için tehlikeli vaziyetler yaratılmıştır. Balkan Komitasının yakın gelecek için kanlı dramlar hazırladığına şüphe yoktur. Temas ettiğim Osmanlı ricâlinin, İtalyanın artık matbuat sütunlarına dökülen hazırlığı üzerinde hiç de dikkatli, hattâ en basit mânasıyla alâkalı bile olmadığını hayretle müşahade ettim. Bütün bunların, Şark politikamızı yeniden gözden geçirmek için esaslı sebepler olduğu kanaatiyle tasdi ediyorum.»

FAS ÜZERİNDE FRANSIZ - ALMAN ANLAŞMASI :

İtalyanın Trablus-Garb'i istilâ hareketinin başlıca sebeplerinden olarak gösterilen Fas mevzuu da, ayrı bir gelişme gösteriyordu...

Vaktiyle, hem de çok eski mâzi değil, 1911 den elli sene önce BİZİM olan Cezair, Fas, Tunus dan Ce-

zair ve Tunus, şeklen müstakil birer Beylik, aslında Fransız sömürgesi olarak elimizden gittikten sonra, Fas'da Mollay Hafız'ın Fransızlarla anlaşması üzerine milliyetçi Türk zabitlerinden bir grub, Fas vatan-severlerinin ısrarlı istekleri üzerine bu kaybolmuş vatan parçasına gitmişler, mücadeleyi ellerine almışlardı. Fakat, Fransızların Bab-ı Âli'ye yaptıkları baskı üzerine kendileri, memlekete dönmeye mecbur edilmiş, Fas'a gözünü dikmiş olan İtalya da, bir sömürge elde edebilmenin son ümidini kaybetmişti. 26 Nisan 1911 de Fransız Ordusu Fas'a girmişti.

14 Şubat 1911 de İtalyan Hariciye Nazırı Güiççardi, İtalyan Parlamentosunda şunları söylüyordu:

«— Osmanlı devletinin Akdeniz sahillerindeki vilâyetlerinin vaziyeti, bizi, İtalyanın kendi toprakları kadar alâkadar eder. Şimali Afrika, İtalyan hayat sahası ve menfaat muntakası içindedir. Buraları için Osmanlı idaresinden başka bir vesayet sistemi ve başka devletlerin müdahaleleri, bizi harekete getirmeye kâfidir. Bunu, bütün dünyanın bilmesini isteriz. Çünkü İtalyanın böyle bir vaziyet karşısında lâkayt kalması asla mümkün değildir. Fas'taki vaziyeti de endişe ile takip ediyoruz. İtalyanın hayatî menfaatleri içinde olan hâdiselerde hareket hattının kat'îliği mâlûm olmalıdır.»

Bu, sadece Osmanlı devletine karşı değil, Kuzey Afrika kıyıları ve Akdeniz hâdiseleri ile alâkalı bütün devletlere kapalı bir «tehdit» ti: Nitekim, aradan bir kaç gün geçmeden, Roma, Bab-ı Âliye adetâ ultiमत vererek, Trablus-Garb'deki askeri vali müsir İbrahim Paşanın kaldırılmasını ve yerine: «— ... İtalyanın Trablus-Garb'deki tabii hak ve menfaatlerini idrâk edebilecek bir vali ve kumandan tayinini...» istemiştir. Bu talebi tefsir eden Lö Tan şunları yazıyor:

«— Bab-ı Âli bilmelidir ki, İtalya, Fas içinde Fransız - Alman anlaşmasının yarattığı asabiyetin ve emellerine karşı gerçekleşmiş olan vaziyetin acısını, Osmanlılardan çıkarmak istiyecektir. Bab-ı Âli'nin bu hakikat karşısında sükûtu ise, havsalanın güç alacağı bir keyfettir.»

İtalyanın çeşitli yerlerinde nümâyişler başlamıştır: Hükûmet, daha enerjik bir siyaset takibi için, aşırı hareketleriyle tanınmış olan San Giulliano'yu Hariciye Nazırlığına getirmiştir. Yeni nazır Meclisdeki beyanatında şöyle der:

«— Trablus-Garb'in bâkir hazinelerinin işletilmesinde İtalyanın hayati menfaatleri vardır. Osmanlı ülkesinin diğer kısımları, nasıl başkalarının hayat sahaları ise, Trablus-Garb'de de İtalyan hakları ve menfaatlerinin bulunduğunu bütün dünya bilmelidir.»

Maliye Nazırı Cavit Bey, hatıratında hâdisi için şöyle der: «— Daha sonra anlaşıldı ki, İtalyanın Trablus üzerindeki emellerinin meydana vurulmasının başlıca sebebi, Fas mevzuunda Fransızlarla Almanların anlaşmaya varmaları ve Agadir limanındaki Alman Harb gemilerinin 23 Eylülde çekilmesidir. İtalya umumî efkârında, Fas'ın da, Fransa tarafından kapılmış olduğunun anlaşılması bir anda hükûmeti devirecek kadar şiddetli tesir yapınca, Cioletti Kabinesi, uzun zamandanberi, hatta 1897 Türk-Yunan harbi zamanından beri hazırlanan ihtiraslarını açığa vurmaya mecbur kaldı ve harb başladı. Devletler Hukuku Tarihi, bu kadar sudan bahane ve tek taraflı iddialarla bir harbin vukua geldiğini bir başka misalle kaydedemeyeceği kanaatindeyim.»

PASAPORTTAKİ MESLEK ADI...

Fuad Bulca anlatır:

«— Trablusgarbe giderken üzerimizde, askerliğimizi anlatacak hiç bir işaret yoktu. Savaş sırasında da giydığımız elbiselerin biçimini, şu fotoğraftan anlıyabilirsiniz (Not: Klişe arka sahifededir.)»

Rütbelerimizi ve vazifelerimizi, birbirimizin bilmesi kâfi geliyordu. Mustafa Kemal'in gözleri hastalayıp, Eşref Beyin temin ettiği mütehassıs Suriyeli Dr. Münir Bey ve Dr. Hakkı Beyin müşterek kararıyla tedavi için bir yabancı memlekete gitmesi şart halini alınca, bunun, Bingazi Umum Kumandanı Enver Beye (Daha sonra Harbiye Nazırı ve Başkumandan Enver Paşa) söylenmesi icab ediyordu. Eşref Bey Enver'le konuştu, Enver Bey bütün imkânların seferber edilmesini, para ve pasaport teminini Eşref Beye havale etti, kendisi de bizzat geldi, geçmiş olsun dedi ve hemen yola koyulmamızı istedi.

Bütün bu gönülden ve samimi alâka arasında, pasaport'u temin edecek olan Mısırlı Prens Ömer Tosun Paşaya, takma meslek ve unvanlarımız için mektub gönderilmesi icab ediyordu. Eşref bana dedi ki:

«— Hangi mesleği tercih edersiniz? Pasaportta ne olduğunu kaydettireyim?»

Doğrusu, askerlikten başka bir meslek hiç düşünmemiştim. Mustafa Kemal, Eşref Beyin çadırında, yatağına uzanmış, benim vereceğim cevabı bekliyor gibiydi. Kendisine baktım. Açık olan sağ gözünü kırıştırdı:

«— Mesleklerden meslek beğen... Böyle bir cömert meslek tevzi eden bir başka lutufkâr zat bulamaz, sonra kalbinin derinliklerinde saklanmış bir mesleği söylemediğin için istirab çekersin...»

Ben kendisine sordum:

«— Peki.. Sen neyi tercih ediyorsun?»

Mustafa Kemal düşünmeden cevap verdi:

«— Gazeteciliği!..»

Bu, O'nun gerçekten sevdiği bir işti: Güzel yazar, gü-

HARBİN PATLAMASINA KADAR HÂDİSELER :

Roma'daki hazırlıklardan harbin patlamasına, yâni resmen ilânına kadar geçen safhalara kısaca göz atalım:

• — Hariciye Nazırı Rifat Paşa, İtalyanlara Trablus-Garb'de, diğer devletlerle müsavî imtiyazlar ve haklar tanıdığını bildirir. Almanya, İtalya'ya «daha müsaadekâr» davranılmasını tavsiye eder.

• — 4 Ocak 1911'de İtalya, Bab-ı Âliye verdiği notada, Banko di Roma'nın Trablus Belediyesine aç

zel konuşurdu.. Fakat hemen ilâve etti:

«— Eğer Eşref Bey pasaporta böyle bir meslek yazdırtmayı muvafık görürse...»

Eşref Bey hemen cevap verdi:

«— Ne demek. Elbette muvafık görürüm. Lisan bilirsiniz, güzel yazar, güzel konuşursunuz. Her halde bizim Bab-ı Âli mensublarını aratmazsınız...»

Hep beraber güldük.

Ve, ikimiz de, Viyana yolculuğunda birer «gazeteci» idik. Anlaşılan o devirde, gazeteci demek kâfi geliyordu. Çünkü, pasaportumuzda hangi gazetenin mensubu olduğumuz kayıtlı değildi amma, yolda Mustafa Kemal böyle bir sual karşısında kalırsak ne cevap vereceğimizi de düşündü. Beğendiği gazetenin adını söyleyip bir münakaşaya vesile olmak istemem.. Fakat bu beğenilen isimde, hür ve serbest ruhunun izlerine rastlanabilir..

Sivasta, Millî Mücadelenin en karanlık günlerinde, tek yaprak üzerine bastırıldığı **İrade-i Milliye** ve Ankara'ya gelişinin hemen haftasında kurduğu **Hâkimiyet-i Milliye**'nin kökü, görüyorsunuz ki, epey derinlerde...

tiği kredinin, askerî vali İbrahim Paşa tarafından reddedildiğini, bunun yerine valinin Osmanlı Bankasından aynı miktarda, fakat daha yüksek faizle kredi açtığını, bunun ise İtalya'nın haysiyetine vurulmuş darbe olduğunu ileri sürerek, İbrahim Paşanın derhal değiştirilmesini ister.

• — Giornale D'Italya gazetesi, Trablus hâdiseleri dolayısıyla hükûmetin, ya İtalya halkının haysiyetini koruması, yahut istifa etmesini yazar.

• — 16 Şubat 1911 de, Roma elçiliğimiz, Bab-ı Âli'ye, İtalya'nın gizlice harbe hazırlandığını ve bir olubitti peşinde olduğunu bildirir.

• — 26 Temmuz 1911 de İtalya'nın Londra Büyükelçisi, Hariciye Nazırı Grey'i ziyaret ederek, İtalya'nın Trablus-Garb'i ilhak kararında olduğunu «resmen», fakat hiç bir ifşa hakkı tanımadan bildirir. Görüşme 16 Ağustos 1911 de tekrarlanır. İngiltere'nin, böyle bir hâdisede, Mısır'ı hareketten men'edeceğine dair İtalya'ya teminat verdiği anlaşılmaktadır.

• — İtalya, Osmanlı devletinin Trablus'a asker ve malzeme göndermesini önlemek üzere «müzakere kapısının açık olduğunu» Bab-ı Âliye bildirir.

• — İtalya, harb hazırlıklarının ilerlediğini ve artık bu tarihten sonra Trablus'a esaslı Osmanlı sevkîyatının yapılamayacağını düşünerek, Bab-ı Âliye 28 Eylül 1911 tarihinde ikinci notasını verir ve 24 saat içinde, İtalyan taleplerinin **kat'i olarak** yerine getirileceğini bildirilmesini, bu taleplerin mahallinde temin hakkının da İtalya'ya ait olduğunu tasrihini ister... Bilhassa bu sonuncu cümle, müstakil bir devletin toprak bütünlüğü prensipleri ile bağdaşmayacak kadar ağırdır.

• — Osmanlı kabinesi fevkalâde olarak toplanır, toplantı sabaha kadar sürer ve 29 Eylül 30 Eylül

bağlıyan gece, İtalyaya cevabımız bildirilir: Bu cevabda, sulhün korunması için her şeyin yapılacağı, ve devletlerin hakemliklerinin de kabul edildiğinin tasrih edilerek, **İtalya'ya Trablus üzerinde haklar temininin normal şartlar altında cereyan edebilmesi için ultimatolar yerine müzakere masasına oturulmasının kararlaştırılmış olduğudur.**

• — Fakat bu arada, İtalya'nın ne bahasına olursa olsun harbe kararlı, ve ultimatoomunu daha önceden hazırlamış olduğunu anlatan «garib bir hâdis» cereyan eder: cevabî notamızın İtalyan elçisine tevdiinden bir saat sonra, fakat üzerinde bir gün önceki, yani 29 Eylül 1911 tarihini taşıyan İtalyan harb ultimatomu Hariciye Nazırlığına verilir. Bu notada kısaca şunlar vardır:

«— İki ultimatoma rağmen Devlet-i Osmaniye hiç bir ciddi tedbir almamış ve Trablus'da İtalyan haklarının korunması için Krallık Devletini silâha sarılmaya mecbur etmiştir. İki memleket arasında sulh devri maalesef sona ermiştir. İtalya, şu ândan itibaren kendisini Devlet-i Osmaniye ile harb halinde addeder. İtalya dahiliindeki Osmanlı tebeasının memleketi terke mecburiyetleri olmadığı gibi, şahsî haklarının da korunacağını ayrıca arzederim.»

HARPİN İLK GÜNLERİ, ŞAŞKINLIKLAR, İÇ KAYNAŞMALAR:

Bir harb ihtimalinin böylecesine yaklaşmış olmasına rağmen, Bab-ı Âli, Osmanlı Devletinin ülkeleri üzerinde imtiyazlar vermiye devam ettikçe, saşkın patlak vereceğine kani değildi ve son dakikada, diğer büyük devletlerin müdahalesi sonunda bir

çâre bulunacağını ümid ediyordu. İtalya'nın harb ilânı, pâyitahtta büyük bir tesir yaptı. Bu tesir, ayrı kamplara ayrılmış, politika sahasında yetiştirilmemiş halkın siyasi partilerin telkinleri ile birbirinden farklı düşünceler arasında bölünmelerinin yerine, millî birliği getirmek gibi, Türklüğün fevkalâde zamanlarda gösterdiği mucizevî neticeyi de vermedi: Şaşkınlık, devletten halka geçti. Hiç kimse, İtalya ile aramızda harbe sebep olabilecek çapta derinlemesine ihtilâf olabileceğine inanmıyordu. Çünkü İtalya ile, bilhassa birleşmiş ve yekpara hale gelmiş o günkü İtalya Krallığı ile ilk defa harbe giriyorduk. Kırım Harbinde kuvvetlerimizle beraber Ruslara karşı dövüşmüş olan Sardunya Krallığı için halkın hafızasında müsbet izler vardı. Harbe sebebiyet verenin hükûmet olduğu ve krize pekâlâ bir çâre bulunabileceği yolundaki muhalif gazetelerin devamlı neşriyatı, Mebusan Meclisindeki hükûmet aleyhine şiddetli tenkidler, halkın fikrini ve hiç beklenmedik zamanda patlak veren savaşın sorumluluğu bahsindeki inancını hükûmet aleyhine çevirdi. Muhalefet, Roma sefaretinden Sadriâzamlık makamına gelen İbrahim Hakkı Paşanın divan-ı âliye (yüce divana) sevkini ısrarla istiyordu. Sekiz imzalı bir takrir, Mebusan Meclisi ri-yasetine verildi.

Ordunun ve bilhassa donanmanın vaziyeti, bir harbe, bilhassa merkezden böylecesine uzak bir belde harbe asla müsaîd değildi. Sultan İkinci Abdülhamid, amcası Sultan Aziz'in hal'inde en büyük rolü oynadı diye, donanmayı Haliç'e hapsetmişti. Bu sebeble, en yeni gemilerin bile altları yosunlanmıştı. 1897 Türk-Yunan harbinde Çanakkale Boğazını geçememe kudretini gösterememiş olan bu bahtsız gemiler, vakia, 1908 İkinci Meşrutiyet inkılabında da son

elden geldiği kadar tâmir ve ıslâh edilmişlerse de, çoğu, eski harabîliğini yine muhafaza ediyorlardı. Kurulan Donanmay-ı Osmanî Cemiyetinin ısmarladığı gemiler de, henüz teslim edilmemişti. Milletın, eşine bir daha rastlanılmamış fedakârlık duygularının neticesi olarak, Osmanlı donanmasına Barbaros devrinin haşmetini iade etmek hasretiyle canlanan ve şahlanan millî duygu, lâıyk ve faziletli ellerde de güzel eserlerini veriyordu: İsmarlanan ve devrin en kudretli harb gemileri vasfını taşıyacak olan dritnotlara, Sultan Osman, Fatih, Reşadiye, Barbaros gibi milletin yarınına güvenini arttıracak geçmiş devirlerin şanlı adları verilmişti. Ne yazık ki, bütün bu didinmelerin hiç birisi, 1911 senesi son baharında güvenilecek varlık halinde değildi.

Bütün bu menfilikler içinde, diğer bir boş taraf da, son senelerde Trablus-Garb müdafaasının gerçekten ihmal edilmiş olması idi. Sultan Hamid, uzak ülkeler üzerinde zaten dikkatli ve hazırlıklı değildi: Kaldı ki, Trablus-Garb ve çevresi, İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenenlerin daimî menfası idi. Bazı bölgelerinin havası, suyu, sağlığa yarıyan hususiyetleri olan bu geniş beldenin bazı mıntakaları ise, güç yaşanılır iklim şartları ve mahrumiyet içinde idi. Bunu bilen Padişah, İstanbul'da bulunmalarını istemediği devlet ricâlini aynı mevki ve tütbelerle, hatta maddeten tatmin ederek pâyitahttan uzaklaştırırken, hürriyetçi düşüncelerinden dolayı gözönünde tutmak istemediklerini de, afakî mahkeme kararları ile, hatta hiç bir adli karara ve sebebe dayanmadan vapurlara doldurur, Trablus-Garb başta olarak Arap Yarımadasının uzak bölgelerine gönderirdi. Buralarda, ailelerinden ve muhitlerinden uzak, hayata gözlerini kapamış, istikbalin ümidi olabilecek onbinlerce aydın gencin

adları, daha sonra tetkik ve tasnif edilen «Yıldız Evrakı» içindedir.

Nitekim, Meşrutiyetten sonra Harbiye Nazırı olarak İstanbul'a gelen, fakat, cidden kötü bir netice olarak kalb sektesinden vazife başında ölen Müşir Recep Paşa, Sadrıâzam Avlonyalı Ferid Paşaya, Trablus-Garb'ünde İtalya'nın gizli emellerini bildirmek gibi, kendisinden evvel ve sonra orada vazife gören hiç bir asker ve sivil şahsiyetin üzerinde durmadığı hakikati hatırlatmış, burada kışlalar, sahilde bataryalar, bilhassa deve nakliyat kolları ve topçu kuvvetleri bulundurulmasını talep etmiş, Bingazi ve Derna kışlalarını yaptırmış, savaşçı bir ırk olan Sünnüsilerle iyi münasebetler kurmuş, bunların yabancı tahrikler karşısında, imparatorluğun diğer kısımlarında rastlanan ayaklanmalara sebep olmamalarını temin etmişti. İtalyanlar, Receb Paşanın Trablus-Garbden uzaklaşması için her çâyeye başvurmuşlar, fakat Müşir'in şahsiyetinden ve halk üzerindeki sevgi ve nüfuzundan çekinen Sultan Hamid, bilhassa İstanbul'dan uzaklaştırdığı Receb Paşanın devlet merkezine veya yakın bir yere gelmemesi için ayak diremişti. Nitekim, Paşanın Meşrutiyetten sonra Harbiye Nazırı olarak İstanbul'a gelmesi, hürriyetçi, doğru özlü ve sözlü olarak sevilen ve sayılan bu tecrübeli askere büyük tezahürata vesile olmuş, henüz tahtından indirilmemiş olan Sultan Hamid, kendisini Yıldız'da hususî olarak kabul ederek, başbaşa görüşmüş, ve Lütfi Simavî Beyin hâtıralarına göre de elini öpmek istemiş:

«— Saltanat dâvasında değilim. Haysiyet ve hayatımın muhafazasını senden beklerim.» demişti.

Meşrutiyetin ilk yıllarında patlak veren Makedonya, Asir, Yemen, Arnavudluk isyanları dolayısıyla,

Trablus-Garb'de Enver ve Mustafa Kemal beraber.

(Adlarını, yaşadıkları devire emekleri ve himmetleriyle yazdırmış olan iki Lider.)

imparatorluğun diğer kısımlarından olduğu gibi, Trablus-Garb'den de, asker çekilmiş, kargaşalık muntakalarına sevk edilmişti. İtalyanlar, bu hareketi, büyük bir maharetle ve ellerinden gelen her vasıta ile desteklemişlerdi. Receb Paşanın kumandayı devrettiği günlerde, 18.000 yetişmiş askerle, yetecek kadar zabıt ve malzemeye sahip olan Trablus-Garb, savaşın ilk günlerinde ancak üç bin askere sahip kendi haline terk edilmiş şekilde bulunuyordu. Habeşistan'ı istilâya kalkışan, fakat Adua önlerinde, Habeş İmparatoru Menelik'e feci şekilde yenilerek istilâ ordularını hemen hemen tamamen kaybetme felâketine uğramış olan İtalyanlar ise, Trablus-Garb'i aynı âkibete uğramadan ele geçirebilmek için cidden büyük hazırlıklar içinde idiler. Bab-ı Âli, İtalyanların devamlı şikâyetleri üzerine askerî vali ve kumandan Müşir İbrahim Paşayı başka bir yere, Asir'e tâyin etmiş, yerine gönderilen sivil vali daha Rodos'da iken harb patlamış ve yeni vali Mümtaz Bey, makamına oturmadan İtalyanların eline esir düşmüştü.

Trablus-Garb'de bir müdafaayı mümkün kılabilcek en güvenilen varlık, şüphe yok ki, Sünnüsilerdi. Eşref Bey hatıratında der ki: «— Arabistanda hiç bir ırk ve kabile, Sünnüsiler kadar bize bağlı değildir. Cesur, cefakeş, zorluğa dayanır, harb kudreti olan bu halk, bütün müdafa boyunca asla ihanet etmedi. Sahilde yaşayan ve ticaretle meşgul mahdut sayıda bir kaç ailenin İtalyanlara yakınlık göstermesine mukabil, asıl halk kitlesi, harbin sonuna kadar canla, başla bizimle aynı safta dövüştü, malını, mülkünü, kanını seve seve verdi. Daha sonra Birinci Dünya Harbinde de, Sünnüsilerden, aynı yakınlığı ve sadakati gördük. Başta olan bir kaç kişinin aşırı politikacılık ve idare-i maslahatecilikleri arasında, halkın bu vefası, Enver'e

ve Mustafa Kemal'e, şehzade Osman Fuad Efendi gibi ahlâk, malûmat, fazilet ve dürüstlüğü ile her tarafta sevilmiş bir Osmanlı şehzadesini Sultan Naibi yapılarak, burada müstakil bir Türk-Müslüman devleti kurmayı düşündürecek kadar ümit vermişti.»

HARBİN İLK GÜNLERİ VE İTALYANLARIN BİNGAZİ'Yİ İSGALİ:

İtalyan Başvekili Ciolitti'nin hatıratında kaydettiğine göre, Trablus-Garb'e ilk sevk edilen ve karaya çıkarılan İtalyan birliklerinin kuvveti, 35.000 seçkin askerle 103 ağır ve sahra topu, 6000 at, 800 kamyon, 4 uçaktı. Kısa zaman sonra bu kuvvetlerin yekûnu, 100.000 i aşacaktı. Buna mukabil, bütün Trablus-Garb'de, redifler de dahil olarak, hepsi hepsi askerimizin sayısı ancak 3.000 di. Hiç bir topumuz yoktu. Eşref Bey, bir baskınla ilk mitralyözleri ele geçirinceye kadar da, Türk kuvvetlerinin elinde makineli tüfek dahi bulunmuyordu.

İtalya, 1 Ekim 1911 de Trablus-Garb ablokasını ilân etti ve bunun mucib sebeplerini uzun bir beyanname ile dünyaya bildirdi. Alman İmparatoru İkinci Vilhelm, bu beyannamenin altına şu notu ilâve ederek Hariciye Nazırı Fon Kinderlen Vahter'e göndermişti: «— Beceriksiz ve korkak bir haksız, hakkından gelemediği korsanlığını parlak hukuk kaidelerinin içinde saklamak istiyor. Fakat onu da başaramamış!..»

Siyaset ne acıdır: Bunu yazan aynı adam, bir müddet sonra, İtalyanlarla anlaşması için İstanbul'u lazyik edecektir: Çünkü, İngiltere'nin de, Almanya'nın da endişesi ve derdi, Türkiyenin bir haksızlığa uğrayıp uğramaması değildir: İtalya'nın, kendi safla-

«— DÖNÜNCE SİZLERİ VE BU TOPRAKLARI BULABİLECEK MİYİM?»

Şimdi Eşref Beyi dinliyorum:

«— Mustafa Kemal'in gözleri, Kasrı Hârun muharebesinde, harabenin kireçle örtülü duvarlarından çıkan keşif toz bulutu içinde uzun zaman kalmanın ve sağ göze, zannederim bir kireç parçasının girmesiyle zedelenmiş ve hastalanmıştı. Son günlerde İskenderiyeden Mısırlı Prens Ömer Tosun Paşanın lutfettiği ilaç sandığından çıkan asid borikle tedavimiz, hiç de beklediğimiz şifayı getirmemişti. Kendisi, çadırımda misafirdi. Ağrı başladığı zaman ne oturabiliyor, ne yatabiliyordu. Ben de çok üzgündüm. Nihayet, güçbelâ getirebildiğim göz mütehassısı Suriyeli Doktor Münir Beyin -ki, hatırlımda kaldığına göre **Müşir Deli Fuad Paşanın torunlarından bir hanımın nişanlısı idi...** bizim tek doktorumuz Hakkı Beyle beraberce yapıkları muayene sonunda, Mustafa Kemal Beyin selâhiyetli bir göz mütehassısı tarafından acele muayene ve tedavisi kararlaştı. Tanıdığım Avusturyalı Profesör Dr. W. Fox'u söylediğim zaman, ikisi de, şöhreti cihanı tutmuş olan bu ünlü hâkimin hazakatına tevdiinde ittifak ettiler.

Mustafa Kemal'e vardığımız kararın neticesini anlattım. Altı ayı geçen zaman içinde, her insanın tahammül edemeyeceği mukavemeti göstermiş ve vazifesi başından ayrılmamış olması, devamlı ıstıraplar halinde sürüp giden hastalığı kendisini cidden sarsmıştı. Evvelâ itiraz etti:

«— Eşref Bey... Bu hayatı devirde sizleri yalnız bırakıp nasıl giderim? Zaten kaç kişiyiz? Gün geçtikçe vaziyetimiz düzeliyor, kuvvetleniyoruz, vazifelerimizde de alıştık, mıntakayı ve insanları ancak tanıdık. Benim yerime gelen arkadaş, bu neticeye varabilmek için zaman kaybedecektir. Acaba bu doktorların ârizayı Profesör Fox'a

bir rapor halinde bildirerek O'nun tavsiyesine göre ve vereceği ilaçlarla tedavi mümkün değil midir?»

Doğrusu bu mevzuu doktorlarla konuşmamıştım: Fakat, Mustafa Kemal'e böyle bir ümid vermek, O'nu, haki-ki bir tedaviden mahrum bırakmak olacaktı:

«— Doktorlar, behemehâl, çok selâhiyetli bir göz hekiminin şahsi tedavisinde ittifak ediyorlar. Başka çare görüyorlar.»

dedim. Biran düşündü, sonra yanıma yaklaştı, hekimlerin tavsiyesi ile son günlerde sol gözünü kapalı tutuyordu. Sağ gözü nemlenmişti:

«— Bilmiyorum Eşref Bey kardeşim, dönünce sizleri ve bu toprakları bulabilecek miyim?» dedi. Gurbet ve büyük hisler, insanları çelikleştirdiği nisbette, hisli de yapar. Zaten Mustafa Kemal nâzik yaradılışlı, duygulu bir insandı. Devamlı olarak okurdu. Sohbet ve mütalâa başlıca zevkleri idi.

«— İnşallah... dedim. Görüyorsunuzki vaziyetimiz gün geçtikçe düzeliyor. Tedavinin uzun süreceğini tahmin etmiyorum. Tek başına da değilsin. Fuad Bey yanımızda... Viyana çok uzaklarda da değil. Gider, sıhhatımıza kavuşur, yine dönersiniz. Daha yapacak nice nice hizmetlerimiz var...»

Mustafa Kemal gitti, kendisine Mısır hududuna kadar kendi atımı verdim. Maddî imkânı da, Mısır'ın bize yaptığı yardımdan temin ettim. Yaveri Fehmi Beyin de iltihakını Enver münasib gördü. Daha sonra kendisinden dinledim: Profesör Fox, büyük alâka göstermiş. On beş dakika süren bir cerrâhî müdahalede bulunmuş. Diğer göze sirayeti önledikten sonra müdahalesini yapmış.

Fakat Mustafa Kemal'in tahmini doğru çıktı: O, şifa bularak vatana döndüğü zaman, o meş'um Balkan Harbi başlamıştı. O zaman «pâytaht» tâbir ettiğimiz Devletin

rından ayrılıb ayrılmaması mes'elesidir: Bu sebeble, ordusu ve bilhassa donanması kuvvetli İtalya'ya, kendilerinin önünde ve başında bulundukları ittifaklar grubu içinde yer verebilmek için, İngiltere de, Almanya da, durmadan tâviz vereceklerdir.

2 Ekim 1911 tarihinde, yâni İtalya'nın, Trablus-Garb ablukasını ilân etmesinden bir gün sonra, İngiliz hükûmeti, harbde Mısır'ın tarafsız kalacağını İtalya hükûmetine bildirdi. 4 Ekimde İtalyan harb gemileri Trablus-Garb şehri önlerinde göründü ve bu büyük kıt'anın başşehrini sebepsiz yere topa tuttu. Elllerinde karşı koyacak topları bulunmayan kuvvetlerimiz, şehri tahrib ettirmemek için içeri çekildiler. Aynı günün akşamı, İtalyanlar evvelâ Trablus-Garb şehrine, daha sonra Tobruk'a asker çıkardılar. 11 Ekimde, İtalyanın istilâ hareketini gerçekleştirecek olan asıl seferî kuvvetler Trablus-Garb'e çıkmıya başladılar. İki gün sonra, yâni 13 Ekim 1911 de sabahleyin Derne, 18 i 10 gece Humus, 20 yi 10 gece Bingazi İtalyanların eline geçti. İngiltere, Mısır'ın mü-

Merkezi İstanbul bile tehlikeye düşmüştü. Koskoca Rumeli'ni göz açıp kapayıncaya kadar kısa zamanda kaybetmiştik. Hepimiz, Trablusgarb'i, İtalyanlara bırakan Hükümetin kararı dolayısıyla değil de, vatani kurtarıktan sonra buralara tekrar dönmek ahdiyle İstanbul yolunu tuttuk. Mustafa Kemal, Bolayır'de, Fahri Paşanın kolordusunda Erkânıharb Reisi olarak vazife almıştı.»

..

Karşı sahifede gördüğümüz klişe, Mustafa Kemal'in, Kasrı Hârun muharebesinden bir kaç gün önce, Eşref Bey tarafından alınmış fotoğrafıdır.

dafaası için çok değerli stratejik önemi olan Sollum limanının, İtalyanların eline geçmemesi için Bab-ı Aliyi tazyik etti, ve İstanbul'un müsbet menfi cevabını beklemeyen Sollum'a bir Mısır kuvveti gönderdi. 7 Aralık 1912 de Osmanlı kabinesi: «— Sollum'un kime ait olduğu ileride tetkik edilmek üzere oradaki kuvvetin içeri alınması ve oranın şimdilik muvakkaten Mısır tarafından idaresi için Mısır Hidiviyetine tebligat icrası...» na karar veriyordu. Bu ne biçim devlet idaresiydi? Mısır, güyâ bizim idaremiz altında bir «Hidiviyet» yâni, muhtarlığı olan mülkî idaremiz altındaki ülke idi!.. Şeklen bizim olan bu belde-nin, bir başka devlet, yâni İngiltere tarafından idare edilen «ordu» su, kendisinin «idaresinde» olduğu hâkim devletin limanını işgal ediyor, o da, ileride görüşmek üzere kıt'alarını geri çekiyordu. Bütün bu ağlanacak veya gülünecek bilmecelelere de «devletler hukuku esasına göre siyaset ilmi» adı veriliyordu. Bugünkü Türk nesilleri, bir memleketin müdafaa gücü kendisine yetmiyorsa, gayrıya muhtaç ise, taşıdığı şekil ve ad ne olursa olsun, böyle hazin bir mazinin acı hatıralarını bilmeli ve vatanlarını benzer hâdiselerden korumasını öğrenmelidirler...

Nitekim aradan kısa zaman geçtikten sonra 1912 kışı ve ilkbaharında İngilizler, Trablus-Garb'ın Câ'bub (Cerâbub) vâdisini de, Mısır'ın, yâni Mısır'ın perdesi altında kendilerinin idaresi altına almak istediler. İstanbul'un ne cevap vereceği malûmdu: İngiltereyi kızdırmamak için, yine, neticesi ileride görüşülmek üzere, Mısır tarafından idaresi, Mısır Hidiviyetine tebligat icrası suretiyle halledilmesi pamuk ipliğini gören Trablus-Garb'ın asıl müdafileri olan bir avuç Türk zabiti, kan ve ateş içinde oldukları halde vaziyete müdahale edecekler ve Eşref Bey, şahsen

dost olduğu ve adına mendub-u samî denilen İngiltere fevkalâde komiserine: «— Eğer Sünnüsilerle meskûn olan bu mıntaka da, Mısır tarafından işgal edilecek olursa, burası harbsiz ve kan dökülmeden ve rilmeyecek ve İngiltere'nin İslâm âlemi üzerindeki mânevî nüfuzu, İtalyanların taarruz ve şenaatlerinin devam ettiği şu buhran günlerinde, nasıl bir tesir yapacaktır?» suali üzerine, Câ'bub vahasının Mısır namına İngilizler tarafından işgalinden vazgeçiliyor. Eşref Bey hâtıratında der ki: «— Daha sonra, ben Malta'da mevkuf iken İngilizler, bu mevzu üzerinde yine durdular. Onlar, Mısır'ı ellerinde bulundurdıkları müddet içinde Câ'bub'a cidden değer veriyorlardı. Biz, her ihtimale karşı burada da müdafaa hazırlıkları yapmış-tık. Yaptığımız teşebbüslerin neticesinde, İngilizlerin Sollum'dan başka bir yere el atmamaları, Sünnüsiler üzerinde müsbet tesirler yapmıştı. Halkın ruh hâleti umumiyetle şudur: Eğer başında olanların kendi meşru haklarını ve haysiyetini samimî olarak, cesaretle müdafaa karar ve azminde olduğunu hissederse, kendi uhdesine düşeni yapmakta asla tereddüd etmez.»

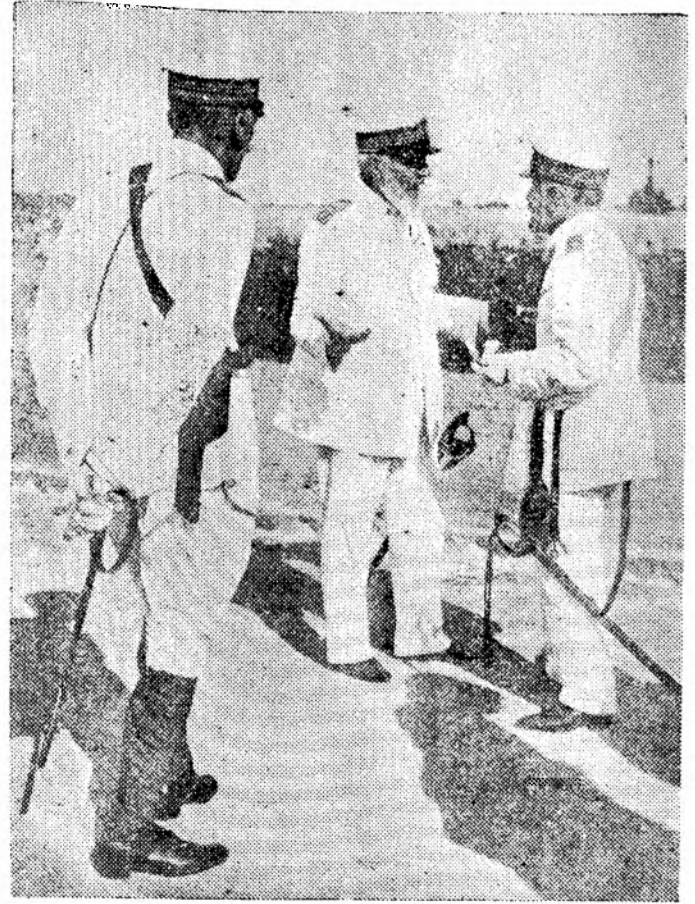
SULTAN REŞAD'IN TELGRAFLARI :

İstanbul'da ve diğer büyük şehirlerde, İtalya aleyhine mitingler yapılıyor, heyecanlı nutuklar söyleniyor, İtalyan mallarına karşı boykot konulması isteniliyordu. Nitekim, daha evvel, Bosna-Hersek'in işgali sırasında Avusturya'dan gelen ve başımıza giydığımız (şılık) marka feslerle, kelle şekerlerine yapılan boykot gibi, İtalya'dan gelen çeşitli maddelere ve mallara de «boykot» yapıldı!.. Ticarethaneler, ellerin-

deki İtalyan mallarını satmamıya başladılar. Trablus-Garb'i müdafaa için «devlet olarak» başka bir şeyler yapamıyorduk.

Bu arada, Bab-ı Âli, adlarına zamanlardır «**düvel-i muazzama = Büyük Devletler**» denilen Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya'ya baş vurarak, İtalya'nın milletlerarası ahitleri ihlâl ettiğini, cebir kullanarak yapılan istilânın durdurulmasının milletlerarası hukuk kaidelerine ve 1856 Paris muahedesi ile tamamiyeti büyük devletlerce kabul edilen Osmanlı imparatorluğunun hükümrânlık haklarına tecavüz olduğunu ileri sürerek durdurulmasını istedi. Padişah Beşinci Sultan Mehmet Reşad'ın bu hususta Alman imparatoru, İngiltere Kralı ve Rus Çarına çektiği telgraflar, gerçekten ibretle okunmıya değer. Hemen hemen hepsinde müşterek olarak şu cümleler vardı: «— Sizler ki, sulhü ve adaleti muhafazanın selâhiyet sahibi erkânısınız. Her türlü hak ve insaf kaidelerini çiğniyerek bir istilâ sonunda mevcudiyeti tehlikeye düşen vatanımızın cüzûllerinden Trablus-Garb'in tahliyesini ve eğer halledilmesi icabeden bir vaziyet varsa, bunun müzakere yoluyla karara bağlanmasını rica ederim.»

Londra elçimiz, 29 Eylül 1911 de, Padişahın telgrafı için Hariciye Nezaretimize şunları bildiriyordu: «— Şevketmeâbın telgrafını, İngiliz Hariciye Nazırı Grey'e bizzat verdim. Krala göndereceğini, ancak Kralın siyasetle uğraşmadığı için işi hükûmete bırakacağını, hükûmetin takib ettiği siyasetin ise iki tarafca da malûm olduğunu söyledi.» Alman imparatoru İkinci Vilhelm'in cevabı ise, daha ibret vericidir: Osmanlı ülkeleri üzerinde bir çok imtiyazlar ve haklar edinmiş olan, yurdumuza iki defa gelen, daha sonra Birinci Dünya Harbinde üzerinde Osmanlı Mareşali elbi-

Türk mukavemeti önünde «bir adım» ilerliyemiyen İtalyan kurmay başkanı, amiral Borea-Ritçi'ye dert yanıyor!
(Eşref Beyin İtalyanları berbad eden Avakir zaferi bu günlerdedir.)

sesi ile savaş cephelerinde dolaşan Kayzer Vilhelm, Padişahın şahsına şu cevabı veriyordu:

«— Büyük bir sempati ve çok kederli bir esefle, içinde bulunduğunuz güç vaziyeti görüyor ve elem duyuyorum. Zat-ı şâhaneniz ve ülkeniz için beslediğim dostluk duygularına sadık kalarak ve umumî sulhün devamına yardım etmek hâlis niyeti ile, hükümetim Hariciyesinden vaziyeti derhal ele almasını ve bir çâre aramasını istemiştim. Hükümetimin bu husustaki didinmelerinin müsbet netice vermemiş olmasından dolayı üzgünüm. Umuyorum ki, zatı şâhaneniz ve imparatorluğunuza olan rabitam ve iyi hislerim, hâdiselerin müsbet ve tatmin edici bir neticeye ulaşmasında faydalı olacaktır.»

Aynı zatın, İtalya'nın harb kararına karşı, nasıl müsamahakâr bir tavır takındığını ve onun beyannamesi için kullandığı ağır cümlelere rağmen, aynı İtalya'nın kendisinin önderlik ettiği «Merkezî devletler ittifakı» ndan ayrılmaması için Trablus'un işgalindeki hareketinin hiç olmazsa «şeklen» kolaylaştırılmış olması için Hariciye Nazırı Fon Kinderlen Vahter'e nasıl «emir» verdiğini de biliyoruz.. Rus Çarı ise, Padişahın teklifini Sazanof'a iletmekle iktifa etmiştir. Fransanın verdiği cevap ise, bir tavsiveden ibarettir: «— Sulhün muhafazasının Avrupa için olduğu kadar, devlet-i Osmaniye için de hayatî kıymeti derkâr olduğundan, temin edilecek müsaid havava istinaden itima edecek olan sulh konferansında Fransanın yerini almaktan zevkiyâb olacağı...» Fakat Paris, bu müsaid havayı kimin temin edeceğini söyleyemiyordu. Aslında ise, Fransız kuvvetleri, Tunus'dan ayrılan Osmanlı zabıtlarının bıraktıkları boşluktan faydalanarak ve Molayı Hafız'ın ihanetine benzer hareketlerin birbirini kovaladığı bizim o tarihî Garb Ocak-

ları'ndaki son hürriyet havasını ortadan silmekle meşguldü.

HAKKI PAŞA'NIN GÜRÜLTÜLÜ SUKUTU, SAİD PAŞA ve ŞEYHÜLİSLÂMIN RÜYASI :

Daha 28 Eylül 1911 de, yâni İtalya'nın Harb ültimatomu günü, İbrahim Hakkı Paşa kabinesi sukut etmişti. Bu, elbetteki normal bir «çekilme» de değildi: Mebusan Meclisinde fırtınalı bir celseyi takip eden ve gece yarısına kadar devam eden bir toplantıdan sonra, Sadriâzamanın istifa mektubu okunmuştu. Hariciye Nazırı Rifat Paşa'nın okuduğu istifa mektubu üzerinde muhalefet sıralarından fırlamalar olmuş: «— Divan-ı âli.. Divan-ı âli.. İhanet... Nereye gidiyor?..» feryatları ayyuka çıkmıştı. Muhalefetle iktidar mebusları birbirlerine girmişler, Lütfi Fikri Beyin anket parlamenter teklifi büyük gürültülere sebep olmuş, Baban Zade İsmail Hakkı Beyle Boşo Efendi tokatlaşmışlar, Balıkesir mebusu Ferhat Bey Lütfi Fikri Beyin üzerine yürüyerek fesini başından düşürmüş, muhalefetin ünlü hatibi:

«— Benim başımda kel yok.. Sen eğer kudretin yetiyorsa, sadriâzamanın kellesini millete armağan et..» diye bağırmıştı. Neticede, adl-ü ihsân parolası ile iktidara gelen bir hukuk müderrisi, arkasında vatandan kopmuş bir parçanın acısı ile, Berlin'e büyük elçi = sefir-i kebîr olarak gitmişti. Muhalefet, böylecesine siyasî gaflet eseri göstermiş olan bir zatın, o nazık ve buhranlı devirde, Berlin gibi, dünyanın siyaset merkezlerinden birinde devleti nasıl temsil edeceğini soruyor, divan-ı âli önünde hesap vermeden değil sefir-i kebîrlik, vatanda dolaşmasının ve serbest nefes alma-

sının bile cinayet olduğunu söylüyordu. Bütün bu ithamların siyaset koktuğu şüphesizdi: Bir vatanda, bir vatan parçasını düşmanın eline vermenin şahsî hata olduğu devirler çoktan geçmişti: Asıl üzerinde durulacak olan, o devletin vatan topraklarını kendi gücü ile müdafaa edip edemeyeceği, gücünün buna yetip yetemeyeceği dâvası idi. Kaldı ki, dünya artık bir tek devletin kuvvet sahâsı olmaktan da çıkmıştı. Muvazene unsuru olacak çapta müttefikler var mıydı? Sâfında yer alınan müttefikler cephesi, karşı tarafı bir haksızlık ve tecavüzden alıkoyabiliyor mu idi? Osmanlı İmparatorluğunun asırlardır kaybettiği bu kıymetlerden, şahsen İbrahim Hakkı Paşa elbette mes'ul değildi. Fakat O'nun iktidar devrinde vukua gelen bir çöküntüyü, iktidarın mümessilinin şahsına bağlamak, karşı taraf siyasetinin şartı ve icabı idi ve sadece bizde değil, hemen hemen bütün dünyada bu, böyle idi...

Hakkı Paşa, giderken kendisinden sonra makam-ı sadaret-i uzmâya oturacak halefini de bizzat tavsiye etmişti: Küçük Said Paşa!.. Sultan Hamid'in bu gedikli ihtiyar sadriâzamı, o tarihte Âyan Reisi idi. Sultan Hamid'in otuz üç senelik iktidar devrinin son yirmi yılında yedi defa sadriâzam olan Said Paşa, Mâbeyn Başkâtipliğinden yetişmiş, Bab-ı Âli politikacılığının bütün kademelerinden geçerek, geniş bir tecrübe sahibi, adı ve şahsiyeti Avrupa'da malûm, bir mevzuu neticelendirmeden, fakat hiçbir ciddi ihtilâfa da sebep olmadan sürüklemenin üstadı idi. 1 Ekim 1911 de Sadriâzamlık hatt-ı hümayunu okunan, ayın sekizinde de kabinesini kuran Said Paşa, Hariciye Nazırlığına Viyana sefiri Reşit Paşa'yı getirmek istemiş, Reşit Paşanın tereddüdü üzerine bu makama Sofya sefiri Asım Beyi getirmiş, fakat aslında Hariciye işlerini de kendi uhdesine almıştı. Lütfi Simavî Bey hâ-

BERKA ÜZERİNE TAARRUZ VE ŞEYTANIN OĞLU

İtalya, müstemleke yağmasında geç kalmıştı: Habeşistan'a saldırmış, dayak yemişti: Trablus-Garb, O'nun için kolay avdı: Harbe, sarsılmış İtalyan mâneviyatını yükseltmek için en seçkin ediblerini, şairlerini, sanatkârlarını ön saflara kadar gönderdiler. Bunların içinde tanınmış edibleri Konçino Rivoli de vardı.

İtalyan donanması, bütün Berka kıyılarını tam bir abluka altına almıştı. Ortada Türk Harb Gemisi yoktu, Berka'da üslenmiş topçu kuvvetimiz de yoktu, hiçbir şeyimiz yoktu... Enver Bey ve arkadaşları yeni gelmişlerdi. Berka'da İtalyanların karşısında, Eşref Beyin maiyetinde henüz iyi yetiştirilmemiş yerli kuvvetlerden gayrı varlığımız yoktu...

İtalyanlar Trablus-Garb için askerî gezinti diyorlardı: Mantık ve harb sanatı, onlara hak verdiriyordu. Şimdi aşağıda, General Briccola ile General Ameglio'nun kumandasında Berka üzerine yapılmış olan İtalyan taarruzunu, meşhur edibleri Konçino Rivoli'nin nasıl anlattığını ve bu coşkun anlatış'ın, —O'nun tâbiriyle...— yerden fıskıran bir Şeytanın oğlu tarafından nasıl aksî istikamete çevrildiğini dinliyelim:

«— Muharebeye girmiş olan birliklerin bidayette işgal etmiş oldukları mevzilerde kalmaları ve ateşlerini en zarurî hadde indirerek oralarda tahkimat yapmaları kararlaştırılmıştı. Bunu müteakip ihata hareketinin 4. piyade alayının iki taburiyle icra edilmesi ve saat 15,30 da başlaması düşünülmüştü. Bu saatte kuvvetin büyük bir kısmı ile ikmal cepanesi ve sıhhiye malzeme ve vesaiti karaya çıkmış olacaktı. İşbu taarruzdan biraz daha sonra başlayacak olan cephe taarruzunun, daha evvelce mevzide bulunan birlikleri ikmal için müteakiben karaya çıkan 63. alay müfrezeleriyle takviye edilen deniz ve kara

müfrezeleri tarafından icra edilmesi; Giuiliana burnunun işgaline devam olunması; 63. piyade alayının beklenilmek te olan kuvvetleriyle muhtemelen saat 13.30 dan sonra karaya çıkarılacak kuvvetlerinin benim emrimde bir ihtiyat olmak üzere A, B ve C iskeleleri arasında durmaları; koşum hayvanatı henüz mevcut olmadığı cihetle iki bataryanın mevzilerini değiştirmemek suretiyle ateşleriyle piyadeye refakat etmeleri de tesbit edilmişti.

Bu tertibat, General Ameglio tarafından evvelce alınmış olan veyahut alınması tasavvur edilen tertibata esas itibarıyla tevafuk etmekte idi.

Saat 13 ten 15,30 a kadar olan toplanma devresi ateşte bir hafifleme eseri göstermesini mucip olmadı. Düşman, bilâkıs, siperlerinden yaptığı ateşlerle ve daha uzaklarda bazı gruplarının tehditkâr yer değiştirmeleriyle dikkatimizi celp ve cezbetmekte devam etti. Bu devre zarfında, ben, muharebe meydanının birçok noktaları üzerine tam bir intizam ve sükûnetle ve methe seza bir maharetle müessir ateşler tevcih eden dağ bataryalarının hareket ve faaliyetlerini hayranlıkla görmek fırsatına nail oldum.

Saat 15,30 da vaziyet, merbut krokide işaret edilmiş olduğu tarzda idi. Beklenen bütün kuvvetler daha karaya çıkmamıştı; çıkarma hareketi ilerledikçe, ihtiyat kuvvetleniyordu ve gecenin hulûlünden evvel hemen bütün birlikler karaya çıkmış bulunuyordu. Kuvvetli bir ihtiyat bana, icabında hâdiselere doğrudan doğruya müdahale etmek imkânından başka hayvanat ve malmemnin yığılmakta olduğu plâja karşı icrası muhtemel yan taarruzlarına karşı da emniyet vermekte idi.

Muavven saatte, 4. piyade alayı münasip mesafeli iki kademe halinde, düşman ateşinden az müteessir olacak bir nizam ile ve tam bir intizam içinde harekete başladı. İleriye doğru hafif surette yükselen açık bir arazi dahilinde ve düşmanın ateşi altında yapılan bu ileri yürüyüş, plâjdan ve gemilerden, en mükemmel bir tabiye tatbikatının hakikaten hayret ve takdirlere şayan bir örneği şeklinde temaşa ve bütün inkişafı gittikçe artan bir alâka ile takip edilmişti.

Öğleden evvelki güçlükler dolayısıyla yorulmuş olan birliklerin çantalarını çıkarmaları tugay komutanı tarafından emredilmişti.

General Ameglio, deniz müfrezesiyle 4. alaydan Yarbav Gangitano'nun emri altına verdiği 4. ve 63. piyade alaylarından mürekkep muhtelit taburun cephe taarruzunu tam ve mükemmel bir beraberlik ile bizzat sevk ve idare etti. Zıpları siperlerinden çıkarmak müşkül ve çetin oldu. Bu harekette hazır bulunan deniz Yarbayı Frank ile Yarbav Gangitano'nun her ikisi de ağır surette yaralandılar. Kezâf, iki bölük komutanı ile daha diğer subaylar da yaralı düştüler. Bunun üzerine General Ameglio birinci hatla gitti ve birlikleri, siperlerin zaptını tenin eden mükerrer süngü hücumlarına bizzat sevketti.

Bu esnada güneş süratle gurup etmekte idi ve harkâtın mütebaki kısmı yarı karanlıkta cereyan etmişti. Maamafih, bu güneşin son şüceleri, gemilerden gelen bir top darbesiyle biraz evvel düşürülmüş olan Türk bayrağı yerine Berka kıyısı üzerine çekilmiş olan 4. piyade alayının eskiniş sancığını yine aydınlatmış ve göstermişti. Milli timsal gemide tanınmış ve Amiral onu der'akap, İtalyan marşının nağmeleri ve bütün mürettebatın «Hurra» sesleri arasında 21 pare top attırmak suretiyle selâmlatmıştı.

Dağ bataryalarının sıhhatli ve sükûnetli ateşleri bütün bu takarrüp yürüyüşü esnasında birliklere refakat eylemiş ve iki taraf hatları temasa girdikten sonra bu bataryalar ateşlerini kesmişlerdir.»

..

Şimdi, aynı Konçino Rivoli'nin «ikinci ve netice» ferayadını dinliyalım:

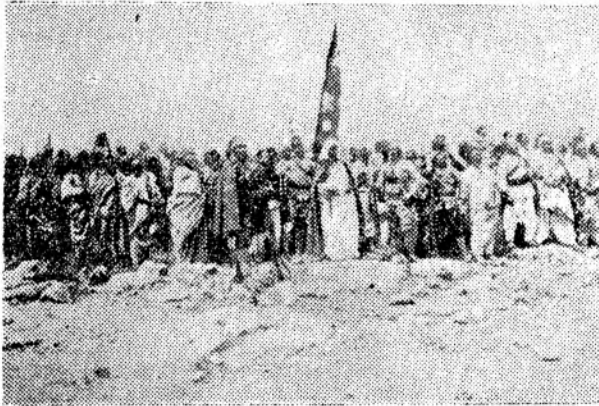
«— Berka üzerine yapılan taarruzumuz birden durdu: Bu karşıdaki kuvvetler nereden çıkmıştı? İstihbaratımız, Türklerin hiçbir hazırlığı olmadığını bildiriyordu. Bataryalarımız ateşi kesmiş, Çöl'ün pek haşmetli olan gecesi ufukları sarımsı ki, içerlerden sahile doğru iten bir rüzgârın içine karışmış garip sayhalar, General Bericcola'nın

seyyar karargâhının içinde çınladı. Bu feryatlar ne oluyordu? Hayatlarında ilk defa harb sahnesine gelmiş olan genç meslekdaşlarımızın endişeleri ve hayretleri arasında içeri giren yaver, hemen burasını terketmemizi bildirdi: Türk taarruzu başlamıştı!..

Bizler, sahile çıkışla beraber hazırlanmış ilk mevzilerin arkasına koşarken, dar sokakların içine kadar sokulan karaltılardan silâh sesleri yayılıyor, feryatlar duyuluyordu.

Çarpışmalar ne kadar devam etti, bilemiyorum... Generalin huzuruna çıkarıldığımız zaman, bizi teskin etti ve bir «**Türk Baskını**» na uğranıldığını söyledi. Esir edilen bir yerlinin isticvabı ile öğrenilmişti ki, bu baskın, İstanbul'dan gelen Türk zabıtları idare ediyorlardı. Kumandan, bir ihtiyat tedbiri olarak ilk mevzilerimizi geri aldırılmıştı.

Bir müddet sonra, bu taarruzu yapanın ismini ve hüviyetini de öğrendik: Bu adam, vaktiyle kendi Padişahı Sultan Hamid'e karşı da isyan etmiş olan bir şakî (!)

tıratında, Said Paşanın sadaret makamını kabul ederken şunları da söylediğini kaydeder: «— **Bu ne acaiib gemidir ki, dümeni bozulduktan sonra kaptan mevkiine bir başka kurban aranır...**» Said Paşa, ilk iş olarak, bütün «büyük devletlere» kabinenin değiştiğini ve yeni hükûmetin ihtilâf mevzuunu sulh yoluyla halletmeye amâde olduğunu bildirdi.

Bu beyannamenin hiçbir müsbet netice vermediğini biliyoruz... Padişah Beşinci Sultan Mehmet Reşad, büyük bir keder içinde idi. İttihad ve Terakki'nin, ciddî hiçbir memleket işine karıştırmadığı ve köşesinde Mesnevî okumakla meşgul olan Mevlevî Hünkâr, çevrelerindeki harbin safhalarını öğreniyordu. Mâbeyn Başkâtibi Lütî Simavî Bey hâtıratında şunları kaydeder: «— **Zat-ı Şâhan'ın bir cuma selâmlı-**

idi. Türk hareketini idare eden Enver'in sağ kolu, hattâ akıl hocasıydı. Arab âlemini ve çöl hayatını yakından biliyordu. Arabların bile kendisine **Şeyh-it tuiyûr = Uçan Şeyh** adını verdikleri bu şeytanın oğlu, vakia yaptığı ilk baskınla henüz yerleşmemiş olan ilk mevzilerimizi hırpalamış ve çapul emeline de muvaffak olmuştu amma, bize, ihtiyat lüzumunu da hatırlatmak gibi ihtiyacımız olan bir dersi de vermişti.»

★ ★

Karşı sahifede Eşref Beyi, bu baskında elde edilen İtalyan alay sancağı ile görüyoruz. Hâdiseler şunu da anlattı ki, meşhur Konçino Rivoli'nin aldıklarını söylediği «ihtiyat dersi» ni muvaffakiyetle öğrenmemiş olacaktıdır ki, Eşref Bey, aynı tarz baskınlarla, Trablus-Garbin dâvetsiz misafirlerine, istikballeri namına değerli daha bir çok «dersler» verdi!..

ğında Şeyhülislâm Abdurrahman Nesib Efendiye Trablus-Garb'e dair yeni bir haber olup olmadığını sordu. Şeyhülislâm Efendi, resmen bir haber yoksa da gayet iyi bir rüyâ gördüğünü ve yakında İtalyanların denize döküleceklerinden emin olduğu cevabını verdi. Şevketmeâb bu cevap üzerine mahzûz oldu. Gözleri yaşardı. Tahakkuk etmesi için o ânda, kailanamıya-çağı hiçbir fedakârlık olmadığı kanaatindeyim.»

Ne yazık ki, güzel rüyalarla bir düşmanın denize döküleceği devirler, dünya yüzünde gelmemiş ve gel-meyecekti... Bir avuç Türk zabiti, hükûmetin müda-halesine rağmen, istilâ edilmiş bu vatan köşesine ko-şacaklar, Şeyhülislâm Efendinin rüyasını, öz kanları-nı dökerek hakikat yapacaklardı: İtalyanlar, harb ge-milerinin atış sahası içine sığınacaklar, tel örgüler ar-dında barınacaklar, bir adım bile ileri gidemiyecek-lerdi: Eğer İstanbul, Trablus-Garb'de dövüşen bir a-vuç Türk'e, tel örgüleri delebilecek beş on top gön-derebilseydi, bizzat Cioletti'nin hâtıralarında itiraf et-tiği üzere, Uşi'de sulh masasına oturulduğu zaman Trablus-Garb bizim elimizde olacaktı.

Şimdi, imparatorluğumuzun son on senelik ha-yat devresi içinde bir şan ve şeref sahifesi olan Trab-lus-Garb müdafaasının şahsiyetlerini ve emeklerinin tecellilerini göreceğiz.

TRABLUS-GARB'DE BİR AVUC KAHRAMAN : BİRİNCİ SAFHA

İşte Osmanlı devletinin, yâni Biz, Batı Türklerinin kurduğu en büyük imparatorluğun hâli böyle idi, ve bir vatan köşesi elden giderken yapabildiğimiz tek şey, başkalarının yardımına sığınmak, rüyâlardan me-ded ummaktı.

Devlet böylece âciz ve meskenet içinde olunca, tek ümid, bu milletin böyle buhran anlarında bağırın-dan çıkardığı cesur insanlara döndü: Beşiktaş'daki ev-de yapılan toplantıda, zaten, bu cesaret sahifesinin açılması kararlaştırılmış ve orada olanlar açılacak bu şan ve şeref sahifesine kanlarını vakfetmişlerdi.

Kararın ilk tatbik safhasında hareketin kaynağı Enver Beydi... Adı üzerinde kahraman-ı hürriyet e-mek ünvanı da olan bu genç kaymakam (yarbay), Or-duda, resmî rütbesinin çok üstünde olan nüfuz ve şahsiyetini ortaya koyarak hemen harekete geçti.

İbrahim Hakkı Paşanın son günleri idi... Artık, İtalyanın savaşı göze aldığı gün gibi aşıkârdı. Enver Bey ve arkadaşları bir ân evvel harekete geçmek ha-zırlığında idiler. Ellerinde beş para yoktu, içlerinde hiçbirisi şahsî servet sahibi değildi, Eşref Bey Salih-li'deki çiftliğindeki hayvanlardan bir kısmını satmış, gidecek olanların zarurî masraflarına ayırmıştı. İbra-him Hakkı Paşa iktidardan çekilmediği için, İttihad ve Terakki vaziyete o günlerde daha hâkim bulunu-yordu. Enver Bey, Eşref Beyi beraberine alarak, İtti-had ve Terakki merkezine gitti. Nur-u Osmaniye'de, bugün bir hususî okul olan binada fevkalâde günlere hâs olan telâş ve endişe vardı. Enver Beyle Eşref Bey, kabinede Dahiliye Nazırı olan Talât Bey ve İt-tihad ve Terakki'nin Meclis Grubu reisi olan Halil Beyle (Cumhuriyet devrinde Muğla müstakil millet-vekili olan, eski Dahiliye Nazırı, Hariciye Nazırı, Dev-let Şûrası Reisi rahmetli Halil Mentеше) uzun bir ko-nuşma yaptılar.

Enver Bey, arkadaşlarından hükûmetin vaziyeti hakkında acı hakikatleri dinledikten sonra onlara de-di ki:

«... Kısacası şu... Siz, devlet olarak bir şeyler ya-

pamıyacaksınız. Eğer Bab-ı Âli'nin malûm siyasetine de kalırsa, Trablus-Garb'i eli kolu bağlı düşmana teslim etmek icab edecek. Netice bu değil mi?»

Talât Bey, bütün hayatı boyunca kendisine karşı belki samimî bir sevgi duymadığı, fakat muhakkak ki hayranlık ve takdir hisleri ile dolu olduğu genç erkânı harbin sualine bir başka sual ile mukabele etti:

«— Bütün olanları olduğu gibi anlattım. Sen başka bir netice tasavvur ediyor musun?»

Enver Bey hiç düşünmeden cevap verdi:

«— Ben ve arkadaşlarım, Sizler gibi düşünmüyoruz. Bir vatan parçası, ona bağlı olanlar hayatta nefes aldıkça, elleri silâh tuttukça ve atacak kurşun da varsa, hacalet içinde terkedilemez. Biz, Trablus-Garb'ı Türk ordusunun şeref ve haysiyet sahibi mensupları olarak sonuna kadar müdafaa edeceğiz. Sizden de hükümet olarak beklediğimiz bize mâni olmamanızdır. İşte o kadar!..»

Talât Bey, en buhranlı ânlarda bile muhafaza ettiği soğukkanlılık ve sükûnetiyle, fakat gözleri yaşarmış, karşısındaki vatan aşkıyla dolu, dudakları heyecanla titreyen genç adama baktı. Bu mahçup tavırlı, her zaman terbiyeli, ancak memleket mevzularında heyecan duyan, politikasız ve eyyam duygularına yabancı, rütbesinden ve yaşından büyük işler başarmış ve kaderlerini birbirlerine sadece siyasetin ikbal kapısında değil, belki darâğacında veya düşman kurşununda bağladıkları genç dostu uzun uzun baktı:

«— Yâni şimdi Sen ve arkadaşların bir haysiyet ve şeref dâvasına gireceksin, bizler de senin ve arkadaşlarının ayaklarına çelme takacağız, öyle mi?»

Eşref Bey müdahale etti:

«— Hayır, öyle değil. Bizim istediğimiz daha da basit... Bizi serbest bırakın ve hükümet olarak, gr

Trablus-Garb savaşının en önde şahsiyeti, Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Eşref Sencer Kuşçubaşı, Seyd-i Abdullah mühtahkem mevkiini İtalyanlardan kurtarıp, İtalyan bayrağı yerine, Türk bayrağını çekerken. Ortada Eşref Bey, sağında tayyareci şehid Sadık, solunda Ali Bey (Çetinkaya).

(Hakkımızda ve sadece vatani ve milletin haysiyetini düşünenlerin bugün için masallaşan himmeti.)

rişeceğimiz mücadelenin önüne çıkmayın. İsterseniz bize eşkiya deyin, haydut deyin, ordudan kovun, rüt-belerimizi alın, fakat Trablus-Garb'e gidip, orada namus ve şereflerini asırlardır bize emanet etmiş olanların bu mâsum duygularını, siyasî mülâhazalarla mahvetmeyin.»

Talât Bey irkilmişti:

«— Teessüf ederim Eşref Bey... Sizin, (Enver'i eliyle işaret ediyordu) bu çocuğu teskin etmeniz icab eder ve bunu beklerken nasıl konuşuyorsunuz? Siz hâdiseleri asgarî bizim kağar bilirsiniz. Bir hükûmet olarak Trablus-Garb'e hangi donanma ile asker ve teçhizat göndereceğiz? İtalya donanması Akdenizdeki adaları abluka etmiştir. Abdülhamid'den donanmayı nasıl devir aldık, bilmiyor musunuz? Kaç gemimiz Çanakkale'yi geçebilme kudretine sahiptir? Hazinesnin hâli malûm... Bu ay dörtte bir maaşı, Düyun-u Umumiye'nin kefaletiyle Osmanlı Bankasından aldığımız bir aylık borçla ödedik. Diyelim ki, canımızı dişimize taktık, harbe girdik, herşeyi yendik. Fakat Trablus-Garb'e havadan uçarak mı ordu göndereceğiz? Siz, canınızı verme bahasına devletin yapamadığı bir vazifeyi yerine getirerek tarihin yüzümüze süreceği karayı silme yiğitliğini göstereceksiniz de, bizler buna (hayır, olmaz!..) mı diyeceğiz?»

Eşref Bey Dahiliye Nazırının sözünü kesti:

«— Yanlış anlaşılıyor efendim.. Hayır demezsiniz. Onu bilmez miyiz? Fakat araya hikmet-i hükûmet girince aynı kudrette mazeretler ardı arkasına sıralanır ve resmî mantık, birçok misallerde olduğu gibi hakikati boğar. Daha böyle bir emrivâki ortada yokken bizler, başımızı alıp gitmek istiyoruz: Şerefli muvaffakiyetler elde edebilirsek hükûmetin hareketine kuvvet ve mesned oluruz, yok, birşeyler yapamazsak

külfeti ferd olarak üzerimize alıyoruz. Tekrar ediyorum: O zaman hükûmet olarak, bizi tardedersiniz, mahkûm edersiniz. Yeter ki, biz orada vazifeye başlayınca kadar önümüze resmî mâniolar çıkmış olmasın. Enver Beyin anlatmak istediği budur zannederim.»

Halil Bey mevzuu neticeye bağlamak istedi:

«— Bakınız, Beyler... Dahiliye Nazırı Beyefendinin söylemeye vakit bulamadığı bir hakikati benden dinleyiniz: Eğer İtalya beklenildiği gibi harbi ilân ederse, Hakkı Paşa kabinesi çekilir tahmin ediyorum. O takdirde nasıl bir kabine kurulur, bilemem. Mebusan Meclisinde ekseriyet İttihad ve Terakkiye olduğu için teşkil edilecek hükûmetin yine fırkamıza istinad edeceği bedihidir. Fakat elbetteki şahıs değişiklikleri de olabilir. Bu sebeple Sizlerin girişeceğiniz tehlikeli (bu tâbir üzerine Enver Bey bir hareket yapmıştı) yok, yok, Sizin şahıslarımız için tehlikeli değil, siz zaten tehlikeyi kendi iradenizle tercih ediyorsunuz, hükûmet için tehlikeli bir hareketi yeni kabine nasıl telâkki eder bilemem, bu sebeptendir ki ben de sizin gibi düşünüyör ve sizler için neler yapılacaksa hemen harekete geçilmesini tercih ediyorum.»

Enver ve Eşref Beyler bu babacan şişmana muhabbet, hattâ minnetle baktılar: Daima, tertemiz bir vatanperver olarak kalmış olan Halil Bey, karşısındaki genç zabitlerin, kalblerini ve vicdanlarını dolduran o saf, o eşsiz, o herşeye bedel vatan sevgisinin hiçbir mâni önünde irkilmiyeceğini anlamıştı. Sağduyunun ve aklın yolu, onların önüne zorluk çıkarmak değil, kolaylık göstermek ve elden geleni yapmaktı. Talât Beyin de aslında kendisi gibi düşündüğüne samimiyetle kani idi. Nitekim Talât Bey, derin bir iç çekişle sararak sordu:

«— Şimdi söyleyin.. Size nasıl hizmet edebiliriz?»

TRABLUS-GARB'DE BİR AVUÇ KAHRAMAN : İKİNCİ SAFHA

Talât Beyin sualine verilecek en tatminkâr cevabın ne olabileceğini, bu dört kişi aralarında kararlaştırdılar:

1) — İttihad ve Terakki umumî merkezinden bir zat, ekseriyet fırkası namına, hareketin muvaffakiyetle neticelenmesi için alınması lüzumlu tedbirlere müzaheret edecekti. Faaliyet çok gizli cereyan edeceğinden, Trablus-Garb'e gideceklerin mevzuları münhasıran bu zatla halledilecekti. Bu sebeple bu çapta bir yükü omuzlarına alacak şahsiyetin her bakımdan kifayetli, bilhassa teşkilâtçı ve cesur olması şarttı. Ortaya atılan bir kaç isimden, iki taraf da, birisi üzerinde mutabık kaldılar: Daha sonra Maarif Nazırı olan Şükrü Bey.

2) — Şükrü Beye Kara Kemal Bey yardım edecekti. Kara Kemal Bey günün muayyen saatlerinde Karagümrük'teki evinde olacak, Trablus-Garb'e gidecek olanların adları kendisine burada verilecek, gideceklerin hangi hüviyetle ve hangi takma adla gidecekleri burada belirtilecekti. Gidecek olanın takip edeceği kara veya deniz yolu, **merkez'deki kontenjan'a** göre tesbit edilecek ve kendisine tebliğ edilecekti. Çünkü hiçbir Türk zabiti, resmî kıyafeti, asıl unvanı ile artık hiçbir tabii yoldan Trablus-Garb'e gidemezdi.

3) — Gidecek olanların verecekleri «**aile beyannamesi**» ne göre, resmî maaşları, burada istedikleri kimselere ödenecekti. Bunun için İttihad ve Terakki merkezi, bir mutemed tâyin edecekti. Ayrıca, her gidene yol hazırlığı için 50 altın verilecekti. Eğer Harbiye Nezareti, gidenlerin maaşlarının ödenmesini

de mahzur görürse, bu para da, İttihad ve Terakki'nin iane ve yardım faslından tediye edilecekti.

4) — İttihad ve Terakki, ancak, gitmesi kararlaştırılmış olanlarla meşgul olacaktı. Enver Bey, aşırı kalabalığın değil, dâvayı benimsemiş mahdud insanların faydalı olabileceği kanaatinde idi. Ali Fethi, Mustafa Kemal, Eşref, Mümtaz Beyler de aynı düşünüyorlardı. Fuad Bulca hâtıratında der ki: «— Benim de gideceğim tahakkuk edince, itimad ettiğim bir kaç arkadaşımı da beraber alıp alamıyacağımı Mustafa Kemal'e sordum. Mustafa Kemal hiç tereddüt etmeden menfi cevap verdi: «— Olmaz, dedi, Enver'le mutabıkız. İlk katilede ancak yirmi kişi olacak. Hâdiselerin inkişafına göre gidenler takviye edilecek. Kalabalıkla netice alınacak bir yolculuğa çıkmıyoruz. Bütün mesele orada elimize alabileceğimiz silâh bulabilmekte...» Nitekim öyle oldu: İlk gidenlere bile birer silâh verebilmek için İtalyan'lara saldırmak icab etti.»

5) — Mücahitler, devletin yapamadığı vatani müdafaa vazifesini ifaya başladıktan sonra, hükûmetle alâkalı işleri yine Kara Kemal ve Şükrü Beyler takip edeceklerdi. Muhaberelerin emniyetle ifası için bir şifre kararlaştırılacaktı. Trablus-Garb'e, karadan ve denizden bağlanan yollar üzerindeki merkezlerde, bilhassa Mısır'da vazifeliler arasında emin şahsiyetlerin bulundurulması kararı alınıyor.

★ ★

Kararları, pratik tedbirlerle derhal tatbik mevkiine koymakta mahareti olan Talât Bey, Şükrü Beye haber göndererek çağırıyordu. Vaziyetten o anda haberdar olan Şükrü Bey, kendisine tevdi edilen vazifeleri memnuniyetle üzerine almıştır. Bir noktayı öğrenmek istiyor:

«— Biz müstakil bir devlet ve Trablus-Garb'de bizim vatanımızın bir parçası olarak oraya taarruz edecek düşmana karşı müdafaa hakkımızı kullanırken neden bu kadar mütereddit ve kuşkuyla hareket edildiğini kavrayamıyorum. Gidişleri ve emniyetle vazifelerine başlayabilmeleri için lüzumlu tedbirleri aldıktan sonra bu mahremiyetin devam edip etmemesinde fayda var mıdır?»

Talât Beyin kanaatı şudur:

«— Nihayetine kadar, ferdi bir hareket olarak telâkkisinde büyük fayda, hattâ zaruret vardır. Çünkü hükûmetin, hangi kabine iktidarda olursa olsun, bugünkü şartlar içinde bütün hükûmetlerin yapacağı şey, hâdiseler ile uzaktan yakından alâkadar devletlerin mesele üzerine dikkatlerini celbederek hâdiseye sulh masasında bir çâre bulabilmektir. Biz, müdafaa harbi dahi olsa, bidayette harbi kabul etmemek vaziyetindeyiz. Oraya giderek mahallî halkı teçhiz etmek suretiyle vazifeli vataniyelerini ifa edecek olanların mesuliyeti, tamamen şahıslarına mahsus ve münhasır olacaktır. Aman çocuklar, bu nokta gayet mühimdir. Eğer hadisat inşaallah tasavvur edemediğimiz müsbet seyir takip eder de, hükûmet olarak ortaya çıkabilmemiz imkânı olursa, o zaman, bu tedbirlere tabii ki lüzum kalmaz. Fakat böyle neticelere kadar Trablus-Garb'e gitmiş ve gidecek olanlarla ne hükûmet olarak, ne firka olarak alâkadar değiliz. Anlaşıldı mı?»

Enver ve Eşref Beylerin İttihad ve Terakki merkezinde görüşecekleri başka bir şey kalmamıştı. Onlar da Talât Beyin bulduğu formülden memnun idiler: Eğer hâdiseler, umulmadık müsbet inkişaflar gösterecek olursa, bu neticeler elbetteki mensup oldukları devletindi. Eğer hâdiseler menfi istikamette gidecek olursa, mesuliyetin hesabını ferd olarak verecek

ARALARINDAKİ ANLAŞMAZLIK!

Bütün Dünya, Trablus-Garb'in nihayet bir kaç hafta içinde, İtalyan idaresine geçeceğini tahmin ediyordu. Hattâ bu sebeple, en tanınmış gazeteler ve dergiler, hususî muhabirler göndermemişler, devletler bile, müşahid etmek ihtiyacını duymamışlardı.

Hâdiseler, bu zannı yıkıp atınca, Trablus-Garb'e, gazeteciler, fotoğrafçılar, askeri ve sivil müşahitler akın etmeye başladı. İtalyan cephesine mi? Hayır!.. Bizimkilerin safına... Çünkü, dikkat ve hayreti toplayan taraf, bizimki idi: İtalya'nın kudreti de, imkânları da malûmdur. Merak ve tecessüsü ayaklandıran, bu kudret ve kuvvet karşısında, kudretsizlik ve kuvvetsizliği bilinenin nasıl dayanabildiği idi.

★ ★

Ve, gelenler, görenler, dinleyenler, bir çok hakikatleri ortaya koydular: Yıkılan ve başı dertli olan Türk Devleti idi: Türk Milleti ayakta ve sağlamdı... Ve, bu halk, kendisine lâıyk baş'lar bulduğu zaman, mâzisine, şan ve şeref dolu tarihine yüz karası olmayacak yeni örnekler vermiye devam edecek kudrette idi.

★ ★

Bu gerçeği söyliyeneri, Türk halkının artık, müstakil bir devlete sahip olamayacağına kendisini ve dünyayı inandırmak istiyenler affetmiyorlardı. Sadece İtalyanlar mı? Hayır!.. Bütün tarih boyu değişmemiş olan bütün Türk-lük düşmanları...

Trablus-Garb harbi devam ederken, Balkan Harbi hazırlanıyordu. Daha sonra anlaşıldı ki, Trablus-Garb'de bir avuç kahramanın yarattığı mucize, yarıda bırakılmaz ve çelmelenmezse, Türkiye halkı derlenip toparlanabilir, zamanları kaybettığı kendisine güven duygusuna yine sahip olabilirdi. Buna imkân vermemek gerekti: Hasta A-

dam'ın mirasını iştaha ile bekleyenlerin gizli, açık tahrik-leri, Balkan Harbini çıkardı.

★ ★

Yukarıdaki klişede, eli bastonlu şapkalı gazeteci, Fran-sa'nın tanınmış gazetesi Le Temps'in hususî muhabiri M. Jean Carrère'dir. Türk mukavemetinin tesadüf değil, Türk Milletinin artık topraklarını, kanı ve canı bahasına mü-dafaa edeceğini yazıyordu. Türk saflarını gezmiş, basit, iptidai, yoksulluk içindeki karargâhlarımızda kalmış, ba-zı meslekdaşlarını tenkid ederek: «— Mes'ele, varlık için-de istilâ yapmak değildir. Asıl ders ve ibret olan yokluk içinde vatan müdafaa etmektir.» demişti. Dünya, böyle diyenleri hoş görecektir şartlara sahip bulunmuyordu. Ha-kikat, onu değiştirme dâvasında olanları daima rahatsız eder: Nitekim, 26 Mart 1912 de, artık Türk cephesinin İtalyanlar tarafından yıkılmaz hale geldiğinin anlaşıldığı

lerdi. Onlar, bu çetin yola girerken, zaten bütün bu acıları ve fedakârlıkları düşünerek ortaya atılmışlar-dı.

TRABLUS-GARB'DE BİR AVUÇ KAHRAMAN : ÜÇÜNCÜ SAFHA.

Tرابلس-Garb kadrosu için artık, hareket hazırlığı-na rahatça başlamak mümkündü. O günlerde, Harbiye mektebinde (bakkaî hâdisesi) diye anılan bir vak'a olmuş, beş genç zabıt namzedini tartetmişler-di. Enver Bey, bunların bir tefsir meselesinden dola-yı haksızlığa uğradıklarına kani idi. Daha sonra ara-larında memlekete hizmetler yapmış insanlar çıkan bu beş genci ilk kadro ile beraber götürmek istedi: Gazzeli Cemal, Darendeli İsmet, Saydalı Hilmi, Ti-ranlı Cevdet, Sinoblu Dede Sami isimli olan bu genç-ler, ilk kadroda yer aldılar. Enver Beye (Hamdi Bey) adına ve tüccar hüviyeti içinde bir pasaport alındı. Bütün bunlar, öylecesine mükemmel bir gizlilik için-de cereyan ediyordu ki, gidenler arandığı zaman ya vazifeli olarak gayrimalûm yerlere gittikleri intibai uyandırıyor, veya onlara ait muayyen yerlerde en yakın vakitlerde görüldüklerine dair haberler çıkı-

günlerde, bu gerçeği gazetesi vasıtasıyla dünyaya an-latmaya çalışan M. Jean Carrère, bir suikaste uğradı, sahi-bi tesbit edilemeyen kurşunla ağır yaralandı, evvelâ İs-kenderiye'de tedavi edildi, sonra memleketine döndü.

Zaman olur ki, mağdurun hakkını müdafaa etmek ve gerçeği görebilmiş olmak dahi, cesaret ve fedakârlık me-selesidir: 1912 ile 1923 arasında, Türklük, böyle bir buh-ran devresinin içinden çıkıyordu...

yordu. Hattâ Enver Beyin hareketinden bir müddet sonra, kendisinin yeni teşkil edilecek askerî birlikler mevzuunu tetkik etmek üzere Karadeniz mıntakasına gittiğine dair Tanin gazetesinde bir de haber intişar etti. Zaten malûm olan ön plândaki şahsiyetlerin dışında gidenler daha çok gençlerdi.

Enver Bey hareketinden evvel, yanında Ali Fethi, Mustafa Kemal, Esref Beyler olduğu halde Mahmut Şevket Paşayı, mesai saatinin dışında bir gece, Harbiye Nezaretinde ziyaret etti. Paşa, birçok gecelerini Harbiye Nezaretinde, ikametgâh olarak ayırdığı en üst katta birbirine ara kapısı olan iki odada geçiriyordu. Kendisini ziyarete gelenler, orduda beraberce vazife gördüğü kimselerdi. Hepsini ayrı ayrı tanıyordu. Çok dürüst, tertemiz, idealist bir vatanperver ve muhakkak ki askerî bilgisi ileri, kıymetli bir kumandanlık vasıfları tam ve kâmil olan Mahmut Şevket Paşa, gelenlerin ziyaretlerinin sebebini bildiği için, hususî çalışma odası olarak kullandığı genişçe salona, elde mevcut en teferruath Trablus-Garb haritasını koydurmuştu.

Harbiye Nazırı, misafirlerini güler yüzle karşılamış, hepsine ayrı ayrı iltifat etmişti. Hemen mevzua girildi. İttihad ve Terakki fırkası ile aralarında bazı görüş ayrılıkları olduğu için Harbiye Nazırına, Talât ve Halil Beylerle yapılan görüşmeden, Şükrü Beye verilen vazifelerden bahsetmediler. Kısaca: «— **İtimada şayân arkadaşlarımız, halli zarurî hususî mes'elelerimizle meşgul olacaklardır.**» dediler.

Mahmut Şevket Paşa girişilen teşebbüsün devletin ve ordunun haysiyet ve şerefi için ihmal edilmez bir vazife olduğunu, bu hizmeti kendileri gibi faziletli ve vatanperver insanların yapabileceğini söyledikten sonra, hâdisе karşısında şahsî görüşlerini, kabine-

nin vaziyetini, Hariciye Nezaretinin temaslarını olduğu gibi...- anlattı:

«— Sizlere evvelâ şahsî intibalarımдан bahsedeyim: Mes'ele, maalesef bir istilâya münce olacağı benzemektedir. İtalyanın hazırlıkları bunu anlatıyor. Ve biz, bu istilâya karşı merkezden hiçbir yardım yapacak vaziyette değiliz. Donanmanın vaziyetini benim kadar biliyorsunuz: Diyelim ki, diğer mıntakalardan asker getirttik, hattâ yeni sınıfları silâh altına aldık, teçhizat ve malzeme temin ettik, bunları hangi vasıta ile tehlikeye mârûz olan bu vatan parçasına sevk edebileceğiz?

İtalyanın bahrî kuvveti de malûmdur: Öğleden sonra bize gelen bir habere göre, Akdeniz Adaları ile Suriye sahilleri İtalyan donanmasının kontrolü altındadır. Değil askerî malzemeyi, hattâ Hilâl-i Ahmer'e ait malzemeyi bile Trablus-Garb'e nakledecek bir bî taraf devlet bulacağımıza kani değilim. Geride yapacağımız tek şey, Sizin kendi vicdan ve hissi vatanperveriniz ile düşündüğünüz çâredir. Ben Trablus-Garb'i iyi bilirim: Sünnûsiler, devlete sadık, vefakâr insanlardır.»

Mahmut Şevket Paşanın bu sözlerinde, gücü yetmeyen bir devletin nazırı olmasının ıstırabı da saklı gibiydi. Karşısındaki genç zabıtlara, vatan müdafaasını, hükûmet varlığının dışında, şahsî himmet ve cesaretleriyle başarmaya karar vermiş fedakâr ruhlu insanların mümessili olmalarının hayranlığı ile baktı. Gözlerinde, onlarla beraber olabilmenin hasreti okunuyor gibiydi. Küçük bir tereddüt vakfesi geçirdi ve izahatına devam etti:

«— Hariciye Nezaretinin teşebbüsleri de hiçbir müsbet netice vermedi. Vereceğе de benzemez. Alman İmparatorundan zat-ı şâhaneye gelen cevap üzerine

Rıfat Paşa bana, hakîm bir şairimizin beytini okuyarak kanaatını anlattı:

Şive-i yağmada ehibbâ mebhût eder a'dayı,
Huda göstermesin âsâr-ı izmihlâl bir yerde
dedi. Şimdi aziz çocuklarım... Münhasıran bir vatan parçasının müdafaası değil, Osmanlılığın şeref ve haysiyetinin huzur-u âlem ve tarihte muhafazası da Sizlerin kahramanlık ve vatanperverliğinize mevdûdur. Size samimiyetle itiraf edeyim: Kabinenin fazla ömrünün kaldığını zannetmiyorum. Hakkı Paşa ergeç istifa edecektir. Yerine ya Said Paşa, ya Kâmil Paşa gibi ihtiyar bir vezirin gelmesi beklenebilir. Onların da, Sultan Hamid'den müdevver idare-i maslahat siyaseti ile, Trablus-Garbi ve onu takiben diğer mntakaları birer birer fırsat bekliyen düşmanlarımıza kaptıracaklarından şüphe etmiyorum. Başka ne yapılabilir mevzuu ayrı bir mes'eledir. Amma Sizler, mülkî tamamiyetimizi ihlâl eden bir tasalluta karşı Osmanlı ordusunun şecaat ve cesaretini şahsen dahi ibzâl ederkeniz vaziyet değişir. Hiç olmazsa hakikî mes'ullerin çehreleri meydana çıkar. Bütün bu olup bitenler, Meşrutiyetin neticelerinden memleketin müstefid olmasını çekemiyen ve ona fırsat vermek istemiyen dahiî ve haricî düşmanlarımızın zahirî ve batınî tertibatıdır. Kabinede dahi, ittihad-ı efkâr yok... Birçok arkadaşlarımız, devletin hiçbir fiilî hareket yapabileceğine kani değil...

Sonra, bir «devlet sırrı» nı ifşa etmenin tereddüdü içinde duraklamış, fakat, bir şeref ve haysiyet yolculuğuna çıkanlara, üzerlerine aldıkları vazifenin azametini anlatmak istercesine hafif bir sesle mırıldanmıştı:

«— Mebusan Meclisinin içinde bulunan bazıları-

Trablus-Garb'in İtalya tarafından işgalinden önce, Roma'nın konsolosu olan Karlo Galli

(Siz, isterseniz yine «tesadüf» deyiniz: Mussolini zamanında Karlo Galli, Ankara'da İtalyan Büyük Elçisi idi. Atatürk bir kabul resminde kendisine: «— Senin Palyaço ne yapıyor?» diye sormuş, ve sefir, izinle gittiği Roma'dan bir daha dönmemişti!)

nın hâleti ruhiyelerini ve gizli maksatlarını biliyorsunuz. Hükûmet âzalarından bazıları dahi, son içtimaa kasden gelmediler. Herkeste, büyük ve tarihî kararların mes'uliyetine iştirak etmemek arzusu var. Bu

keşmekeş içinde ciddî salâh tedbirleri bulunabilir mi?»

MAHMUT ŞEVKET PAŞA, PADİŞAHLA OLAN GÖRÜŞMESİNİ ANLATIYOR :

Harbiye Nazırı, âdeta karşısındakileri unutmuş gibiydi. Yüreğinde derinden duyduğu kahramanlık ve yiğitlik duygularının emanetçisi olan Ordu'nun bu genç mensupları önünde olup bitenleri olduğu gibi anlatmak, böylelikle hiç olmazsa onlara, **devletten neler beklenebileceğinin** muhasebesini tamamlamak ruhî ihtiyacı içinde idi. Devam etti:

«— Üç gün evvel Cuma selâmlığından sonra Zat-ı Şâhane beni kabul etti. Şevketmeâbı derin bir teessür içinde buldum. İtimad ediniz ki Padişah, hiçbir zaman bu kadar me'yus değildi. Bana dedi ki:

«— Paşa.. Eğer Trablus-Garb'i İtalyanların istilâsına terkedersek, vatanın diğer kısımlarının mevcudiyeti tehlikeye girer. Etrafımızda mahvimizi istiyen ve bu netice için asırlardır çalışan nasıl zâlim bir çenber olduğunu bilirsiniz. Maazallah, hepsi birden üzerimize savlet ederler ve devlet perişân olur. Siz Ordu ve Donanmanın başındasınız. Bana hakikatı hiç bir şeyi gizlemeden anlatınız.»

Ben, bu samimî ikaz üzerine, hiç bir şeyi saklamadan ve bu meyânda, Mebusan Meclisinin Harbiye Nezareti ve Ordunun ıslâhı, donanmanın ihyâsı mevzularında birbirinden nasıl farklı düşüncelere sahip olduğu da dahil olarak hepsini anlattım. Trablus-Garb'e deniz ve kara yolundan yapılacak sevkîyatın karıştığı mânileri tafsilen arz ettim. Padişahımız, benim hiç de müsbet olmıyan, fakat hakikatı ihtiva eden

izahatımın her safhasında, elemle başını sallıyordu. Gözlerinin yaşardığını hissettim. İzahatım bittiği zaman bana dedi ki:

«— Bütün bunlar hakikat olabilir. Fakat bizim ecdadımızın menkibeleri arasında zahiri imkânsızlıklara rağmen elde edilmiş muhteşem zaferler de vardır. Bu hadisat bize, asker evlâtlarımın aynı besalet ve hamaset hassalarını muhafaza edip etmediklerini gösterecektir. Benden ne isterseniz elimden geleni yapmaya hazırım. Yaşlıyım ve hastayım. Buna rağmen Paşa, samimiyetle söylüyor ve hattâ işte irade ediyorum ki, benim hatt-ı harbe gitmem icab ediyorsa buna da amâdeyim.»

Ben Padişahımızın bu samimî hisleri karşısında itimad ediniz ki mahcup oldum. Bunları Sizlere anlatmaktan maksadım, kendi iradenizle ve memleket muhabbetinizle üzerinize aldığınız vazifenin azamet ve mehabeti hakkında, mevki-i maddî ve mânevîsi böylece muallâ olan bir zat-ı âlikadrin ümid ve hasretini ifadeden ibarettir.»

TRABLUS-GARB'DE BİR AVUÇ KAHRAMAN : DÖRDÜNCÜ SAFHA

Şimdi biz, rahmetli Fuad Bulca'nın bâkir hâtıralarına dönelim.. Bu hâtıralar, malûmdur ki, Atatürk'ün 1935 de, Türkkuşu'nun kuruluşu dolayısıyla, o tarihte Türk Hava Kurumu Reisi ve Rize mebusu olan, hayattaki son akrabası Fuad Beye, Trablus-Garb mücadelesine ait vesika ve hâtıraları toplaması arzusunun iblâğından sonra derlenmiştir. Bu bakımdan, içinde, devletin kendi haline terkettiği o uzak vatan köşesi için verilmiş bütün emeklerin tarafsız ve müstakil çehresi vardır.

Fuad Bey şöyle anlatır:

«— Ben, Enver, Ali Fethi, Mustafa Kemal ve Eşref Beylerin Harbiye Nazırı ile olan konuşmalarının neticesini ertesi günü Mustafa Kemal Beyden dinledim. Bana dedi ki:

«— Hükûmet aciz içinde.. Bunu Harbiye Nazırı clem ve meraretle itiraf etti. İstanbul'dan hiçbir yardım göreceğimizi zannetmiyorum. Enver de aynı kanaatte.. Evvelâ O gitmek istiyor. Eşref Beyin Mısır'daki muhitinden ve dostlarından istifade edeceğiz. Sevkıyatın tehlikesiz oraya varması için Mısır'ın muhtelif yerlerinde teşkilât yapacak. Takma adlarımızla bu unvanlara uygun mesleklerimizin listesi hazırlanıyor..»

Bunları söylerken gülüyordu. Hiç birimizde en ufak bir korku ve endişe hissi olmadığını rahatça söyleyebilirim. Gençlik çağımızın ayaklandığı ve vatana hizmet duygumuzun bütün benliğimize hâkim olduğu devirdi.

O akşam, Mustafa Kemal'le beraber Eşref Beyin Beşiktaş'ta zannederim pederine ait büyük bir konak olan evine gittik. Orada, bizimle beraber Trablus-Garb'e gidecek bazı arkadaşlar gördük. Rüşûhi (Daha sonra Cumhuriyet devrinde Atatürk'ün başyaveri), cidden bir kahraman olan Kısıklılı Cemil, daha sonra Teşkilât-ı Mahsusada Eşref Bey'e yardımcı olan Süleyman Askerî, daha sonra Enver Paşa'nın Başyaveri olan Mümtaz Beyler orada idiler. Yemek sırasında görüşmelerimiz hep, yapacağımız «sefer» e aitti. «Sefer» diyorum, çünkü gerçekten bir harbe, Avrupanın en büyük deniz kuvvetlerine, milyonluk ordular çıkarabilme kudretine sahip bir devlete karşı, kendi devletimizin yardımlarından mahrum olarak savaşıma gidiyorduk. Hiç birimizde de, iki tarafın kuvvetlerini mukayese etme arzu ve hevesi, hattâ ih-

tiyacı yoktu. Hepimiz, kendi irade ve arzumuzla benimsediğimiz vatan dâvasına yeter olduğumuz inancı içinde idik. Bu duygu bizi, Trablus-Garb'de, aç, susuz, vasıtasız, hasta ve bitik olduğumuz zamanlarda da aslâ terketmedi. Zannederim, Birinci Dünya Harbinde ve Millî Mücadelede de güçlükleri yenme kudretimizin öz kaynağı bu idi.

Mevzua dönelim: İttihad ve Terakki'nin bizlere yaptığı yardımı ben daha sonra, Trablusgarbde Eşref Beyden öğrendim. İlk kafiyeleyi Enver Bey beraberine alarak İskenderiye'ye deniz yoluyla gidip Trablusgarb'e götürmüştü. Asıl büyük ve kalabalık grub, Eşref Beyle beraberdi: Bu gidenlerin şahsiyetlerine ve isimlerine, Trablusgarbde ve daha sonra başardıkları işlere dikkatinizi çekmek isterim. Bunlar arasında, Teşkilât-ı Mahsusada vazife ifa eden tanınmış kimseler çıktılar. Hâdiselerin daha sonraki inkişafı bizlere anlattı ki, gerek Enver Bey, gerek Eşref Bey, daha o günlerde Teşkilât-ı Mahsusa'yı kurmak ve devlet içinde bu yeni müesseseye bir çok temel vazifeler vermek kararında imişler.

Trablusgarbe yapılacak yardımın bir yolu da, Cezair'den deniz yoluyla gelecekti. Vakia İtalyanlar, Trablus-Garb kıyılarını tamamen abluka etmişlerdi amma, meskûn olmıyan kıyılara küçük tonajlı tekneciklerin yanaşması daima mümkündü. Nitekim biz, daha sonra bu yoldan da istifade ettik. Teşebbüsümüzün Cezair, Fas, Tunus gibi, Trablusgarble yakın alâkası olan yerlerde alâka görmesi şarttı. Bu sebeble aramıza bu alâkayı temin edebilecek kimseleri aldık. Meselâ, Cezair'de büyük bir nüfuzu olan Emir Abdülkadir'in oğlu Emir Ali Paşayı Eşref Bey, kendisiyle beraber gelmiye razı etmişti. Tunus'da manevî şöhreti çok yaygın olan ve fazilet ve takvâ dolu

ENVER VE MUSTAFA KEMAL'E DAİR...

S anırım ki, elinizdeki kitabın en dikkate değer fıkrası şimdi okuyacağımız hâttır. Bunu, bizzat, muhterem Eşref Sencer Kuşçubaşı'dan dinledim:

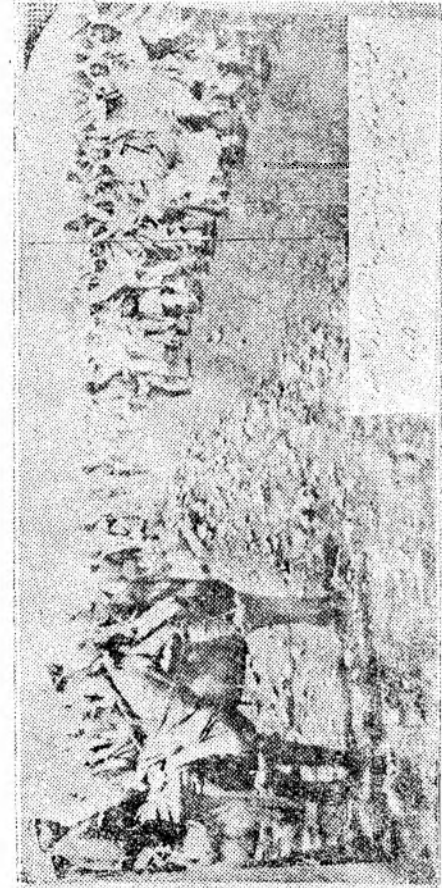
«— Size verdiğim bu resmi bizzat ben, Eşref Kuşçubaşı, Derne'de çektim (**NOT : Klişe karşı sahifededir**). O zaman yerli, yabancı birçok gazete ve dergilerde çıkan bu fotoğrafın aslında, kendisine **İngiliz Osman** dediğimiz Sudan'da Müslüman olmuş, hakiki hüviyeti usta bir İntellicens Servisci olan bölük kumandanı da vardı. Yanda görülen tüfekli zabıt, ilk tayyare şehitlerimizden Sadık'tır. **İngiliz Osman**, cesur ve vazifesever bir zabıttı. Keşif savaşlarından birisinde vuruldu, İtalyanlar ölüsünü masimle kaldırmışlardı.

Resmin solundaki iki atlı'dan birkaç adım ileride olan Enver, hemen arkasındaki ve klişeye göre ilk olan da Mustafa Kemal'dir. Arada başı görünen Erkânı harb Reisi Nuri Bey (**rahmetli Nuri Conker**), arkasındaki Süleyman Askerî ve Mümtaz'dır. Resmi, Ayn-ı Mansur kareğâhındaki geçit resmi sırasında almıştım.

*
**

Aradan seneler geçti. Tarih 1916 ortaları... Enver, artık PAŞA, harbiye nazırı ve Başkumandan vekilidir. Naciye Sultanla evlenmiş, Ortaköy'deki yalıda oturmaktadır. Birinci Dünya Harbinin en buhranlı günlerindeyiz. Teşkilât-ı Mahsusa'nın üzerine yığılan işlerden Enver Paşa ile halledilmesi şart olanlar çıktıkça, kendisi ile buluşabildiğimiz buhranlı, derdli günler...

Böyle bir günde görüşürken, bana, Yalı'da kendisine hediye edilen silâhlarla bir ev müzesi yapmak istediğini söyledi ve beraberce, Harem'deki geniş salonlardan birisine geçtik. İçerde, genç denecek yaşta, zarif, sivrice sakallı, hal ve kıyafetinden yabancı olduğu anlaşılan bir

zat, paleti önünde, yağlı boya büyük bir tablo üzerinde çalışıyordu. Enver, tanınmış bir İtalyan olan sanatkarı bana tanıttı. Tabloya dikkat edince İrkildim: Bu, benim 1911 de, Ayn-ı Mansur karargâhında çektiğim fotoğrafın tablosuydu. Biraz daha dikkat edince, Enver'in hemen birkaç adım, yâni yarım at boyu arkasında olan Mustafa Kemal'in tablodan çıkartılıp, onun yerine, daha sonra Başkumandanlık yavcri olan ve o fotoğrafta daha gerilerde bulunan Mümtaz'ın yerleştirildiğini görmez miyim Hem hayret ettim, hem üzüldüm. Enver Paşaya dedim ki:

«— Biliyorsunuz ki bu fotoğrafı ben çekmiştim. Fakat aslı değiştirilmiş...»

Hayret etmiş gibi yüzüme baktı. Anlamamış gözüktü:

«— Ne gibi değiştirilmiş, anlamadım Eşref Bey...»

«— Fotoğrafın camı hâlâ bendedir: İşte, hemen arkamızda, Mümtaz Beyin yerinde Mustafa Kemal Bey vardı. Tabloda yer değiştirmişler. Doğrusu mâna veremedim, Sizi ikaz etmek benim vazifemdir.»

Şesimin tonundan cidden müteessir olduğumu anladım ne, bilemiyorum, yine şaşırılmış gibi yüzüme bakmakta devam ediyordu:

«— Allah, Allah... Söylediklerinizden bir şeyler anlıyorum azizim... O, Trablus-Garb'de var mıydı?»

«— (O) dediğiniz kim efendim?»

«— Kim olacak? Mustafa Kemal?»

Enver, çok ciddi, şakası olmyan, vâkur bir insandı. Bu sefer gerçek bir hayret ve tereddüd sırası bana gelmişti:

«— Paşa Hazretleri... Şurada bir tablo var, bunun aslı olan fotoğrafı ben çektim. Bu fotoğrafta Mustafa Kemal, Sizin hemen üç dört adım, nihayet yarım at boyu gerinizde idi. Şimdi burada ise...»

Sözümü bitirmeme imkân vermedi. Gülmiye başladı:

«— Hah, şimdi işin can alacak noktasına geldiniz. Mustafa Kemal, benden yarım at boyu geride mi idi? Siz bilmez misiniz ki, O, yarım at boyu, bir metre değil, iki santim bile kimsenin ardında, gerisinde olmya tahammül

bir hayatın sahibi olan meşhur Şeyh Salih Şerif El-Tunusi de, Eşref Beyin heyetine dahil bulunuyordu. Bu iki zat, hayatlarının sonuna kadar **Osmanlılık ideolojisi'**ne ve Teşkilât-ı Mahsusanın ana dâvalarına büyük bir sadakatle bağlı kalmışlardır. Bu yakınlık ve vefa tecellilerinde, Eşref Beyin şahsiyetinin ve muhatabları üzerindeki sevgi ve hürmet hissinin de büyük tesiri olduğunu burada kaydetmeyi kadirşinaslık ve hakikat borcu sayarım.

Eşref Beyin beraberinde, daha sonra hastalandığı için yoldan geri çevrilen Sakallı Şeref, Erkânıharb binbaşısı Nuri (rahmetli Nuri Conker), Başyâver Mümtaz, Mebusan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Beyin hemşiresinin oğlu Sadi Bey (hayattadır ve Ankaradadır. Sayın Sadi Gökçeata) bulunuyordu. Eşref Bey, beraberinde getirdiği Mardinî zade Feyzi Beyi, İskendiriye de «sevkiyat memuru» olarak bıraktı. Kat'i olarak bilmiyorum amma, Eşref Beyin Mısır içindeki serbestisinden ve bize gösterilen kolaylıktan anladığıma göre, Hidiv ailesinin ve Mısır milliyetçilerinin vaziyetimizden haberleri vardı. Vakia İngilizler, daima bizden endişeli ve kuşkulu idiler amma, Mısır Hürri-

edemez. Bu tabloyu görür de üzüldür diye düşündüm ve bu tedbiri aldım.»

Enver, tebessüm ediyordu. Bu tebessümün sakladığı birçok hakikatler vardı.»

* *

Eşref Beyin teşhisi doğru idi: Bu «tebessüm» ün sakladığı birçok hakikatler vardı ki, bunlar, daha sonraki hâdiselerin mihveri oldu..

yetçilerinin bir araya gelip, Said Zâlûl liderliğinde fiilî kıyama kalkışmalarında, bizim Teşkilât-ı Mahsusanın maddî manevî büyük tesiri olduğunu söyleyebilirim. Eşref Beyin Mısır'daki muhitinden faydalanarak kurduğu ve o sırada gayesi Trablusgarbde **Türk Müdafası**'nın esasını teşkil eden hareket, daha sonra Mısır Vefd İhtilâl Partisinin kurulmasına yol açtı.. Bütün ilham ve esas hareket mihverini, Teşkilât-ı Mahsusa'nın o günlerde bıraktığı mânevî miras meydana getirdi. Bir gün çadırında Eşref Beyi, sapiyograf-la teksir edilmiş ve Mısırlıları birliğe ve millî vahdetle çağıran beyannameyi okurken gördüm, tedâî ile bu düşüncemi kendisine sordum. Bana, muhatabının mizâc ve zevkine göre ikram etmek için yanında bol ve çeşidli şekilde bulundurduğu sigara, şeker, hattâ Hacı Bekir lokumu gibi çölde hasretî çekilen maddelerle dolu çekmecesini işaret ederek:

«— Orada seni daha çok alâkadar eden mevzular var... Kimse talib çıkmadan harekete geç...» demiş, gerçekten kapağı kaldırdığım zaman İstanbul'dan yeni gelmiş ve bizim ağzımızın tadını yerine getirecek hediyeleri bulmuştum. Doğrusu, bu manzara önünde de, Mısır'daki faaliyetin içyüzünü öğrenme merakım hemen uyuşuvermişti!..

Biz Mustafa Kemal'e İskenderiye'ye vardığımız zaman, hemen Eşref Beyi bulmuştuk. Mustafa Kemal halî tüccarı idi. Ben de yardımcısı... Mısır'da büyük bir faaliyet vardı. Halk, heyecanda idi. İngilizler, açıktan açığa bu heyecanı yatıştırmıya kalkışamıyorlardı. Hindistan ve diğer yerlerdeki Müslüman halkın aleyhlerine fiilî de olmasa manevî bir mukabil hareket yapmalarından endişeleniyorlardı. Ancak geceleri buluşabiliyorduk. İskenderiye'de teçhizatı tamamlanmış olanlar, Eşref Beyin temin ettiği **delil=reh-**

ber'ler vasıtasıyla Câ'bub'a iletiliyorlar, oradan Sün-nûsî'lerin vasıtalarıyla Trablus-Garb'in muharebe cereyan etmesi muhtemel yığınaklarına vardırıyorlar, **Bingazi ve havalisi umum kumandanı** unvanını almış olan Enver Beyin tensib ettiği mıntakalarda hizmete giriyorlardı.

Biz de, Mustafa Kemal'e beraber harekete hazırlanmıştık ki, Mustafa Kemal hastalandı. Ayakta ve istirahatle geçecek basit bir hastalık olmadığı anlaşıncâ hastahaneye yatması icab etti. Eşref Bey, Mısır'da sayısı çok olan Rumlar için Yunan hükümetinin yardımıyla kurulan hastahane bir yer temin etti. Aslen Milâşlı olan Çaçanyadis isimli bir doktorun şahsî alâkasını da temin etti. Hastahane defterine takma ad ve mesleklerle kayıtlı idik. hüviyetimizin Çaçanyadis hariç, diğerlerince malûm olmadığını rahatça söyleyebilirim. Mustafa Kemal'in hastalığının tedavisi bir buçuk ay kadar sürdü. Bu müddet içinde Trablusgarb'e daha evvel kararlaştırılmış şahsiyetler aynı yoldan durmadan sızıyorlardı. İtalyanların İngilizler vasıtasıyla Mısır Hidiyiyeti nezdindeki teşebbüsleri netice vermiyordu. Çünkü bütün İslâm âleminde girişilen mücadele için mânevî alâka başlamıştı. Yer yer mitingler tertib ediliyordu. Tabii bu hareketi, bizim Teşkilât-ı Mahsusa, elinden geldiği kadar destekliyor, tanzim ediyordu.»

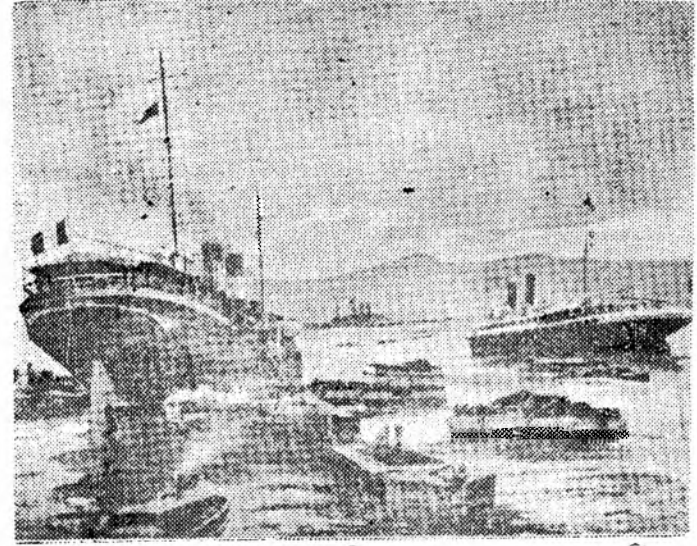
TRABLUS-GARB'de BİR AVUÇ KAHRAMAN : MÜCADELE BAŞLIYOR...

Mustafa Kemal'in tedavisi tamamlanıp biz de, diğer arkadaşlarımız gibi aynı yoldan Trablusgarb'e erişebildiğimiz zaman, karşılaştığımız vaziyet bizi bile hayrette bırakmıştı...

Bir kerre, İstanbul'da iken bize iltihakları ka-

rarlaşmış olan arkadaşların hemen hemen hepsi orada idiler. Enver, kendisine hâs olan cevvaliyet ve süratle teşkilâtı tamamlamış, arkadaşlara vazifelerini vermişti. O koskoca kıt'a, iki kısma ayrılmıştı: Trablusgarb ve Berka.. Yâni Bingazi... Mustafa Kemal Derne mıntaka kumandanı idi. Karargâh orada olduğu için Şark ve Garb olarak iki ayrı nazari cenaha bölünmüştü. Aynı Mansur deresi, Derne Şark ve Garb mıntakalarının hududu idi. Ben de, Mustafa Kemal'in muavini idim.

Bizim emrimiz altında muvazzaf kıt'alar yoktu!.. Yâni, sizin anlıyacağınız, kumandan vardı amma, asker yoktu. Fakat Enver'in teşkilâtçılığı kısa zamanda müsbet neticelerini vermiye başladı. Bülbül gibi Arabçanın her lehçesini, Cami-ül Ezher Arabî Müderrislerinden daha güzel konuşan Eşref Bey, bir doksanlık o müheykel endamı ile ve üzerinde, yerli halka itimad verecek kıyafetle, kabile kabile dolaşiyor, onları grublar halinde cepheye sevk ediyordu. Bir de iase talimatnamesi hazırlanmıştı: Yemeleri, içmeleri kendilerine ait olarak günde İKİ kuruş veriliyordu. Mısır zenginleri, yüz elli bin altun göndermişlerdi. Eşref Bey, kendi buluşu ile «mubarek kuvvetler = kuvve-i mubareke» adını verdiği bu kuvvetlerin «umum kumandanı» idi. Onlarla uğraşması görülecek şeydi. Hiç sıkıntı çekmeden mahallî âdetlere intibak ediyordu. Daha sonra Enver Paşanın Başyaveri olan Mümtaz Bey Hassa, Ali Bey (rahmetli Nafia Vekili Ali Çetinkaya) Ubeydât kolu kumandanı idiler. Eşref Bey, İskenderiye'de Giritli otelci Mehmet Efendi'yi temin etmiş, Gazi Ahmet Muhtar Paşanın köşküne ve bahçesine verilen (Nummera Telâte) yi şifre haline getirip, Sakallı Rauf Paşanın Bab-ı Âli'yi «kukla makam» olarak temsil ettiği «Mısır Hidiyiyeti nezdinde fevkalâde komi-

Düşman askerinin Rodos adasına çıkarılması.

(Rodos'a, onbeş bin İtalyan askeri çıkarılmıştı. Bizim, bir taburumuz vardı. Ellerindeki mahdud silâhlarla bu bir tabur, on yedi gün dayandı, havadan bombalandı, denizden ateş altına alındı, yine de teslim olmadı. Nihayet, Cezair'i Bahri Sefid, yâni Akdeniz Adaları Valisi Suphi Beyin, İstanbul'dan aldığı kesin emir üzerine silâhları bıraktık. Türk Milletinin büyük çilesi budur: Çık zaman, lâıyk olduğu devleti bulamamış olmak!..)

serliği» ni âdeta, menzil müfettişliği haline sokmuştu.. Gazi Ahmet Muhtar Paşanın vekilharcı Abdüllâtif Ağa, İskenderiye'den yola çıkanların bütün ihtiyaçlarını ve harçlığını temin ediyordu. Eşref Bey keyifli ânlarında «— Devlet-i Eşrefiyye'nin Hazine-i Hassa Nazırı» dediği bu fedakâr ve cömert Ağa'nın milyo-

ner Gazi Ahmet Muhtar Paşanın kasasından cömertçe harcadığı paralardan nimet hissesi almamış olanımız hemen hemen yoktu. Mustafa Kemal'in hastalığının ücreti bile, bu **Devlet-i Eşrefiyye'nin Hazine-i Hassa Nazırı** tarafından ödenmişti!.. Böyle ferdi lûtuflar ve ihsanlar içinde Akdeniz'in en kudretli devletine karşı muharebe, evet, kelimenin tam mânasıyla muharebe ediyorduk.

Mahalli kuvvetleri elimizden geldiği kadar hazırlamıştık ki, en büyük ihtiyaç karşımıza dikildi: Silâhımız, cephanemiz yoktu. Hele ilâcımız hiç yoktu. Tendiriyot bile bulamıyorduk. Affedersiniz, bir yerli ilâcına başvuruyor, içinde amonyak var diye, yaraları idrarla yıkıyorduk. Hepimiz nefer çadırında idik. Arpayı kavuruyor, öğütüyor, ekmek yapıyorduk. Böylecesine yoksulluk içinde idik. Kırılmıyan ve yok olmıyan bir tek tarafımız vardı: Mücadele azmimiz ve ümidimiz!... Geceleri, **Eşraf-ı Belde** çadırı adını alan Eşref Beyin kendi imalâtı olan büyücek çadırında toplandığımız zaman, neş'emize diyecek yoktu. 13 Kânunusânî 1912 gecesini bana Eşref Bey dedi ki:

«— Enver'den habersiz yarın bir baskın yapacağım...»

Şaşırmıştım... Hangi kuvvetle, dedim. Anlattı: Emrindeki **Avâkir** kabilesini, mevcut bütün silâhlarla bir baskına hazırlamıştı. Mahalli halk arasında savaşçılık kâbiliyeti ile tanınan bu kabilenin seçilmiş beş yüz kadar mücahidile bir baskın yapacaktı. Bu, **çöl kanunu**'na göre yapılacak bir **gazve** idi: Yâni **çapul baskını**... Ve, Eşref Bey, elde edilecek ganimetlere «fiat» da koymuştu: Tüfekler üç gümüş mecdidiye, mitalyözler beş altın ve kazara bir de top «iğtinam» edilebilirse yirmi beş altın... Kulağıma eğildi:

«— Şimdi Enver, Mustafa Kemal, Ali Fethi bu

benim listemi görür ve yapacağımı duyarlarsa, erkân-ı harblık malûmatına dair nâmütenahî kaideleri ve asrî harbin icablarıyla, düşmandan elde edilecek ganimetin devletin şahsiyeti mâneviyesine aidiyeti bahsinde Maliye Nazırı Cavid'i hayran bıraktıracak beyanatta bulunurlar. Ben İtalyanların hâleti ruhiyesini bilirim. Bizden hiçbir hareket beklemiyorlar. Baksana adamcağızlar, harb gemilerinin atış sahasından dışarı çıkabildiler mi? Hepsi tel örgülerin arkasında... Ben bu havalıyı karşı karşıyayım. Şöyle bir yoklayayım, bakalım Allah ne gösterir...»

Zaten Eşref Beyin askerî selâhiyeti, böyle bir taarruz için yetecek kadar genişti. Zannediyorum beraberine Süleyman Askerî'yi, Kısıklı Cemil'i ve Müşir Deli Fuad Paşanın oğullarından Halid'i aldı. Ertesi gece, karanlığın basması ile beraber harekete geçti. Hiç kimseye bir şey söylememiştim. Epey fasılalı yerlerde olan kendi çadırlarımıza çekilmiştik. Gecenin ileri saatlerinde evvelâ tek tük, sonra kesif mermi sesleri duyuldu. Mustafa Kemal, bana heyecanla: «— Ne oluyor? Düşman taarruza mı geçti?» diye sordu. O zaman hakikati anlattım. Hem hayret etti, hem de: «— Gidelim... Bilseydim Eşref Beye yoldaşlık yapardım. Keşke haber verseydin...» dedi. Mermi sesleri daha derinden geliyordu. Bir müddet sonra, bu seslere top gürlemeleri de katıldı.. Bizde o günlerde top olmadığına ve onları ancak daha sonra İtalyanlardan alıp yine kendilerine karşı kullanacağımıza göre, bu top sesleri, İtalyan mevzilerinin ateşi idi. Demek ki bizim mücahitler düşman safları arasına girebilmişlerdi.

Sabahın ilk ışıkları arasında, başta Enver Bey olarak hepimiz «savaş» dan dönen Eşref Beyi karşılıyorduk: İlk zaferi kazanmıştık. Evet, bu baskına ra-

hatça zafer denilebilirdi. 1500 tüfek, mermi sandıkları, üç mitralyöz, hattâ bu arada iki ilâç sandığı ile konserve kutuları bile «**ganimet**» arasında idi. Elde edilenler arasında, üç şey daha vardı ki, bunları daha sonra Eşref Beyin **elinde ve üzerinde** gördük: Bir fotoğraf makinesi, üzerindeki rütbe işaretlerinden bir miralay (albay) a ait olduğu anlaşılan bir pelerin ve bir de mükemmel dürbün... Eşref Bey, Arab mücahidleri için tâyin ettiği «**satın alma listesi**» ne bunları koymamıştı.. Çünkü baskında böyle şeylerin de ele geçebileceğini o da düşünememişti. Fakat bu üç «nasibe» yi de, bizzat ele geçirdiği için kimseye bir şey tediyeyle lüzum kalmamıştı. Bu baskın bize, çok muhtaç olduğumuz tüfekleri kazandırmakla kalmadı: Hakikaten ümit de verdi. Vakia ondan sonra bu kadar muvaffakiyetli baskınlar ender oldu amma, tam zamanında ve düşmanın en gafil ânında, malzemenin en bol bulunduğu depo mintakasını öğrenerek muhtaç olduğumuz silâh ve cephaneyi ele geçirmiş olabilmek. Trablus-Garb'de bir yılı aşan ve düşmanı harb gemilerinin atış sahası içine sığınmaya mahkûm eden harb tâbiye ve stratejimizin esası oldu. Eşref Beyin baskınına «**Avakir Zaferi**» adını verdik. Enver, kendisinden baskını için rapor istedi. Bu rapor, bütün «cephe ve kol kumandanları» nın topluca bulundukları harb meclisinde okundu, üzerinde tenkidler yapıldı ve bazı prensip kararlarına da varıldı. Diyebilirim ki bu prensipler, bütün Trablus-Garb savaşlarının devam ettiği müddetçe tatbik edildi.

MUSTAFA KEMAL'İN KASR-I HARUN TAARRUZU :

Günler geçtikçe kendimize geliyorduk. Avakir baskını, İstanbul'a olduğundan daha geniş aksetmiş-

ti. Memleket, hattâ milletten önce devlet, zafer hasreti içinde idi. Mebusan Meclisinde hükûmeti tenkid eden muhalefet, bizim hareketimizi tebci ediyor, eğer kabine bu cesaret ve besaletten ibret alabilse, en acı neticelerin yerlerini Osmanlılığa yakışır şereflere bırakacağını söylüyordu. Eşref Beyin fotoğraf makinesi ne kadar da işe yaramıştı... Teşkilât-ı Mahsusa Reisinin İskenderiye'deki dostlarının cömertçe hediye ettikleri paket paket fotoğraf camları —**çünkü o zaman şimdiki gibi rulo filmler yoktu.**— sadece bizim matbuatın değil, yabancı basının da sütunlarında yer alıyordu.

Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, Almanya ve İngiltere'nin, İtalya'nın kolay ve çabuk bir zafere kavuşmasını istemediğine şüphe yoktu. Hattâ, Yunanistan bile, bize yakındı. Mısır'daki Rumlardan bile yardım görüyorduk. Sanırım ki, umumî olan bu alâka ve yardımın ruhi sebepleri arasında, Trablus-Garb'deki mücadelenin, **Osmanlı Devleti** adına değil de, bir vatan parçasını eli kolu bağlı ve sessiz sadasız düşmana teslim etmeyi şerefli ve büyük bir millete yakıştırmamış olmanın şahlanmasıya karşı gösterilen ve insan oğlunda esas duygulardan olan beşerî tahassüslerde aramak icab eder.

Avakir baskını üzerinden bir müddet geçmişti. Artık İtalyanlarla hemen hemen bütün cephede temas halinde idik. Düşman kuvveti, rahatça ve her türlü mübalâğaya lüzum ve ihtiyaç hissedilmeden denilebilirdi ki, bizim kuvvetimizin insan sayısı bakımından on misli idi. Mühimmat, vasıta, malzeme, bilhassa teknik kudret olarak ise, kıyaslanmıyacak nisbette idi. Meşhur bilgin Markoni bile İtalyan ordusu için telsiz istasyonları kurmak üzere Bingazi'ye gelmişti!

İşte bugünlerde idi ki, Mustafa Kemal, bir taar-

ruza karar verdi. Cephe kumandanlarının kendi mın-takaları içinde taarruza geçme selâhiyetleri vardı. Şark cephesinin karşısında ise, İtalya'dan yeni getirilmiş olan tam teşekküllü bir tümen bulunuyordu. Mestûr hatlar içinde mevzi tutmuş olan bu düşman tümenin arkasında taze kuvvetler bulunduğunu ve eğer biz taarruz etmezsek İtalyanların kaderlerini bir daha deneyeceklerini haber almıştık. Biz taarruza geçecektik, Eşref Bey de mahallî kuvvetlerle bizim cenahlarımızı muhafaza edecekti. Herşeyi hazırladık. Hedefimiz Kasr-ı Harun idi. Burası, zannederim, Kartacalılar zamanından kalan bir harabe idi, civara hâkimdi ve onu elinde bulunduran tarafın, karşı tarafın ateşlerine karşı masûn bir müdafaa hattı kurması mümkün olacaktı. Cidden çok kıymetli bir erkânı harb olan Mustafa Kemal, burasını ele geçirmek için günlerce dikkatli bir plân hazırladı, pek mütevazî olan imkânlarımızı bu mevziin düşmandan kurtarılmasına göre ayarladı.

Eşref Beyin mahallî kuvvetleri, sağ ve sol cenahımızı tam bir teminat çemberi içine almasından sonra biz, taarruza geçtik. Daha sonra öğrendik ki, düşman, aramıza sokmaya muvaffak olduğu bir casusu vasıtasıyla taarruzumuzu haber almış ve gerçekten o günkü vasıtalarımızla aşılması ve yarılması güç müdafaa tertibatı almıştı. Nitekim kuvvetlerimiz Kasr-ı Harûn önlerine dayanınca şiddetli bir ateşle karşılaş-tık. Hemen mevzi tuttuk ve elimizdeki vasıtalarla karşı tarafın mukavemetini kırmaya çalıştık. Mustafa Kemal için geri dönmek hemen hemen imkânsız bir netice idi. Yanındaki mahdud sayıdaki arkadaşlarıyla süvarî hücumuna kalkıştı. Kendisini zaptedemedim. Nitekim kısa bir zaman sonra, ben ardıcı kuvvetlerle kalmıştım ve O, Kasr-ı Harûn'un ilk basamakları önü-

HAKİKATLERİN EŞREF SAATI

Yukarıki klişe, İtalyanların Pizazi zırhlısında, İtalyan bandırası diken Kızıl Haç (o zamanki ismiyle Salib-i Ahmer) mensupları olan rahibelerle, İtalyan yaralılarına bakmaya gelmiş gönüllü hemşirelerden bir grubu göstermektedir.

Eşref Bey, hâtıratında der ki:

«— Hiçbir harbde, Trablus-Garb'de olduğu kadar yalnızlığımızı hissetmemiştik: Çöl ortasında idik. Yaralarımıza saracak pamuğumuz, sürececek tentürdiyotumuz bile yoktu. İçinde amonyak vardır diye yaraların üzerine idrar döküyorduk. Biz bu yoksulluk içinde iken, İtalya, bütün dünyanın, bilhassa Hristiyanlık âleminin yardımına mazhardı. Salib-i Ahmer (Kızıl Haç) teşkilâtına mensup

prensesler, kontesler, Avrupa Saraylarının tanınmış kadın şahsiyetleri, Vatikan Kilisesinin dünyanın dört tarafından dâvet ettiği her mezhepteki kadınlık müesseseleri, sanki İtalya kendi topraklarından bir kısmını kurtarıyor da bizler istilâcı imişiz gibi, karşımızda yer almıştı. Harbde, bilhassa baskınlarla elc geçirdiğimiz İtalyan eşyası içinde neler yoktu? Çoğu açılıp kullanılmıya fırsat bulunmamış bu «hediye» ler arasında «**Barbarlara karşı harb eden kurtarıcı İtalyan askerine minnet...**» cümleleri ve bunların altında Şimaliyle, Cenubuyla İki Amerika'yı, Avustralya'yı, Kanada'yı, Yeni Zelanda'yı temsil eden halk imzaları vardı. Bu tanımadığımız, bilmediğimiz, kendilerine hiçbir fenalığımız dokunmamış insanlar, bizi yanlış tanıtmış olanların günahlarıyla karşımızda idiler ve aradan üç yıl geçecek, şair arkadaşım Mehmet Âkil'in dediği gibi:

**Eski dünya, yeni dünya bütün akvam-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tufan gibi mahşer, mahşer,
Yedi iklim-i cihanın duruyor karşısına da,
Avustralya ile bakıyorsun Kanada.**

levhasıyla, Çanakkale'de karşımıza çıkacaklardı.

Bu hakikati anlıyamıyan sadece Bizlerdik ve Bizimle beraber mukadderat birliği yapması icab edenlerdi. Bizden ayrıldıktan, bize ihanet ettikten sonra âkıbetleri ne oldu, işte meydanda... Bayrağımız altındaki o mes'ut günleri elbet arıyorlar. Neyliyelim ki bu idrâk, kaybolmuş mâziyi diriltemez...

★ ★

Evet... Hakikatlerin de «Eşref Saati» vardır. Ne erken anlaşılması, ne geç hatıra gelmesi fayda vermiyor. Hâdiselerin akışını değiştirecek çaptaki temel gerçekleri vaktinde ve zamanında kavramak gerek... Biz de, safi bizim yanımızda olması şart olanlar da, bu ebedî kanunu kavrayamamanın günahını çok ağır ödedik...

Ve, sanırsız ki, ödemiye devam ediyoruz!

ne erişmişti. Burada boğaz boğaza bir boğuşmadır başladı. Harabenin duvarlarının arkasında cereyan eden bu mücadelenin safhalarını göremiyordum. Elimdeki dürbünle bizimkilerin Kasr-ı Harûn'un yarı ayakta olan harabeleri içerisine kadar varabildiklerini görünce, Eşref Beye hemen bir haber uçurdum ve ben de menzil neferleri dahil taarruza iştirak ettim. Biz harabeler içinde mücadelede devam ederken Mustafa Kemal'in yanındaki mahdud sayıdaki arkadaşı ile Kasr-ı Harûn'un merkezini teşkil eden ve geniş bir avlunun içinde kalan merkez binasına kadar ilerlediği ve buraya daldığı görüldü. İşte bu sırada, gök yüzünde bir gürültü duydum. İki İtalyan hücum tayyaresi alçaktan uçuyor ve bizim arkamıza saldırarak bombalarını koyuveriyorlardı. Yerliler arasında bir panikten korkuyordum. Tam bu ânda, sathı mail üzerinde taze bir düşman kolunun, yılan gibi kıvrıla kıvrıla cebrî yürüyüşle bize ilerlediğini de müşahade ettim. Ben ne bahasına olursa olsun, Mustafa Kemal'e erişip zarurî olarak ric'ati kabul ettirmek için ileri atıldım ki, sağ kanadımızdaki toz bulutu içinde bir kaynaşma olduğunu ve bizimle boğuşan düşman safaları arasında boşlukların belirdiğini gördüm. Gelenler Eşref Beyin süvarî kuvveti idi ve göz açıp kapayıncaya kadarlık müddet içinde düşmanın sol kanadına çarptı. Karşımızdakilerin bir kısmı ile yeni gelenlerin bu tarafa dönmeye mecbur olmaları bize biraz nefes aldırды. Mustafa Kemal'in bulunduğu merkez binası harabelerine vardığımda onun yüzünü tanınamaz halde buldum. Bir elinde kılıncı vardı, diğer elinde mendili sağ gözünü kapatıyordu. Yaralandığını zannettim. Hayır, yaralı değildi, fakat harabeler arasında yıkılan bir sütundan fırlayan kireçli bir taç parçası şiddetle gözüne çarpmıştı. Sönmüş kireç ol-

masına rağmen, bir kısmı göze nüfuz etmişti. Eşref Bey, büyük bir başarı ile düşmanın arkasına sarkmış ve Sünnüsilerin kulakları yırtan naraları İtalyanları dehşete salarak düşmanda gerileme alâmeti belirmişti. Mustafa Kemal o vaziyette bile duruma hâkim olmuş bana seslenmişti: «— **Hemen taarruza kalkın. Düşman geriliyor..**» Arkadaşlarımız, mücadeleye zaten devam ediyorlardı. Yanımdakilerle beraber emrini yerine getirdim. İtalyanlar ric'ate başlamışlardı. Eşref Beyin her tarafa kolaylıkla akabilen kuvvetleri düşmanı yakından takip ediyor, ağır kayıplara uğratiyordu. Geniş harb sahasında ölümler, yaralıları, çeşitli malzeme, hattâ süvarilerini kaybetmiş başıboş dolaşan atlar vardı. Toplan borusunun tiz sesleri üzerine Kasr-ı Harûn'un artık bizim elimizde olan harabeleri içinde toplandığımız zaman birbirimizi tebrik ettik. Mustafa Kemal'in gözündeki ağrı gittikçe şiddetleniyordu. Eşref Bey, ısrar ederek onu kendi çadırına götürdü. İskenderiye'den yeni gelmiş bir ecza sandığının içinden çıkardığı asidborikle yıkadık. Bu basit tedaviyi birkaç defa tekrarladık. Fakat bilhassa sol göz kireçten esaslı şekilde müteessir olmuştu. Açılmıyordu. Eşref Bey onu bırakmadı, geniş çadırında bir bölme ayırarak karyolasını getirtti. Biricik doktorumuz olan Hakkı Bey gözü muayene etti: Asidborik bile, sadece son gelen ecza sandığından bir lûtfu ilâhî olarak çıkan nimetti. Bu basit tedaviden başkaca yapacak ne vardı?

Başta Enver Bey olarak, akşama kadar, bütün erkândan tebrikler geldi. Kayıplarımız, İtalyan zayıflığına göre pek mütevazı idi. Yine birçok mühimmat ele geçirmiştik. Kasr-ı Hârun'un düşman tarafından bir esliha deposu ve ileri hareketleri için yığınak olarak kullanılmak üzere hazırlandığı anlaşılıyordu. İtal-

yanlar, hiç beklemedikleri ve kendilerini çok kuvvetli saydıkları bir ânda cesaretle yapabildiğimiz bu hücumdan sonra, Şark cephemizde hiçbir ilerleme hareketi yapamadılar. Biz onları, denize dökebilecek malzemeye, bilhassa mevcudiyeti şart olan toplara sahip değildik. Onlar sahilde ince bir şerit halinde tutunmaya devam ettiler, biz de içerlerde kuvvetimizi umumî bir mukabil taarruza yetecek hale getirmeye çalıştık. Her halde zaman, bizim lehimize çalışıyordu.

ZOR ŞARTLAR İÇİNDE VİYANA YOLCULUĞU :

G ünler geçiyor, Mustafa Kemal'in göz ağrıları dinmiyor, bilâkis artıyordu. Kendisi çadırına gidemez olmuş, daha doğrusu Eşref Bey bırakmamıştı. Temin ettiği Lübnanlı bir küçük sıhhiye memuruna her gün pansumanlarını yaptırıyordu. Bir gün bana dedi ki:

«— **Fuad Bey.. Göz doktoru Sıriyeli Münir Beyi getireceğim. Mustafa Kemal Beyin gözlerini, Hakkı Bey ile birlikte muayene edecek. Geceleri çok ıstırap çekiyor. Ağrı geldiği saatlerde yatamıyor, dolaşıyor. Ben de çok üzülüyorum.**»

Ertesi gün, göz hastalıkları mütehassısı Münir Bey, Dr. Hakkı Beyle birlikte geldiler. İyi bir tesağuf olarak diyeceğim, o sırada Mustafa Kemal Beyin ıstırapı da vardı. Bu hâl içinde hastalığın seyrini daha iyi tesbit edebilirlerdi. Münir Bey, el çantasında bulunan muayene vasıtalarını çıkardı. Üzeri düz bir masacığımız bile yoktu. Doktorların, böyle ufki bir satıh aradığını gören Eşref Bey hemen çıktı, düşmandan iğtinam edilen eşya arasında bulunan büyük bir

trampet'i getirmes mi? Acısına rağmen Mustafa Kemal bile kâhkahalarla gülmiye başladı. Fakat doktorlar ardıklarını bulmuşlardı. Ne günlerdi, Yarabbi!.. Şimdi hepsi uzak bir hayâl: Vak'asıyla, şartlarıyla, hâdiselerin şahsiyetleriyle... Hepsi şimdi bir daha dönmiyecek ve benzerine rastlanılması pek de mümkün olmayan uzak bir mâzi!..

Doktorlar, teselli edici birkaç cümleden sonra ayrıldılar. Zaten, Mustafa Kemal'in garip bir onuru vardı. Kendisine ait mevzular üzerinde pek müstağni ve mağrur idi. Nitekim ölümüne sebep olan o meş'um sirozda da böyle davranmıştı. Eşref Bey, doktorlarla beraber yanımdan uzaklaşınca, açık olan sağ gözünü mânalı mânalı kırpı:

«— Şimdi kat'i havadislerle döner. Eğer sır küplüğü tutmazsa...»

Nitekim Eşref Bey, yarım saat kadar sonra dönmüştü. Mustafa Kemal'in endişelendiği sır küplüğü tutmamıştı amma, yüzündeki hatlardan ve sesinin tonundan pek iyi haberlerle gelmediği anlaşılıyordu. Dedi ki:

«— Mustafa Kemal Bey.. Aziz kardeşim... Fuad Bey biraderimizin de burada bulunması iyi oldu. Şimdi lûtfen beni dinle: Sağ gözün, burada tedavi olunmıyacak derecede rahatsız. Sola da geçme ihtimali var. Hakikatler, ne kadar acı da olsa söylenilmeli ve çâresi aranılmalıdır. Bilhassa Sizin ne kadar metin olduğunuzu bilirim. Tam teşkilâtlı, büyük bir hastahane-de, yine selâhiyetli bir göz hekiminin tedavisine muhtaçsınız. Evvelâ bu hakikati kabul etmeniz lâzım. Sonra da gideceğiniz en münasip tedavi mahallini tesbit etmemiz icab edecek. Çok rica ederim, itiraz etmeyiniz.»

Eşref Bey bunları söylerken, Mustafa Kemal ba-

Tayyareci Sadık, Trablus-Garb harbinde.

(İlk Türk hava şehidleri arasındadır: Fethi, Sadık ve Nuri Mı sır'a uçan bir tayyare içinde şehid düştüler. Bugün, hatırlanmaları şart olan yerlerde ne bir büstleri, ne kitabeleri var!..)

şını red makamında salıyordu. Eşref Beyin çok ısrar edeceğini anlamıştım. Onu takviye etmek icab ediyordu. Mustafa Kemal'in söz söylemesine fırsat vermeden atıldım:

«— Eşref Beyin hakkı var. Ben de tamamen kendisi gibi düşünüyorum. Aradan ne kadar zaman geçti, salâh yok... Her gün iyiye değil, maazallah fenaya gitmek ihtimali var. Göz, hayat meselesidir. Çok rica ediyorum, yalvarıyorum. Ben de gelmiye hazırım.»

Benim ânî olarak ağızımdan çıkan son cümle, mevzuu değiştirme ve böylelikle zaman kazanarak yatıştırma arzusunda olan Mustafa Kemal'e aradığını buldurmuştu:

«— Bakınız, bakınız Eşref Bey... Ben ameliyat olacağım, Beyefendi Avrupa'da istirahat buyuracak, mahrumiyet günlerinin acısını çıkaracak...»

Eşref Bey tebessüm etti, fakat mevzudan dönmeyi:

«— Doktorlar bekliyorlar, evet diyeceksiniz ve onlar, selâhiyetli mütehassısa verilmek üzere müşahedelerini rapor halinde hazırlıyacaktı. Münir Beyin avdeti icabediyor. Rica ederim kardeşim... Burada, bir insanın tahammül edeceğinden daha çok tahammül ettiniz. Artık daha çok ısrarım ne sebebi, ne mânası var. Çünkü bundan sonrası, hayatınızla ve yerine getirilmesine imkân olmıyan bir lûtfu ilâhî ile mesnedsiz oynamak olur kanaatindeyim.»

Mustafa Kemal, hâlâ tereddüt içinde idi. Mantığının hissini yeneceğine inanıyordum. Nitekim, kısa fasıladan sonra, kat'i kararını bildirdi:

«— Doğru söylüyorsunuz Eşref Bey...»

Bütün imkânlarını hasta ve mustarip arkadaşının şifasına hasretmiş olan bu yiğit dostun pehlivan yapılı göğsü derin bir nefesle rahatlamıştı. Mustafa

Kemal çok mütehassıs olmuştu. Ayağa kalktı, Eşref Beyin yanına geldi, boynuna sarıldı:

«— İnşaallah yakında yine geleceğim, beraber başladığımız hizmeti el ve kalb birliği ile itmam edeceğiz...» dedi. Bu gönülden dilekde hep beraberdik. Hâdiselerin bundan sonrası, Eşref Beyin pratik tedbirleriyle iki gün içinde tamamlandı: Teşkilât-ı Mahsusa Reisi'nin cephenin umum kumandanı olan Enver Bey (Paşa) ile çok yakın ve samimî dostluğu vardı. Daha sonra çok çetin imtihanları tam muvaffakiyetle atlatmış olan bu dostluk, Eşref Bey'e, Enver Paşa ile başkalarının kolaylıkla halledemeyeceği bir çok meseleleri en iyi şekilde neticelendirmek imkânını veriyordu. Anlaşılan, Eşref Bey, Enver'e Mustafa Kemal'in vaziyetinin son safhasından bahsetmiş olacak ki, Enver, Eşref'in çadırında yatan arkadaşını ziyarete geldi ve derhal hareket etmesi için ısrar etti:

«— Kumandanlık mülhakkı Cemil'e emir verdim, hareket hazırlığını yapıyor, Eşref Bey de pasaportunuz için Kahire'ye saî gönderdi. Gazeteci oluyormusunuz.. Yeni mesleğini tebrik ederim. Fuad'la birlikte inşaallah bizim için hayırlı haberler de neşredersiniz. İstersen yaverin Fehmi'yi de al... Eşref'in semahatî üzerinde.. Hususî hazinesinden cömertçe in'amda bulunuyor...»

Hepimiz neş'eli idik. Hepimizi hakikaten üzen Mustafa Kemal'in ses çıkarmadan, asla şikâyet etmeden aylardır mukavemet ettiği ıstırabı, inşaallah sonuna gelmişti. Bir aralık dışarı çıkan Eşref Bey, elinde büyük bir zarfla geldi:

«— İşte Dr. Münir ve Dr. Hakkı Beylerin raporları... Zarfın içine bizim devay-ı küll asid borikten bir miktar koyacaktım amma, bu meslek sırrının ifşasına kıyamadım.»

Dedi, o akşam yemeğinde hep beraberdik. Ertesi günü Mustafa Kemal, Eşref Beyin benzeri Enver'de de olmıyan cins atı üzerinde, Câ'bûb'a doğru yola çıktık. Bize mülhak Kısıklı Cemil refakat ediyordu. Arkamızdan Mustafa Kemal'in yaveri Fehmi de yetişti. Sünnüsilerin delâletiyle Mısır hududuna kadar rahatça ilerledik. Ondan ötesini, yeni kıyafetlerimizle ve isimlerimizle yaptık. Pasaportumuzu, Eşref Beyden şifreli emri alan Gazi Ahmet Muhtar Paşanın vekilharcı Abdüllâtif Ağa, Mısırlı Prens Ömer Tosun Paşanın delâletiyle çıkartmış, hazırlamıştı. Bize, 200 altın da para verdi. Endişesiz bir yolculuktan sonra Viyana'ya vardık. Mustafa Kemal dedi ki:

«— Eşref Bey bu büyük zarfın içinde diğer zarflar da var, demişti. Başkasına mesajlar da olmasın. Bir bakalım...»

Hakkı vardı: Büyük zarfın içinde, Viyana sefirimiz Reşit Paşaya ve Prof. Fox'a, üzeri saltanat armasına benzeyen kabartma Kuşçubaşı Zade Eşref başlıklı iki zarf daha bulduk. Reşit Paşa, Eşref Beyin aile dostu idi amma, Prof. Fox'u nereden tanıyordu? Bizim Teşkilât-ı Mahsusa reisinin bizden gizli dostlukları da vardı. Bunu çözebilmek için Mustafa Kemal'le bir müddet düşündük. Sonra kararı o verdi:

«— Canım efendim. Elimizde tavsiye mektubu var, rapor var, hasta göz bende, cebimizde para da var. Başka düşünecek ne var?»

Profesör Fox, bizi, nezaketle karşıladı. Eşref Beyin, kime yazdığını bilmediğimiz Almanca mektubunu alâka ve dikkatle okudu, yüzümüze uzun uzun baktı, hattâ gülümsedi. Sonra Mustafa Kemal'in gözünü dikkatle muayene etti, onbeş dakika kadar süren bir cerrahi müdahalede bulundu. Zannederim diğer gözle, hasta gözün evvelâ irtibatını kesti, mü-

dahale ve tedavisini sonra yaptı. İlâçlar verdi. Tedavi, umduğumuzdan daha pek çok çabuk bitti. İlk günden sonra, ağrılar dindi, bir daha da gelmedi. Bir hafta sonra Profesör Wilhelm Fox'dan hareket müsaadesini almıştık. Bu arada, hiç beklemediğimiz haberler geliyordu: Başta bizim sefaretimiz olarak, İtalyanlarla Uşi'de başlayan müzakerelerin «müsbet» neticelendiğini, çünkü Balkan devletlerinin harb ilânına hazırlandıklarını teyit ediyordu. Mustafa Kemal, bu harbin memlekete altından kalkılamıyacak kadar büyük bir felâket getireceğini müdrikti. Asıl dörtli haber, Mahmut Şevket Paşanın istifaya mecbur bırakılması ile tecessül etti. Arnavudlukta bastırıldığı sanılan iğtişâş ve isyan yeniden başlamıştı. Makedonya yine kaynayıp duruyordu. Ne yapacağımız bahsinde karar veremediğimiz bir anda, Ali Fethi Beyden şu haberi aldık:

«— İstanbul'a dönmemiz ihtimali kuvvetli. Hâdiselerin inkışafını bekleyiniz.»

Hangi hâdiseler? Balkanlı müttefikler, en zayıf zamanımızı seçmişler, üzerimize el birliği ile saldırmışlardı. Ne maddeten ne mânen hazırlıklı değildik. Politika, bütün çürütücü unsurlarıyla Ordu'yu zedelemişti. En yüksek kumanda makamlarında bile ayrılık vardı. Şahsî istirkablar memleketi ana dâvalarından uzaklaştırıyordu. Nitekim, arkası arkasına mağlûbiyet haberleri geliyordu. Avusturya Loyd'undan bir vapura Tiryste'den bindik ve endişe içinde İstanbul'a geldik.»

TÜRK MUKAVEMETİNİ KIRAMIYAN İTALYANLAR SULU ARIYORLAR :

Biz, yine, Trablus-Garb'de mücadelelerine devam eden bir avuç kahramanın yarattığı mucizeye dönelim...

Türk mukavemeti, gün geçtikçe kuvvetleniyordu. Hattâ İstanbul'un tutumu bile değişmişti: İlk günlerde bir macera ve delice iş sayılan cesurlar hareketi, düşmanı ancak gemilerinin atış sahası içinde kalmıya mahkûm ve mecbur edince, aklın ve mantığın kabul ettiği tedbir olarak benimsenildi, gazetelerde, dergilerde, resmî ve hususî meclislerde bu hareketin millet ve devletin şeref ve haysiyetini kurtardığından bahsedilmeye başlandı. Matbuat, birinci sahifesinde en büyük puntolarla cephe haberlerini veriyordu. Hangi cephe? Bu cepheyi devlet resmî kuvvetleriyle mi kurmuştu? Maddî mânevî nasıl bir yardım yapılmıştı? Hiç kimse, en yüksek mevkide olan mes'ul zevat bile bu hakikatin üzerinde durmuyordu. Şimdi hükûmet için yapılacak olan kendisinin emeği ve himmeti, hattâ kararı olmyan zaferin nimetlerini taksim edebilmektir.

Eşref Beyin hâtıratında şu cümleler vardır:

«— Muharebe hududumuz denilebilir ki, tamamen teayyün etmişti: İtalyanlar, sahillere hâkim idiler. Biz de, o ucsuz bucaksız çöllere ve onun sahibi olduğu feyizli vahâlara... Halk bizi seviyordu. Biz de onları gözümüz gibi koruyorduk. İçimizdeki endişe, günün birinde dâvamızı yarıda bırakmaya mecbur kılırsak bu fedakâr ve sadık insanların mâruz kalacakları elîm vaziyetti. Artık taarruz eden İtalyanlar degildi: Bizdik. Müslüman ülkelerindeki heyecan artık, ça, İngiltere, Mısır'dan gördüğümüz yardımlara açığa karşı koyamıyordu. Düşmandan tayyare da hi iğtinam etmiştik. Bu, harbin en garib cilveli hâdiselerinden birisi olmuş, tayyarelerden ürken Sünnûsilere, bu kanadlı silâhın öylece korkulacak bir nesne olmadığını anlatmak için onlardan bir tanesine sahip olmak zarureti hasıl olmuştu. Nihayet, mes'ut bir te

SON HÂTİRALAR...

Klisesini arka sahifede gördüğümüz emekli Albay Fehmi Bey, Trablus-Garb harbinden hayatta kalan son ÜÇ ŞAHİSİYET'ten birisidir: Derne'de, Mustafa Kemal Beyin (Atatürk) son yaveri idi. Mustafa Kemal'in Kasr-ı Harûn savaşında gözlerine kireç nüfuz edip hastalanmasından sonra, Eşref Beyin temin ettiği vasıta ve pasaportla Viyana'ya, ünlü göz mütehassısı Prof. Fox'un kliniğine tedaviye giderken, kendisine, muavini Fuad Bey (rahmetli Rize mebusu ve Türk Tayyare Cemiyeti Reisi Fuad Bulca) ile yaveri Fehmi Bey refakat etmişti.

Arka sahifede gördüğümüz klişe, Fehmi Beyin, Malta'daki esaret hayatında, Eşref Bey'e ithafıdır: Kader, Trablus-Garb yâranından bazılarını, Malta esaret hayatında da birleştirmişti. Onlar, bir ân duraksamıyan hareketli bir mücadele hayatının çeşitli sahnelerinde vefakârlığın, sadakatın, feragatin binbir örneğini verdiler. Milletlerin hayatında olduğu gibi, ferdlerin yaşama devrelerinde de, idealizm'in bütün beşerî varlıkların üzerinde hükümran olduğu safhalar vardır: 1900 le 1918 arası, Osmanlı İmparatorluğu için böyle bir devredir. Bu devre içinde aynı yolcuları, saadetleri olduğu kadar felâketleri de taksim ettiler, beraber güldüler, beraber ağladılar, beraber sevdiler, beraber nefret ettiler, bir ve müşterek hayatın hatıra gelen maddî ve mânevî safhalarını, hiçbir ayrılık gayrılık olmadan taksim ettiler.

Fehmi Bey, Derne'de Mustafa Kemal'in yaveri olarak hizmet görmeden, kendisini pek seven rahmetli Süleyman Askerî Bey tarafından Eşref Bey'e takdim edilmişti. Trablus-Garb harbinden sonra muhtelif vazifelerde bulundu ve Cidde'de Jandarma Kumandanı iken İngilizlere esir düştü, Malta'ya getirildi. Kurtuluş Savaşında hizmet gördü, Albay rütbesiyle emekliye ayrıldı. Şimdi, Derne yâranı olarak Eşref Bey, kendisi ve Sâdi Gökçeatam (rahmetli Ahmet Rıza Beyin yeğeni) hayattadır. O kadar!.. Bir KAD-

sadiif neticesi ona da muvaffak olduk. Daha sonra bizim ilk tayyare şehidimiz olan Sadık karargâhlarımızı bombardıman eden İtalyan tayyarelerinden birisi alçak mesafeden geçerken mitralyözle pervanesini dağıtmaya muvaffak olmuş, tayyare düşmüştü. Bedevi kuvvetleri toplamış, İtalyan propagandasının iptidai dimağlara saldığı yersiz korkuyu, bu cansız kuş'un kırık kanadları üzerinde isbat etmiştik. Neticelerden öylecesine emindik ki, içimizden bazı arkadaşlar, pek

RO'dan sadece ÜÇ kişi...

Trablus-Garb, kendisinden önce ve sonra bir benzeri olmıyan mücadele idi. Askerî müşahideler, GERİLLA denenilen ve üstün, hâkim, kudretli kuvvetlere karşı, sayı ve malzeme azlığı içinde yapılan savaş tarzı üzerinde en güzel örneği veren müdafaa harbi olarak başladı, daha sonra mevzi harbi mahiyetini aldı, son safhasında da, sayı ve malzeme itibariyle kendisinden çok üstün düşmanı olduğu yerde çiviledi, O'na bir adım ileri attırmadı, tel örgülerini içine tıktı, mahkûm etti: Bab-ı Âli, Uşi'de, unvanı efkordan bile gizli tutulan sülh şartları ile bu vatan köşesini, hiçbir askerî zaferin sahibi olmıyan İtalyaya teslimine baş eğme çaresizliğine kendisini mahkûm addederken, Türk mevzilerinden şaha kalkmış olan müdafaa azmi, düşmanına göz açtırmıyordu.

Ve bu destanın tarihini yazılmadı... Yazılmadı... Çünkü Balkan Harbi şemati bir felâket kasırgası halinde memleketi sardı, yıktı, ezdi, harabeye çevirdi: Maddî mânevî bir harabeye...

Bu harabe üzerinde hiçbir emek, yapılamı ortaya koyamadı: Halbuki, Trablus-Garb'deki himmet ve şemati, Balkan Harbi için de örnek olabilmirdi. Mücadelenin kahramanları, bir bir hayat sahnesinden çekildiler ve sanırız ki, kapanmış o tarih sahifesine ait gerçek bir kaç çizgi ve ses, şu elinizdeki kitapçığın içindedir.

hasret kaldıkları yakınlarını getirtmek arzusunda bile idiler!.. İlk günlerde yüzümüze bakmıyanlar, bilhassa İstanbul'un mes'ul siyasetçileri, zaferler ve muvaffakiyetler birbirini takip ettikçe iltifat ve sevgilerini iblâğ için vesile arar olmuşlardı. Ecnebi misafirlerimiz de hiç eksik değildi. Bu meyanda, bir Fransız gazetecisinin nüktesini asla unutamam: Çadırlarımız, silâhlarımız, hattâ giyim kuşamımız, hep İtalyan malı idiler. Buna dikkat eden Fransız gazetecisi sormuştu:

«— Bir şey öğrenmek istiyorum: Siz İtalyanın müttefiki misiniz, yoksa onunla harb mi ediyersunuz?»

Önce, bu sualin mânasını anlıyamamıştım. Zarif cinâsı öğrenince şu cevabı vermiştim:

«— İtalya bizim evimize haber vermeden gelen ve istenmiyen bir misafirdir. Eşyalarını beraber kullanıyoruz.»

Günler geçtikçe bu müşterek kullanma bizim lehimize dönüyordu.»

Eşref Beyin hâtıratındaki notun hakikat payı, İtalya tarafından da tasdik edilmiş olmalıdır ki, Roma, Padişahın zâhiri hâkimiyeti = souverainete fictive kabul edilmek şartıyla, Trablus-Garb'i ilhak edeceğini, böylelikle, Girit, Mısır, Bosna-Hersek, hattâ kısa zaman önce Sırbistan ve Bulgaristan için kabul ve tatbik edilen şekle muvafakat edeceğini, Evkafın korunacağını, Osmanlı devletine uzun vâdeli borç verilceğini, Kapitülasyonlar üzerinde İtalyanın tâvizlerde bulunacağını bildirdi. Eğer bu teklifler kabul edilmediği takdirde, 22 Ekim 1912 de, Trablus-Garb'in kendi ülkesi olduğunu ilânda tereddüt etmiyeceğini, bu takdirde de, yukarıda kabul edilen hakların bile tanınmıyacağını ilâve etti.. İtalya'yı kendi saflarına almak isteyen Almanya ve İngiltere, Bab-ı Âli'yi tek-

liflerin kabulü için tazyik ediyorlardı. Berlin sefaretimizin Hariciye Nezaretine gönderdiği 22 Ekim 1911 tarihli telgraf çok mânalıdır:

«— Sülh için delâlet işinde Almanya, İtalya'yı bize tercih etmekte ve teşebbüsün İngiltere'den gelmesi suretiyle Roma'yı Londra'dan ayırmaya gayret etmektedir. Bu arada bak ve menfaatleri kabul edilmeyen kurban da devletimiz olmaktadır.»

TEŞKİLÂT-I MAHSUSA HİND HİLÂFET KOMİTESİNİ HAREKETE GETİRİYOR:

Trablus-Garb harbinin dikkate değer tecellilerinden birisi de, savaşı yapanların karşı taraf üzerinde tesir yapabilecek kudretleri harekete getirme bahsinde Bab-ı Âli'den daha realist hareket edebilmiş olmalarıdır.

Enver Paşa - Eşref Bey müşterek hareketi bu mevzuda, istikbal için Teşkilât-ı Mahsusa'nın esas vazifelerinden birisinin belirtilmesi halinde tecelli etti: Arab ve Müslüman âlemini çok iyi bilen Eşref Bey, vaktiyle Hindistan'da dostluk kurduğu All India Moslem League = Hindistan Müslüman Cemiyeti ve Hind Hilâfet Komitesinin en nüfuzlu âzalarından ve İngiltere Kralı ve Hindistan İmparatoru'nun Privy council = Hususi Şûra'sında Müslümanların liderliğini yapan Emir Ali'yi harekete getirdi...

Hindistanda nümâyişler başladı ve kısa zamanda yayıldı. Hindistan'ın bütün mezheplere ve dillere mensup gazeteleri, bir millî kurtuluşun kokusunu taşıyan hareketlere karşı tabii intibakla gösterdikleri alâkayı en geniş ölçüde izhar ediyorlardı. Kalkuta, Delhi, Haydar Abâd, Allah Abâd, Keşmir, Karasî gibi merkezlerde halk, polisle çarpıştı. İtalyan konso-

losluklarına hücum etti. İngiliz gazetelerinden bazıları da İtalya aleyhine neşriyata başlamışlardı. Bunun üzerine İngiliz Hariciye Nazırı Grey, pasif durumunu terke mecbur kaldı. Hâdiselerin içyüzünü bilemeyen Bab-ı Âli ve hükûmetten ilham alamıyan matbuat, körükörüne İngiltere lehine neşriyata başladılar. Bunun üzerine **Drang nach Osten** == Şark'a doğru siyaseti zedelenen Almanya da harekete geçti ve Roma'nın dikkatini çekti.

Hindistan'da nümâyişler arası devam ediyordu. Hını Hilâfet Komitesinin neşrettiği beyannameyi bütün dünya matbuatı yayınladı. Şöyle deniliyordu:

«— İtalya hükûmetinin taarruz darbesini indirmediği ana kadar kendisiyle sulh halinde bulunduğu Osmanlı devletinin namus ve baysiyetiyle bütünlüğüne vuku bulan tecavüzat üzerine dünyanın her tarafında ve hâhusus Hindistan'da yaşayan yüzlerce Hind-Müslüman halk üzerinde hasıl olan şiddetli iğbirarın devam edeceğini ve yakında fiili hâdiseler başlayacağını bütün dünya bilmelidir. Böyle pervasız tecavüzlerin dünyada sulh ve sükûn içinde yaşamayı imkânsız hale getirmiş olması cidden dikkate değer. Unutulmamalıdır ki, bugün ârzî olarak kudretini kaybetmiş olan Osmanlı devleti mâzide kendisine bugün hücum edenlerin üzerinde mutlak hâkim iken sulhü aslâ ihlâl etmemiş, muahedelere tam sadakat ve hürmet göstermiştir. Bu hâlin devamı, eihanda sadece kuvvetlinin haksız hâkinîyeti gibi beşer hayatında derin tahavvüller yapacak bir bid'atın cihan içine yeniden korku ve dehşet salması olacaktır.»

Emir Ali'nin beyannamesini, hâdiseler takip etti. Hindistan nümâyişleri, İngiltere'nin İtalya'ya Trablus-Garb üzerinde Osmanlı devleti ile anlaşmaya varması için resmî müracaatına kadar fasılasız ve zaman

Derne Şark Karargâhı Kumandanı Mustafa Kemal, kumandan muavini Fuad (Bulca) ya, düşman hattları arasında bir hedefi işaret ediyor.

(Fuad Bulca, Mustafa Kemal Atatürk'ün son akrabası idi. Onun ölümü ile «son yakın» da kayboldu.)

zaman kanlı safhalar göstererek devam etti. Eşref Bey, daha sonra İslâm Birliği, Türk Ana Vatanının Ayaklanması, Türk unsurunun nüfus bakımından Anadolu'da hâkim hale gelmesi gibi Teşkilât-ı Mahsusa'nın esas faaliyetinin ilk nüvesinin isabetle netice vermesi üzerine Enver Beye, geleceğin hâdiseleri içinde İmparatorluğumuzun dayanabileceği maddî mânevî kuvvetleri artık hayâle kapılmadan tâyin ve tesbit devrinin geldiğini anlattı.

İşte Teşkilât-ı Mahsusa, Trablus-Garb harbinin en buhranlı devrinde, şahsî bir hareketin meydana koyduğu büyük gerçeğin üzerinde kuruldu...

Eşref Bey hâtıratında der ki: «— Trablus-Garb Harbi bizim hangi kuvvetlere istinad edebileceğimizi hiçbir tereddüde mahal kalmadan isbat etti: Arabistan'da şehir merkezlerinde İngiltere ve Fransa'nın menfaatleriyle sarhoş olan ve siyaseti meslek olarak benimseyenler haricindeki büyük kitle, bilhassa Bedviler, devletimize sadık idiler. Eğer biz Trablus-Garb'de yerlilerden gördüğümüz alâka ve sadakâtı her tarafta göreceğimizi düşünmüş ve tedbirler almış olsaydık, emin olalım ki, ne Şerif Hüseyin ihaneti olurdu, ne Filistin'i, ne Suriye'yi, ne Irak'ı bu kadar hazin dekorlar ve şartlar içinde kaybetmezdik. Büyük hatamız, iş isten geçtikten sonra aklımızın —o da maalesef hatalı şekilde.— başımıza gelmiş olmasıdır.

Trablus-Garb harbinde Mısır bize, en cömert şekilde el uzattı. Halkın kalbi tamamen bizimle beraberdi. Sünnûsiler bize inanarak kanlarını döktüler. Yemenliler, bize ikram ettiler. Bizi gadre uğramış büyük bir milletin çocukları olarak, kara günlerimizde kendi topraklarının şerefli müdafileri saydılar. Enver Paşanın, Trablus-Garb'i terkederken gözlerinden yaşlar aktığını şahsen gördüm. Hayatında, çok nâdir

vak'alarda heyecana kapılan bu çelik yürekli adam, bu iptidai hayat şartları içindeki mâsum halkın, aralarına katıldığımız gündenbergi, her türlü fanî menfaatleri reddederek bize nasıl kucak açtıklarının minnetini hayatının sonuna kadar muhafaza etti. Bu sebeptendir ki, Birinci Dünya Harbi içinde şehzade Osman Fuad Efendinin başında bulunduğu kurtuluş hareketini, bütün imkânlarıyla muvaffakiyete götürdü. İstanbul'u terke mecbur olduğu zaman da, burada, bir Türk - Müslüman devleti kurmayı düşündüğünü yakından bilirim.»

KAZANILAN ZAFERLER VE İTALYA'NIN CARESİZLİĞİ :

Ekim ve Kasım 1911 ayları, Trablus-Garb ikliminin muharebeye en elverişli zamanları idi.

Artık, düne göre çok kuvvetli idik. Enver Bey, Eylül 1911'in son haftasında dört gün devam eden bir harb meclisi topladı. Eşref Beyin «ruzname»i nde bu toplantıya dair çok alâka çekici notlar vardır. Bu kelimenin mutlak mânasıyla bir «Harb Meclisi» idi. Eşref Beyin çadırında toplanan Mecliste iki ayrı fikir karşılaşmıştır: Alınan haberler, İtalyanların büyük çapta kuvvet getirdiklerini, onların esaslı bir taarruza geçmeden bizim harekete geçmemizin daha faydalı olacağını doğru bulanlara karşı, bilhassa topraklarımızın yetersizliği ve ancak İtalyanlardan alınmış bir iki bataryaya inhisar etmesi dolayısıyla, düşmanın kıyıya kadar sürülmesi halinde bile, kudretli deniz toplarının ateşi altında büyük kayıplar vermemizin tabii bir netice olması dolayısıyla mevzilerimizi muhafazanın daha doğru olacağını müdafaa edenler vardı. Eşref Bey, kuvvetlerimizin sıklet merkezini teşkil eden Sünnûsi-

lerin ve Bedevilerin neler düşündüklerini öğrenmeyi teklif etti: Harb Meclisi, sonuncu celsesinde kabile şeflerini ve milis kuvvetleri kumandanlarını dinledi: Onlar, eğer başlarında Türk zabitleri vazife alırlarsa, karşısındaki düşman kim olursa olsun ve kuvveti nasıl bir kuvveti temsil ederse etsin, taarruz taraftarı idiler. Eğer düşman esaslı bir bozguna uğratılabilirse, sadece geniş ölçüde malzeme ele geçirilmesiyle kalınmıyacaktı: Sulh şayialarının delâstığı şu günlerde, İtalya'nın ne yaparsa yapsın, ancak, **harb gemilerinin atış sahası dışına çıkamayacağı** dünyanın önünde bir daha anlaşılmış olacaktı.

Kararlaştırılan taarruzlar, 14 Ekimde başladı ve kısa fasıllarla 23 Kasım'a kadar devam etti: On iki esaslı çatışmanın hepsini de kazanmıştık. Düşman, Bingazi ve Trablus şehirlerinin varoşlarına kadar sürülmüştü. Çok esaslı tahkimat arkasına geçen İtalyanlar, hayatlarını tehlikede görmedikçe ateş bile edemiyorlardı. Kumandanlığımız, bütün imkânlarını kullanarak, dünyanın dört tarafına haber salmış, yabancı basın mensuplarını davet etmişti. Hilâl-i Ahmer heyetleri olarak, birçok Müslüman memleketlerinden heyetler gelmişti. İstanbul'da ve yurdun her tarafında gazetelerimiz, zaferlerimizi ilân ediyordu. İtalyanın **Büyük Devlet** olarak haysiyeti cidden kırılmıştı.

İşte bu mağlûbiyetler ki, Roma'yı mezbûhâne bir teşebbüse sevketti: 25 Kasım 1911 de, İtalyan Kralı bir irade neşrederek **Trablus-Garb'in İtalyan topraklarına katıldığını** ilân etti.

Bu, cidden garib bir «ilhak» tı: Çünkü vatan topraklarına katıldığı ilân edilen yerler, henüz asıl sahiplerinin elinde idiler...

Bab-ı Âli, klâsik tedbirlerine yine baş vurdu: Protesto etti!

İtalya, Bab-ı Âli'ye verdiği cevapta, bütün donanmasını seferber ettiğini, Trablus-Garb'de savaşı zabitlerin, Osmanlı Hükûmetinin resmî kuvvetlerine mensup olmakla beraber, merkezle alâkalarının kesilmiş olmaları bakımından, kendi kendilerine hareket eden gayrimes'ul kimseler olduğunu, Trablus-Garb yerli halkının bu ilhak kararından sonra, eğer Türkler safında harb ederlerse, kendi öz devletlerine karşı isyan etmiş birer asî sayılacaklarını, bu sebeple ele geçenlerin idâm edileceklerini, Türk zabitlerine de esir muamelesi değil, şakî muamelesi yapılacağını bildiriyordu. Nitekim İtalyanlar, Trablus-Garb'de kurdukları sözde (**mahkeme**) lerle birçok haksız idâm kararları verdiler. Fakat İstanbul değil de, Roma'yı bu vahşetinden durduran, yine **Trablus-Garb'deki bir avuç kahraman** oldu: Enver Beyin imzasını taşıyan bir tebliğ, İtalyan kumandanlığına gönderildi: Bunda, eğer yerlilerden bir tek kişi asılacak veya Türk kuvvetlerinden esir edilecek bir tek kişi hakkında aynı şekilde muamele yapılacak olursa, aynı hâdisenin on İtalyana tatbik edileceği bildiriliyordu: İtalyan «işgal» kumandanlığı verdiği cevapta, kendisinin böyle bir karar almadığını, iki devlet arasında cereyan eden resmî muhaberattan da mes'ul tutulamıyacağını anlatıyordu.

FRANSIZ SEFİRİNİN ORTAYA KOYDUĞU HAKİKATLER :

Binbir mahrumiyet içinde, Trablus-Garb'de savaşanlar, devletin başaramadığı işleri yerine getirirken ve kendi kaderine terkedilmiş bu cefakâr vatan köşesinin alın yazısını iyiye çevirmek için didirirken İstanbul ne yapıyordu?

Bab-ı Âlî'nin, artık devrini tamamlamış siyaset oyunları içinde, birbirinden ne kadar ayrı düşünen insanların, millî birlik ve millî siyasetin vatani kurta-rabileceği o buhran günlerinde, nasıl tamamen tezad dolu fikirlere sahip olduklarını, Fransız sefiri Bom-part'ın aşağıdaki «gizli» raporundan anlamak müm-kündür: Fransa'nın, 1914-1918 Birinci Dünya Har-binde ve İtalya Almanya ile müttefik iken neşredil-miş olan 30/Aralık/1912 tarihini taşıyan bu rapor, cidden ibret vericidir. Fransız büyük elçisi der ki:

«— İstanbul bu günlerde ibret verici bir manza-ra arz etmektedir: İhtiyar sadrîazam Said Paşa ile Har-biye Nazırlığından çekilmiş olmasına rağmen yine Or-du üzerinde nüfuzu olan Mahmut Şevket Paşa, Ayan Reisi Gazi Ahmet Muhtar Paşa, eski sadrîazam Hüsey-in Hilmi Paşa arasında esaslı görüş ayrılıkları vardır. Bütün bu zevat, uzak bir çöl ülkesi telâkki ettikleri Trablus-Garb için başka başka çâreler tavsiye etmek-tedirler. Bu çârelerin hepsi Trablus-Garb'i İtalya'ya bırakmak yerine, Osmanlı devletinden çıkmasını gö-ze almak, fakat en çok menfaat temin edecek olana bırakmak veya «müstakil bir Afrika devletinin temeli» olmak gibi başka başka esasta toplanıyor. Mahmut Şevket Paşanın fikri, Trablus'u İtalya'ya vermek, Kufra'yı da içine alan Bingazi'yi Osmanlı devletinde bırakmak, Hüseyin Hilmi Paşa Bingazi bir yana, Trab-lus'un Eritre ile değiştirilmesini istiyor. Said Paşa ise, Afrika vilâyetlerinin Osmanlı İmparatorluğuna mâuen bağlı kalması ve muhtariyet almasıdır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa ise, Bingazi'nin Mısır'a ve Trab-lus'un Tunus'a bağlanmasını istemektedir. Bu fikrini bana açan Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Şeyh Sünnûsiye tanınacak dinî liderliğin birçok meseleleri halledee-ğini söyledi. Görülüyor ki, Trablus-Garb'de harbeden

BİR ARAYA GELENLER

Trablus-Garb'e giden genç Türk zabıtları, orada kimle-rin yardımına dayanacakları bahsinde de, aydınlık fi-kirlere sahip değildiler: İçlerinde, daha evvel Trablus-Gar-bi görmüş ve bilmiş olan iki kişi vardı: Mustafa Kemal ve Eşref Beyler!.. Nitekim ilk teşkilât vazifesini bu iki «eski dost» omuzlarına aldılar... Eşref Bey, her lehçesini selâhiyetle bildiği Arabçası ile hangi vazifeleri üzerine al-madı? Fuad Bey (rahmetli Fuad Bulca) hâtıralarında bu «muhtelif vazife» lerin kendileri için o gamlı kasavetli gün-lerde nasıl bir neş'e ve dinlenme mevzuu olduğunu da an-latır: Gençliklerinin en ateşli devresinde olan bu bir avuç insan, içinde bulundukları yoksulluk ve mahrumiyetleri yenebilmek için bazen çocukça, mâsumane şakaları bile aradıkları zamanlar olmuştur.

★ ★

Kısa zaman sonra, Trablus-Garb, İslâm âleminin her tarafından kopup gelen fedakâr yüreklerin çarptığı bir mefküreciler beldesi hâline gelmişti.

Kimler gelmiyordu?

ÇÖL denilen muamma beldesinin enginliklerinden mü-cadelenin asaletini duyup devesinin üzerine arpa unu hey-besini ve hurma dağarcığı ile su kırbaçasını yükleyip gelen Bedevî'den, Sudan'ın taaa içlerinden bir yolunu bulup: «— Ben de buradayım...» diyen iri yapılı Zenciye, Fransız - İngiliz - Alman siyasi nüfuz sultanının tesiri altında büyük Batı merkezlerine tahsile gitmişken, yapılan mücadelenin «dünya yüzünde hür yaşamıya azimli bir milletin haysiye-tini koruma savaşı» olduğunu anlıyarak, rahat ve huzuru-nu bırakıp, bu idealistler hareketinde bir köprübaşı ola-bilmek için koşan Arab milliyetçisine, bu vecid havasına kendisini kaptırmış bembeyaz sakallı ve ileri yaşı içinde gerçek ilim ve din adamına kadar kimler yoktu? Bazıları, bütün bu kuvvetlerin teşkilâtçısı ve kumandanı olan Eşref Beyin çadırına geliyorlar, günahlarını Allah indinde affet-

genç Türk zabitleri gibi İstanbul'da düşünen yaşlılar yoktur.»

1912 başında İtalya, Trablus-Garb'de askeri bir zafer kazanamayacağını ve deniz kıyısında kalmıya mecbur olduğunu anlamıştı...

İşte o günlerde, bir haber, bütün Bab-ı Âli'yi alt üst etti: İtalya, Arnavudluk kıyılarına bir ihraç yapacak ve Rumeli'yi tazyik edecekti!.. Mahmut Şevket Paşanın istifasında, bu haberin büyük bir rol oynadı-

tirmek için yola düştüklerini samimiyetle itiraf ediyorlardı: Başına bir «kaza» gelmiş kaatiller, hırsızlar, yankesiciler, hepsi tövbe etmiş ve uslanmanın feragat ve dikkati içinde her türlü günahattan el ayak çekmiş olanların da bulundukları bu BABİL KULESİ mensupları içinden Eşref Bey «seçme» ler yapıyor, kendisine, iki metre boyundaki zenci Musa'yı alıyor, klişesi karşı sahilde olan Musa'nın arkadaşını da Enver Bey'e veriyor.

Daha sonra «Enver Paşanın Arab'ı» adıyla şöhret bulan bu levend yapılı zenci, Paşa'nın memleketi terketmesine kadar yanından ayrılmamış, daha sonra Mısır'a yerleşmişti. Çok kuvvetli, sadık bir insandı.

Teşkilât-ı Mahsusa kadrosu, bütün Şark milletlerine mahsus bir «Asya-Afrika seçkinleri» mahiyetini alınca, Trablus-Garb kadrosunda vazifeli olanların çoğu, Osmanlı İmparatorluğu tarih ve siyaset sahnesinden çekilinceye kadar hizmetlerine devam ettiler.

Bugün o ruhtan ne kalmıştır? Anlaşıyor ki bir «dünya politikası» takip edebilmek için vatan beldelerinin «dünyanın dört bir bucağında» olması, bir coğrafya zaruretidir.

Birisini kaybedince, ikincisini devam ettirmek mümkün olmuyor!..

ğına hiç şüphe yoktur. Daha sonra: «— Ben, Osmanlı Bankası kadar Osmanlıyım!..» diyen Serfiçe mebusu Boşo Efendi, Mebusan Meclisine bir takrir veriyor, gizli celse istiyordu... Talebin gerekçesi, İtalyan donanmasının memâlik-i Osmaniye sevhiline ihraç yaparak neticesi felâkete ulaşacak bir harb tehlikesine neden sebebiyet verildiği idi.. Bu karışık cümlelerin mânası ise, Mahmut Şevket Paşanın Batı Trablus'u müdafaa eden bir avuç kahramana hiç olmazsa neden mânevî müzaheret gösterdiği idi... İstanbul, casuslarla dolmuştu ve bunlar arasında, ne yazık ki, Osmanlı camiasının mebusları da vardı!

MAHMUT ŞEVKET PAŞA VAZİYETİ SORUYOR :

Boşo Efendinin sual takriri ve gizli celse talebi, kabineyi müşkül durumda bırakmıştı: Bütün siyaseti **dürug-u maslâhat âmiz** olan sadrîâzam Said Paşa, zaten Mahmut Şevket Paşadan (kurtulmak) istiyordu. Sultan Hamid'e yedi defa sadrîâzamlık yapmış olan ihtiyar vezir için, mahmuzlarını kendisine mahsus bir sesle Bab-ı Âli koridorlarında şakırdatan ve Jön-Türkler'in mihverini teşkil eden genç zabıtlere karşı (aşırı inhimâk ve muhabbeti malûm olan), ismi memlekette büyük şöhrati temsil eden Mahmut Şevket Paşa, alışılmış olan Harbiye Nazırlarından **bir başka adam'dı.**

Sadrîâzamla Harbiye Nazırı arasındaki sual takriri dolayısıyla görüşme, çetin ve sinirli bir hava içinde geçti. Bütün basiret ve tecrübesinin verdiği soğukkanlılığına rağmen, Sadrîâzam, Mahmut Şevket Paşayı asabiyete sevkeden şu suali sormuştu:

«— Paşa Hazretleri... Zat-ı âlileri Trablus-Garb'-

de mücadeleye memur ettiğiniz o bir kaç zabıtimizin İtalya devletine karşı bir muvaffakiyet temin edebileceğini tahmin buyuruyor musunuz?»

Harbiye Nazırı şu cevabı verdi:

«— Zat-ı sâmilere evvelâ şunu arz edeyim ki, ben, ne şahsen, ne Harbiye Nazırı olarak, orada, muhafaza-i din-ü devlet için kanlarını döken fedakâr vatan evlâtlarını hiçbir vazifeye memur etmedim. Onlar, ancak hükûmetin ve devletin yapamadığı bir namus vazifesini kendi irade ve hiss-i fedakârâne ile tekabbül eden hamiyet ve cesaret sahibi civanmertlerdir. Müsaade buyurursanız zat-ı sâmilere, onların nasıl ahval ve şerait içinde mücadele ettiklerine dair son günlerde aldığım iki mektubu okuyayım...»

Bu mektuplardan birincisi, Mahmut Şevket Paşa'nın çok yakın münasebet ve dostluğu olan Eşref Beyden, ikincisi de Hareket Ordusu'nun Kurmay Heyetinde vazife görmüş olan Mustafa Kemal Beyden geliyordu: İkisinde de, müdafaa'nın nasıl başarılı bir hava içinde geçtiği anlatılıyor, şahsî dertlerden asla bahsedilmiyor, malzeme ve bilhassa ilâç isteniliyordu. İki mektup da, ayrı ayrı tarihlerde, ayrı ayrı yerlerden yazılmıştı. Fakat ikisine de hâkim olan ruh aynı idi: Evvelâ, istikbal için ümitsizliği anlatan hiçbir kelime yoktu. Sonra da, katlanılan bütün fedakârlıkların **aziz vatan için ödenmesi tabii bir borç** telâkkisinin hâkimiyeti vardı. Geçen her günün biraz daha iyiye gittiği anlatılıyor, İtalyanların harb gemilerinin atış menziline bir adım ileriye gidemedikleri belirtililiyordu.

Mahmut Şevket Paşa heyecanlanmıştı:

«— İşte Paşa Hazretleri... Bütün dâva, bütün Ordu'da, hayır münhasıran bütün Orduda değil, bütün Millette bu ruhu, bu haysiyet ve fedakârlık suu-

runu bulabilmektir. Eğer Osmanlı halkına bu suur ve his hâkim kuvvet olursa, İtalya'nın tehdidi, Hariciye Nezaretine mevdû notanın satırlarının dışına çıkmaz.»

Sadriâzam, muhatabının heyecanını sükûnetle dinlemişti. İhtiyar Vezir, 1897 Osmanlı - Yunan harbinde de, Gazi Ethem Paşanın böyle bir fevranını görmüş. O'na da, «Zafer haberinizle beraber bu endişelerden kurtulur ve muvaffakiyeti müştereken tes'id ederiz!..» demişti.

Mahmut Şevket Paşaya da, hemen hemen aynı şeyi söyledi:

«— Bizim yegâne endişemiz, devletin maazallah daha büyük muhataraya düşmemesidir. Yegâne gayemiz budur. İçinde bulunduğumuz müşkilât malûmunuzdur. Artık, nasıl hareket edilmesi icap ettiği zatı kumandanîlerinin uhde-i dirayetine mevdûdur. Mammafi, sual takririni cevaplandırmak hükûmetin vazifesi olduğuna göre, Trablus-Garb'den vaziyetin resmen sorulmuş olduğu cevabıyla bir müddet vakit kazanmak da mümkündür.»

Said Paşa, o meşhur politikasının icabı ile yine zaman kazanmak dâvasında idi! Vaziyetin nezâketine rağmen, Mahmut Şevket Paşanın dudaklarında gayri ihtiyarî bir tebessüm dolaştı:

«— Zat-ı sâmilince de malûmdur ki, Trablus - Garb'de vazife almış olanlar, sırf şahsî iradelerini kullanmışlardır. Biz hükûmet olarak onların hareket ve faaliyetlerinden resmen haberdar değiliz. Statükomuz böyle idi ve bu da zat-ı devletlerince malûmdur. Şimdi vaziyet nasıldır? sualî ile tezada düşmüş oluyor muyuz?»

Said Paşa, bir el hareketi yaptı:

«— Boşo Efendinin öğrenmek istediği de, bize

bu hakikati itiraf ettirmek ve devlet olarak beyanımızı sened ittihaz etmektir. Alacağımız cevap sual sahibi için değildir: Bu cevap, Mecliste istinat ettiğimiz Fırka mensuplarının reylerini izhar ederlerken bizim için mühimdir ve daha çok ruhi âmilidir.»

Mahmut Şevket Paşa, Said Paşanın bu sözlerinden vazih bir şeyler anlıyamamıştı: Sultan Hamid'e yedi defa sadriâzamlık etmiş istibdat devrinin gedikli veziri, Meşrutiyet ananelerine ne de çabuk intibak etmişti!.. Parlâmanter sistemin icaplarını, yarım asırı bulmuş devlet hayatının ve siyasi faaliyetinin temeli gibi benimseyivermişti. Harbiye Nazırı, zaten, Trablus-Garb'deki mücadeleyi adım adım takip ettiğinden bu talebi yerine getirmeyi zor bulmadı:

«— Mahrem ve bilhassa askerî faaliyet kısımları hariç olmak üzere irade ve arzu buyurulan maddelere dair son vaziyeti makam-ı devletlerine takdim ederim.» dedi. Nitekim, Mısır'daki «emin eller» vasıtasıyla, Sadriâzamanın «gizli celse» için istediklerini vakit geçirmeden sordu. Said Paşa da, Boşo Efendinin takririne cevap için hükûmetin hazırlandığı cevabı vererek istediği zamanı kazandı.

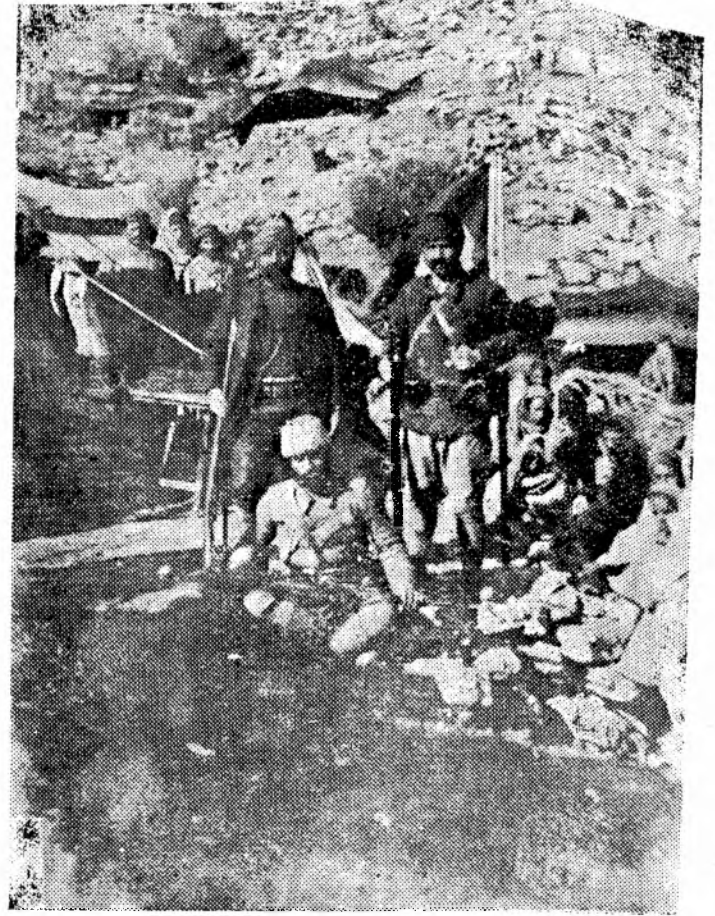
Fakat hâdiseler öylecesine beklenmedik inkişaf- lar gösterecekti ki, Boşo Efendi, istediği gizli celsede öğrenmek istediklerine eremeden, Balkan Harbi pat- lyacak ve Serfiçe mebusunun Atina'ya dönmüş fikir ve vicdanından, Trablus-Garb'in engin ufukları kay- bolacaktı.

ZAFER ÜZERİNE ZAFER :

S adriâzamlar Harbiye Nazırı arasında bu görüşme- ler olurken, Trablus-Garb'de «Bir avuç kahr- aman» zafer üzerine zafer kazanıyorlardı.

Bu, cidden umulmaz bir netice idi: Bütün dünyanın gözleri hayret ve takdirle açılmıştı: Sayısız zorluklar, anlatılması güç yokluklar içinde, Akdenizin en kuvvetli deniz devletine karşı elde edilen bu başarının temeli neydi? Avrupa artık, Türklüğün yaşama ruhunu tamamen kaybettiği inancında idi. Sultan Hamid'in kabuğuna çekilmiş, dış kuvvetler karşısında iki büklüm, iç varlıklar karşısında şaha kalkmış olan politikası, otuz seneyi aşkın zaman içindeki menfi havasını, bütün zihinlere çivilemişti. İtalyan makamları, Trablus-Garb seferi için «askerî bir gezinti» tâbiri kullanmışlardı. Fakat bu gezinti, kanlı bir yolculuk halini almış, neş'e ve sevinç içinde Trablus kıyılarına gelmiş olan yüz binleri aşkın İtalyan askerinin tutunabildiği yerler, ancak harb gemileri toplarının koruyabildiği ince bir şerit olmuştu. Daha sonra bir meçhul kurşunla yaralanan Fransa'nın ünlü gazetesi Lø Tan'ın hususî muhabiri şunları yazıyordu:

«— İtalya ordusunun vaziyetini bîtaraf bir gözle tetkikten geçirenler için, Kral Emanüel'in Orudularının Trablus sahillerine, harb gemilerinin gölgesinde muvakkat ve devamı arzulanmıyan bir gezinti için gelmiş olduklarını tahminde güçlük çekmez. Zaman geçtikçe bu sahil şeridi de, rahatlıkla nefes alınmaz hale geliyor. Muhakkak olan, askerî harekâtla beraber, yeni bir Türk Ruhu'nun uyanmakta olmasıdır. Osmanlı devletinin mukadderatıyla alâkalı bütün dünya, Trablus-Garb'de cereyan eden hâdisatı daha büyük dikkat ve hassasiyetle takip etseler, politikalarının isabeti bakımından faydalı bir iş yapmış olurlar. Çünkü buradakiler, yakın bir istikbalde Osmanlı devletinin mukadderatına hâkim olabilecek insanlardır. Bu takdirde de, Asya, Afrika ve Avrupa üzerinde toprakları bulunan bu devletin vaziyeti ve siyaseti, dünyaya mües-

İlk yoksulluk günlerinde, Eşref Beyin «Bedevî Çadırı» önünde üç arkadaş: Oturan Eşref Bey, arkasında sağda Ali Bey (Çetinkaya), solda Mümtaz Bey (Başkumandanlık Başyaveri). (Yokluk içinde ayaklanan millî haysiyet ve vatan tamlığı şuurı.)

sir hale gelecek ve cihan politikacıları, hasta adam unvanını verdikleri Osmanlı devletinin belki başka bir mahiyet ve hüviyetle pâyidâr olduğuna hayretle şahid olacaklardır.»

Bu, elbette bir falcılık idi: Fakat Trablus-Garb'de Türk zabitleri, hem de iki elin parmakları arasına sığacak kadar sayısı mahdud Türk zabitleri, yerli halkı (ordulaşmış bir millet) yaparak zafer üzerine zafer kazanıyorlardı.

Bir kere «İtalyan taarruzu» durmuştu: Şimdi «Türk Taarruzu» devresi başlamıştı ve bu taarruzlar, ancak, İtalyanlardan ele geçirilen silâhlarla oluyordu. Eşref Beyin «Tarihî Benden Haberler» inde ve günlük «ruznâme» halindeki notlarında bu safhalar masala veya romana benzeyen menkıbelerle doludur ve cildler teskil eder: Yoksul ve her şeyden mahrum bir avuç idealistin, kaybolmuş vatan parçasından bölünmez vatan menkibesinin destanı olan bu bâtıralar, ne yazık ki, cildler tutacak bir fedakârlık destanı olarak. hâlâ sayfeler üzerindedir: Türk zabitleri oraya geldikten bir kaç ay sonra vazivete hâkim olmuslar, aralarında devamlı anlaşmazlıklar bulunan mahallî halkı bir gaye ve bir bayrak altına toplayabilmişlerdi. İtalyanlar, seksen bini bulan ilk ibrac kuvvetleriyle, hemen harekete geçmiş olsalardı, karşılarında denilebilir ki bir kaç karakol bulacaklardı. Zaman kaybettiler ve vazivete hükûmetin dışında müdahale eden bir avuç Türk zabitinin «boş bir macera nesinde» olduğunu zannettiler: Akıl ve mantık da bu düşünceyi destekliyordu. İtalyanın askeri ezizliği dediği Trablus-Garb macerası, onlar için, Habesistan'da uğradıkları Adua bozgununun devamı mahiyetini alınca, Roma'nın haysiyeti iki paralık olmuştu: Yüz-

bini aşan yeni kuvvetler daha sevkettiler, Bab-ı Âli'yi bir tazyik çenberine aldılar, fakat Trablus-Garb'de dövüşenler, Bab-ı Âli'nin emir kulu değildi. Onlar, icabında ve daha sonra Türk Millî Mücadelesinde ikinci safhasını başardıkları üzere, hâkim iktidar tarafından vatan haini olarak suçlandırılmak, kovulmak, hattâ mahkûm edilmeyi göze alarak bu dâvanın içine atılmış haysiyet bayrağı idiler.

1912 baharında cepheelerde vaziyet, artık tamamen durulmuştu: Hergün daha iyi teşkilâtlandırılan yerli kuvvetler, mükemmel bir «Gerilla = Cephe gerisi harb» sistemi içinde, tel örgülerin ardındaki İtalyan mevzilerine saldırıyor, baskınlar yapıyordu. Bazı kesimleri İtalyanlar tamamen boşaltmışlardı. Onların lehine olan hâdise, beldenin büyük şehirlerinin sahilde olması idi: Değil harb gemimiz, takamız, motorümüz bile yoktu. Dev dritnotların, kruvazörlerin, destroyelerin, denizaltıların abluka ettiği deniz, tamamen düşmanın elinde idi.

Buna rağmen harbin neden bitmediğini, Roma, bir türlü itiraf edemiyordu: İtalya artık, Almanya'nın temsil ettiği merkezî devletler grubu ile, İngiltere'nin başında olduğu itilâf devletleri grubu için pek de özlenen bir müttefik olmaktan çıkmıştı. Cioletti Kabinesi, telâş içinde kıvranıyor, Berlin ve Londra'ya başvurarak, Trablus-Garb'i kendisinde bırakacak bir aracılık istiyordu!

NASIL ANLATIRLAR?

Propagandanın harbde ve sulhde nasıl bir kudret ve kuvvet olduğunu anlamak için, harbin safhalarını İtalyan kaynaklarından dinlemek, elbet de daha ibretlidir!

İtalyan Başkumandanlığı, devrinin tanınmış askeri yazarı kurmay albay (ki, daha sonra general olmuştı.) İpano Rivoli'ye 1913 de, yâni Türklük Balkan Harbi felâketinin darbeleri altında kıvranırken Trablus-Garb'de İtalyan Ordusu eserini yazdırdı.

Uşi anlaşması imzalanarak, bizimkiler Trablus-Garb'i bırakıp, İstanbul kapılarına dayanmak üzere olan Balkanlı müttefiklerin karşısına çıktıkları ânlar-da, İtalyanlar, yine sahillere sığınmış idiler... Bu gerçeğe rağmen, bir devletin resmî dil'inin, halkın inanviyatını ayakta tutmak ve kazanılmış zaferlere dünyayı inandırmak için neler söyleyebileceğinin en tipik isbatları bu resmî İtalyan raporundadır. Meraklı bir roman diliyle anlatılmaya çalışılan, hâdiselerin iç yüzünü cümlelerin itirafları içine sıkıştıran bu «resmî rapor» un sadece DERNE bölümüne göz atalım... O kuduğunuz satırların İtalyan resmî raporu olduğunu lütfen unutmayınız:

DERNE'NİN İŞGALİ :

«— Derne, 18 Ekim 1911 de, hemen hiçbir mukavemete rastlamaksızın işgal edilmişti.

Daha Eylülün 30 unda, Pisa zırhlısı şehrin civarındaki Türk telsiz telgraf istasyonunu top darbeleriyle tahrip etmiş ve Amiral Presbitero da bu tahripten sonra Türklerin mukabelei bilmişil olmak üzere tev-kif etmiş oldukları birkaç İtalyanı kurtarmıştı.

Birinci filonun ikinci divizyonu, Ekimin 16. günü sabah vakti şehrin önüne gelmişti. Ahali tarafından seçilen bir heyet amiral gemisine giderek ahalinin dostça hissiyatını katiyyen temin suretiyle şehrin bir bombardmanın felâketinden esirgenmesini rica etti. Bunun üzerine Amiral Presbitero, şehirdeki Osmanlı

kıt'alarının teslim olmaları lâzımgeldiği cevabını verdi. Fakat bu kıt'alar teslim olmayı reddettiler ve binnetice gemiler de, şehri muhafaza ve siyanete dikkat etmek suretiyle sahildeki vaha ile kışla vazifesini gören ve süratle yıkılan iki münferit ev üzerine ateş açtılar. Aynı zamanda, deniz ihraç bölükleri de karaya çıkmağa hazırlanmakta idiler. Fakat bu bölükleri karaya götürmekte olan filikalar yaylın ateşleriyle karşılandılar. Rastlanacak güçlüklerle denizin fena ve tehdişkâr hali gözönüne alınarak o gün karaya asker çıkarmaktan vazgeçildi (1). Aynı şimali şarkî rüzgârı ayın 17. günü de devam ettiği cihetle deniz ihraç bölükleri, Türkler tarafından tahliye edilmiş olan şehri ancak Ekimin 18 inde işgal edebildiler ve bir istihkâm takımı da gelip kendilerini takviye etti.

En nihayet, ayın 19 unda hava tekrar iyileştiği cihetle birliklerle malzemenin karaya çıkarılması mümkün oldu.

Bu birlikler, 5/6 Ekim gecesinde Favignano gemisine gizli bir surette bindirilmiş olan 40. piyade alayının üç bölüğünden ibaret idiler. Bu gemi, bu kere ve Ekimin 9 unda ayrıca bir piyade bölüğünü de Tobruk'ta karaya çıkarmıştı.

Ekimin 25 inde, d'Amico tugayına mensup 25. piyade alayıyla «Saluzzo» alp taburu da 75 - A lık bir koşumsuz batarya ile birlikte Derne'ye vâsıl olmuşlardı. Bunun üzerine, 40. piyade alayının üç bölüğü Tobruk'a gitmek üzere tekrar vapurlara bindirildi ve

(1) Eşref Beyin notlarına göre: «— Deniz sâkindi. Fakat Türk yaylın ateşi o kadar şiddetli ve tesirli idi ki, ihraç filikaları içindekiler hemen imha edildiler ve o gün başkaca gelen de olmadı.»

İÇ SEBEBİ MEÇHÛL HÂDİSELER...

Mustafa Kemal, gözlerinden hasta ve Eşref Beyin çadırında tedavide idi. O günlerde İstanbul'dan «sivil bir zat» mücadelecilere katılmak üzere gelmişti: Son günlerine ait kışesini karşı sahifede gördüğümüz İbrahim Süreyya Bey, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşıydı. Millî Mücadelede vazife aldı, ömrünün sonuna kadar da, Kocaeli mebusluğunu yaptı, Atatürk kendisine soy adı kanunu çıktığı zaman da «Yiğit» soyadını verdi: Nâzik, çok terbiyeli, efendi, âlicenab ruhlu bir insandı. Bugün O da, diğerleri gibi Allahın rahmetine kavuşmuştur. Toprağı bol olsun...

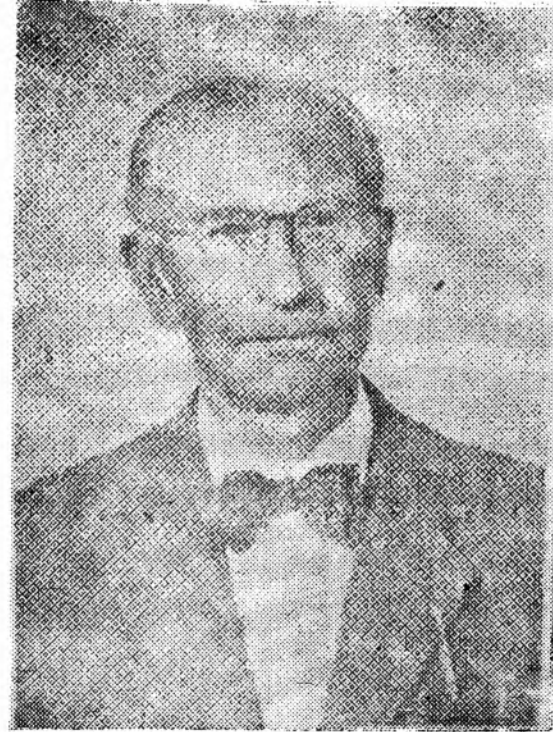
*
**

İbrahim Süreyya Beyin geldiği günlerdeydi: Fuad Bey (rahmetli Bulca) Mustafa Kemal hasta olduğu için Şark Cephesi Kumandanlığında kendisine vekâlet ediyordu. Eşref Bey de, asıl vazifesine ilâveten Şark cephesinin mütâka kumandanı idi.

Bir akşam Eşref Bey, kendi çadırında misafir olan hasta Mustafa Kemal'i ziyaret etmek üzere yaklaşırken, çadırın önünde bir kalabalık gördü. Hızla kalabalığa ilerledi ki, İbrahim Süreyya Beyi, kalabalığın ortasında yere düşmüş gördü. İbrahim Süreyya Beyin karşısında Ali Bey (rahmetli Nafia Vekili Ali Çetinkaya) vardı. Süreyya Bey, kalkmasıyla beraber Ali Beye müthiş bir tokat vurdu. Eşref Bey hemen atıldı ve ikisini ayırarak:

«— Ne yapıyorsunuz? Ayıp değil mi? Etrafınıza bakınız!..» diye haykırdı. Bu sırada Mustafa Kemal, rengi sararmış, ayakta, bir gözü sarılı, çadırın önünde idi:

«— Aman Eşref Bey... Ayırınız bunları!..» dedi. Enver Beyin çadırı da biraz ileride idi. Vak'ayı duymuştu. Eşref Beyi dâvet etti, vak'anın sebebini sordu (Not: Hâdisenin sebebini bilenlerden hiç birisi, hakikî sebebi ifşa etmemiştir.) Eşref Bey, umum kumandan olan Enver Beye «şahsî bir mesele» dedi. Ali Bey, İbrahim Süreyya Beye, aralarındaki bir münakaşadan sonra bir yumruk vurmuş,

İbrahim Süreyya Bey, hiç beklemediği bu yumrukla yere yıkılıp, fakat birden kalkarak Ali Beye şiddetli bir tokat

atmıştı. Eşref Bey yetişmiş, Ali Beyin mukabelesine mâni olmuştu.

*
**

Vak'ayı dinliyen Enver Bey, Ordunun disiplini namına, asıl Şark cephesi kumandanı olan Mustafa Kemal Beye: «— Aşkırı selâhiyetini kullanarak disiplin cezasını tatbik etmesini...» bildirdi.

Mustafa Kemal, İbrahim Süreyya Beye yapılan muameleden çok müteessirdi. Çadırındaki masasının başına geçti, tek gözü sarılı idi. Şunları yazdı:

Derne Mintaka Kumandanı Eşref Beyefendiye

«— Yüzbaşı Ali Beyin nâ becâ hareketinden dolayı ilk vasıta ile İstanbul'daki kıt'a-i aslıyesine iade edilmesine lüzum hasıl olmuştur. Muktezasının ifasını rica ederim.»

*
**

Eşref Bey, Ali Beyi çadırına dâvet etti ve kendisine verilen kararı tebliğ etti. Übeydâat kumandanı olan Ali Bey, Kumandanlık mülhâkı Kısıklı Cemil Beyin refakatinde İskenderiye'ye gönderildi, yerine Reşit Bey tâyin edildi.

*
**

Aradan zaman geçmişti. Enver Bey, PAŞA ve HARBİYE NAZIRI, BAŞKUMANDAN VEKİLİ idi. Mustafa Kemal de PAŞA ve ORDU KUMANDANI.

Enver Paşa, rütbesi Binbaşılığa yükselmiş olan Ali Beyi, Mustafa Kemal Paşanın kumanda ettiği yedinci orduya tâyin etmiş, Ali Bey, bu mâzi vak'asını hatırlayarak gitmek istememiş, başka bir yere tâyin edilmesi için Mahmut Kâmil Paşanın delâletini rica etmişti. Enver Paşa şu cevabı vermişti:

«— O vak'a kapanmıştır. Ali Bey o zaman tecziye edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa kindar değil, âlicenab ve mü-

bütün tabur Tobruk'ta toplanarak Kasımın 12 sine kadar orada kaldı.

Bu seferin resmî ve mufassal raporunun mevcut olmaması dolayısıyla, İtalyan komutanlığını harekâtın başlangıcında Derne'yi işgale sevk etmiş olan sebepleri anlamak müşküldür ve bu hususta yalnız ve sadece tahminlerle iktifa etmek zaruridir. Bingazi ve Derne ihraçlarının aynı zamanda yapılması, bunlar arasında sıkı bir irtibat ve münasebet mevcut olduğunu farz ve zannettirmektedir. Eğer Bingazi mintakasının bir haritasına, bilhassa İtalyan kurmayının bu seferin hazırlıklarına mahsus dosyaya raptetmiş olduğu haritaya bakılacak olursa Bingazi ile Derne'nin Sirenaik yaylâsını teşkil eden yeşil boyalı sahanın iki ucunda bulunmakta oldukları görülür ve tesbit edilir. Bu iki şehirden çıkan ve bundan evvel bazı seyyah ve keşşâflar tarafından da takip edilmiş olan yol izleri, yaylânın merkezi olan Sira mevkiinde birbirine yaklaşırlar. Bingazi ile Derne'yi zaptederek buralardan ve mütenazıran Brahsa ile Merg mevkiileri üzerinden Sira'ya doğru hareket edilmesi, bu vilâyetin fetih ve işgaline ait bir strateji plânı olabilir.

Bu mütalâanın hakikate uygun olmasına rağmen,

samahakâr arkadaştır. Merak etmesin, vazifesine derhal icabet etsin ve kumandanının teveccühünü kazansın.»

Ali Bey, Mustafa Kemal Paşanın ordugâhına geldiği zaman, Ordu Kumandanı kendisini nezaketle kabul etmiş, mâziden hiç bahsetmemiş ve ömrünün sonuna kadar kendisine hem itimat etmiş, hem de selâhiyetli vazifeler vermişti.

Böyle insanlardı...

hareketin İtalyan kurmayı tarafından mutlaka bu tarzda düşünülmüş ve kabul edilmiş olduğu iddia edilemez. Zira bunun için ilk evvel Bingazi'de General Caneva tarafından tâyin edilmiş ve nüfuzu aynı zamanda hem Bingazi hem de Derne kuvvetleri üzerinde câri olabilecek müstakil bir komutanın mevcudiyeti lâzımdı. Ayrıca, eğer Derne'ye çıkmakla hakikaten dahile doğru ilerlenmesi düşünülmüş olsa idi bu müfrezenin daha kuvvetli ve ehemmiyetli bir tarzda teşkil edilmesi icap etmez miydi? Ekim'de karaya çıkarılmış olan ve koşumsuz bulunan 75 - A lık batarya sadece bir mevzi topçusu idi. Ancak Kasım ayı nihayetinde idi ki, Derne'ye bir dağ bataryası gönderilmişti.

Bu suretle aynı zamanda yapılmış olan Bingazi ve Derne debarkmanlarında, ister bu iki nokta arasında birbiriyle irtibatı bulunan bir hareketin alâmet ve işaretini görülsün, ister bunlar tesadüfî bir hareketin eseri ve neticesi olsun, isterse bu tasavvur sadece bir düşünce ve taslak halinde kalsın, böyle bir hareketin ne gibi şartlar dahilinde tahakkuk ettirilebileceği keyfiyetiyle asla uğraşılmalıdır.

Derne'yi işgal etmekle acaba sahil yollarını mı kesmek, yoksa Mısır dahilinden geçerek düşman ordugâhlarını beslemekte olan harp kaçakçılığını mı menetmek düşünülmüştü? Fakat, Bomba limanı bu maksadı daha iyi temin ederdi. Ayrıca Derne, evvelce Amiral Aubry tarafından işgal edilmiş olan Tobruk limanının göreceği işin aynısını görmekten başka bir şey de yapmış olmalıydı.

Son bir tahmin olarak, Derne'nin belki orada bir Türk garnizonunun bulunması ve sahilin her tarafında Sultanın askerleri yerine İtalya kralının askerleri- nin ikamesine karar verilmiş olması dolayısıyla işgal

edilmiş olduğu söylenebilir. Sahilin bütün mühim noktalarının ele geçirilmesi hakkındaki fikir ancak daha sonraları ve Bab-ı Âlî'nin asla müzakereye yanaşmamak hususunda inat ve ısrar etmesi üzerine Roma'daki nazırlar meclisinde düşünülmüş ve kararlaştırılmıştı. Fakat, bu husus pekâlâ harekâtın bidayetinde de dikkate alınabilirdi. Derne'nin işgaline tahsis edilmiş olan kuvvetin zayıflığı yukardaki mülâhazayı tasdik eder ve haklı gösterir bir mahiyette idi. Şunu da bildirelim ki, bu fikir Derne - Bingazi'de yapılması düşünülebilecek ikiz bir hareket faraziyesiyle asla bir taarruz husule getirmemekte idi. Bilâkis böyle bir hareket için bir yemleme vazifesini görecekti. Şüphesizdir ki, Derne'nin işgali fikrine, bütün Libya'nın hemen tam ve ânî bir surette işgal edilmiş olduğu zamanını husule getirmeğe imkân vermesi gibi basit ve sat-hî bir faide dolayısıyla iltihak edilmişti. Fakat, daha derin bir tarzda yapılacak bir tetkik neticesinde bunun ne kadar tehlikeli bir kuvvet dağınkılığına sebebiyet vermiş olduğu derhal anlaşılırdı.

TARAFLARIN MEVZİLERİ :

Derne deniz kenarı boyunca uzanan ve aynı ismi taşıyan bir vâdinin sularıyla beslenen çok güzel bir vahâdır. Bu vâdi, şehri iki kısma ayırmaktadır. Şehrin en esaslı kısmı bu vâdinin sol sahili üzerindedir. Limana, yahut daha doğrusu liman yerine kaim olan körfeze temas eden diğer kısmı ise şarkta ve eski Zephirion harabelerinin yakınında inşa edilmiştir.

Sahilden vahanın bahçeleriyle ayrılmış olan ve içlerinde 5000 - 6000 insanı barındıran evler, denize takriben 200 metre yükseklikten hâkim olan bir dağın sarp ve dik versanı üzerine yapılmış gibi idi.

Memleket, derin ve kuru vâdilerle kat'edilen ve üzerinde kayalıklar arasında yetişmiş, gövdeleri eğri büğrü nâdir çam ağaçlarıyla bazı cılız zeytin ağaçlarından başka birşey görünmiyen çorak bir plâto vasıtasıyla cenuba doğru temadi etmektedir. Bu yaylâ pek o kadar şamil manzaralar ve görüşler arzuetmez. Yalnız, Alp birliklerinin gönderilmesini haklı ve mâkul gösterecek derecede müşkül ve zahmetli bir arazi halindedir. Derne vâdisi, bahsedilen derin vâdilerin başlıcasıdır. Bu vâdi, şehrin on kilometre kadar cenubu garbisindeki mümbit ve mahsuldar Abidat mıntakası dahilinden başlar. Fakat su, bu vâdinin yatağı içinde ancak denize döküldüğü yere üç kilometre mesafeden itibaren görünür. Ahalinin kullandığı yegâne içme suyu budur.

Derne'den, Sirenaik, Bingazi ve Mısır'ın içlerine doğru kervanların takip etmekte olduğu üç ticaret yolu ayrılır.

Derne mevkiinin himaye ve muhafazasıyla vazifeli olan kıt'alar yaylâ üzerinde yerleşmek, mevzie girmek mecburiyetinde idiler. Halbuki, Derne vâdisinin derin yarantısı, birbirinden ayrı, birbiri üzerine karşılıklı görüşleri olmıyan, her biri geçilmesi güç ve aralarında bizzat şehirden başka bir mahal üzerinden ilişiği bulunmıyan iki müdafaa mıntakası husule getirmekte idi.

İlk evvel şehre en yakın olan arazi buruşukluğu üzerinde duruldu ve şato ile bizzat evlerin yakınında ve ilk düzlük üzerinde bir tabya inşa edildi. Bu tabyaya, çok dik ve malzemenin geçmesine imkân vermiyen fena bir keçi yolu vasıtasıyla gidilebiliyordu. Öyle görünüyordu ki, İtalyan kurmayı Derne etraf ve civarının topoğrafik vaziyeti hakkında yanlış veyahut gayrikâfi malûmat sahibi idi. **Halbuki birçok İtalyan-**

Mustafa Kemal, karargâh erkânı harb reisi Nuri Beyle beraber (rahmetli Nuri Conker).
(Hayat boyu devam eden bir dostluğun bergüzâr hâtırası).

lar, zahiren iş maksadiyle bir hayli zamandanberi şehrin içinde yerleşmiş bulunuyorlardı. Bu sebeple bu hal, istihzaratta yapılan ihmâl ve müsamahanın bir eseri idi ve bütün bunların zararı tabiatıyla harp zamanında ödenmekte idi (2).

Düşmanı uzakta durdurmak için her ne pahasına olursa olsun plato üzerine topçu getirmek lâzım geldiğinden filo, dağ bataryasının gelişine intizaren 57 milimetrelilik toplardan birkaç tanesini birliklerin emrine verdi.

Şehrin girişlerine barikatlar yapıldı ve vahaya baskını önlemek için de son evlerden başlayıp denize kadar gitmek üzere mütemadi ve muttasıl bir avcı siperi hattı kazıldı.

Tamamiyle tedafüî olan bu tertibat muvakkattı ve tertibatı bilâhare Giaraba ve Bu - Rues vâdilerinin sahiline ve şehirden vasatı 1500 - 1800 metre mesafeye kadar ilerletmek icap etmekte idi. Hattâ daha iyi olmak üzere bu vâdi veya hattı içtimaların da daha ötesine ve 4 kilometreden biraz daha fazla mesafedeki El - Gherba - Casr - el - Leben cephesine kadar sürmek muvafık olacaktı. Fakat, her şeyden evvel plato-yu muhtelif sınıfların gelip geçmesine müsait bir hale getirmek lâzımgelmekte idi. Derne'nin ilk komutanı olan Albay Zupelli, platonun garp kısmına gitmek imkânını verecek bir keçi yolu yaptırmış ve arabaların gelip geçmesine müsait bir yolun derhal inşa e-

(2) Eşref Beyin notları şöyle der: «— İtalyanların zamanlarca evvel devamlı hazırlıklarına rağmen, Trablus-Garb'de bize ihanet eden yerli halk çok azdı, bunlar da İtalyanlardan aşırı menfaat gören ticaret erbabı idi. Beldenin her tarafında sene-lerce önce yerleşmiş İtalyanlara rastlanıyordu. Bunların çoğu kı-yafet değiştirmiş zabıtlardı.»

dilmesini de kararlaştırmıştı. Fakat bu yolun, inşaat ve tesisatının tesadüf ettiği güçlükler dolayısıyla 1912 senesi Mayısı nihayetinden evvel ikmalî kabil olamadı.

Bu suretle, fena hazırlanmış bir hareketin karsızlığının arazinin karışık tabiatına eklenmesi başlangıçtan itibaren Derne etrafındaki birliklerin vaziyetlerinin tehlikeli olmasına ve bu noktanın yâni Derne'nin işgali hususunun uzun zaman muvakkat ve istikrarsız bir halde kalmasına sebebiyet vermişti.

ENVER BEYİN ESERİ :

Derne önünde mevzi almış olan Araplar pek iyi askerî vasıflar göstermiştiler ve İtalyanlar, karşılarında ciddî, inzibatlı, teşkilâtlı bir düşmana ve biraz uzaktan olmakla beraber bir Avrupa ordusuna benzeyen bir kuvvete rastlamıştılar. Bu, Bingazi mıntakasındaki Türk kıt'alarının başkomutanı olan Enver Beyin bir eseri, bir işi idi. Şöhreti Türk - İtalyan harbinde pek ziyade artmış olan bu genç Türk subayı 1911 de Berlin'de ataşemiliterdi. Harp ilân edilir edilmez dostu ve arkadaşı olan Paris ataşemiliteri Fethi Bey gibi muhasamat sahasına hareket etmişti. Fethi Bey, Tunus tarikiyle Trablus-Garb mıntakasına giderken Enver Bey de Mısır üzerinden Bingazi mıntakasına geçmiş ve Ekimin 24 ünde Derne önüne vâsıl olarak İtalyanlardan 15 kilometre mesafede olan Ayn - el - Mansur'da karargâhını tesis etmişti. Enver Beyin kuvvetleri birbirlerinden 40 dakika mesafede bulunan ve Vâdi-i Derne ile ayrılan iki çadırılı ordugâh grupuna bölünmüştü.

Mösyö Georges Rémond, «Türklerle Arapların ordugâhında» unvanlı eserinin 167 ve 186. sahifelerinin-

de Enver Bey kuvvetleri hakkında şu satırları yazmaktadır: «Ben daha bidayettenberi ordugâhta hüküm süren ve Arap memleketlerinde alışmış olduğumuz o karışık, intizamsız ve garip gürültü ve kaynaşmadan büsbütün başka olan bir faaliyet müşahade etmişim ve burada her şey, azımkâr ve teşkilâtçı bir iradenin eserlerini hissettirmekte idi.» Kitabının biraz daha ötesinde Mösyö Rémond sunları ilâve etmektedir: «Enver Beyin ordugâhında her şey gittikçe daha ziyade tekemmül eden bir teşkilât içine girmekte idi. Asrî tarzda teslih edilmiş muntazam piyade bölükleri teşkil ediliyor, Araplar komuta ile yürüyorlar ve hareketler yapıyorlardı. Bunlara nişangâh kullanılması- nın, sıralar dahilinde sükûtun muhafaza edilmesinin ve cephanenin israf edilmemesinin öğretilmesine çalışılıyordu. Küçük cephane fabrikası da mebzul mik- tarda cephane yetiştirmekte idi.

Gönüllülere günde muntazaman iki kuruş (Yarım frank) tediye ediliyor ve buna ilâve olarak bunlar bir arpa unu tayını da alıyorlardı. Bu gönüllüler 10 veya 20 kişiden mürekkep bir çadır dahilinde ikamet eden mangalara taksim edilmişlerdi. Bu çadırlardan her birinde bir kadın mutfak işleriyle meşgul olmakta ve gönüllülerin işlerine bakmakta idi. Bu mangaların başlarında, kabile şeyhi tarafından tâyin edilmiş bi- rer onbaşı veya birer çavuş bulunmakta idi. Her 50 kişilik bir grupun bir küçük şeyhi vardı ve bu şeyh biraz daha fazla yevmiye almakta idi. 150 kişilik bir bölüğün bir Türk subayı ile iki erbaşı ve her kabile- nin Sunûsi zaviyesine mensup bir şeyhi ile biri yalnız- ca idare işleriyle uğraşan iki subayı vardı.

Muharebede şehit olan gönüllülerin aileleri de her hafta küçük bir para ile bir miktar erzak almak- tayıdılar.

MİNNETLER VE NEFRETLER...

Osmanlı İmparatorluğu, altı yüz seneyi bulan hayatı içinde, sadece bir defa, evet, sadece bir defa, Batılı Hristiyan devletlerle birlikte, yine bir başka Hristiyan devlete karşı savaşmıştı: 1855-1856 Kırım Harbi!.. Rus yayılmasını kendileri için tehlikeli gören İngiltere, Fransa ve o günkü adıyla Sardunya Krallığı olan İtalya, Türk kuvvetleriyle beraber Çarlık Rusyasının karşısında yer almış, o unutulmaz Kırım Harbi Türkler ve müttefiklerinin za- ferleriyle neticelenmişti.

Batılaşma hayatımızda bir dönüm noktası olan Kırım Harbi, bizimle beraber tarihi düşmana karşı savaşmış olan milletlere karşı derin bir şükran duygusuna imkân ver- miş ve vefakâr Türk Milleti bu minnetini her vesileden fay- dalanarak izhar etmişti: Arka sahifede kışesini gördüğü- müz çelenk, Osmanlı Ordusunun Kırım Harbinde ölen iki İtalyan generalinin kemiklerini İtalya'ya götüren Agordato harb sefinesine Sivastopol'dan dönüşünde, ölü generallerin sandukaları üzerine konulan çelenktir.

* *

Kırım Harbinden 1912 yılına kadar geçen elli altı yıl içinde, imparatorluğumuz, İtalya ile dostluk münasebet- lerini devam ettirdi. İtalya'nın millî birliğini gerçekleştirdiği senelerde, Türk umumi efkârı Garibaldi, Kavur, Vik- tor Emanüel gibi İtalyan liderlerine karşı sevgisini hiç esirgemedi.

Bu dostluk ananesi içinde İtalya'nın hiçbir ciddi ve mantıklı sebep olmadan Trablus-Garb'e saldırması, bütün imparatorluk hudutları içinde derin bir acı yarattı: Meş- rutiyeti ilân ettiği zaman, Avrupa medenî ve muasır mil- letler camiasında yakın sevgi ve samimiyet göreceğini sanan Jön - Türkler, Bosna - Herseğin Avusturya tarafından işgali, Girit hâdiselerinin alevlenmesi, Arnavudluk ve Makedonya iğtişâşları arasında bu ümitlerini kaybetmişler, sert ve ha- şın gerçeklerin millî bünyedeki gediklerini telâfi için di-

dinmeye başlamışlardı. Trablus-Garb istilâsı, bu hayal kırıklığını son haddine vardırmıştı.

Haklı olan nefret duygusu, şairlerin mısralarında deşerlendi...

★ ★

İlk günlerde, hükümetin mütereddid tutumu ve başarı bir müdafaanın yapılamayacağı inancı, Trablus-Garb'e kaybolmuş vatan parçası gözüyle baktırıyordu. Fakat günler geçip bir avuç kahraman orada, dünyanın hayretle açılmış gözleri önünde cidden mucize ve destanlar yaratınca, ümidler tazelendi: Artık «hakkın da bükülmez kolu var» diyebiliyorduk.

Aynı aileye mensup erler, mücahit miktarının da imaya aynı kalması maksadiyle nöbet ve sıra ile ordu-gâhta birbirinin yerine gelmekteydiler... Fakat, diğer taraftan bunlardan oldukça büyük bir miktarı kadınları muhafaza ve ziraat işlerini ifa etmek maksadiyle kabilenin çadırlarında kalmakta idiler.»

Bu teşkilâtın temin edebileceği muhriplerin miktarını tamamiyle tesbit etmek mümkün değildi. Bundan başka, bu miktarın bazı günlerde hiss olunur farklar göstermesi de tabii idi. Derne önünde ve Enver Bey etrafında toplanmış olan yerli ahalinin 80.000 kişiye balığ olduğu tahmin edilmekte idi. Bu miktar, bize pek mühim görünürse de bundan kadınlarla çocukları ve ihtiyaçları çıkarıp tenzil etmek lâzımdır.

Daha sonra, fikir ve politika hayatımızda adım ve değerli şahsiyetini tanıdığımız Necmeddin Sahir Bey, zamanın güzel mecmuası Şebâl'de şöyle haykırıyordu:

Kâfir... Bu ne gayzın, bu kitalin, bu denaet?
Hep şansa bugün Şark'a eğer zulm-ü bakaret,
Hiç durma!.. Atıl: Sahne-i hünrize ki yavuz
Arslan gibi evlâdını koymuş sana... Menhûs,
Kanlarla dolu ufku vatan.. Kanlı İtalya,
Barbar Roma Osmanlılığı mahve müheyyâ..
Kurşun ve barut.. Kan ve ateş.. Her taraf artık,
«**Hakkın da bükülmez kolu**» var.. Sen yine yak, yık..
Nefret sana Barbar Roma.. Nefret sana zillet
— Bir hande-i lâkayt ile.. — evlâdına lânet..
Osmanlılığın re'yet-i namusu bu toprak
Sen çok yaşa ey dürr-ü vatan: Kırmızı sancak..

★ ★

Trablus-Garb'deki bir avuç kahraman, devletin yardımı olmadan, sadece kendi öz varlıklarından kopup gelen duygularla hakkın da bükülmez kolu olduğunu ispat ettiler.

Şair de bunu söylüyordu...

DERNE SAVAŞLARI BAŞLIYOR :

Derne etrafındaki harekât biri harbin ilk aylarında (Kasım 1911 - Mart 1912), ve diğeri harbin son ayında (Eylül ve Ekim 1912) olmak üzere iki keşafet devresi arzeder.

Birinci devrede, Türklerle Araplar, sadece taarruzları püskürtmek ve taretmekle iktifa eden İtalyanların elinden şehri geri almayı ümit ediyorlardı. Bu husustaki teşebbüslerinin uğradığı muvaffakiyet-sizlikler karşısında Araplar artık büyükçe kuvvetlerle taarruzlar icrasından vazgeçmiş idiler. Fakat müdafaa tertibatı aşikâr bir surette noksan kalmış olan şehri hırpalamağa devamdan vazgeçmemişlerdi.

Bu noksana karşı bir çare olmak üzere İtalyan komutanlığı kendi müdafaa hattını biraz daha ilerletmeyi kararlaştırmıştı ve bu suretle Enver Beyin bir mukabelesine sebebiyet vermişti. Bu gecikmiş İtalyan taarruzu ikinci devreyi teşkil etmekteydi. Bu devre kısa, fakat ciddi ve cür'etkârane olmuştu.

İşgalin ilk günleri sükûnetle geçmişti. Fakat Kasım ayının on birinde, düşman bir fırtınadan istifade ederek bazı gece taarruzları yaptı. Derne'deki İtalyan kuvvetleri bu taarruzlara bazı defa mukabele bile etmediler. Bundan cesaretleri ve cûretleri artan Türkler ve Araplar kum torbaları elde ettikleri gibi İtalyanlardan esirler bile aldılar. (3)

(3) Eşref Bey hâtıratında diyor ki: «— Derne, Bingazi, Trablus ve Tobruk'a soktuğumuz mahdud sayıdaki adamlarımızla, halkın heyecan ve millî hislerini tahrik ediyor, mevzîl patırdılar çıkartıyor, böylelikle, her istediğimiz mahalle, diğerlerinden kuvvet çektiriyor, sonra zayıflamış yerlere yükleniyorduk. İtalyanlar, uzun zaman bu manevramızı anlıyamamışlardı.»

17 Kasımda ve akşam yemeği zamanında şehirde bir kargaşalık zuhur etti ve eneyce devam etti. Ahali den ancak pek az kısmı bu kargaşalığa iltihak ettiği cihetle kıtaat bunu kolaylıkla bastırdılar.

Mevki komutanlığı buna rağmen takviye kıt'aları gönderilmesini rica etmek icap evlediğini zannetti. 37. pıvade alayı Trablus-Garb'e müteveccihen yolda idi. Bu alay, deniz ortasında, bir taburunu âcilen Derne'ye sevk etmek üzere telsiz telgrafla emir aldı. Napolî'den 26. pıvade alayı umumî heyetle hareket ettiği gibi Tobruk'taki 40. pıvade alayı taburu da bu mevkîi büsbütün terkederek Derne'ye gitti. Bu suretle Derne'de 9 pıvade taburu toplanmış oluyordu ve Roma'da hükûmet, bunların basına o esnada Milân tümeni komutanlığında bulunmakta olan Tümgeneral Trombi'yi göndermevi kararlaştırmıştı.

Böylece Bingazi muntakasında iki tümen komutanı general bulunmuş oluyordu ve bunları bir kolordu komutanının emrine vermek fâideli olup olmaıacağı meselesi çıkmıştı. Bingazi ile Derne arasındaki harekâtı birbirivle âhenktar bir şekilde icra etmek keyfiyetinin düşünölmekte olduğuna da bir delil teskil etmiyor muydu? Ancak şahsiyet meseleleri, bilâhare birliklerin atalet ve faalivetsizliği yüzünden tabıvece dahi fâidesiz bir hale gelmiş olan bu tedbir ve düşünceyi bertaraf etmişti.

Takviye birliklerinin gelmesinden evvel ve Enver Beyin Derne önüne vâsıl olduğü 24 Eylül gününde, taarruz eden İtalyan kuvvetleri için pek de o kadar muvaffakiyet sayılmıyacak olan mühim bir hareket vukua gelmişti.

Su kavnaklarını kesfetmek üzere vâdinin nihavetlerine doğru gönderilen istihkâm subayları, vâdi içinde ve plato üzerinde açılıp yayılmış olan 22. pi-

yade alayının bir taburiyle Napoli gemisinden karaya çıkarılmış bulunan bir deniz bölüğü ve bir dağ topçu takımından mürekkep bir müfreze tarafından himaye edilmekte idiler. Saat 9 da ve plato üzerinde ucu teşkil eden denizciler Giaraba hattını geçerlerken cephe ve kanatlarından birdenbire Türklerin hücumuna uğradılar. Geriden gelmekte olan büyük kısım bu denizcileri güçlkle kurtarabildi. Topçunun cephanesi azaldı. Bundan başka, baskın ve hücum o kadar şiddetli idi ki bu topçu, toplarını indirebilmek zamanını bulamamıştı. Boğaz boğaza müteaddit muharebeler icra edildi. Saat 13 e doğru, İtalyanlar daima muharebe ederek ve maktulleriyle yaralılarından bir kısmını orada bırakarak geri çekildiler. Bir deniz subayı da bu terk edilenler arasında idi.

Bu hâdis e o kadar heyecanı mucip oldu ki, beklenen takviye birliklerinin gelmelerinden evvel Tobruk'daki 20. alayın bir taburu derhal oraya gönderildi ve bu kuvvetler tedricen çoğaltıldı; o derecede ki, 1911 senesi nihayetlerinde General Trombi'nin emrinde 17 piyade taburiyle 3 Alp taburu, 2,75 - A lık batarya, 2 dağ bataryası ve 1 149 luk batarya bulunmakta idi. (4).

Bu kadar kuvvetle General Trombi, hem mevkiin müdafaasını temin edebilir, hem de o zamana kadar içerisinde sıkışıp kalınmış olan küçük ve dar daire-

(4) İtalyan muharririnin bahsettiği Türk zaferi, Eşref Beyin meşhur Avakir zaferidir. Türk kuvvetleri, 1500 tüfek, bir çok mitralyöz, bir cebel bataryası ve onlar için çok kıymetli ilâc sandıkları ele geçirmişlerdi. Çöl'ün yeknasak hayatının zevki, o tarihte Kaymakam olan Enver Bey, zaferinden dolayı Eşref Beyi kolordu kumandanlığına terfi ettirmişti! Bir de tören yapılmıştı.

nin genişletilmesini düşünebilirdi. Binaenaleyh Aralık ayında, kendi asıl müdafa hattını şehrin hemen yakını haricine ve takriben 1 kilometre kadar daha cenupta bulunup garpten şarka doğru Hombosch deresiyle Halg-el-Laggadi arasında devam eden birinci tepeye ilerletmişti. Bu cephe üzerinde altı tabya inşa edilmişti. Nihayeti ve versanları bir blokhavz ve bir müdafa seddiyle kapatılmış olan vâdinin her iki sahili üzerinde de üçer tabya vücade getirilmişti. Her tabyada, bir takımdan bir bölüğe kadar olan kendi piyade kuvvetinden başka birer de yarım batarya bulunmakta idi. Bu tabyalar, avcı siperleriyle birbirine bağlanmıştı ve bir tel örgüsü şebekesiyle de kenarları çevrilmişti. Bunların umumî heyeti muttasıl, mütemadi ve mutlak bir müdafa vasıtası halinde idi. Geride bulunup tekemmül ettirilmiş olan eski tahkimat ikinci hat vazifesini görecekti. 149 luk batarya, sato tabyası dahiline vazolunmuştu.

İTALYAN'LARIN KORKUSU :

Maalesef, bu müdafa manzumesi de şehre, bu şehri Türk şarapnellerine karşı mahfuz bir halde bulunduramayacak derecede çok yakındı. Bundan başka, bu hattın rüyet sahası Giaraba ve Bu-Rues vâdilerinin şimal kenarlarını kapıyan tepenin daha ilerisine uzanamıyordu. Vaziyet, hâkim mevzilerde mahfuz yollara mâlik olan Türk ve Araplar için daha müsaitti. İtalyanlar ise, bunun aksine olarak kendi ileri karakollarıyla keşif kolları şebekelerini müstahkem hatlarının haricinden ve açıktan göndermek mecburiyetinde idiler.

Bu hatlar üzerindeki tahkimat işleri, faal, daima fırsata muntazır ve mütearrız bir düşman tarafından

İlk zaferi kazanan kadro bir arada: Yerde oturanlar, sağdan sıra ile Yonice Kaymakamı Süreyya Bey (rahmetli Süreyya Yiğit), Kumandan Eşref Bey, Başkumandanlık yaveri Mümtaz Bey, Hacı Emin Bey, Arkadakiler Ali Bey (rahmetli Çetinkaya), Veysel Bey, Kasım Bey, Muhittin Bey, mücahitlerle beraber.

(Hayatta sadece muhterem Eşref Sencer Kuşçubaşı kaldı. Bugünkü nesil, dünün kahramanlık destanlarını O'ndan dinliyebiliyor. Belki bir gün aynı himmeti gösterebilmenin ibret dersi olarak...)

tâciz edilmeksizin icra edilemeyecekti. Aralık ayının 7 sinde, güneybatı muntakasındaki tahkimat işlerini himaye ile muvazzaf olan 3 piyade taburiyle 1 dağ bataryasının ancak 500 metre mesafedeki bir düşman müfrezesinin birdenbire taarruzuna mâruz kalmış olması bunun bir delili idi. Gerçi düşman tardedilmişti. Fakat, sadece müstahkem mevkiin bu kadar yakınında bir pusu kurmağa cesaret edebilmek hâdisesi bu mevkiin emniyetinin ne kadar az olduğunu isbata kâfi idi.

Aralık ayının 16 sinda Hombosch kenarlarında da benzeri bir baskın hâdisesi vukua gelmişti. İnşa halindeki bir tabyaya geceleyin yapılan hasarları tamir eden işçileri örtmekte bulunan Alp taburu baskın şeklinde bir taarruza mâruz kalmıştı. Tabur mukavemet göstererek düşmanı tardetti ise de öğleye doğru bu düşman daha fazla kuvvetle tekrar taarruz etmişti. İşçilerin silâh kullanması ve Derne'den iki defa takviye birlikleri gönderilmesi lâzımgelmişti. Ertesi günü de, bu müsademedede maktul düşmüş olan üç kişinin cenaze merasimi yapıldığı sırada şehir dahilinde yeni karışıklıklar çıkmıştı. (5).

27 Aralıkta, biri Alplı olmak üzere üç piyade taburundan ibaret olan himaye müfrezesi öğleye doğru taarruza duçar olmuş ve muharebe geceye kadar devam etmişti. Bu müfreze, bir an sağ yanının çevrilmek üzere olduğunu görmüş ve ancak büyük bir süratle yapmış olduğu bir mukabil taarruz sayesinde yanını bu tehlikeden kurtarabilmişti. Fakat, iki ağır makinalı tüfeğini Türklerin eline bırakmağa mecbur olmuştu. Giaraba vâdisinin iki kenarı üzerinde ve Sidi Abdallah'a doğru cereyan etmiş olan bu muharebe İtalyanlara ağır kayıplara mal olmuştu. (6).

17 Ocakta ise, taarruz müstahkem mevkiin güney doğu muntakasında ve vâdinin sağ sahili üzerinde vukubulmuştu. Bu taarruz, vâdinin nihayetlerinden Alp askerlerinin süngü hücumu ile zaptetmiş oldukları küçük (Türk tabyasına) kadar olan saha dahilinde

(5) Eşref Beyin hâtıratına göre, nümâyişçiler arasında, kıyafet değiştirmiş Türkler katılmış ve isyanı onlar idare etmişlerdi.

(6) Bu savaşı Mustafa Kemal idare etmiş, sağ kanadını Eşref Bey, sol kanadını Fuad Bey korumuşlardı.

de inkişaf ve cereyan etmişti. Bu defa zayıat ehemmiyetsiz olduğu gibi birlikler birçok ganimetler almış oldukları halde avdet eylemişler ve Türk tabyasında silâhlar, cephaneler ve hattâ el bombaları bulmuşlardır.

İyi bir netice ile bitmiş veya kararsız bir vaziyette kalmış olsunlar, bu hâdiseler, umumî heyetleri dahilinde ve umumî hazırlıklar ve işler bakımından, bilâhara General Trombi hakkında serdedilen tenkit ve muahazelerin esasını teşkil eden bazı ihmallerin ve bazı gevşekliklerin mevcudiyetini meydana çıkarır gibi olmuşlardı. Bununla beraber, General Trombi, kendi işgal hattını baskınlardan mâsun olacak veçhile ileriye sürmek hususundaki kat'î lüzumu görmemezlik etmemişti.

Platonun garp kısmı, ârizalı ve karışık bir halde olan Bu - Msafer vâdisinin kuzeybatıya doğru uzanmakta bulunduğu Halg - Giaraba vâdisiyle derin bir surette yarılmış haldedir. Bu iki vâdi arasında, şimalle doğru yükselen ve bu vâdilerin şimal yamaçlarını teşkil eden bir nevi boyun tarzında bir sahanlık vardır. Vâdinin en hâkim noktasında Sidi - Abdallah mes-cit ve mezarlığı bulunmaktadır. Buradan Derne'ye doğru inildiği zaman arazi, birbirini takip eden az irtifalı bir takım tepelerden müteşekkil manzara arzeder. Bu tepelerden takriben iki kilometre mesafede bir tanesi üzerinde İtalyanlar, mıntakanın merkez tabyası olan (A) tabyasını tesis ve inşa etmişlerdi. İşte bu tabyadan yapılacak hareketle vâdi üzerine ilerlemek bahis mevzuu idi. Aralık ayından itibaren, General Trombi bu maksatla ve (A) tabyasının takriben 800 metre güney batısında yeni bir tabya inşa ettirmeyi kararlaştırdı. Bu, meşhur Lombardia tabyası idi.

ŞUBAT VE MART ÇATIŞMALARI :

Bu tabyanın çıkıntı teşkil eden vaziyeti kendisinin, Enver Beyin bütün teşebbüslerinin bir nişan ve teveccüh noktası olmasını intaç eylemişti. Biz burada bu teşebbüslerin en ehemmiyetlilerini yâni 11 - 12 Şubat gecesinde vukubulan hâdiseler ile 3 Mart meydan muharebesini zikredeceğiz (7).

Edolo ve Verona isimli Alp taburları tabyanın inşaatında çalışıyorlardı. 11 Şubat akşamı, bu tabya ikinci defa işgal edilmekte olduğu esnada nöbet ve karakol sırası Edolo taburunun bir bölüğüne (Trebol-di bölüğüne) gelmişti. Tabya o esnada, dahili henüz bir taslak halinde bulunan ve sadece haricî kısımları mevcut bir tahkimat vaziyetinde bulunuyordu. Yanlardan iki duvar ayrılıyor ve bu duvarlar iki küçük kuleye müntehi oluyorlardı. Gerek duvarlar, gerekse kuleler henüz pek o kadar yükselmemiş olduklarından bu marifin kıymeti ve ehemmiyeti kum torbaları yerleştirilerek arttırılmıştı.

Bundan başka, yalnız sağ taraftaki kule müdafaa haline konularak işgal edilmişti.

Düşmanın ilk teşebbüsü saat 23 e doğru bu kuleye teveccüh etti. Cephanesini tamamiyle sarfettikten sonra Üsteğmen Coularé bulunduğu yerden ayrıldı, Türkler ve Arapları da kendi peşinden celbetmek suretiyle tabya üzerine çekildi. Türkler, kulelerle iki du-

(7) Eşref Beyin hâtıralarında, İtalyanların «muharebe» olarak kaydettikleri bu savaşlar için çok zaman «baskın» tâbiri kullanılmakta ve şöyle denilmektedir: «— Onlardan elde ettiği-miz silâh ve cephanenin verebildiği imkânla taarruza geçiyor ve bu hücumları, ihtiyacımız olan malzemenin bulunma ümidini toplayan kısımlara yapıyorduk.»

varı derhal işgal ettiler ve tabyanın içine girmek tehdidini gösterdiler. Tabyanın muhafızı olan bölüğün dahi cephanesi bitmek üzere idi. Telefon hattı kesilmiş olduğu cihetle imdat talebi de imkânsızdı.

Bereket versin ki, Edolo taburunun komutanı Binbaşı Ruzzenenti kendi inisiyatifiyle iki bölük erler tarafından taşınan birkaç sandık cephane ile birlikte hâdise mahalline koştu.

Bu bē'üklerden biri sola yürüdü, hedef olarak bu taraftaki kule ile duvarı aldı ve bunları süngü hücumuyla zaptetti. Sağa yürüyen diğer bölük ise tel örgüsü şebekesi içinde çabalamakta olan düşmanın büyük kısmına çattı ve bu esnada inilâk eden üç tahrip lâğımı Arapların savletini durdurdu.

Biraz sonra da bu taburun ağır makinalı tüfek takımı yetişerek ateşe başladı. Saat 2,30 idi. Ateş, ölülerini aramağa gelmekte olan Arapların üzerine tevcih edilmekte olduğu halde saat 4 e kadar devam etti.

Binbaşı Ruzzenenti olmasaydı, bu hâdise bir felâket olacaktı. Düşman, Lombardia tabyası üzerine taarruza başlamazdan evvel İtalyan ihtiyatlarını bu cihete celbetmek maksadiyle garpte ve Calabria tabyası karşısında bir nümayiş hareketi yapmıştı. Ancak bu nümayiş, birliklerin herhangi bir şekilde yerlerini değiştirmelerini intaç edememiş ve yerlerinde emre amade bir halde kalmış olan ihtiyat bölükleri bu sayede en münasip zaman ve mahalde muharebeye sevk edilebilmiş idi.

Cephenin şark kısmında da muntazam Türk birlikleri aynı veçhile bir nümayiş taarruzu icra etmişlerdi. Fakat bu taarruz, ancak her şeyin hitam bulmuş olduğu bir anda (yâni çok gecikmiş olarak) yapılmıştı.

GÜNÜN BİRİNDE...

Trablus-Garb'i, devlete rağmen kurtarmaya gidenlerden hiç birisi, yerli halktan, böylesine fedakârlık ve sadakat beklemiyorlardı. Bu safhadan evvel, Libya'yı bilen iki kişi müstesna olarak: Mustafa Kemal ve Eşref Beyler... Mustafa Kemal —elinizdeki kitabın diğer bir fıkrasında okuyacağınız üzere...— Trablus-Garb'e 1909 da da gelmişti. Eşref Beyin de, 1890 la 1908 arasındaki hayat devresi, Sultan Hamid istibdadına karşı Arab Yarımadası, Libya, Hindistan'da geçmişti.

Fakat, onlar bile, yerli halkın hürriyet ve haysiyet mücadelesinde gösterdikleri gayret ve alâkanın samimiyeti önünde hayran kalmışlardı. Vaktakî, zaferin en yakın olduğu günlerde, Bab-ı Âlî'nin İtalyanlarla sulh müzakeresi neticelenip, Trablus-Garb kahramanlarına «dönmeleri» bildirildiği zaman, mücaleyi yapanlar, kalblerinin en hassas yerlerinden yaralandılar.

★ ★

... Ve elbette dönmiyeceklerdi.. Çünkü O'nlr, gelirlerken, kimseden emir almamışlar, hattâ, bir mesele çıkardıkları zaman kendilerinin «asî, hain, evamir-i devlete adem-i itaatten meslekten tard» gibi, dahası var, divan-ı harbe verilerek sürgün, nihayet idam gibi cezalarla hazin bir SON'un âkıbetini göze alarak İstanbul'u terketmişler, ÇÖL'e düşmüşlerdi. Niçin döneceklerdi?

Fakat dâva böyle değildi: Balkan Harbi başlamış, düşman mantık ve havsalanın alamıyacağı bir şekilde bizi bozgundan bozguna uğratmış, Bulgar sürüleri Edirne'yi kuşatmış, Sırp ve Yunan kincileri Yanya'yı çevrelemiş, bir haile sonunda Manastır düşmüş, Hürriyetin Beşiği adını almış Selânik elden gitmişti. Asırlarca bu efendi milletin nimetini görmüş olanlar, şimdi onun namus ve haysiyetine saldırmışlardı. Trablus-Garb'de, çöktüğü sanılan millî varlığın yaşama beratını bütün dünyanın hayret ve takdiri içinde ilân edenler, bu hazin hallenin imdadına koş-

mayı kaçınılmaz vazife saydıkları zaman ellerini şakaklarına koydular ve düşündüler: Kendilerine inanmış bu mâsum insanları İtalyanların ellerine nasıl teslim edeceklerdi?

★ ★

Eşref Bey der ki:

«— Enver'i hayatında bu kadar kederli gördüğümü hatırlamam. Babı Âli'nin İtalyan makamları vasıtasıyla bize iletmek garabetini de gösterdiği sulh haberlerini aldığı zaman sadece hayretten değil, dehşet ve teessüründen irkilmmişti. Yüziime uzun uzun baktı:

«— Eşref... Bize inanan, bize güvenen, bizim sözümüzle kanını döken bu mâsum insanları şimdi yüz üstü mü bırakacağız?»

Garib bir hissin tesiri altında idim: İçimden yükselen bir ses, hayır diyordu, hayır, şimdi gideceksiniz amma bir daha buralara geleceksiniz... Bu duygumu Enver'e söyledim. O ânda bir şey anlatamamıştım. Ben de vazih ve aydınlık fikirlerle sahip değildim ve en aşağı O'nun kadar dertli idim. Fakat hâdiseler bana hak verdi: Üç yıl sonra, Libya'da yine çarpışıyorduk. Öyle ki, Enver de, Mustafa Kemal de, Trablus-Garb'de, yâni bugünkü Libya'da, İstanbul'dan ayrı müstakil bir devlet kurmayı düşünmüşlerdir. Şehzade Osman Fuad Efendinin Birinci Dünya Harbinde buradaki mevkii, daha çok önce Libya'da müstakil bir Türk devletini düşünen ve son yüz yıl Türklüğünün muhakkak ki en büyük iki şahsiyeti olan Enver ve Mustafa Kemal'in hangi muhitte, neler yapılabileceğini bilmiş ve düşünmüş olduklarının canlı isbatıdır.»

★ ★

Trablus-Garb'de, Türk zabıtlarının kumandası altında her türlü mahrumiyetlere göğüs gererek topraklarının hayriyetini ve bağlı oldukları devletin şerefini koruyan yerlileri kendi saflarına aldırarak için İtalyanlar, sadece para, mal, rütbe vaatmediller, bunları dağıttılar, bol bol ih-

Bu hâdiseyi takip eden 3 Mart vak'ası ise daha ciddi bir şekil almış ve İtalyanlara 8 subay ölü ve 13 subay yaralıya; 52 er ölü ve 164 er yaralıya mal olmuştu. Bu vak'aya 8000 - 9000 kişilik bir yekûna ba-

san ettiler... Onlar da netice vermeyince, zulmün en ağırını irtikâb ettiler.

Yukarıdaki klişe, kolları arkalarından bağlanan esir Trablusluları göstermektedir. İstilâcı, kadınlara ve çocuklara da aynı zulmü irtikâb etti. Hind Hilâfet Komitesi, bu vahşete ait vesikaları neşretmiş, bütün İslâm âleminde heyecanlı nümâyişler başlamış, İngiltere ve Amerika başını, İtalya aleyhine ağır neşriyata girişmişti.

Amma günün birinde, Eşref Beyin «içindeki ses» baki kat oldu: Türkler, sadık ve vefakâr Libya'ya yine girdiler. Bugün, Turgut'un yattığı o topraklar hür bir devlettir.

liğ olan 10 piyade taburu iştirak etmişti. (8).

Bu mühim zaiyat, hareketin tahkimat mıntakası haricinde cereyan etmiş olmasında idi. Bu hareket, saat 7 den itibaren Lombardia tabyası işçilerini örtmek ve himaye etmek için her gün Sidi - Abdallah'a gitmekte olan 35. piyade alayının bir taburu ve bir dağ bataryasından mürekkep bir müfreze ile düşman arasında vukubulan bir muharebe ile başlamıştı. Düşman, her gece camii işgal ve sabah olur olmaz onu tahliye ediyordu. 35. piyade alayının taburu, Martin 3 ünde kendi mahalline mutadından evvel gelmişti ve bu sırada düşman henüz mâbette bulunuyordu. Yarım saat kadar muharebeden sonra Türkler püskürtülmüş ve tabur müteyakkız mola vaziyetinde camie yerleşmişti.

Saat 11 e doğru hayli daha mühim düşman kuvvetleri, himaye müfrezesini sağından ihataya teşebbüs etmiş oldukları halde, Bu Seifa vâdisinin kenarında göründüler ve müfreze takviye talebinde bulunmak mecburiyetinde kaldı. Bununla beraber muharebe öğleye kadar uzadı ve sürüklendi. Muhakkak idi ki, Türklerle Araplar bu zamanı civar vâdilerde gereken hareketleri yapmakla geçirmişlerdi ve İtalyanların mevzileri karşısına birdenbire çıkacaklardı.

Hareketsiz bir halde kendilerine imdat ve takviye gelmesine intizar eden İtalyanlar, ateşi devam ettirmekle iktifa etmekte ve olup biten şeyleri anlayıp öğrenmeyi hatırlarına getirmemekte idiler. Bu

(8) Derne kesimindeki en büyük çatışma bu gün cereyan etmişti. Eşref Bey notlarında şöyle demektedir: «— Düşman yine gafil avlanıldı. Taarruz cephesindeki İtalyan kuvvetleri hemen hemen erimişti. Elde ettiğimiz toplardan bir kısmını ordugâhımıza taşıyamamıştık.»

hareketsizliği haklı göstermek için vâdilerin öte tarafında düşmanın bulunduğu yamacın kendilerinin işgal etmekte oldukları yamaca nazaran daha hâkim vaziyette olduğu ileri sürülmekte ve düşmanın bu vâdilere çıkmasını menetmek kabil olsa bile, müthiş bir ateşe mâruz kalmaksızın bizzat kendilerinin bunların kenarına yaklaşmaları mümkün olamayacağı ilâve edilmekte idi.

TÜRKLERİN TAARRUZU :

Şekil ne olursa olsun, öğleden itibaren düşmanın tehdidi yalnız sağ tarafa karşı devam etmekle kalmamış, Giaraba vâdisi içinde toplanmış olan mühim bir düşman kuvveti tarafından sol yan üzerine doğru da bir taarruz inkisaf etmeğe başlamıştı.

Takviye birlikleri yetistikleri zaman tehlike artık büyümüştü. Muharebe hattı, Bu - Msafer vâdisini Giaraba vâdisinden ayıran boyun noktasının karşısın da olmak üzere derhal 3 km. lik bir imtidat almıştı ve bu hat üzerinde sağdan sola doğru 26. piyade alayının bir taburu, Marabut sırtına yerleştirilmiş olan dağ bataryasıyla birlikte 35. piyade alayı taburu ve İvrea, Verona, Edolo Alp taburları bulunmakta idiler. (9).

Saat 13,30 da 26. piyade alayı taburu ile 35. alay taburunun bazı kısımları, sağdan düşman üzerine şiddetli bir mukabil taarruz icra ettiler ve düşmanı vâdi içine doğru attılarsa da bu vâdinin kenarları üzerinde tevakkuf ettiler.

(9) İtalyan askerî yazarı, bu taburlarca kuvvetin karşısındaki Türk ve Arab kuvvetlerinin miktarını kaydetmiyor... Kuvvetlerimiz, İtalyanların ancak sekizde biri idi. Zaten hiç bir kesimde nisbet, bu kıyaslamamın üstüne çıkmamıştı,

Bu mukabil taarruza düşman, merkez üzerine yaptığı bir hücumla cevap verdi. Dağ bataryası ihata ve topçu erleri toplarının başından tardedildi. Düşman topları birlikte götüremedikleri cihetle bunlar, umumî ihtiyattan beş piyade taburu nihayet saat 15'e doğru Derne'ye geldiği zaman tekrar buldular.

Bu esnada, mıntaka komutanı General Capello, bataryasının solundan başlayacak ve yukarda zikredilen boyun noktası üzerine tevcih edilecek yeni bir mukabil taarruz icrasının münasip ve muvafık olacağına hükmetti. Saluzzo Alp taburu, kendisi merkezde olmak, sağında kademeli bir vaziyette Edolo Alp taburunu bir müfrezesi ve solunda kezalik kademeli bir vaziyette 40. piyade alayının bir taburu bulunmak üzere bu mukabil taarruzu parlak bir surette başardı. Bütün bu kuvvetler, tıpkı bir kama gibi vâdinin arasına girmiş ve vâdi dahilinde ilerlemekten içtinap ederek düşmanı bu vâdinin nihayetlerinde kaybolmağa icbar etmiş idiler.

Topçu, düşmanı ateşleriyle takip ediyordu. Fakat İtalyanlar, bu topçu ateşinin bu kadar karışık ve ârızalı bir arazi dahilinde ancak zayıf bir tesir yapabileceğini kabul etmekte ve bu hususta hayale kapılmamakta idiler.

Pek karanlık olan gecenin çökmesi üzerine, 11 saatlik bir muharebeden dolayı çok yorgun bir hale gelmiş olan birlikler barakalarına avdet ettiler.

Eğer bu sıralarda Derne'den dışarı çıkmak için henüz mevcut olan güçlükler göz önüne alınmazsa takviye birliklerinin muvasalat edebilmek için bu kadar uzun zaman geçirmelerine ve bunların sadece piyade birliklerinden ibaret bulunmalarına pek haklı olarak hayret edilebilir. Gerçekten bidayette mevcut

olan keçi yolu üzerinde ancak birerle yürümek mümkündü.

Bununla beraber, birliklerin daha iyi bir tarzda kademelenmeleri belki bunların birbirini takiben ve daha çabuk olarak muvasalat etmelerini mümkün bir hale getirebilirdi.

Şu da aynı zamanda göze çarpar ki, muharebenin cereyanı esnasındaki yayılma cephesi fazla imtidadlı idi. Bir ihata teşebbüsüne, muharebe hattının ölçsüz ve nisbetsiz bir surette uzatılması ile değil, fakat kademelerle cevap verilir. Beş piyade taburu ile üç kilometrelik bir muharebe cephesi tutmak merkezde lüzumu kadar kuvvet bulundurulamamasını icap ettirmiş idi ki, bunun da dağ bataryası için meş'um bir netice husule getirmesine ramak kalmıştı.

Bundan sonra, General Trombi artık bu açık arazi dahilinde muharebe etmiyecekti. İşçileri setir ve himaye vazifesiyle mükellef olan müfreze, düşmanın herhangi bir taarruz hareketi ihsas etmesi üzerine sadece geri çekilecekti. İş tatil edilecek ve Türkler lütfen ne zaman arzu ederlerse o zaman tekrar başlayacaktı. Bu mutlak tedafüi vaziyet ve bu kat'i cekingenlik İtalyan birliklerinin mâneviyatı üzerine fena tesirler icra etmiş ve düşmanı en cüretkârane hareketlere teşebbüse kabiliyetli bir hale getirmişti. (10).

Bu sebeple, İtalyanların Derne içindeki vaziyetleri zamanla düzelememişti. Pek çıkıntılı bir şekilde bulunan Lombardia tabyası da Türklerin başlıca he-

(10) Müteferrik notlarının tasnifi neticesinde Eşref Beyin «ruznâme» sinin bize anlattığı şudur: Daima bizimkiler taarruz etmişler, İtalyanlar müdafaada kalmışlar, nihayet harb gemilerinin topları altına sığınarak sulhü beklemişlerdir.

Mustofa Kemal, yaveri Fehmi Bey'e harekât hakkında direktiflerini not ettiriyor.

(Fehmi Bey hayattadır, emeklidir, Kızıltoprak'ta oturmakta ve o unutulmaz günlerin hâtırasıyla başbaşadır.)

defi olarak kalmıştı. Bu tabyanın vaziyeti, ancak Verona ve Piemonte tabyalarının Derne vâdisinin iki kenarında ve kendi cephesiyle hemen bir hat üzerinde olmak üzere inşa edilmelerini müteakip biraz daha emin ve istikrarlı bir şekil almıştı. Daha sonraları da diğer tabyalar (Torento, Pisa, Amare, ilâh...) «Hakiki derebeyi kaleleri gibi güzel ve yüksek bir tarzda» inşa edilmişlerdi. Bu tabyalar hakkında bundan daha iyi bir tarif yapılamazdı.

İTALYANLAR «GENERAL» DEĞİŞTİRİYORLAR :

Bununla beraber, bu istihkâmlar Derne'ye içme suyu getiren boruların başlangıç noktasına kadar gitmiyorlardı. General Trombi bir an için vâdinin nihayetinde ve müdafaa duvarının hizasında bir baraj inşası fikrinde bulunmuştu. Fakat, mütemadiyen taş kırmak ve yontmak, avcı siperi kazmak, duvar inşa etmekle uğraşan birlikler için bu ayrıca büyük bir iş daha vücade getirecekti.

Bu istihkâmlar, bundan başka ölü atış sahasını gidermek şöyle dursun, bunları daha tehlikeli bir hale getirmekte idiler. Zira, vâdilere yakın olmaları baskın kolaylıklarını arttırmakta idi.

En nihayet bu istihkâmlar, şehiri de düşman toplarının ateşinden mâsun bulunduramıyorlardı. Türk topçusu, bir sükût devresinden sonra Kasr - el - Leben veya Sidi - Abdallah mevkileri etrafında muntazaman mevzilere girmekte ve şehir üzerine mermiler atmakta idi. Başkomutanlıkta tebeddül vuku bulduğu ana kadar bu hal böylece devam etmişti.

Ağustos nihayetinde General Caneva'nın Trablus-Garb'den ayrılması üzerine Bingazi muntakası da Trablus-Garb muntakasından ayrılmış ve müstakil bir hale getirilmiş idi. Derne'ye, malûliyeti dolayısıyla tekaüdünün icrası cihetine gidilmek üzere geri çağırılan General Trombi'nin yerine Homs galibi General Reisoli gönderilmişti.

Bunun üzerine, Derne etrafında tekrar faaliyet başgöstermiş ve bu faaliyet bu defa İtalyanların inisiyatifile başlamıştı. İtalyanların hareketleri, yukarıda da söylediğimiz gibi, seri ve şedit olmuştu: Solda bir hareket yapılmış ve bunu, düşmanın şiddetli bir

mukabelesi takip etmişti... Biraz sonra sağdan yeni bir hareket daha yapılmış ve bunu müteakip de sulh aktedilmisti. Şüphesiz, daima mevzi harbi hareketleri yapılmakta idi. Fakat, bu hareketlerin üzerinde daha kudretli bir elin tesiri hissedilmekte idi. (11).

Eylülün 15. günü akşamı, hükûmet Roma'da aşağıdaki malûmatı neşretmişti:

Bingazi mıntakasındaki işgal kuvvetleri komutanı olup şimdiki halde Derne'de bulunmakta olan General Briccola, Bingazi tarikiyle şu telgrafi göndermiştir:

«Bu sabah, General Reisoli, Kasr - el - Leben'e ve dolayısıyla Sidi - Aziz yolunda hâkimiyeti temin eden kuvvetli mevzii işgal etti. Bu hareketi icra etmek için, kıt'aların bir kısmını müstahkem mevkiin garp mıntakasinda ilerlettiği gibi, diğer kısmını da şark mıntakasinda Kasr - el - Leben'e Casa di Aronne sırtlarına kadar yürüttü.

Garp mıntakasinda hareket yapmakta olan birlikler, piyade ve topçu ateşleriyle pek çok telefata duçar edilen kuvvetli düşman gruplarını uzun zaman karşılarında alıkoydular.

Bunun aksine olmak üzere, şark mıntakasinda düşmanın ciddi bir mukavemetine rastlanılmadı.

Mevzi üzerinde derhal bir kapalı tahkimat yapılmaya başlandı. Bu tahkimat bu akşam işgal edilecek ve birlikler kendi mevzilerinde açık ordugâh kuracaklardır.

Büyük mesafelerle hareket eden kollar arasında

(11) Eşref Beyin hâtıratında kaydedildiğine göre, Babı Âli İtalyanlarla sulh haberini, yine İtalyan işgal kuvvetleri vasıtasıyla bildirmişti ve bu haber geldiği zaman kuvvetlerimiz taarruz halinde bulunuyorlardı,

âhenk ve irtibat mükemmel bir halde bulunmakta idi. Bu husus, General Reisoli'nin muvafık ve mâkul tedbirleriyle ve kol komutanlarının ferasetli icraatı ile temin olunabilmiştir. Günün çok zahmetli ve sıcağın olmasına rağmen birlikler büyük bir tahammül ve kanaat göstermişlerdir ve mânevîyatları çok yüksektir.»

Bu hareketin cereyan şekli hakkında biraz daha etraflı malûmat verelim:

General Reisoli hiçbir şeyi talih ve tesadüfe bırakmamak için bilhassa uğraşmıştı. Sükûnet devresinde azaltılmış olan Derne garnizonu tekrar takviye edilmiş ve 23 piyade taburiyle — bunlardan altısı Alp taburu olup General Salsa emrinde iki alaylı bir tugay halinde birleştirilmişti — bir Eritre Askerî taburundan (7. tabur) Derne'de silâh altına alınan yerlilerden müteşekkil bir gruptan, 6 bataryadan ve iki istihkâm bölüğünden mürekkep bir miktara yani cem'an ve takriben 25,000 kişiye iblâğ olunmuştu. (12).

Hareketin hedefi: Bu - Rues vâdisi cenubundaki Kasr - el - Leben sırtını işgal etmek ve oradan, Derne'den 12 kilometre mesafede bulunup dahile ve bilhassa Türk ordugâhına doğru gitmekte olan yol izlerinin ayrıldığı bir mevki olan Sidi - Aziz mıntakasına hâkim olmaktır.

Bunun için, General Capello müstahkem mevkiin garp mıntakasinda ve düşmanı buraya celp ve tesbit maksadiyle bir nümayiş hareketi yaparken General

(12) İtalyan kaynaklarının verdiği bu rakama karşı bizim kuvvetlerimiz, başlarında dört Türk zabiti ve yedi küçük zabıt olmak üzere yerli halktan ancak dört bin kişi idi. Fakat, kendi kapalı cümlelerinin arkasında saklı hakikatten anlaşılabacağı üzere, İtalyanlar, yine kaçtılar!..

del Buono da tahkimat hattının şark çıkıntısından hareketle Kasr - el - Leben üzerine yürüyecekti. General Salsa, sol tarafında ve denize doğru Alp ve Eritre askerleri bulunduğu halde Bent vâdisine gidecek ve del Buono kolunun yürüyüşüne karşı koyacak olan düşmanın yan veya gerilerine düşecek bir tarzda bu vâdi dahilinde Casa Aronne ve Kasr - el - Leben istikametinde ilerliyecekti.

Hareket, hazırlanmış olduğu şekilde icra edildi. Düşman bir an kendisini gösterebildi ve bütün dikkatini General Capello'nun yapmakta olduğu nümayiş hareketi üzerine teksif etti. Bu nümayiş hareketi, Eylülün 14. günü saat 4,45 de, San-Marco kruvazörünün topçusu ile de takviye edilmiş olduğu halde garp muntakasının bütün topçusunun şiddetli bir ateşiyle başladı (13). Bu nümayiş hareketini icra ile mükellef olan birlikler, Derne'den gecenin saat 4 ünde hareket ettikten sonra her biri birer piyade taburundan ibaret üç kol halinde ve şu suretle tertiplendiler: Sol kol (Binbaşı Billia), Giaraba üzerine yürüdü; merkezde ve Yarbay Chiossi'nin emrindeki kolun hedefi Sidi-Abdallah idi; sağ taraftaki kol ise Bu - Msafer yamacını elde edecekti. Her üç kol, yayılmış olarak sığramalarla ve tevakkuflarla kendilerini avcı siper ve hendekleriyle örtmek suretiyle yürümekte idi. Birkaç düşman ileri postası, muharebe etmeksizin Giaraba vâdisinin sağ sahiline kadar ve boyun noktasına doğru çekildiler. Birlikler, vâdinin öte tarafına hiç geçemediler. Uzakta düşmanın yürüyüş kolları görünmek te idiler.

(13) Zaten, bütün harb boyunca İtalyan taarruzları, denizden ve karadan üstün topçu kuvvetlerinin atış sahası içinde kalıyordu. Eşref Bey hâtıratında bu gerçeği daima tekrar eder.

KASR - EL - LEBEN ÖNLERİNDE :

Şimdi del Buono kolunu takip edelim: Bu kol, Pisa tabyasına doğru müdafaa hattından saat 5,40 da mürur etmişti ve dağ topçu taburu tarafından desteklenmekte olduğu halde Kasr - el - Leben üzerine yürümekte idi. Yolu üzerinde hiçbir şeye rastlamadığı cihetle saat 7,30 da hedefine varmış ve bu mevzi üzerinde derhal yayılmıştı. Bunun üzerine, beşinci tahrip alayının bir bölümü Pisa tabyasından hareketle bu tabyadan takriben 1200 metre mesafedeki «Halg - el - Laggadi» vâdisinin baş tarafında bulunan ve Ruderod denilen bir noktaya gelmiş ve orada süratle bir ileri tabya inşasına başlamıştı. Saat 11 de, bu tabyanın içine kendisine tahsis edilmiş olan kuvvet girmiş ve o gün akşam üzeri topçu da yine bu tabya dahiline yerleşmişti.

En nihayet General Salsa'nın birliklerine geçelim: Saat 7,45 e doğru ve del Buono kolunun Kasr - el - Leben sırtlarına varışından biraz evvel Alp taburlarının keşif kolları, Derne'de yerleşmiş olan bir İtalyan muhacirinin eski ziraat sahası olan Casa-Aronne'a ulaşmışlardı. General Salsa denizin yakınında ve şehrin şarkında bulunan tabyadan hareketi sırasında tugayını iki kola ayırmıştı: Bunlardan bir tanesi Bent vâdisinin mansabına vardıktan sonra bu vâdi, dahilinden yani bu vâdinin talveğini takiben ilerledi, ikincisi de doğruca Casa-Aronne üzerine teveccüh eyledi. Bu ev mukavemetsiz işgal ve müdafaa haline konuldu. Topçu da, gözetleme vaziyetinde olmak üzere bu mevziye yerleştirildi. Bunu müteakip General Salsa, elinde kalan birliklerle Fetaia platosunu teşkil eden küçük tepeliklerin her biri üzerinde basit bir tahkimat silsilesi vücade getirmek suretiyle daha ileriye hareket etti.

ESİRLERİN DERDİ...

Bizim harb taktığımız daha çok baskındı: Muntazam mevzi harbi için ne malzeme, ne asker vardı. Fakat bu «baskın taktığı» ni öylecesine «savaş sanatı» haline getirmiştik ki, İtalyanların gaflet ânlarını, içlerine kadar yerleşmiş olan haber alma teşkilâtımızla ve yedisinden yetmişine kadar bütün Trablus-Garb halkının hayatı bahasına ilettikleri haberlerle öğreniyor, köşe bucağı karış karış tanınmanın verdiği kolaylıkla çullanıyor, ne var ne yok derleyip toparlayıp safımıza getiriyorduk: Gelenler, daha doğrusu getirilenler arasında elbette ki esirler de vardı.

★ ★

Ve klişesini yukarıda gördüğümüz grup esirler, bizim için sevinç değil dert oluyordu.. Hem de, derdin büyüğü...

Çünkü, bunları barındıracak çadır yoktu, muntazam ordugâh yoktu, kışla yoktu, üstelik, bu nâzenin İtalyan delikanlılarını doyuracak yiyecek yoktu. Fakat hepsinin mühimi, onların, bizim hangi yaşama şartları içinde savıştığımızı bilmemeleri idi.

Eşref Bey der ki:

«— Esirleri barındırmak bizim için, kendi yaşamamızdan daha mühim idi. Baş kırılır fes içinde, kol kırılır yen içinde ata sözüne uyararak, bağrımıza taş basıyorduk: Arpa ununu kendimiz öğütüyor, kendi yaptığımız ekmelele ki fayet ediyor, bir avuç hurma bulduğumuz zaman mes'ut oluyorduk. İlk aylarda çadırlarımızın hâli görülecek şeydi. Bütün bunlar, bizim kendi irademizle seve seve katlandığımız fedakârlıklardı. Fakat bu iç dertlerimizi, bizi

her bakımdan tam ve mükemmel bilmesi şart olan bir düşmana nasıl gösterebilirdik? Bir çâre bulmak lazımdı. Bütün cephe kumandanlarının fikirlerini aldık. Enver'in çadırında toplanarak vaziyeti müzakere ettik. İleri sürülen fikirler arasında en karakteristik ve hattâ garib olanı Süleyman Askerî'ninki idi amma, neticede, bazı değiştir-melerle onu kabule karar verdik: Esirleri **bu istilâ harbinde vazife almama yemini ile iade etmek!**..

Bu, şüphesiz, belki dünya yüzünde görülmemiş ve tatbik edilmemiş bir şeydi: Mümkün olduğu kadar az esir almaya dikkat edecek, mecburî olarak alıp getirdiklerimizi de, böylece iade edecektik!

Bu, bizim için mükemmel bir de propaganda vesilesi olacaktı: Bizim iddialarımız arasında, İtalya'nın hiçbir ahdi, hukuki, mantiki sebep olmadan, mâsum bir halkı zorla idaresine almak, dost bir devlet topraklarını istilâ etmek hareketi vardı. Vaki İtalya Bab-ı Âli'ye verdiği notada bizi kendisi ile hâlî harbe telâkki etmişti amma, Bab-ı Âli bu notaya: «— **Ben de seninle harb halindeyim...**» cevabı vermemişti. Bilhassa Said Paşanın sadaretinden sonra, kabinenin böyle bir emrivakii kabul etmesi mümkün de değildi. Bizim hareket tarzımız, hükûmetin siyasetini harb sahasında tatbik gibi bir mâna taşıyordu. Tabii bütün bunların garib hareketimize **sebeplenebilmek** ruhi ihtiyacından doğduğunu da biliyorduk amma, hakikat, böyle tesellilerle avunmamızı zorlayacak kadar acı idi.

Bir kaç esir zabiti, **bu gayrı insani ve sebebsiz istilâ hareketinde bir daha vazife almayacağım** sözü ile iade etmemiz, sadece İtalyan saflarında değil, hâdiseleri takip eden dünya matbuatında da akisler yapmıştı sanırım. İşin içyüzünü bilenler, buna karar vermiş olanlardı.»

★ ★

Acaba her fazilet ve cesaret gösterisi içindeki hâdisenin içyüzünde, Trablus-Garb'deki «esirlere yer ve yiyecek bulamamak» mazereti saklı mıdır?

Başkalarında belki öyle... Fakat emin olunuz ki bizde

hayır!.. Politika çukuru içinde zamanlardır kıvrınmamız, siyasetçinin çok zaman doğruyu söyleyebilme ananesini kaybetmiş olmasına, milletin ve milli hafızanın vefasızlığına zorla sürüklenme istenmesine rağmen bizde — henüz — hayır!.. Trablus-Garb'deki bir avuç kahraman, düşman saydıkları ve dövüştükleri milletin esirlerini, rahat gönülle barındıracak bir yer ve onları doyurma imkânı bulsalar, esir değil misafir sayarlardı. Kut-ul Emmâre'de esir edilen İngiliz generali Tawshend, hâtıratında şöyle der: «— Türklerin eline geçişten vatanıma dönüşüme kadar, Türklerden gördüğüm misafirperverlik ve insaniyeti nasıl unutabilirim? Bu muamele, benim şahsıma, üniformama, rütbeme ait ve münhasır değildi. Harbde çok çetin dövüşen bu cesur, sabırlı, sert muharib millet, kendisine esir düşeni **aziz misafir** telâkki etmenin civanmertliğine sahiptir. Kendi öz tebeası arasındaki hainlere bile lütfkâr muamele yapıyordu. Onlardan nefret ediyor, fakat esirlerine hakaret ve zulme tenezzül etmiyordu. Neferlerimden dinledim: Esir kamplarının tel örgüleri dışındaki Türk nöbetçiler, ellerine pek ender geçen sigaralarını esirlerine ikram ediyorlar, takdime değer ne bulurlarsa onlara veriyorlar, onları teselli ediyorlardı. Bu his, bu merhamet duygusu, misafirperverlik ananesi, zayıf ezmeme ulûvve-nâbi, Türk'ün fıtratına ve mizâcına tarihin işlediği şeref hâlesi idi.»

*
*
*

Peki... Nedir öyleyse bu milletin çilesi?

'Yarabbi!.. İçerden, dışardan, söylediğini ve hükmini tatbik edebilecek hangi kudret bu sualin cevabını eseriyle verebilecek ve **TÜRK**, çağdaş bir yaşayışın nasibeleri içinde, Trablus-Garb'deki bir avuç kahraman'ın savaş sırasında katlandıklarına, barış devrinde ve bütün ömür boyunca, hattâ nesiller boyunca katlanmaktan kurtulacak?.. Ne gün ve kimlerin himmetiyle?..

Bent vâdisinden itibaren ve Casa-Aronne, Kasr-el-Leben, Halg Eruasat Ezzoni mevkileri dahil olmak üzere bütün cephe ögle vaktinden itibaren bu suretle tutulmuş bulunuyordu. General Salsa ile General del Buono, geceyi kendi mevzileri üzerinde ve hiçbir hâdise vukua gelmeksizin geçirdiler. Nümayiş hareketini icra etmiş olan kıt'alar ise geceleyin Derne'ye dönmüşlerdi. Del Buono tugayını takip etmiş olan General Briccola ile General Reisoli de aynı veçhile Derne'ye avdet etmişlerdi. Capello tugayı da Kasr-el-Leben mevkiine takviye birlikleri gönderilmesine ihtiyaç hâsıl olduğu takdirde kendisinin bu mevkie izamı mümkün olabilmesi maksadiyle geriye celbedilmişti. Filhakika, şehir dahilinden dolaşmaktan başka bir yol ve tarz ile Derne vâdisinin bir sahilinden dışarıya kıt'aların geçirilmesi imkânı mevcut değildi.

İyi hazırlanan ve tam bir kararlı icra edilen bu hareket General Reisoli'nin bundan evvel zikretmiş olduğumuz yüksek vasıflarının yeni bir delilini teşkil etmekte idi. Düşman ortadan kaybolmuştu ve İtalyanların hareketine hiçbir suretle mukavemet göstermemişti. Düşmanın bu tarzda muharebeden çekilmesi o kadar beklenilmeyen bir şeydi ki, bu hareketin bir işgal veya mürettep bir plânın tatbik mevkiine konulmasına takaddüm eden aldatıcı bir safha olup olmadığı hususunda şüphe edilebilirdi.

Bu düşman üç gün sonra tekrar görünmüştü. Fakat, İtalyanlar artık mevzilerine kuvvetli bir surette yerleşmiş ve bu düşmanın taarruzlarına mukavemet edecek bir hale gelmiş bulunmakta idiler. (14).

(14) Hâdiseler, İtalyan askerî yazarını bir defa daha tekzip etti. Derne'de zayıf olan kuvvetlerimiz süratle takviye aldılar ve mukabil taarruza geçtiler. Nitekim, sulh olduğu zaman kuvvetlerimiz şehrin varoşlarında mevzilenmiş bulunuyordu.

Bununla beraber, 17 Eylül taarruzu fevkalâde şiddetli oldu. Türklerle Arapların, bilâhara yanlara atılmak için bidayette cepheye karşı bir n mayi  taarruzu yapmaktan ibaret olan mutat tabiyelerinin hil fına olmak üzere bu defa Enver Bey, emrinde 2000 kadar bir kuvvet bulunduğu halde İtalyanların sol yanlarındaki Casa-Aronne karşı ilk bir i fal ve gösteriş hareketi icra ve bunu müteakip merkezleri üzerine ve Kasr - el - Leben ile Bu - Rues vâdisinin yukarı kısmına doğru şiddetli bir taarruz tevcih etmişti.

Saat 4,30 da ba hyan bu hareket  n  olmuştu. Osmanlı topçusu, Derne vâdisinin her iki sahili üzerinde  u suretle mevzie girmişti: Bir bataryası, Sidi - Aziz tepesi üzerinde mevzie girmiş ve Casa - Aronne ile bu evden 200 metre kadar mesafede bulunan İtalyan bataryasını hedef ittihaz etmişti.

Diğer Türk bataryası ise Lombardia ve Piemont tabyalarının ate lerini kendi üzerine celp ve cezbetme e çalışmak maksadiyle Gharf dahilinde yerle tirilmi ti. Fakat, İtalyan teslihatının faikiyeti bütün bu gayretlere aynı zamanda karşı koyabilmeyi mümkün bir hale getirmişti.

RESMÎ RAPORA GÖRE :

D  manın piyade taarruzu, fecirle beraber General Salsa birliklerinin sol kanatları m ntahasına, Casa - Aronne'a ve bilhassa 22. piyade alayının bir takımı tarafından işgal edilmekte olan bir blokhavz üzerine tevcih edilm ti. Bu piyade takımı, kendisine süngü ile bir yol açmak suretiyle bu blokhavzı tahliye etmeğe muvaffak olmuştu. Bu taarruz, büyük bir şiddet ve c r'etle 22. piyade alayı ile Alp taburlarının

siperleri üzerine dahi temdit edildi ise de ate le ve kolaylıkla durdurulmu tu.

Saat 8 e doğru düşman p sk rt lm  ti. Fakat,   le vakti, Casa - Aronne'nin  arkında ve nazardan mahfuz bir mahalde yeni y ınaklar yaptığı cihetle, General Salsa, bunları dağıtmak için Alp taburlarının gerisinde ihtiyaçta tutulmakta olan Askarilere bir ihata hareketi icra etmelerini emretti. Bu hareket, saat 17 ye doğru tekemmül etti, fakat, Eritrelilere pahalıya mal oldu.

İtalyanların duçar oldukları zayıatın yekûnu da 61  l  ve 113 yaralı olmak üzere ayrıca mühimdi. Araplara gelince, bunlar muharebe meydanı üzerinde 1200   mütecaviz  l  ve yaralı bırakm lardı. Bu muharebeyi sevk ve idare eden Enver Beyin de maktul d  t  ne dair ısrarla bir  aya deveran etmişti. Fakat, hakikatte Enver Bey sadece ve pek hafif bir surette yaralanm tı (15).

Bu muharebe General Reisoli için yeni bir muvaffakiyet teşkil etmekte idi ve kendisi için, işgal cephesinin garp cephesini de sark cephesinin devamı üzerine sürmekten ve ilerletmekten başka yapacak bir şey kalmam tı. Bu hareket de 8 Ekimde yapılm tı. Aşağıdaki resmî rapor tırnak içindeki malûmatla tamamlanmak suretiyle bu hususta kâfi bir fikir verir:

«Bilindiği üzere, birliklerimiz ayın 7 sinde hiçbir mukavemete mâruz kalmaksızın Bomba limanında ka-

(15) Eşref Bey h tiratında şöyle der: «— İtalyanlar her gün tebliğ ne eder, biz de bunları okur, e lenir, gülerdik. Enver, kendisinin  hadet haberini parlak c mlerle veren bir tebliğ  zerine: «— Ben  hadet mertebesine ermi im de haberim yok..» demişti. O mücadele günlerinde eğlence vesilelerinin başında bu İtalyan tebliğleri gelirdi.»

Her şeye rağmen, yokluk içinde de ve devletlerinin «hayır» demesinin buhranını yenerek bir vatan parçasının boynu büyük hazın âkıbetine tahammül edemiyerek silâha sarılanlar, dâvalarına inandıkları yerli halkla.

(Sağdan: Emin Bey, Rüşüfî Bey (daha sonra Atatürk'ün başyaveri), Eşref Bey, Fuad Bey, Arab Meşayihî ile beraber.)

raya çıkarılmışlardı. Ayrıca ayın 7 ve 8 inde Derne'nin şarkında Marsa - Susa'ya doğru bir deniz nümâyîş hareketi icra edilmiş ve bu hareketin icrası sırasında bazı düşman grupları müşahade edildiği gibi ahalinin de dahile doğru muhaceret etmekte olduğu görülmüştü.

«Bu hareketler, Eylûlün 14 ünde şark mıntakası dahilinde icra edilmiş olan harekete müşabih olmak üzere Derne'nin garp mıntakası dahilinde de birliklerimizin icra eylediği bir ileri hareket takip etmişti. Bu ileri hareketten maksat, bu tarafta işgal edilmekte olan mıntakayı genişletmek ve düşmanın

şehre karşı hergünkü ve tesirsiz müsademelerini icra etmek için ekseriyetle istinat eylemekte olduğu mevzileri zaptetmekti.

«Kurmaya başkanı Binbaşı Bruno ve topçu komutanı Albay Franzini ile birlikte Lombardia tabyasında bulunmakta olan General Reisoli'nin emir ve komutası altındaki birlikler bu maksatla Derne'nin garbinde ve iki kolla şu suretle hareket etmişlerdi: Bu kollarıdan (Edolo Alp taburu başta olmak üzere Alp askerleriyle Askarilerden müteşekkil olan) birisi, General Salsa'nın komutası altında olmak üzere saat 5,30 da Derne'den hareket etmişti. Bu kol, sahili garbe doğru sekiz kilometre kadar takip ettikten sonra Bu - Msafer vâdisinin kenarı (Sağ kenarı) istikametinde tamamiyle cenuba doğru dönmüştü (Carlo - Alberto gemisi birliklere refakat etmekte idi (16) ve Bu - Msafer vâdisinin mansabı önünde tevakkuf etmişti). General Capello'nun emir ve komutası altında bulunan diğer kol ise işgal eylemekte olduğu mevzilerden (Lombardia, Calabria, Verona tabyaları) hareketle aynı zamanda hem meşhur Sidi - Abdallah marabutu üzerine, hem de Derne vâdisinin sol kenarındaki diğer mevziler üzerine yürümüştü. (Bu kuvvetin rastladığı mukavemet o kadar zayıftı ki, Lombardia tabyasının topçusu ateş bile açmamıştı. Bu kol yarım saatlik bir yürüyüşten sonra marabutun bulunduğu mevzi üzerine vâsil olmuştu ve iki tahrip (istihkâm) bölüğü derhal işe koyularak yeni bir tabyanın inşasına başlamışlardı).

(16) Yine aynı itiraf... Bütün bu parlak cümleler ve izahata rağmen anlaşılıyor ki İtalyanlar, yine ancak harb gemilerinin atış sahası içindeki dar şeridi aşmaya muvaffak olamamışlardır.

«Bu esnada, diğer birliklerle şark muntakasının topçusu Derne'nin sağ tarafındaki hareketi yandan himaye ediyorlardı (Vâdinin her iki sahili arasındaki irtibat Mondovi Alp taburu tarafından temin olunacak ve General del Buono da, 7. ve 22. piyade alaylarından tereküp eden bir tugayı güney-batı istikametinde tahrik edecekti).

«Bidayette ancak zayıf bir mukavemete rastlanmıştı. Fakat birliklerimiz geçilmesi imkânsız birçok noktalarda çok büyük arazi güçlüklerine mâruz kaldılar.

«Saat 10 a doğru düşman yeni cephemize karşı ateşini tedricî bir surette arttırmış ve piyademizle topçumuz tarafından tesirli bir surette mukabil ateş altına alınmıştı. Saat 16,30 da, 5 kilometreden daha az bir mesafede mevzie sokulmuş olan Türk topçusunun dört topu faaliyet göstermeğe başlamıştı. Topçumuz derhal ateşini bu Türk topları üzerine temerküz ettirmisti ve yan tesiri yapmakta olan kolun (del Buono) iki bataryası da bu ateşe iştirak etmişlerdi.

«Düşman bütün hat üzerinde püskürtülmüştü ve birliklerimiz hedeflerine vâsil olmuşlardı. O tarzda ki, mühim Sidi-Abdallah mevzii (Bu mevziden düşman, İtalyan müdafaa hattını Verona tabyası istikametinde ve bu hattın geri ile olan ittisal ve irtibatına hâkim olmak suretiyle âdetâ yan ateşine alabiliyordu) ile Halg-Giaraba'nın güneyindeki mevziler artık elimizde bulunmakta idi (34. piyade alayının bir taburu tarafından işgal edilmişlerdi).

«Zaptolunan mevziler üzerinde ve ileri ile yanlara gönderilen müfrezelerin himayesi altında derhal daime tarzında kapalı istihkâmların inşasına başlanmıştı.

«Bundan evvelki 14 ve 17 günlerinde olduğu gi-

bi birlikler takdire şayan bir mukavemetle tam bir nizam ve zapturaptın ve büyük bir şevk ve heyecanın eserini göstermiş ve geceyi zaptedilmiş olan mevziler üzerinde geçirmişlerdi.

«Düşmanın henüz malûm olmıyan zayıtı şüphesiz mühimdi.

«Düşman elimize birkaç esir bırakmıştır. Bizim zayıtımız 4 ölü ve 59 yaralıdan ibarettir».

İki gün sonra, yani 10 Ekimde, Bu-Msafer kenarlarında kalmış bulunan Salsa tugayı bu vâdinin sol kenarına geçmişti ve orada Capello tugayının topçusu tarafından desteklenmiş olduğu halde tehditkâr bir vaziyet takınmış olan düşmanı taretmişti.

Yukardaki raporda zikri geçen ve cem'an 14 kilometrelik bir imtidat üzerinde yeni müdafaa hattını teşkil edecek olan daire tarzındaki istihkâmlar, Sidi-Abdallah, Giaraba ve Bu-Rues hendeğinin daha ötesinde idiler. Şehir bu suretle ve harbin hitamından evvel düşman toplarının tahribatına karşı iyi kötü mahfuz bir halde bulunmaktaydı.

BAŞARISIZLIĞIN İTİRAFLARI :

Bununla beraber, bu mevzi hiçbir zaman mükemmel değildi. (17). Vâdiler hattı şimdi bu mevziin arkasında bulunmakta ve Derne'den uzaklaşıldığı nisbette ihtiyatların cepheye muvasalatları daha ziyade güçleşmekte idi. Bundan başka bu hat, Arapların ge-

(17) Nitekim, bu kadar övülen İtalyan mevzilerini, Uşl'de mütareke şartlarının görüldüğü günlerde, kuvvetlerimiz kolayca ele geçirecekler ve İtalyanlar, yine harb gemilerinin atış sahası içine sineceklerdir.

TRABLUS-GARB'DE HÜRRİYETE KARŞI İSYAN!..

Mustafa Kemal, iki defa Trablus-Garb ve Bingazi'ye gitmiştir: Birincisi, İkinci Meşrutiyeti takip eden günler de. Ki, Recep Paşa, İkinci Meşrutiyetin ilk kabinesine Harbiye Nazırı olarak davet edilince, irticaî tahriklerle Trablus-Garb'de Meşrutiyet inkılâbına karşı ayaklanma olmuş ve Mustafa Kemal bu ayaklanmayı bastırmaya memur edilmiştir. İkinci Trablus-Garb yolculuğu ise, bu vatan ülkesinin İtalyanlara karşı korunma savaşıdır.

Aşağıdaki hâtıra, Atatürk'ün bizzat kendisinin anlattığı ve Prof. Dr. Afet İnan tarafından not edilen, birinci yani Meşrutiyetin ilk günlerindeki Trablus-Garb seyahatine aittir.

*
**

Sultan Hamid devri istibdadını yenmek için, Türk vatanında milletçe yapılan hareketler neticesi, 23 Temmuz 1908 olarak tarihlenmiştir.

İstanbul'da yeni kabine teşkili düşünülürken, Trablus-Garb'de kumandan ve vali bulunan ve hürriyet âşkı olduğu için oraya gönderilmiş olan, Recep Paşa tercih edilmişti.

Recep Paşa, İstanbul'da Türk milleti tarafından öyle içten gelen bir coşkunlukla istikbal edildi ki, milletini çok seven bu büyük adamın kalbi durdu, öldü.

Trablus-Garb'de hürriyete karşı bir isyan olmuştu. Bu isyandan haberi ve bununla asla alakası olmayan Erkânı-harb Kolağası Mustafa Kemal o günlerde İstanbul'dan bir mektup alıyor. Bu mektubun içinde, iki kâğıt vardır, biri şu malededir: «Recep Paşa öldü. Onun boş bıraktığı Trablus-Garb'de hürriyet aleyhine bir isyan oldu. Sizin oraya gitmeniz bütün buradaki arkadaşlarca tensip edildi. Azimetinizi rica ederim.» İkinci kâğıt, geniş ölçüde bir selâhiyetnâme idi.

Bu tarihlerde İttihad ve Terakki Komitasının Umumi

Merkezi henüz Selânik'te sayılıyordu. Mustafa Kemal bu merkezin üyelerinden biri idi. Bu heyete dahil olan ve olmayan bir takım kimseler Mustafa Kemal'e gelen mektup muhteviyatından haberdar edilmişlerdir. Selânik'te «Merkezi Umumi» içtimaları gece olurdu. Mustafa Kemal'in Selânik'ten behemehal uzaklaştırılmasını isteyenler gündüz toplanmışlar ve kendi aralarında şu kararı vermişlerdir: Mustafa Kemal Trablus-Garb'e gidecek...

Gece Umumi Merkez, âdet olduğu üzere, toplanıyor. Mustafa Kemal tabii oradadır. İçtima salonuna girince, kararların yazıldığı kara tahta üstünde ve birinci numara da şunu okuyor: Mustafa Kemal Trablus-Garb'e gidecek tir.

MUSTAFA KEMAL'İN KAFASINDA BİR ŞÜPHE VE ÇOK DÜŞÜNDÜKTEN SONRA VERİLMİŞ BİR KARAR :

Mustafa Kemal, kara tahta üstünde okuduğu karar üzerine şöyle düşünüyordu: Genel Merkez bu kararı verebilmek için kendisi de beraber bulunmalı idi, eğer inisiyatif onlardan geliyorsa... Halbuki Mustafa Kemal çok daha evvel İstanbul'da bulunan ve sonraları nazırlık ve sadrazamlık mevkilerini işgal etmiş olan bir arkadaşından bu kararı tebliğ eden bir mektupla beraber bir de selâhiyetnâme almıştı.

Mustafa Kemal bir çok düşünceden, muhakeme ve hesaptan sonra kararını verdi: Gidecekti.

O gece Umumi Merkez toplantısına Hacı Âdil Bey riyasat ediyordu. Mustafa Kemal şimdi Hacı Âdil Beyle karşı karşıyadır. Mustafa Kemal Hacı Âdil Bey'e sordu:

«— Beyefendi, bu işten ne anladınız?»

Hacı Âdil Bey cevap verdi:

«— Bu, sizden çok şeyler beklenildiğinin işareti, beşaretidir.»

Mustafa Kemal buna inanmıyordu. Bir daha sordu:

«— Bütün düşüncelerin bu samimi ve temiz mânada olduğuna siz emin misiniz?»

«— Bunu bana sormayınız, siz daha iyi takdir edersiniz.»

Mustafa Kemal ayağa kalktı ve: «— Öyle ise gideceğim» diyerek Hacı Âdil Beyin elini sıktı. Hacı Âdil Bey biraz daha oturmasını Mustafa Kemal'den rica etti ve aynı zamanda şu sözleri söyledi:

«— Tabii oraya gitmek için paranız yoktur.»

O âna kadar bunu hiç düşünmemiş olan Mustafa Kemal, tekrar sandalyasına oturarak şu cevabı verdi:

«— Evet, ben bu bahsolunan memleketi gitmek için kendi kendime karar verseydim, elbette bunun çarelerini evvelden düşünürdüm. Bana emri vaki yapıldı. Tabii param yoktur.»

Hacı Âdil Bey:

«— Merak buyurmayınız, dedi, sizin için arzu ettiğiniz kadar para emrinize hazırdır. Ne kadar istiyorsunuz?»

Mustafa Kemal, bu cevaptan hem mütehassis, hem de müteessir olmuştu. Görüyordu ki, o, ne isterse vereceklerdi; yeter ki Selânik'ten çıkıp gitsin...

Mustafa Kemal, şu cevabı verdi:

«— Ben, hayatımda böyle bir seyahat yapmadım. Bir defa yolculuk masrafı var, ondan sonra gideceğim yerlerde bana yükletilen vazifeyi yapmak için, bilmem ki para sarfetmek lâzım gelecek mi? Bunları birleştirerek siz düşününüz; ben bu işte bîtaraf kalmak isterim.»

Hacı Âdil Bey: «— Bu kadar ince hesabı kimse düşünmüş değildir. Size bin altın kâfi gelir mi?»

Mustafa Kemal, şu cevabı verdi: «— Bilemem; fakat bunu çok görürüm.»

Hacı Âdil Bey: «— O halde size, bin altın verelim, sarfedemediğinizi iade edersiniz.»

MUSTAFA KEMAL TRABLUS-GARB ŞEHRİNDE :

Mustafa Kemal'in bindiği vapur Trablus-Garb şehri önünde demirledi. Rihtım yoktur. Sahil, bomboş bir kumsaldan ibarettir. Yerli bir kayıkçı onu kumsala götürüp bıraktı.

Mustafa Kemal, elinde çantasıyla bir takım barakalara uğruyor, otel arıyordu. Bunlar yaşlı İtalyan kadınlarının açıp adlarına otel dedikleri yerlerdi. Arkasında, bir Türk

zabiti üniforması taşıyan Mustafa Kemal bunların hiç birinde kendine sığmak bulamıyor. Dolaşmaktan çok yorgundur. Kumsala geliyor, bavulunu yere bırakıyor ve bunu yastık yaparak kumluğa uzanıyor. Tam bu sırada idi ki Trablus-Garb sevkiyat memuru olduğunu sonradan anladığı genç bir teğmen (mülâzim), Mustafa Kemal'e yaklaşıyor: «— Efendim, diyor, bu memleket böyledir. Burada otel yoktur; barınacak yer bulmak güçtür. Ben iki odalı bir evde tek başıma oturuyorum, sizi oraya davet ediyorum. Lütfen kabul buyurur musunuz?»

Mustafa Kemal bundan çok mütehassis oldu ve daveti kabul etti. Biraz sonra genç Türk mülâziminin evinde, toprak tabanlı bir odada seyahatinin yorgunluğunu çıkar-maktadır. Ertesi gün Mustafa Kemal, genç mülâzimi yanına çağırdı ve «— Bana Recep Paşanın yaveri Kafkasyalı Hasan Beyi çağırınız» dedi. Mülâzim bundan bir şey anlıyamamıştı. Mustafa Kemal, emri tekrarladı:

«— Bana sakallı Hasan Beyi çağırınız.»

Sakallı Hasan Bey Mustafa Kemal'in karşısındadır. Mustafa Kemal konuşuyor:

«— Sen Kafkasyalı Hasan Bey değil misin? Ben senin Şam'da bir süvari bölüğü kumandanlığı yapmış olan Kafkasyalı Hüseyin Beyin kardeşi olduğunu biliyorum. Öyle değil mi?»

Ve Sakallı Hasan Beyin müsbet cevabı üzerine devam etti:

«— Ben Şam'da menfi iken kardeşinizi tanıdım ve kendisiyle arkadaş oldum. Sizden ricam ise, bugün Trablus-Garb ve havalisinde Liva kumandanı olan İbrahim Paşa ile beni görüntürmenizdir.»

Sakallı Hasan Bey: «— Peki, efendim» dedi.

İBRAHİM PAŞANIN EVİNDE :

Mustafa Kemal ile İbrahim Paşa görüşüyorlar:

«— Paşa hazretleri, burada bir takım Arap aşiretleri isyan etmişler, her Türküm diyeni Jön-Türk olarak kollarını bağlamak suretiyle vapura bindirmişler ve memlekettten kovmuşlar. Bu hâdise burada kumandan ve vali bu-

lunan rahmetli Recep Paşadan sonra olmuş. Biz bunun sebebini rahmetli Recep Paşanın buradan giderken kendi yerine Erkânı Harbiye Reisini vekil bırakmasında buluyoruz. Rahmetli zatı devletinizi tevklil etmiş olsaydı bu gibi hâdiseler vukua gelmezdi; ancak ne de olsa sizin bu hâdiselere karşı bitaraf kalmanız doğru telâkki edilmiyor.

İbrahim Paşa şu cevabı verdi:

«— Ben askerim, liva kumandanıyım; politikaya karışmam.»

Mustafa Kemal derhal cevap verdi:

«— Tebrîk ederim paşa hazretleri. Büyük kumandanlık şıartı da budur. Benim ve bütün asker arkadaşların emniyet etmek için aradığımız kumandan böyle olmalıdır. Bu kumandan bir gün siz olabilirsiniz. Ancak şu dakika kumanda etmekte bulunduğunuz muntakada bir isyan çıkmıştır. Bunu durdurmak zatı âlinizin inisiyativ almanız lâzım geldikçe, henüz bu hususta bir emir ve talimat yürütmediğini ileri sürmeniz, sizin gibi yüksek ve daha çok yükselmek istidadını haiz bir kumandana, bilmem ki, ne kadar yaraşır? Paşam, devlet merkezi ve merkez muhitleri inkılâp işleriyle çok meşguldür. Beklediğiniz direktif belki gecikebilir. Eğer sözüme emniyet ederseniz, işte ben, o gecikmiş ve daha gecikecek olan direktiflerin canı isyım.»

Muhatabının çok kahve içmek mutadı olduğunu anlayan İbrahim Paşa zile basarak gelen hizmetçiye: «— Beyefendiye bir kahve daha getiriniz» dedikten sonra, şunu ilâve etti: «— Hasan Beyi de buraya çağırınız.»

Şimdi Mustafa Kemal kahvesini içiyor. İbrahim Paşa da Hasan Beyle konuşuyordu. Bir müddet sonra Mustafa Kemal ayağa kalktı ve kumandanı hürmetle selâmlıyarak sokağa çıktı. Kendisini kumsalda bulup evine götürmüş olan genç mülâzımı arıyordu. Bir arabık arkasından bir ayak sesi işitti. Dönüp baktı. Bu gelen, Sakallı Hasan Beydi. Hasan Bey Mustafa Kemal'e yetişerek sordu:

«— Böyle acele acele nereye gidiyorsunuz?»

«— Bir mülâzım arkadaşımın bana lütfen verdiği yer odasına...»

«— Kumandan Paşa size rahmetli Recep Paşanın köşkünü ve bahçesini tahsis buyurdular, oraya gideceksiniz.»

«— Ben böyle bir köşkte oturamam; vasıtalarım yok.»

«— Her şey düşünülüp hazırlanmıştır. Lütfen oraya teşrif buyurunuz...»

«— Peki, fakat bir şartla: Beni evindeki yer odasına almış olan genç mülâzım da beraber gelip o köşkte otursun...»

Mustafa Kemal'in dediği kabul olunmuştu.

RECEP PAŞANIN KÖŞKÜNDE :

Mustafa Kemal Trablus-Garb şehrine ayak bastığının ertesi günü manzara şudur: Kendisi, Recep Paşanın yaptırmış olduğu ideal, nefis bir köşkte misafirdir ve Trablus-Garb kumluklarından alıp kendi evinin yer odasına götürmüştür olan mülâzım arkadaşı da onunla birlikte ve aynı köşktedir. Liva kumandanı İbrahim Paşa, kendi küçük kardeşi mülâzım Murad'ı Mustafa Kemal'in yâverliğine tâyin etmiştir.

Mustafa Kemal bu köşkü, beraber bulunduğu genç Türk teğmeninin kendisine gösterdiği merbutiyeti ve yaveri teğmen Murad'ın refakat arkadaşlığı hâturalarını, bu çok halûk, çok kıymetli ve vatanperver insanları daima yâdetmiştir.

Trablus-Garb'de Hasûne Paşa adlı bir belediye reisi vardır. Bir gün Recep Paşa köşkünde İbrahim Paşa da hazır olduğu halde, Mustafa Kemal ve arkadaşları konuşuyorlardı. Şu nokta tesbit olunmuştu: Hasûne Paşa belediye reisidir. Fakat bütün memlekete ve orduya hâkim gibidir, öyle gösteriliyor.

Mustafa Kemal bir müddet düşündükten sonra, İbrahim Paşanın müsaadesini alarak, genç arkadaşlarına şu emri verdi:

«— Getiriniz bana bu Hasûne Paşayı...»

Genç zabitler ayaklandılar ve çok geçmeden Hasûne Paşayı büyük bir nezaketle ve fakat getirilmiş olduğu anlaşılan bir vaziyette Mustafa Kemal'in karşısına çıkardılar.

Mustafa Kemal, kendisine teslim olunan âsî belediye

reisi Hasûne Paşa ile bir müddet konuştuğundan sonra, ondan bazı merasim dairesinde, namus sözü alarak kendisini serbest bıraktı.

Ertesi gün Mustafa Kemal'in yaveri Murat, büyük kardeşi İbrahim Paşanın kendisiyle görüşmek istediğini söyledi. Birleştiler. Bu mülâkatta Trablus-Garb polis müdürü Cemal Bey de hazır bulunuyordu. Mustafa Kemal'e şu malûmatı getirmişlerdi: Bütün Trablus-Garb şehri ve havası, kabile ve aşiretleri şehri basacaklar ve Mustafa Kemal'i tutup ya öldürecekler, yahut, en hafifi onu bir e-nebi vapuruna bindirip memleketten kovacaklar.

Kumandan Paşa, Mustafa Kemal'e:

«— Çocuğum, dedi, ben sana elimdeki bütün kuvveti vereceğimi vâdetmiştim; bundan dönmüyorum, kuvvet emrindedir. Ne yapmak lâzım gelirse yap.»

Mustafa Kemal şu cevabı verdi:

«— Paşa hazretleri, teşekkür ederim, ancak benim bu kuvvete ihtiyacım yoktur. Ve bu günkü çalışma zemini kuvvet kullanmak zemini değildir. Yeter ki, beni tenvir buyurunuz; ben yapacağımı bilirim.» Bu esnada Mustafa Kemal yukarki baskın haberini vermiş olan polis müdürü Cemal Beyden meseleyi bir kere daha sordu ve şu cevabı aldı:

«— Edindiğim malûmat şudur: Kumandan Paşaya hiç bir zarar gelmeyecek, yalnız Mustafa Kemal ya öldürülecek, yahut bir vapura konup nümayişle kovulacak. Kumandan Paşa, şahsından emin olabilmiş...»

Polis müdürünün izahatını dinledikten sonra Mustafa Kemal ona dönerek şu sözleri söyledi:

«— Ben korkarım ki, en büyük felâket Kumandan Paşaya veya bana değil, bizzat senin başına gelecektir. Sen kendini muhafaza et...»

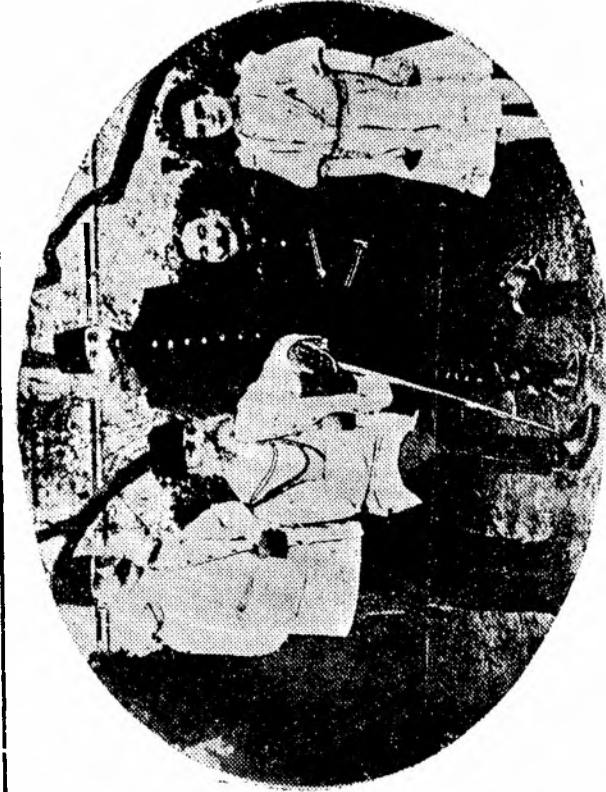
Polis müdürü cevap verdi:

«— Bana bir şey olmaz; ben ondan eminim.»

Mustafa Kemal derhal şu sözleri söyledi:

«— O halde sen onların adamısın.»

Ve İbrahim Paşaya hitaben: «— Paşam bu adam onlardandır, fakat, bırakınız öyle olsun.»

Mustafa Kemal Trablus-Garb'de İbrahim Paşa ile.
(Bu, birinci gidişi idi. Fakat ikisinin de gayesi aynı idi. Bir vatan parçasını kurtarabilmek!)

Âsi aşiretler bütün Trablus-Garb şehrini işgal etmişlerdi. İşgal merkezi bir camidir; bu caminin bir de medresesi vardır. Mustafa Kemal bu âsilerin kendisini tutup mahvedeceklerini ve hiç değilse elini kolunu bağlayıp memleketten çıkaracaklarını yakinen biliyordu. Böyle olmakla beraber yanına yaveri Murad'ı aldı; Murat iyi Arapça bilirdi. Mustafa Kemal bu tek arkadaşla bütün o isyan kalabalığını yararak camiye girdi. İlk sözü şu olmuştu: «— Sizi idare edenler nerede ise, beni hemen oraya götürünüz...» Bu sözü işitenler, Mustafa Kemal'in emrine itaat etmeyi tabii bulmuşlardı. Çünkü böyle tek başına gelen adamı kendilerinden sanmışlardı. Rehberlik ederek Mustafa Kemal'i medresenin en sonundaki bir odanın kapısı önüne getirdiler. Mustafa Kemal bir hamlede içeri girdi. Murat arkasında onu takip etti. Odaya girince kapıyı kapadı ve odada bulunanların yüzüne haykırır gibi bir sesle: «— Ne yapıyorsunuz?» dedi. Mustafa Kemal'in bu odada toplanmış olduğunu gördüğü insanlar, Osmanlı Devleti hizmetinde nahiye müdürlüğü, kaymakamlık veya mutasarrıflık etmiş bir takım menfaatperest kimselerdi. Mustafa Kemal bunların yüzüne bir daha haykırdı:

«— Siz kimsiniz? Ne yapmak istiyorsunuz?»

Onlar Mustafa Kemal'in bir ordu ile gelip kendilerini muhasara ettiğini zannettiler. Korku ve telaş içinde bir takım saçma sapan sözler söylüyorlar, her biri kendisinin meselâ nahiye müdürü, kaymakam, mutasarrıf olduğunu ve yeni inkılabla menfaatlarının sifıra indiğini ileri sürerek:

«— İstedğimiz şey, menfaatımızın sıfır olmamasıdır» diyorlardı. Mustafa Kemal isyanın mahiyetini ve müşevviklerini anlamakta gecikmedi. Bütün bu zavallı halk, kendi şahsî menfaatlerini takip eden beş on kişinin peşine takılmış gidiyordu. Bu isyana şef olanların en büyüğü Osmanlı Devletinin Trablus'ta mutasarrıf olarak kullandığı adamdı. Mustafa Kemal, bu adamlara dönerek: «— Ben sizin menfaatlerinizi âzâmî tatmin ederim amma bir şartla: Bu toplanan halk ile ben bizzat konuşmalıyım...» dedi. Muvafakat ettiler ve Mustafa Kemal'in tale-

bi üzerine Türkçe ve Arapçayı en iyi bilen bir Osmanlı memurunu ona tercüman olarak verdiler.

Cami avlusunda bir havuz vardı. Mustafa Kemal bu havuzun başına gelerek, tercümanı vasıtasıyla, ahaliye şunları söyledi:

«— Ey ahali... Ey din kardeşleri... Oturduğunuz memleket mahfuz ve siz emin olabilmek için hepimizin büyüğü olan bir kuvvet ve kudretin bulunması ve toplu olması lâzımdır. Eğer siz, onlar hep ayrı ayrı ve her birimiz kendi başına bütün dünyaya karşı koyabilecek kuvveti haiz olduğumuzu iddia edersek, bu doğru olamaz. Kuvvetlerimizi birleştirelim, eskiden beri aramızda müşterek olan ahlâk ve tabiatı dayanalım, adam olalım.»

Âsilerle ilk mülakat böyle geçmişti.

BİR ŞEYHİN ZAVİYESİNDE :

Bu mülakat bir şeyhin zaviyesinde olmuştu. Şeyhin çok zeki bir adam olduğu yüzünden belli idi. Şeyh Efendi Mustafa Kemal'e sordu:

«— Sen kimsin? Selâhiyetin nedir?»

Bu konuşma neffs ipek kumaşlarla döşeli sedirler üstünde oturmakta olan Mustafa Kemal ile, Şeyh Efendi arasında oluyordu. Mustafa Kemal bu sual karşısında kendini pek âciz ve nâciz görüyordu. Çünkü o, hem kendiliğinden hareket eden, hem de gûya geniş selâhiyeti olan bir adamdı. Akıllı şeyh efendi de asıl bu noktayı anlamak istiyordu.

Mustafa Kemal, cebinden vesikasını çıkarıp şeyh efendiye gösterdi. Bu, kendisinin ne yapmak lâzım ise yapabileceğine selâhiyeti olduğunu gösteren ve bir zarf içinde İstanbul'dan kendisine gönderilmiş olan vesika idi.

Şeyh Efendi, bu vesikayı görünce bir kahrkaha kopardı:

«— Sen de onlardan mısın?» diyerek, bu sefer o vesikanın aynı diğer üç vesikayı kendi cebinden çıkararak Mustafa Kemal'e gösterdi. Mustafa Kemal baktı. Şeyhin gösterdiği bu üç vesika kendi vesikasının aynı idi ve hepsinin altında aynı mühür ve aynı imza vardı.

Ne büyük mahçubiyet!...

Mustafa Kemal buna rağmen:

«— Ben, dedi, size bir vesika gösterdim. Herkes böyle bir vesika ibraz edebilir. Fakat esas olan benim vesikamdır.»

Şeyh Efendi bir kahkaha daha kopardı:

«— Bu nasıl olur efendim? Bunlar aynı kişilerdir.»

Kendisine kıymetsiz bir vesika verilerek aldatılmış olduğunu anlıyan Mustafa Kemal, vesikasını şeyh efendiye uzatarak:

«— Buyurunuz, dedi, vesikamı yırtabilirsiniz. Ben vesikaya ihtiyacı olmıyan, buraya seninle konuşmak için vesikasız gelen bir adamım.»

Şeyh efendi durakladı:

«— Öyle ise şimdi seninle konuşabilirim» dedi.

Şeyh efendinin verdiği izahattan anlaşıldığına göre, aynı vesika ile daha evvel üç adam gönderilmiş, şeyh efendi bunların hepsini vakalayıp bir deliğe tıkmış, şimdi üçü de mahpusturlar. Mustafa Kemal bu üç adamın tahliyesini ısrarla istedi. Şeyh efendi eldeki vesikanın kendisini tanıtmaya kâfi olmadığını, gerçi nasıl bir adam olduğunu anlamış ise de, gösterdiği vesika mahpusların serbest bırakılmaları için kâfi gelmediğini söyledi.

Fakat Mustafa Kemal ısrar ediyor, mevkıfların behe mahal teslimini istiyordu. Nihayet mühürlü ve imzalı ve sikayı tanımayan şeyh efendi, Mustafa Kemal'i tanımağa mecbur oldu ve mevkıfları tıkmış bulundukları karanlık köşelerden çıkartıp Mustafa Kemal'e teslim etti.

MUSTAFA KEMAL BİNGAZİ'DE :

Trablus-Garb isyanını söndürmek için oraya gitmiş olan Mustafa Kemal, vazifesini bitirip tekrar Makedonya'ya döneceği sırada, Bingazi'de bulunan bir doktordan şu mealde mahrem bir mektup almıştı: «Buraya uğramadan gitme...»

Bu doktor Büyük Millet Meclisinde mebus olmuş olan doktor Bay Mustafa Şevket'tir.

Mustafa Kemal bu dâveti kabul etti ve Trablus-Garb

döntüşü Bingazi'ye uğradı. Bindığı vapur Bingazi koyuna girdiği zaman bir çok kayıklar vapura yanaştılar. Bunlar, Mustafa Kemal'i karşılamaya gelen insanları taşıyordu. Mustafa Kemal bu tezahürat arasında karaya çıktı.

İstikbale gelenlerin başında Doktor Mustafa Şevket vardı. O, Mustafa Kemal'i sahile yakın küçük bir otele götürdü. Bu otelde onun için küçük bir yatak odası ve bir küçük salon hazırlanmıştı. Salonda konuşuluyordu. Bir erahlık Bingazi Polis Komiseri Hüseyin Bey — ki, Büyük Millet Meclisinde Elâziz mebusu olan rahmetli Hüseyin Beydir — telâşla salona girdi ve heyecanlı bir sesle:

«— Şeyh Mansur hazretleri teşrif ediyorlar» dedi. Komiser efendi bu sözü söyledikten sonra kapının yanında divan durur gibi bir vaziyet aldı. Beş dakika sonra salon dan içeri kelli felli bir şeyh efendi girdi.

Mustafa Kemal bu Şeyh Mansur'un kim olduğunu evelden işitmişti. O, Bingazi şehrinin ve hinterlandın kralı gibi idi. Osmanlı İmparatorluğunun Bingazi'de mutasarrıfı, bir hükümet teşkilâtı, polisi ve jandarması, hattâ bir piyade alayı vardı; fakat hüküm ve nüfuz yine bu Şeyh Mansur'un elinde idi. Polis komiserinin telâşı Mustafa Kemal'in bildiklerini takviye ediyordu. Artık Mustafa Kemal kiminle karşılaşmış olduğunu biliyordu. Şeyh efendi salona girip bir kaç adım ilerledi, fakat Mustafa Kemal yerinden kılmıdamamıştı. Hattâ oturmak için ona yer bile göstermedi ve derhal şu sözleri söyledi:

«— Şeyh Mansur... Sen hiç sıkılmaz mısın? Buradaki devlet teşkilâtını kendi hüküm ve iradene râm edebileceğini zannederek bir takım cür'etkârlıklarda bulunuyorsun. bu küstahlığın derecesini takdir etmiyor musun? Ben sana haddini bildireceğim, haydi çık dışarı...»

Bingazi'de devlet otoritesine boynun eğdirmiş olan Şeyh Mansur, Mustafa Kemal'in bu sözleri karşısında boynunu bükerek çıktı gitti.

Mustafa Kemal'in, bu hiç umulmıyan muamelesi oradaki polis ve jandarmaları şaşırtmıştı. Bunun farkına varan Mustafa Kemal onlardan bu telâşın sebebini sordu. Polis ve jandarma şeflerinin cevaplarından anlaşılan mâ-

na şu idi. Şeyh Mansur, bütün bu mıntakaya hâkimdi. Mutasarrıf Bey onun emriyle hareket eder. Onlara göre, mutasarrıfın emirleri Şeyh Mansur'un emirleri demektir. Bu biçäre adamlar, Mustafa Kemal'e bu hakikatleri söylerken onu Şeyh Mansur'un şerrinden korumak istiyorlardı.

Mustafa Kemal bunları dinledikten ve Şeyh Mansur'un o mıntakadaki nüfuz ve kudretinin derecesini anladıktan sonra Mutasarrıf Beyi oteline dâvet etti. O tarihte Bingazi Mutasarrıfı Galib Bey isminde bir zattı. Çok geçmeden mutasarrıf geldi. Galib Bey ilk bakışta genç, kıbar, zekî bir adam görünüyordu. Mustafa Kemal'in Mutasarrıf'a ilk suali şu olmuştu:

«— Ben buraya bir dâvet üzerine geldim. Bu dâvetten, muhakkak sizin haberiniz olsa gerektir. Nezaket icabı, beni karşılamamız lâzım gelmez mi idi?»

Mutasarrıfın cevabı:

«— Sizi Bingazi'ye ben dâvet etmedim. Gerçi bu dâvetten habirim vardı, ancak dâvet sahipleri benim hassımlarımdır.»

Bu sözleri işiten Doktor Mustafa Şevket tehevürle ayağa kalktı ve mütehayyî bir sesle:

«— Efendim, dedi, bu zat hitabımıza lâyık değildir. O, Şeyh Mansur'un uşağıdır. Ona ne diye dâvetten haber verecektim?»

Şiddetli bir münakaşa ile başlayan bu ilk mülâkâtı Mustafa Kemal yatıştırdı, çünkü onun maksadı başka idi. Onun takip ettiği büyük gaye Bingazi'de hürriyeti tesis etmekte.

Mustafa Kemal bu gaye için çalışmağa koyuldu ve bir kaç gün Bingazi muhitini tetkik etmekle vakit geçirdi.

KURBAN BAYRAMI :

Kurban Bayramı gelmişti. Bingazi'de piyade alayı kumandanı Miralay Arif Beydi. Bayramdan bir gün evvel Mustafa Kemal, asker arkadaşlarla bayramlaşmak için, bayram günü bütün kuvvetleri kışlada toplamasını bu kumandanıdan rica etti. Mustafa Kemal, hâurasını takdir ile andığı bu gayet anlayışlı ve kahraman Türk kumandanın-

dan derhal muvafakat cevabı aldı. Bu muhaverece hazır bulunan Mustafa Şevket şu teklifte bulundu:

«— O gün Mutasarrıf Beyi de beraber götürelim...»

Bayram sabahı Mustafa Kemal, Doktor Mustafa Şevket ve mutasarrıf Bingazi şehri dışındaki askeri kışlada bulunuyorlardı. Kurbanlar kesiliyor, karşılıklı bayram tebrikleri yapılıyor. Mustafa Kemal Alay Kumandanına şu ricada bulundu:

«— Kumandan Bey, bu mutlu günde bütün kuvvetinizi görmek ve onları selâmlamak benim için çok büyük şereftir. Bunu rica edebilir miyim?»

Kumandan muvafakat etti ve yürüdüler.

Şimdi Bingazi alayı, «saffıharp nizamında» duruyor. Alayın merkezine tesadüf eden noktada Mustafa Kemal, Alayın kumanda ve zabitan heyeti, nihayet mutasarrıfla Doktor Mustafa Şevket bulunuyorlar.

Mustafa Kemal kumandana şu teklifte bulundu:

«— Askerinizi baştan nihayete kadar görebilir miyim?»

Kumandan tereddütsüz «evet» dedi. Daha bu «evet» sözü havada dalgalandırken, arkasından bir ayaklanma lâmeti koptu; bunu yapanlar alayın subayları idi. Bunlar: «Buna ne lüzum var?» diyorlardı. Derhal ilâve etmeliyiz ki, bu isyanı koparan zabıtlar alaylı kimselerdi. Hiç mek tep yüzü görmemiş, Harbiye Okulundan çıkmamış insanlardı.

Alay kumandanı büyük bir enerji göstermek azmiyle bu âşilere haykırdı: «— Ne lüzum var ne demek? Ben emrediyorum.»

Subaylar ayak dirediler. İtaat etmek istemiyorlardı.

«— Bu olamaz, diyorlardı, bu Bey bir erkânıharb (kurmay) zabıtidir. Muhakkak bizi imtihan etmek istiyor. Biz imtihana gelemeyiz. Biz ezelden imtihan geçirilmiş insanlarız.»

Mustafa Kemal işin iç yüzünü anlamıştı. Âsî heyeti teskine lüzum görerek:

«— Arkadaşlar, dedi, ben buraya sizi imtihan etmeğe gelmedim. Siz lütfedip toplandınız ve bana askerlerinizin mükemmeliyetini göstermek nezaketinde bulundunuz. Ben

bunu görürsem sizin için faydalı olur. Rica ederim, herkes kıtasının başına gitsin... Ben sadece önünüzden geçip askeri kıt'aları selâmlıyacağım. Başka maksadım yoktur.»

Mustafa Kemal'in dediği oldu ve bu suretle kendisi oradaki askeri kıt'aları teftiş etmiş bulundu. Bu iş bittikten sonra, bütünü o itiraz eden kumandan ve zabıtları yanına toplıyarak:

«-- Arkadaşlar, dedi, sizi tebrik ederim. Dünyanın bir ucunda, Osmanlı İmparatorluğunun bu unutulmuş köşesinde, ne büyük meşakkatle askerlik tatbik edegelmektesiniz... Ben, İstanbul'a ve Makedonya'ya avdetinde sizi misal olarak zikredeceğim.»

Mustafa Kemal'i dinleyenler memnun ve mutmain olmuşlardı. Mustafa Kemal onlara şu teklifte bulundu:

«-- Size hoşlanacağınız kısa bir tatbikat yaptıracağım, isterseniz...»

Mustafa Kemal'e kumandanıyla, zabıtları ve neferleriyle artık emniyet getirmiş olan o heyet bu teklifi sevinçle karşıladı.

Mesele şu idi: Yüzü Bingazi'ye dönük bir piyade alayı, solundan gelen bir düşmana karşı yürüyecekti. Tatbikat yapıldı. Havalı düşmana karşı alay muvaffak olduğu sırada, arkasından, hiç tahmin etmediği bir düşmanın kendine doğru yürümekte olduğunu haber aldı; bunun üzerine garpten gelen düşmanı koğduktan sonra, kendi sağında beliren yeni düşman üzerine kuvvetler tevcih edildi. Bu yeni düşman, Şeyh Mansur idi. Hakikatte bu manevradan başka bir şey değildi; askerliğin politik meseleleri halletmesine matuf bir tatbikat idi. Şimdi cephe ters olmuştu; hedef Şeyh Mansur'un evi idi.

Mustafa Kemal öyle tertibat almıştı ki, kuvvetler çok geçmeden Şeyh Mansur'un evini sarmış bulunuyorlardı, bu sırada Şeyhin evinden beyaz bayraklı bir adam çıktı ve koşarak Mustafa Kemal'in yanına geldi: Teslim...

Mustafa Kemal: «-- Pekî kabul ediyorum, dedi, bu akşam benimle konuşmağa gelsin. Şimdi muhasarayı kaldırıyorum.»

MUSTAFA KEMAL'İN KARŞISINDA ŞEYH MANSUR:

Şimdi Mustafa Kemal'in karşısında Şeyh Mansur ve daha birçok insanlar vardı. İki kişi konuşuyor: Mustafa Kemal ve Şeyh Mansur...

Mustafa Kemal, Şeyh Mansur ve diğer hazır bulunanlara inkılâbın mânasını anlatıyor, inkılâbın bir emrivaki olduğunu söylüyor. Mustafa Kemal'e teslim olmuş olan Şeyh Mansur'un bir nokta üzerinde endişesi ve ısrarı vardı. O, elinde tuttuğu Kur'ân-ı Kerim'i Mustafa Kemal'e göstererek şunu söyledi:

«-- Siz Halife-i zîşân Efendimiz Hazretlerine fenalık yapmıyacağımıza dair bu kitap üzerine yemin eder misiniz?» Mustafa Kemal şu mukabelede bulundu:

« - Ver o kitabı...» ve Kur'ânı alıp öperek şu sözleri söyledi:

«-- Ben bu kitabı tebcil ve takdis ederim. Ve bunun namına namusum üzerine yemin ederim ki, Halife denilen adama bu kitabın haricinde hiçbir fenalık yapmıyacağım.»

Biri söylediği sözlerin mânasını anlayan, diğeri işittiği sözlerin mahiyetini kavramıyan iki adam, Mustafa Kemal, Şeyh Mansur, bu gösteri üzerinde mutabık kaldılar; çünkü onların biri, Mustafa Kemal, ne yapacağını tasarlarmıştı ve İmparatorluğun bir köşesi olan Bingazi'de hürriyeti kurmak hususundaki kararı kat'i idi. Ötekisi, Şeyh Mansur, kendini kurtarmağa çalışan bir hürriyet düşmanı idi. Bu iki düşünce sevkîyle ve orada hazır bulunanların inzimanıyle bir antant yapıldı.

Mustafa Kemal muvaffak olmuştur: Şimdi Bingazi'de mutasarrıf bey, yani hükümet hâkimidir; Alay kumandanı, yani ordu hâkimidir; jandarma ve polis şefleri, yani devletin inzibat vasıtaları hâkimdir. Hüküm ve nüfuzu kurulan bir adam vardır: Şeyh Mansur... Ve orada artık hâkim olmıyan diğeri bir adam daha vardır: Mustafa Kemal... Çünkü, O, Bingazi'yi terketmiştir. Fakat Bingazi'de hâkim olanlar hiç şüphe yok ki, Mustafa Kemal'in kendilerine verdiği cüret ve cesaretle hükümet otoritesini ellerine alabilmişlerdir.»

Eşref Bey 14 Ocak 1911 de, savaşın ilk büyük başarısını kazanan taarruzunda, Avakir'li mücahitlerden kahramanlık gösterenlere silâh hediye ediyor.

(Kendisinin üzerindeki pelerin de, bir İtalyan albayındır. Bir müddet, üzerindeki rütbe işaretlerini bile çıkarmayı unutmuş!.. Hediye ettiği silâhlar da, baskında elde edilen İtalyan silâhları!.. Bir harb ki, evvelâ düşmanı yumrukla tepeliyecek, elindeki silâhı alarak harbedeceksin: Kısacası Milli Mücadele ruhu.)

celeyn gelip su borularını tahrip etmelerine de kat'iyen mâni olamıyordu.

İtalya ile Türkiye arasında sulh resmî bir surette aktedildikten sonra dahi yeni hareketlerin icrasına lüzum hâsıl olacaktı.

Derne etrafında cereyan etmiş olan ve bizim burada tetkik ve mütalâa ettiğimiz hareketlerde Alp birliklerini tahrik eden savlet ve şiddete ve tesanüt fikrine hiç şüphesiz dikkat edilmiştir. Bilhassa komuta-

nın kıymetindeki ehemmiyet anlaşılmıştır. Sadece, General Trombi yerine General Reisoli'nin getirilmesi, bu aynı birliklerin vaziyetinde ve ayrıca en küçük birliklerin sevk ve idaresinde mes'ut bir değişiklik husule getirmiştir.

Bunlara rağmen Derne etrafındaki harekât, umumî heyeti itibariyle bütün seferin en az parlak olan hareketleri meyânında sayılacaktır. Bu hareketlerde, giderilmesi kıtaat komutanının da iktidarı dahilinde olmıyan esasa ait bir fenalık vardı. Bu fenalık hakikatte Derne'nin işgaline sebep olan zihniyetin bizzat kendisinden ileri gelmekte idi. Ya ilerlemek, yahut da karaya çıkmamak lâzımdı. (18). Ne birini ne de diğerini yapmamakla ancak bir yarım tedbir ittihaz edilmiş oldu ki, bunun da neticeleri mutlak bir şekilde felâketli ve zararlı oldu. En çok zayıfta, en elemli ıstıraplara Derne yüzünden duçar olun-

(18) Eşref Beyin hâtıratında şöyle bir hüküm göze çarpmaktadır: — İtalyanlar, Trablus-Garb'in neresinde sahile ihraç yapmışlarsa, oradan ilerlemek için ellerinden geleni yapmışlar, fakat hiçbir kesimde de muvaffak olamamışlardır. Çok azlık ve hiçbir şeyimiz yoktu. Bütün mukavemetimizi, düşmandan alabildiklerimize dayanarak temin ediyorduk. Zamanla, İtalyanların malzemesi, bizim için öyleccesine yeter oldu ki, eğer Balkan Harbi çıkmamış ve biz, Enver'in güzel tâbiriyle **gözümü-zü ve kalbimizi kurtarmak için İstanbul'un ve Edirne'nin imdadına koşmaya mecbur bırakılmamış** olsaydık, İtalyanların Libya kut'asını ellerine geçirebilmeleri asla mümkün değildi. Çünkü bizim kuvvetlerimiz de, elde ettiğimiz muvaffakiyetlerle imdad duyugusu teşekkül eden İstanbul'daki mütereddit arkadaşların aramıza katılmalarıyla ve Sünnüsilerin artan şevki ile **mütemadiyen artıyordu...**

muştı. Bunun mes'uliyeti şüphesiz, işleri sevk ve idare eden seflere teveccüh eder. Fakat bu yüzden birlikler de, kendilerine komuta etmekte olanların ihtiyar ve irtikâp etmiş oldukları hataları kanlariyle telâfi mecburiyetinde kahrılar.»

İTALYANLAR SULH İÇİN ARACI ARAMIYA DEVAM EDİYORLAR :

İtalya, bu başarısızlıklarına bir ân önce son vermek için, Trablus-Garb'i kendisinde bırakacak bir sulhü sağlama yolunda, Bab-ı Âli üzerine tesir edecek «yeni bir aracı» bulmakta zorluk çekmedi: Rusya!

Rusyanın dâvası basit ve açıktı: En büyük rakib saydığı Habsburg Avusturya - Macaristan İmparatorluğunu, Akdenizde kuvvetlenen İtalya ile kapıştırmak, İtalya'yı kendi safına alarak sıcak denizlere çıkmak gayesini o yoldan gerçekleştirmek ve ebedî düşmanı Türklüğü biraz daha yere sermek, biraz daha haysiyetsiz hale sokmak...

Rusya, İtalya'yı, donanmasını Boğazları zorlamasını sağlayacak bir yola sürüklemeye çalışıyordu: Böylelikle, İngiltere'yi işe karışmaya mecbur edecek ve kendisi, Bab-ı Âli'ye, hayır ve iyilik dolu bir çehre ile, vaktiyle İkinci Sultan Mahmud zamanında olduğu gibi, **Hünkâr İskelesi** muahedesine benzer bir anlaşma ile donanmasını Boğazlar önüne dayıyacak, belki de, İstanbul'a asker çıkarmayı teklif edecek ve Osmanlı devletini — bugünkü demir perde gerisi ülkelerde olduğu gibi... — tam bir «vesayet» altına alacaktı. İtalya Hariciye Nazırı, Rus Başvekili Sazanof'dan aldığı ilhamla, Londra, Berlin ve Paris'e teklifte bulundu:

«— Osmanlı devletini sulhe mecbur edebilmek için elimizdeki en büyük kuvvet donanmamızdır. Bizim, bu donanma ile Boğazları zorlamamıza mâni olmaktasınız. O halde yapılacak biricik şey, Bab-ı Âli üzerinde bizimle müstereken baskı yaparak, Osmanlı'yı, Trablusgarbi bize bırakarak barış imzalamaktan başka çıkar yol olmadığına inandırmaktır. Bunu yapmadığınız takdirde, biz donanmamızı Boğazlara sevkedeceğiz ve bize karşı durum takınanları, ileride de dost saymıyacağız...»

İtalyanın sulh teklifleri kısaca üç esasa toplanabilir: 1) — Bingazi, Derne, Tobruk, Trablusgarb, kıscası BERKA ve genel olarak LİBYA'dan bütün Türk kuvvetlerinin geri çekilmesi ve Sünnûsilere hiç bir askeri yardım yapılmaması, 2) — Mücadeleyi, GÖNÜLLÜ olarak idare eden Türk zabıtlarının memleketlerine dönmedikleri takdirde «hain» ilân edilmesi, ve «eşkiya» tanınması, 3) — Hutbelerde Padişahın isminin okunmamasına mukabil -ki, böylelikle manevî bütün bağların çözülmesi arzulanmaktadır.- İtalyanların Düyun-u Umumiyyeden, Trablusgarbe düşen borçların ödenmesine dair teahhüde bulunmaları ve Osmanlı Devletine yüzde üç faizle 200 milyon Liretlilik bir borç vermeleri. (Ne hazin Yarabbi!.. İstiklâl ve haysiyetten gizli açık bir parça alanların verdikleri tek şey, sıkıntı içinde olan bir devletin hazine PARADIR... Sonra bu millet, bu verilenlerin bedelinin haysiyetini de talep ettiği zaman, borcunu kamıyla ödüyor, bir kaç ümitli yılın sonunda, yetersiz bir kültür, senayi ve ticaretin tabii neticesi olan iktisadî esirlik devri gelip çatıyor: Çesidli isim ve şekillerle... Fakat maya da aynı, netice de aynı!..)

12 Şubat 1912 de İtalyan Hariciye Nazırı San Guiliyano, Parise giderek Fransanın «kat'i bir teşeb-

büsünü» temine çalışmaktadır. Bu günlerde, Osmanlı Âyan âzası ve daha önce Evkaf Nazırı olan Arab asıllı Süleyman Bustanî Efendi de Paristedir. Fransız Başvekili Puankare'nin mekteb arkadaşı olan Süleyman Bustanî Efendi, eski dostuna der ki:

«— Biz harbi İtalyadan daha kolay devam ettiririz: Çünkü, zafer bizdedir. İtalyanların çölde hiç bir zafer kazanamayacakları artık gün gibi aşikârdır. Fakat şimdi siz Fransızlara büyük bir vazife düşmektedir: Suriye, Lübnan ve diğer Arab asıllı Osmanlı beldelerinde Fransız kültürü hâkimdir. Siz, Trablus-garbde de dövüşenlerin büyük kısmının Arablar olduğunu unutmuşa benziyorsunuz. Neden sulh için esaslı bir müdahale yaparak, Osmanlı Türklerinin kalbini kazanmıyorsunuz? Unutmayınızki, bu harbin bizim bütçemize yüklediği masraf hiçtir. Fakat İtalya nesi var, nesi yoksa buraya hareiyor. Biz, Bingazi bize kalarak, Trablus limanını İtalyaya bırakabiliriz. Herşeyden evvel, haysiyetimizin korunmasını isteriz.»

Puankare hâtıratında der ki: «— Türkleri se verdim. Osmanlı camiası içinde bu merd ve âlicenab milletin Fransız tarihindeki şükran hareketlerini nasıl unutabilmiş olurdum? Fakat bu eski mekteb arkadaşına, bir milletin haysiyetinin muhafazası için evvelâ, onu bizzat muhafazaya kudretli olması şart olduğunu anlatmak isterdim amma, muhatabım, hem şahsımın, hem de memleketimin misafiri idi. Elbette söyleyemedim.»

Bu masa başı sohbetleri devam ederken, İtalyan donanması, Beyrut limanını sarmış ve orada bulunan bir torpitomuz ile bir topçekerimizi batırmıştır. Gemilerimiz, kendilerinden çok üstün düşmanın teslim teklifini reddetmiş, Avn-i İlâh yâni Allahın yardımına kavuşmuş adını taşıyan torpitomuzla, top-

çekerimiz, mütevazı savaş güçlerinin üstünde bir dayanışma göstererek İtalyanlara karşı koydular, teslim tekliflerini son dakikalarına kadar def'alarca geri çevirdiler, ve Avn-i İlâh'ın süvarisi gemisinin içinde can verdi. Bu, üstün bir düşman kuvvetinin, in-safsız ve adı baskını idi.

16 Nisan 1912 de, Beş Büyük Devlet Bab-ı Âliye, şu teklifi yapmışlardır:

«— İtalya, Beş Büyük Devletten harbe son vermek için ara bulmalarını istemiştir. Beş Büyük Devlet, sulh tekliflerinin ne olduğunu Bab-ı Âliden sorar. Bu teklifleri karşı tarafa iletmekten zevk duyar. Beş Büyük Devlet, harbe bir ân evvel son vermek için elinden geleni yapmaya hazır olduğunu tekrarlar ve savaşın iki taraf için umulduğundan fazla zararlı olduğunu hatırlatır.»

İTALYAN DONANMASININ ÇANAKKALEYE BASKINI:

Sulh müzakerelerinin hazırlandığı günlerde ve Bab-ı Âliye Beş Büyük Devletin aracılığıyla iletilmiş tarihten iki gün sonra, 18 Nisan 1912 de İtalyan donanması, hiç beklenilmiyen bir anda, Çanakkaleye baskın yapmıştır.

Haber alma servisimizin bir gaflet ve habersizlik içinde uykuda olduğu zamanda yapılan bu baskın, sahil bataryalarımızın uyanıklılığı ve yine herşeyi kendi nefsinde değerlendiren kahraman Mehmetçiğin cesareti ile neticesiz kalmıştır: Kıyıları zorlayan kudretli İtalyan kruvazörleri, atış sahasına girdikleri anda, Türk bataryalarının isabetli salvolarıyla karşılaşmış ve İtalyanların Garibaldi, Kavur, Lombardiya ge-

mileri esash yaralarla çekilmiye mecbur bırakılmışlardır. Cioletti, bu başarısızlık üzerine İtalyan hükümeti namına bir beyanname neşrederek, İtalyan gemilerinin hareket tarzının bir «yanlışlık» eseri olduğunu, emrin, sulh teşebbüslerinden evvel verilmiş, fakat suitefsir edilerek yanlış tatbik edilmiş olduğunu ilân etmiştir.

Çanakkale baskınının başarısızlığa uğraması üzerine Osmanlı Devleti, sesini çıkarmak arzusunu duymuştur. Fakat bu ses, sadece sızlanma'dır.. Kısa fasiladan sonra, yine Maliye Nazırlığına gelen Cavid Beyin kudretli mantığından ve kuvvetli kaleminden çıkan bu ses, Alman ve Avusturya gazetelerinde hemen hemen metin halinde ictibas edilmiş ve «— Bab-ı Âlide yeni bir hareket var..» hükmünü verdirmiştir.

Cevab notasında şöyle denilmektedir:

«— Sulhü korumak için esirgenmemiş himmete teşekkür ederiz. Bu himmetin, adalet ve hak hududları içinde kalması, iyi niyetin tarih huzurunda imtihanı olacaktır. Biz, gadre ve zulme uğramış bir milletin sesini sizlere iletiyoruz: Trablusgarbde bugün dövüşmekte olanlar, Osmanlı camiasının en güzide evlâtlarıdır. Onlar, hükümetlerinden emir almadan ve devletlerinin içinde bulunduğu güç ve çetin şartları kendi şahsî besalet ve hamasetleriyle telâfi, yüksek duygusuyla mücadeleye atılmışlardır. Trablusgarbi müdafaa etmek, onun Osmanlı devletinin sınırlarının bölünmez ve ayrılmaz parçası olduğunu isbat etmek, münhasıran bir siyasî Partinin ve hattâ Rejimin değil, bütün Osmanlılık mefkûresinin öz ve ebedî kararıdır.

İtalya bugün, yedi ay evvel ele geçirdiği yerleri bir bir kaybederek, ancak, donanmasının müdafaa hudutları içine sığınmış bir vaziyettir. Kuvvetlerimiz,

İtalyanlara sahiliden bir tek adım ilerlemek imkânı bırakmamışlardır. Bir hükümrân devlet, ana vatana girmiş topraklarını, siyasî maksad ve sebeblerle terkedecek olursa, bunun ne mânaya geldiğini, sulh teşebbüsü yapmış olan sizlerin suali kendi iz'an ve vicdanlarınıza sorarak cevaplandırmanızı talep ediyoruz. İtalyanın istediği iktisadî ve ticarî meşru menfaatleri temin etmiye ve bunları garanti altına almiye hazırız. Şimdi, üzerinde ancak teferruatta müzakereler yapılabilecek olan temel sulh şartlarımızı son defa olarak bildiriyoruz:

1) — Padişahımız Efendimizin Trablusgarb üzerindeki hükümrânlık haklarının ebedî ve bölünmez olduğunun İtalya tarafından kabulü,

2) — İtalyanın Trablusgarb ve Bingazi'yi topraklarına ilhak etmekten vazgeçtiğini açıkça ilân etmesi,

3) — Oradaki askerî kuvvetlerini çektikten sonra sulh müzakerelerinin başlaması.»

Cavid Bey, Cumhuriyetin ilânından sonra neşredilen hâtıratında, bu hâdisce için şu acı itirafta bulunur: «— Bütün bunların kabul edilmeyeceğini biliyordum. Hattâ kabinede arkadaşlar, başta sadrıâzam Said Paşa olarak böyle bir ifadenin İtalyayı kızdıracğını ileri sürdüler. Ben de aynı kanaatte idim. Fakat şahsen inanıyordumki, devletin o günkü nüfuz ve kudreti içinde ne Trablusgarbi, hattâ ondan daha çok yakın olan yerleri bile korumamız aslâ mümkün değildir. Bende hâkim olan his, Allah nasib eder de, Türk millet, kendi öz varlıkları üzerinde sözünü yürütecek kudrette bir devlete ve mes'ut günlere erişebilirse, tarihe ve o nesillere bir vesika bırakabilmiş olma arzu ve emeli idi. Bir kere, millî mukadderatın vazı ve sahibi olan Mebusan Meclisinde bu ruh

TRABLUS-GARB TÜRK SAFLARINDA BİR KADIN GAZETECİ...

Bütün dünya, Trablus-Garb'deki Türk mukavemetinin bir anda yıkılmasını bekliyordu: Mebusan Meclisinde, muhalefetin ortaya attığı iddiaya göre, Trablus kalesinin teslimi, Harbiye Nezareti tarafından emredilmişti. Sadrazam Said Paşa, teslim değil tahliye diyordu... Anlaşıyordu ki, Bâb-ı Âli, İtalya ile olan ihtilâfı savaş meydanında değil de, — Said Paşanın tâbiriyle.. — diplomatikman halletmek istiyordu. Ne yazık ki, büyük devletlerin hepsi, Hasta Adam'ın mirasından, İtalya'ya, Osmanlı Afrikasının son ülkelerini peşkeş çekmişlerdi: Oyalamalar, İtalyanın kıyılara yerleşmesine kadar devam etti, Bab-ı Âli hakikati anladığı zaman iş işten geçmişti.

*
* *

Fakat, Türk hükûmetinin ayıbını, bir avuç Türk zabiti, ferdî kahramanlık ve hîmmetleriyle kapatma safhası başlamıştı: Ne silâh, ne malzeme, ne erzak, harb ve zafer için hiçbir şeye sahip olmıyan bu Türk zabitler grubu, karşlarındaki düşmanın silâhlarını elde ederek, yerlilerden kıt'alar kurdular ve İtalyanları sahile çivilediler: Trablus-Garb'e, bir gezintiye çıktıklarını söyleyen ve bu harbe senelerdir hazırlanan otuz milyonluk bir devletin tepeden turnağa kadar silâhlı ordusu, olduğu yerde kalıvermişti!..

Dünya, hayretini saklamıyor ve mucize denilen hâdiseyi yerinde görmek için, gazeteciler, Trablusgarb çöllerine akın ediyordu. Klişesini yanda iki Türk zabiti arasında gördüğümüz Madam Kolaro'da, Jurnal dö Nil gazetesinin muhabiri idi. Mustafa Kemal Beyin kumanda ettiği Derne cephesini gezen Madam Kolaro'yu Eşref Beyin kumanda ettiği Berka cephesini gezmesi için Mustafa Kemal, mülâ-

zım Muzaffer Beyin refakatiyle Eşref Bey'e göndermişti.

Madam Kolaro, cepheyi gezdi... Bu, öyle bir cephe idi ki, nesi var, nesi yoksa karşısındaki temin ediyordu: Silâhı, malzemesi, hattâ erzakını düşmandan temin ediyordu. Talimli askerî kadrolar yoktu. Yerliler, kısa bir talim devresinden sonra savaş hattına giriyorlardı. Onlar, bu müdafaanın vatanları için olduğunu çok iyi hissetmişlerdi. Şeyh Sünnüsi'nin halk üzerindeki mânevî nüfuzu müdafaayı üzerine alan Türk zabıtları için büyük destek oluyordu. Zaman, Türklerin lehine çalışıyordu. Derne cephesinden sonra Berka cephesini de gezen kadın gazeteci, gazetesine, bütün dünyanın merakla takip ettiği bu haberleri verdi ve şu mütalâada bulundu:

«— İtalyanlar, eğer bu yaz aylarında Türk müdafa hattını yıkarak başlıca merkezleri ele geçirecek kadar muvaffakiyet göstermedikleri takdirde, böyle bir neticeyi elde etmeleri gelecek sene tamamen ortadan kalkmış olacaktır. Ben, harb sahasında bulunduğum müddet içinde Türk zabıtlarının kendi devlet merkezleriyle temas ettiklerini ve oradan talimat aldıklarını görmedim. Deniz hâkimiyeti İtalyanların elinde olduğu için, Türklerin ancak Mısır üzerinden yardım görmeleri mümkün idi ki, bu da, Mısırın ahdi vaziyeti dolayısıyla kaabil değildi. Böylelikle Trablusgarbde yapılan mücadelenin bir milletin kendi öz mücadelesi olduğu söylenebilir. Eğer bir sürpriz Türklerin karşısına çıkmazsa, Trablus Harbi uzun zaman sürebilir.»

★
★

Madam Kolaro'nun gördüğü «tek ihtimal», maalesef, Türk müdafaasının devamına imkân bırakmayacak şekilde tecelli etti. Balkan Harbi çıktı ve düşman Çatalca önlerine gelince, Trablusda İtalyanları durduran zabıtlar, Anavatana döndüler. Kader, onların bu himmetini mükâfatsız bırakmadı: Edirne'yi kurtarmak ve Batı Trakya Cumhuriyetini kurmak onlara nasib oldu.

ve birlik yoktu. Emindim ki, bir çok mebuslar, Trablus harbinin aldığı istikametten, kendi içlerindeki duygulara müsaid vasad ve zemin bulabilmenin rahatı içinde idiler. Arnavutluk, Makedonya, Yemen, Cebel-i Dürûz, Asir mıntakaları isyan ve iğtişâş halinde idi. Devletin gücü, bunları tedibe kâfi gelmiyordu. Bütün bunlar birer hakikat idi amma, sulh teklif eden beş devlete o cevabı vermekle ben, olmakta olanı değil de, olması icab edenî hülâsa etmiş oluyordum. Bundan, nâdim de değildim. Ne o gün, ne de Trablus gibi bütün Rumeli ve Arabistan elimizden çıktığı bu gün... Çünkü samimiyetle inanıyorumki, Osmanlı imparatorluğunun fiilen yıkılmış olduğu tarih, Sultan Hamid idaresinin ortaları, yâni, 1890-1891 yıllarıdır. O günün şartları müstakil bir devletin tarifi ve mânası ile gözden geçirilirse, can çekişme devri kasden uzatılmış bir cenazenin etrafındaki kargaşalıktan gayri ortada hiç bir şey yoktu.»

İTALYA EGE DENİZİ ADALARINI İŞGAL EDİYOR:

Altında, yeni Hariciye Nazırı Asım Beyin imzasını taşıyan Cavid Beyin raporu zamanlardır Bab-ı Âlinin çelimsiz sızlanmalarına alışmış devletler için «yeni bir ses» idi amma, mantık ve sağduyuyu safına alan bu ses'i karşı taraflara kabul ettirecek kudret ve kuvvet yoktu. Halbuki, ancak hak kuvvetlidir düsturuna bağlı görüş ve ölçüler içinde kıvranıyordu.

Osmanlı cevabı, İtalya'yı sadece hayrete düşürmedi: O'nu, zaten zedelenmiş olan haysiyetini ve cihan huzurunda -Eşref Beyin tâbirince- beş paralık hale gelmiş olan vekarının itibarını iade için, fevrî

harekete zorladı: Donanma kuvvetine sahip olmadığını bildiği Osmanlı devletinin elindeki Ege Adalarına yüklendi.

İtalyanın Ege Denizi Adalarını işgal etmesi, 23 Nisanla 17 Mayıs 1912 tarihleri arasında oldu. Rodos'la, onun çevresindeki 11 Ada, yani bugünkü dilimiz ve coğrafi terim olarak kullandığımız **ON İKİ ADA**, İtalyanın eline geçti: Donanmamız yoktu, Rodos'taki mahdud kuvvetlerimiz, İtalyan iddialarına rağmen, kahrmanca dayandılar. Bizim, haşmet devrimizde, **Cezair-i Bahri Sefid = Akdeniz Adaları** vilâyeti adı altındaki Ege ve Akdeniz Adalarının merkezi olan Rodos'un elden çıkması, Barbaros devrinin sonu oldu.. Öyleki, büyük bir zaferin sanlı galibleri olarak sulh masasına oturduğumuz Lozan'da bile, İtalyanların elinden İkinci Dünya Harbinde Yunanlılara geçmiş olan On İki Adayı alamadık ve bugün, Yunanistanın gözleri, içyüzünün ne olduğu tarihin tasdikinde olan duygularla, vatanımızın kalbine bakmaktadır!..

İtalyanların On İki Adayı ele geçirecekleri malûmdur: Bu, harbin aldığı istikametın tabii bir neticesi idi. Neylenir ki, donanmamız, Çanakale'yi geçemiyordu. Bugün de vaziyetin, üç tarafı su ile çevrili olan Cumhuriyet Türkiye'sinde ne olduğu ayrı bir mevzudur: Bugün de, hiç şüphesiz, donanmamız, üç tarafı su, yarımada Türkiye Cumhuriyeti'nin kıyılarını mutlak kudretle savunmaya, icabında gelecek düşmanı yokedecek kudrette taarruz etmeye müsaide değildir: Fakat muhakkak olan, varımız yoğunuzla, dünya yüzündeki son Türk kalesini müdafaa edeceğimiz hakikatidir. O günlerde ise nüfusumuz, vatan büyüklüğü, memlekette mevcut olan millî servet ölçüsü, bugünle kıyaslanmayacak kadar lehimize idi.

Seyd-i Abdullah mevziinde, İtalyanlara baskına hazır Avakir mücahitleri. Önde Eşref Bey.

(Ölüm ve kalma, kendisine inanmış mâsum halkla beraber gidebilmenin müsavat ve kader birliği ruhu.)

Neden bu kudreti millî haysiyet ve toprakları korumanın emrine vermedik, veremedik? Bu sorunun cevabı, bugün için de, yarın için de hayatidir ve oğundan bugüne, hiç bir iktidar, yakın tarihin meçhulleri arasından, istikbal için ışık aramamıştır.

Trablus-Garb'i İtalyanlara terk edip ayrılmamızdan ve İtalya ile siyasi münasebetlerimiz kurulduktan sonra, Bab-ı Âliyi Romada sefir olarak temsil eden Nabi Bey, 1912 yılında, İsviçrede sefirimiz idi. Kendisinin, daha Asım Bey Hariciye Nazırı olmadan, Rıfat Paşa o mevkide iken verdiği bir rapor vardır: Nazır Paşanın şahsına gönderilen bu raporda, İtalyanın on iki adaya bir çıkarma teşebbüsünde bulunabileceği

açıkça bildirilmekte idi. Nazır Rıfat Paşa bu raporun bir suretini. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşaya vermiştir. Kabinede alenî müzakeresinden evvel Sadriazam Said Paşa, Rıfat Paşa, Mahmut Şevket Paşa böyle bir ihtimal karşısında alınacak tedbirleri görüşmüşlerdir: Üçü de, bir tek neticeye ümid bağlamış gözüktüler: On İki Adamın İtalyanların eline geçmesinin Atina'daki akisleri ne olacaktır? Bu Ada'ların asıl sekenesi olan Rumlar, İtalyan işgalini nasıl karşılayacaklardır? Atina'yi dinî hususiyetler bakımından himayesine almış gözüken Rusya ile, Yunan Kral Hanedanı dolayisiyle aralarında rekabet olan Londra ve Berlin ne diyeceklerdir? Atina'nın ve bilhassa o tarihte Yunanistanda Kral'ın da üzerinde kuvvet olan, hırsı ve ikbal kaygusu, Yunanistanı eristirmek istediği hududlar malûm olan Elefteriyos Venizelos, İtalyanın On İki Adayı işgaline karşı nasıl bir durum takınacak, kendisine pek değer veren Londra'da yapacağı teşebbüslerle, İtalyan istilâ hareketini durdurabilecek midir? Bab-ı Âlî'nin ÜÇ BÜYÜKlerinin ümidi buradadır. Yoksa üçü de bilmektedir ki, Osmanlı Türklerinin o günlerdeki donanması, İtalyan Krallığı deniz kuvvetlerine karşı çıkacak kudrete sahip değildir.

Öyle ki, Suriye limanlarında bulunan harb ve nakliye gemilerimiz bile buralarda hapsedilmiş, kalmıştır. Mürettebat, kara yoluyla İstanbula gelmiş, gemiler içerlerinde mümkün mertebe az efrad bırakarak kendi kaderlerine terk edilmiştir. Nitekim, Beyrut önlerindeki deniz savaşı olmadan Avn-i İlâh'a ve ona refakat eden topçeker'e bir harb vukuunda, yâni İtalyan taarruzuna uğrarlarsa teslim olmaları emri verildiği halde, Avn-i İlâh'ın süvarisi, geminin bütün mürettebatıyla mutabık kaldıktan sonra hükümetin

bu emrine rağmen, esaret ve teslim zilletini mücadeleye tercih etmemiş, mütevazı gücünün sonuna kadar dövüşmüş, sonra yaralı kumandan, gemisiyle beraber Akdenizin mavi sularına gömülmüştür.

Bu arada dikkatdeğer bir hâdise daha vukua gelmiştir: Osmanlı Meclisinde Serfice mebusu Rum Boşo Efendi ile, İzmir mebusu Rum Karolidi Efendi Hariciye Nazırını ziyaret etmişler ve İtalyanların On İki Adayı, evvelâ merkez olan Rodostan başlıyarak işgal hazırlığında olduğunu haber vermişler ve hükümetin bu işgale karşı ne düşündüğünü, nasıl tedbirler aldığını sormuşlardır. Vaziyetin hazin tecellisi odur ki, Hariciye Nazırı, bu iki Osmanlı mebusuna, **bu haberi nereden aldıklarını** sormamış, soramamış, belki sormak ihtiyacını da duymamıştır: Çünkü, Karolidi Efendi, Osmanlı Meclisinde Mebus, daha sonra Ayan Azası, fakat avnı zamanda Atina Üniversitesinde Kadim, yâni Eski Yunan Tarihi profesörüdür ve Yunanistanın en büyük mânevî emeli, **ESKİ Yunanistanın ve daha sonra BİZANS'ın mânevî verasetinin kendisinde olduğunu dünyaya kabul ettirmek**: Çünkü Yunan Megalo-İdea = **Büyük Mefkûre'si** bu propaganda ile beslenmektedir. Nitekim, Birinci Dünya Harbinde, Osmanlı Türkleri mağlûb ve Mondros mütarekesi ile silâhlarını teslim ettikleri zaman, Yunanistan, artık zihinlere adamakıllı yerleşmiş olan bu propaganda silâhına dayanarak, İzmir kıyılarına çıkacaktır.

Ogünden bugüne intikal eden bizim arşivlerimiz, Trablusgarb harbinin bizzat kendi öz safhasına olduğu gibi, onun bir kademesi olan On İki Ada'nın İtalyan işgaline ait resmî doküman da bırakmamıştır: Yalnız, Esref Beyin daha o günden, inanılmaz sıhhat ve isabetle kurduğu, gerçekten örnek muvaffakiyetle

işliyen ve **Teskilât-ı Mahsusa'nın** nüvesini teşkil eden **Haher Alma Servisleri**, İtalyanın bu hazırlığını Bab-ı Âliden önce sezinlemiş, hattâ bir haftalık tarih farkı ile işgalin zamanını İstanbul'a iletmıştır. **Trablus-Garb'deki bir avuç kahraman**, çöl'ün bağrında vatan müdafaasını başaran insanlar olarak, güçlerini denizin derinliklerine kadar iletememişler, fakat birşeyler yapabilmiş olmak için, On İki Adanın işgal tarihi olan 23 Nisan 1912'de, bütün cephelerde mukabil taarruza kalkmışlar, İtalyanlara savaşın en ağır bozgununu tattırmışlar ve On İki Adanın kolay işgalinin zevk ve gururunu yarıda bıraktırmışlardır. Enver Bey, Eşref Beyin hazırladığı raporu Mahmut Şevket Paşaya iletirken, Libya'daki bütün kuvvetlerimizin mukabil taarruzunu da bildirmiştir. Fakat bu haberi almak, Mahmut Şevket Paşa yerine yeni Harbiye Nazırı ve Başkumandan Nazım Paşaya müyesser olmuştur: Çünkü, Muhalefetin karşısında gittikçe bocalıyan İttihad ve Terakki, İbrahim Hakkı Paşadan sonra Mahmut Şevket Paşayı da fedâyâ mecbur kalmış, muhalefetin mümessili, hiç olmazsa muhalefete eğgin ve mütemayil tanınan Haleb Vali ve Kumandanı Nazım Paşa bu nâzik makama gelmiştir.

İTALYAN RESMÎ RAPORLARINA GÖRE İŞGALİN SAFHALARI:

İtalyaya, Osmanlı sulh tekliflerine karşı, fiili bir mukabele olarak **askerî zafer** tavsiyesi, Rusvadan gelmişti: Sazanof hâtıralarında bu gerçeği açıkça itiraf eder. Bu tavsiye, İtalyanın **kolay ve külfetsiz zafer** mizâcına uygun değilse de, Trablusgarb çöllerinde ve vahalarında uğradıkları bozgunlar, Roma'nın nüfuz ve itibarını dünyada **-rahmetli Hüseyin Ca.**

bid'in tâbiri gibi.. iki paralık etmişti. İtalyanlar, o yiğit bir avuç Türk'ün önünde bir şeyler yapamıyacaklarını kesin olarak anlayınca, yine donanmalarının toplarına sığınmışlar ve denizlerde kaderlerini aramıya koyulmuşlardı.

Rodos'taki kuvvetlerimiz hem sayı bakımından mahduttu, hem de ne yeter malzemesi, ne devamlı bir mevzi ve müdafaaharbine yetecek yiyeceği vardı. Mahallî Rum halkının Türk düşmanlığı da malûmdur. Osmanlı dostu olan Sisam Adası Beyi Fufas Efendi, bir Palikarya kurşunu ile öldürülmüş, kaatili bulunamamıştı. Öteyandan Rumlar, kendilerini **Barbar Türk'lerden** halâs edecek olan İtalyayı kurtarıcı gibi bekliyorlardı. Ümidleri, İtalyanın kendilerini yakın istikbalde Atınaya emanet edecekleri idi. Fakat hâdiseler, bu nankör ve vefasız insanları bir hayâl kırıklığına daha uğrattı: Asırlarca tam bir hürriyet içinde yaşamış olan On İki Ada halkı, İtalyanın **nüfus ihracı** için kıvranan insan bolluğunu, bu topraklara iletince, sanayide, ticarete, çalışkanlıkta kendilerinden çok üstün olan **yeni misafirler** karşısında neye uğradıklarını anladılar: Fakat iş isten geçtikten sonra!..

Biz, yine **Trablusgarb Seferinde** İtalya eseri muharirî ünlü İtalyan askerî yazarı İ. Rivoli'nin **-kendi ölçüleri içinde...** müdafaasız **ON İKİ ADA'nın** başta Rodos olarak nasıl işgal edildiğini anlatışına göz atalım:

«— Rodos'un işgalı gece sabaha karşı başladı. Birliklerimiz, Tobruk'dan gelen 34. ve Bingazi'den gelen 57 inci alaylarla, Bingazi'den gelen Alp alaylarından olmak üzere, piyade, süvari ve topçu olarak iki tûmendî.

Bu birlikler, 12 marttaki iki hurmalıklar muvaffakiyeti üzerine yeni terfi etmiş olan General Ameglio'nun emir ve komutası altına verilmiş idiler.

General Ameglio'nun kurmay başkanı, evvelce Trablusgarpta Fenerstelle Alp taburuna komuta eden ve 15 Nisan tarihlerinde Harbiye Nezareti ile Genelkurmayın ve kuvvei seferiye levazım heyetinin muvafakatlerini almak üzere Romaya giden Binbaşı Filippo Mombelli idi.

Mayısın dördüncü günü saat 4 de Kalithèa körfezi içinde başlayan karaya asker çıkarma hareketi hiçbir mukavemetle karşılaşmamış ve saat 14 te hitam bulmuştu. Bunun üzerine, General Ameglio, önünde tesadüf ettiği bazı Türk kıt'alarını geri atarak adanın kuzey doğu bitiminde olan Rodos şehri üzerine yürümeğe başladı. Şüphesiz, o gün akşam üzeri şehri zapt ve cebrî bir hareketle oradaki Osmanlı kuvvetlerini esir edebilirdi. Fakat, bu kuvvetlerin vaziyetleri hakkında mütereddit bulunduğu cihetle o geceyi Trianda körfezine hâkim olan sırtlar üzerindeki Sandruli --- Tombe mevkiinde geçirmeyi tercih etti.

İtalyan birliklerinin kendileriyle ilk defa olarak boy ölçüşecekleri Türkler, şehri General Ameglio'dan ayırmakta olan sırtlar üzerinde toplanmışlardı. General Ameglio, Rodos şövalyelerinin bu eski şehrine girmek için ertesi sabah bir muharebe vukuuna intizar etmekte idi. Osmanlı kıt'alarının mevcut ve miktarı da pek kat'î olarak öğrenilememişti. İtalyanların tahmini 2000 ile 5000 kişi arasında tahavvül eylemekte idi. Dağ topları ile mücehhez oldukları da biliniyordu. Hakikatte, çok az ve ehemmiyetsiz bir mevcudu bulunmakta olan bu birlikler harbin başlangıcından beri birbirini takiben birkaç defa takviye ve mayısta 1500 erle, 2 dağ bataryasına iblâğ edilmişti.

İNSANLAR VE ZAMANLAR...

Enver Paşayı tanıyanlar, acaba yukarıdaki karanlık resmin sahibinin kim olduğunu kolaylıkla farkedebilecekler midir?

Bu, Trablus-Garb savaşını başından sonuna kadar «umum kumandan» olarak idare eden Erkân-ı Harb Kaymakamı Enver Beydir: İstikbalin Enver Paşası!..

Denilebilir ki hiçbir harb, Trablus-Garb'e devlet ve milletin haysiyetini koruma düşüncesiyle gidenlerin içinde bulundukları nisbette güçlüklerle geçmemiştir: Hattâ Millî Mücadelemiz bile!.. Çünkü Millî Mücadelede, nemiz var nemiz yoksa gözlerimizin önünde idi. Dayandığımız temellere kendimiz sahib bulunuyorduk. Fakat Trablus-Garb'de durum hiç de böyle değildi: Karşıdaki düşmanın bin bir vasıtaya sahip propagandası, yerli halkı mücadele safından uzaklaştırabilirdi. Evvelâ onları bozguna uğratmaya, sonra onların ellerindeki vasıtaları alıp onlara

saldırmaya mecburduk. Kısacası bu savaşta iki taraf arasında kuvvet muvazenesi, tebessüm mevzuu idi.

Bizimkilerin istisnasız hepsinde «sakal» vardı: Traş olabilmek mesele olduğu için!.. Hemen hemen hepsi namaz kılıyorlar, oruç tutuyorlar, dini bütün bir Müslümanın hayat şartlarını eksiksiz yerine getiriyorlardı: Harbettiikleri muhitin hususiyetlerini kavrayabilme akıllılığını gösterdikleri için!.. Perhiz yapıyorlardı: Kendilerinin övülmeye mecbur kaldıkları arpa unu ile bir avuç hurmadan başka bir yiyecek olmadığı için!

**

Kuvvetli bir düşmana karşı zaferi böylece kazananlar, Balkan Harbinin faciaları içine düşürülmüş vatanın kanayan yarasına merhem olabilmek emeliyle İstanbul'a koşup geldikleri zaman yüzlerine bakan olmadı...

Çünkü o günlerin hâkim politikası, takip ettikleri siyasetin akışı içinde, Trablus-Garb'den gocunan insanlardı: Bizim sekiz yüz bin tüfeğimize karşı, Balkanlı müttefiklerin beş yüz bin tüfeği vardı ve biz, bozgundan bozguna uğrayarak İstanbul kapılarına kadar çekilmiştik. Trablus-Garb'de ise, önce düşmanımızın elindeki silâhı almış, sonra bu silâhla O'nu yere sermiştik. Trablus-Garb'deki bir avuç kahraman bu neticeleri, savaş geleneğine ve asker hayatına alışık olmanın bedevilere dayanarak yapmışlardı. Ya Balkan Harbinin ünlü kumandanları?

**

Bizimkiler hiç fütür getirmediler: Dönüşün küçümsenmesi O'nlarda asla menfi tesir uyandırmadı. Çünkü giderken nasıl başka adlar ve ünvanlarla gitmişlerse, gelişlerinde de aynı takma isimlerin gölgesi içinde idiler: Çünkü O'nlara vatanperverlik ölçüleri, İstanbul politikacılarının çapının üstünde idi. Nitekim vatanın Avrupa'daki son şehri tarihî Edirne'nin millî hudutları içinde kalabilmesi, bu Trablus-Garb yaranının himmeti oldu.

Sadece Süleyman Nazif, o gem almaz kalemiyle bu

Limanın girişinde henüz orta çağdan kalma eski istihkâmları görünmekte olan şehir, iki yeni batarıya ve yeni tarza tahvil edilerek Krup topları ile teslihl olunmuş bulunan birkaç ta eski tabıya ile müdafaa edilmekte idi. Fakat, bütün bu tahkimat, İtalyan filusunun kudreti karşısında ehemmiyetsiz ve kıymetsiz kalmakta idi.

İtalyanların zihinlerini karıştıran şey, bu düşmanın miktarından daha ziyade muharebe kıymetini bilmemeleri idi. Türk askerlerinin an'anevi olan mukavemet ve metanetle kahramanca disiplini malûmdu. Bu sebeple, General Ameglio, pek haklı bir ihtiyat ile kendi ateşin mizacının bütün tahrik ve teşviklerini susturmuş, bunların önüne geçmişti.

4/5 mayıs gecesi sükûnetle geçti. İtalyan keşif kolları, düşmanın birçok hareketini müşahade ve tesbit ettikleri gibi bu keşif kollarının hareket ettikleri karışık arazide bunlardan birinin komutanı olan bir İtalyan erbaşı düşmana esir bile oldu. Fakat asıl düşman ordugâhında hiçbir hareket ve telâş yoktu.

5 Mayıs sabahı, Rodos'a teslim olması ihtar

«dönüş» için lânet sana köhne Bizans diye haykırdı: Tokad'a benziyen feryadının bedeli olarak da, Örfî İdare Mahkemesi kendisini üç ay hapse mahkûm etti!

**

İnsanların kıymetini zaman'a göre değiştirmek, siyasetin yüzü kızarmadan yürüdüğü yoldur. Fakat ya Tarih? Tarih, elindeki ikili, çok zaman, ya şeklen mahkûm bir şehid'in veya gün ışığı hakkı elinden alınmış bir mahkûmun başına koyar.

... Ve, vatanseverin asıl güveni de budur!

edildi. Türk valisi, şehri müdafaa edecek vaziyette bulunmadığı cihetle İtalyanları buraya girmekte serbest bıraktığı cevabını gönderdi. Bizzat kendisi de şehrin haricine çıktı ve iki gün sonra, Lindos'da Anadolu sahiline geçmek üzere bir kayığa binerken İtalyanlar tarafından yakalandı.

Saat 14 te, üç renkli bayrak Rodos üzerinde dalgalanmakta idi ve General Ameglio, şehrin Rum ahalisi tarafından zafer şenlikleriyle istikbal edilmisti.

Muntazam Türk askerlerine gelince: Bunlar ortadan kaybolmuştu ve nereye çekildikleri bilinmiyordu. Bu sebeple, Rodos şehrini işgal etmiş olmaksızın doğan sevinç ve memnuniyet, Türk birliklerinin İtalyan askerleri karşısında gösterecekleri müdafaa şekli ile mukavemet derecesini anlayabilmek imkânından mahrum kalınması yüzünden azalmakta idi. Türk birlikleri ne olmuşlardı? Ahalinin pek ziyade korkulan bir kıyamından kurtulmakla beraber kendilerini İtalyan filosunun topları haricinde de bulundurmak maksadiyle Mayısın 4 ünde şehirden çıkmış olan bu birlikler, görüldüğü veçhile, General Ameglio'nun hareket kolordusuna çatmışlar ve şehrin yakınında tevakkuf etmişlerdi. Ertesi günü muhtemel bir esaretten her ne suretle olursa olsun kurtulmak istiyen bu Türk birlikleri küçük gruplara bölünme ve geceden istifade ederek İtalyanların ehemmiyetsiz olduğu muhakkak olan emniyet şebekeleri arasından geçmek teşebbüsünde bulunmuş idiler. Bunların toplanma noktaları Psithos sırtları üzerinde idi.

Rodos adasının büyük bir imtidadı ve sahası üzerinde, 1200 metreye kadar yükselen ve bir balığın kılıcı gibi birçok amudî kollara ayrılan bir dağ silsilesi uzanır. Apono — Kalamona ve Psithos arasında bir mihver vaziyetinde bulunan bir tepeden de bu

tepeye nazaran hemen hemen mütenazır bir şekil arzeden iki sırt ayrılır; o suretle ki, bunların üzerindeki himaye mevzilerinden Türk kıt'alarının, ister sahil yolu ile olsun, isterse dahildeki yollarla olsun Rodos şehri istikametinden gelecek bütün hareketleri karşılamaları mümkün olabilir.

Bu sırtlar, aynı zamanda, adanın en yüksek ve hâkim mıntakasına doğru kolaylıkla çekilebilmeye de müsait bulunmakta idi. Çam ormanlarıyla örtülü olan bu mıntaka Türklere, hattâ dağılmalarını müteakıp dahi, pusu ve çete muharebesi yapmak imkânını bahsedebilecek bir şekildedir.

Arazinin kireçli tabiatı yamaçların dik olmasına sebebiyet vermişti. Bu yamaçların alt kısımları, üst kısımlarına ve tepelere nazaran harekâta daha az müsait idi ve bu sebeple idi ki, yollar yamaçların üst kısımlarıyla tepeler üzerinden geçmekte idi. Hulâsa, bu mıntaka İtalyanın Liguria mıntakası dahilindeki Apenin dağlarına benzer dağlık bir arazi idi ve burada cereyan etmiş olan hareketler de bir dağ muharebesi şekli ve mahiyetini almıştı.

Türk mevzilerine cepheden taarruz etmek yalnız fazla cesurca bir hareket olmakla kalmıyacak, fakat aynı zamanda, hiçbir kat'i netice de temin edemiyecteki. Böyle bir taarruzla Türkler daha karışık ve denize daha az yakın bir mıntakaya atılmış olacaktı. Ancak, membaları mahdud olan bir kıta'nın mukavemet kudreti ne de olsa zayıf olacaktı ve Osmanlı birliklerinin çöküntü halinde bulundukları da öğrenilmişti. Mayısın 4 ünde, içlerinde bütün bir takım da bulunan 57 Türk askeri zahmetsizce esir edilmişti. Diğer esirler de müteakıp günlerde Rodos şehrine sevkolunmuştu. Bir çok asker firarisi vardı ve bunlar yiyecek hiçbir şeyleri kalmadığından

şikâyet ediyorlardı. Bütün bunlar, Osmanlı kuvvetinin dağılmasının pek yakın olduğunu göstermekte idi. Fakat ateşte yani siperler arkasında ve muharebenin harareti arasında bu askerler, kendilerinin Plevne kahramanlarının bugünkü nesli olduklarını acaba hatırlamıyacaklar mıydı? Bu sebeple, General Ameglio en kat'i ihtiyat tedbirlerini elden bırakmadı ve ancak Mayısın 15. günü akşamı ertesi günü parlak bir muvaffakiyetle neticelenecek olan pek vakıfane bir hareketi icra maksadile yürüyüşe koyuldu.

Her türlü hikâyeden daha iyi olmak ve hâdiseleri en tabii şekilleri dahilinde canlandırmak için İtalyan hükûmetine bu hususta birbirini takiben gönderilmiş olan malûmatı bildirmekle iktifa etmeği tercih edeceğiz:

1 — Amiral Amero d'Aste'nin Roma'ya 16 Mayıs saat 7 de gelen telgrafı:

«15 Mayıs saat 23 te, Türklerin çekilme hatlarını kesmek maksadile Emanuel-Filiberto gemisile himaye edilen bir Alp taburu Malona'da ve Regina-Margherita, Saint-Bon gemileriyle himaye edilen üç Bersagliye taburu da Kalavarda'da karaya çıkarıldılar. General Ameglio'nun komutası altındaki asıl kuvvet Psithos üzerine yürümektedir ve orada saat 6,50 ye doğru düşmanla temasa girecektir».

2 — Amiral Amero d'Aste'nin Roma'ya 16 Mayıs saat 20,45 te gelen telgrafı:

«Birliklerin ileri hareketi, tanzim edilmiş olan plân dahilinde vukua geldi. Cephesi Kremasti'ye karşı olmak üzere vaziyet alan Saint-Bon gemisi, Türk birliklerinin Maritza ile Pastida arasındaki yoldan geri çekilmelerine mâni olmak üzere saat 6 dan 9 za kadar bu yolu bombardıman etti. Psithos etrafında

İtalyanların, başına 1000 altın vaadettikleri Eşref Beyi ele geçirmek için dağıttıkları beyannamede, Teşkilât-ı Mahsusa Reisinin «gençlik» resmi.

(Bu kıyafeti ile çöl'deki kılığı arasındaki kıyafet ve çehre farkı

saat 9 dan itibaren muharebe başladı. Henüz General Ameglio'dan haber ve malûmat almadım».

3 — Amiral Amero d'Aste'nin Roma'ya 17 Mayıs saat 7.30 da gelen telgrafı:

«İtalyan kuvvetleri bugün Psithos'u zaptettiler. Düşmanın 200 ölü ve yaralı vardır. Bizim zayıyatımız pek azdır».

4 — General Ameglio'nun Roma'ya 17 Mayıs saat 8.20 de gelen telgrafı:

«Bu sabah [16 Mayıs], kıtaatımız, ikisi filonun yardımı hususundaki büyük güçlüklerle rağmen Malona ve Kalavarda limanlarına çıkarılmış olan ve üçüncüsü de kısmen Rodos şehrinden Afanto yoluyla ilerleyen üç kol halinde oldukları halde, Psithos'da toplanmış bulunan düşmanı baskın şeklinde ihata ederek mağlûp ettiler.

Birliklerimizin şiddetli taarruzu üzerine düşman muharebe meydanında 83 ölü, 26 yaralı, 122 tüfek ve 200 sandık cepane bırakmış olduğu halde denize doğru inen müteaddit vadiler arasından dağıldılar.

Bizim hiç ölümüz yoktur. Yalnız 8 yaralımız vardır. Subaylarımızın ve birliklerimizin kıymet ve mukavemet bakımından tavur ve hareketleri takdirlere şayandır. Birliklerimiz bu gece ve yarın Psithos'da kalacaklar ve yarın akşam Rodos şehrine avdet edeceklerdir. Adayı Türk kuvvetlerinden tahlis etmiş olduğumu tahmin etmekteyim».

5 — Amiral Amero d'Aste'nin Roma'ya 17 Mayıs saat 9.05 de gelen telgrafı:

«Adadaki Türk kuvvetleri bu sabah harp merasimi ile teslim oldular».

İtalyan resmî tebliğlerinin sakladıkları gerçekler de vardı: Bizim, Adada teslim olan bütün kuvvetleri-

mizin yekûnu, 33 zabitle, 930 askerden ibaretti.. Halbuki, Adaya çıkan İtalyan kuvveti yekûnu, on dört bini aşırıyordu: Nisbet, bire on dörttü!

Askerlerimiz, mevzi harbi yapacak kudretleri olmayınca, çete harbi yapmayı denemişlerdi. Bunu, General Ameglio'nun **resmî rapor'**undan anlıyoruz:

«Düşmanın, çete muharebesi yapmak üzere Psithos'dan Sant - Elia dağına çekilmek niyetinde olduğunu haber almaklığım üzerine dahile doğru her türlü çekilme imkânlarını önlemek, çete muharebesi yapmasına mâni olmak ve kendisini kat'i bir muharebe kabulüne mecbur eylemek için Psithos'u da ihata etmekteki mutlak lüzuma derhal kani oldum. Bu sebeple, Rodos şehrinde sükûn ve âsâyişi tesis ve umumî hizmet ve işleri münasip surette tanzim ettikten sonra hareket üssünde piyade ve denizcilerden mürekkep olup bir sahra topçu taburu ile harp gemileri tarafından himaye edilen ve heyeti umumiyesi gayet iyi tahkim ve takviye edilmiş tabyalar içinde bulunan kâfi bir kuvvet bıraktım ve bunu müteakip ayın 15. günü aksamı saat 19 da üç kol halinde tertip ettiğim bütün kuvvetimle harekete başladım.

Bizzat kendi emir ve komutam altında bulunan başlıca kol, hedefi Psithos olmak üzere (Stusviridiu - Afanto - Asguru) yolunu takip etti. Bu yol, 40 kilometre imtidadında çetin ve zahmetli bir dağ yolu idi.

Diğer iki kol, ayın 15. günü Rodos'ta gemilere bindiler ve o günü saat 21 ile 23 arasında deniz kuvvetlerinin de yardımıyla aysız ve bütün ışıkları söndürülmüş bir gece içinde açık ve düşman bir sahil üzerine yapılacak bir gece debarkmanın bütün güçlüklerini yenerek birisi, garpte Kalavarda körfezinde ve diğeri şarkta Malona körfezinde karaya çıktılar.

Böyle bir harekete bundan evvel asla teşebbüs olunmamıştı.»

Doğrudur... Bundan evvel, İtalyan kumandanının da dediği gibi, böyle bir harekete asla teşebbüs olunmamıştı: **Böyle bir harekete teşebbüs edebilmek** ancak, Türk askerinin ve kumandanının göze alabileceği cesaret ve yiğitlikti: Ne yazık ki, hâdiseler, bu ırk şahlanmasını bile çelmeliyecek kadar vefasız ve zâlimdi.

OSMANLI KABİNESİNDE GÖRÜŞ AYRILIKLARI :

● n İki Ada'nın İtalya tarafından işgali, Balkan Devletlerinin harb hazırlıklarının artık **görünen netice** olduğu zamana rastlamıştı: Karadağ'da Berana köyündeki ilk hâdiseler patlak vermişti.

Osmanlı Mebusan Meclisindeki siyasî çalışmaların da dayanılmaz hâl aldığı görüyoruz: En büyük felâket, **Ordu'nun siyaset içinde olmasıdır**. Kabinenin ruhi durumunu çok iyi izleyen Rusya, Boğazlar üzerinde Balkan milletlerinin fiili hareketi başlamadan **netice almak** dâvasındadır ve bu sebeple, ihtiyar vezir Said Paşayı, sulh için zorlamaktadır. Ayrıca Fransız sefiri M. Bompar da aynı yoldadır. Hasta olan Sadrâzamı evinde ziyaret eden Fransız sefiri Said Paşaya:

«— Adalar'ın böylece İtalya'nın eline geçmesi, Memâlik-i Osmaniye'nin diğer aksamı için en büyük tehlikedir. Memleketinizin dahili vaziyetinin nasıl bir tehlike ile meşbû olduğu zatı sâmilere de elbette bizden fazla malûmdur. Şimdi muhalefetin halkın efkârını istismar için çok müsaid fırsat bulacakları da tabiidir. Diğer taraftan Balkanlarda tezahür eden teh-

likenin Devlet-i Aliyyenin hayatı üzerinde nasıl bir tesir yapacağı da meçhuldür. Bu şerait içinde her hâl-ü kârda İtalya ile sulh akdini tercih etmeniz aklın ve mantığın icabıdır.»

M. Bompar, Said Paşanın kendisine şu cevabı verdiğini kaydeder:

«— Evet... Ben de tamamen sizin gibi düşünüyorum. Fakat başta Hariciye Nazırı Asım Beyle Maliye Nazırı Cavid Bey olarak bazı genç nazırlar aksi kanaattedirler: Onlara göre Arab âleminde istiklâl ve Osmanlı Saltanatına olan merbutiyet için uyanan hisse ve harekete kıymet verilmez de, Trablus-Garb İtalyanlara terkedilecek olursa, bütün Arab âleminde iğtişâş vukua gelecek ve devlet-i merkeziyyeye karşı adem-i itimad hissi uyanmış olacaktır ki, bu mülâhaza bir itibarla da doğrudur. Çünkü Trablus-Garb'de İtalyanların askeri muvaffakiyet kazanmamış oldukları da hakikattir. Arablar, başlarında Türk zabıtları ile kazanılmış olan zaferlere rağmen ülkelerinin İtalyanlara tesliminden duyacakları üzüntü ve inkısar-ı hayal ile kendilerine daha kudretli hâmler aramak veya istiklâllerine fiilen sahip olmak hareketine girişirlerse, devletin vaziyeti ne olur? Ben, onlara da hak veriyor, fakat bu girift ve güç meselenin içinden çıkmak için bir yol bulamıyorum.»

M. Bompar, Puankare'ye gönderdiği şahsî mesajda şunları kaydeder: «— İhtiyar vezir, Arabların kendilerine daha kudretli bir hâmi aramak ve istiklâllerini temin yolunda kendisine istinad edecek bir varlık meselesini mevzuu bahis ederken Fransa'yı da telmih etti mi, pek bilemiyorum. Bu, belki bizim Suriye ve Lübnan üzerindeki faaliyetimizi telmih idi, belki de böyle bir târiz hissi ile söylenmemişti. Fakat ben kendisine, Trablus-Garb'i ikiye bölecek ve Bingazi'yi

CÖLDE BİR HİND MİHRÂCESİ!

Elinizdeki sahifelerde, Trablus-Garb'de bir avuç kahraman'm mücadele şartlarını gördükten sonra, karşı sahifedeki kişinin bu kitabın muhtevası içinde olduğunu kabul edebilmek pek de kolay olmasa gerektir!..

Bisiklet üzerinde gördüğümüz zatın kıyafetine dikkat ediniz: Başında kolaniyal şapka, sırtında mükemmel bir yün kazak, bacağına sıcak iklimler zengin seyyahlarının şortu, ayakta kazağı ile «asorti» spor yün çoraplar ve nihayet bunları tamamlayan tenis sandaletleri!..

Bütün bunlar «Made in Italy = İtalyan malı»dır... Ve şüphesiz ki en titiz itinaı temsil eden lüks İtalyan malları... Fakat hiç birisi, ne Roma, ne Napoli, ne Venedik veya başka bir büyük İtalyan şehrinin büyük mağazalarından birisinden «bedeli ödenerek» alınmış değildir. Onları giyen de, levend endamına, güneşten yanmış rengine, dinç ve güzel çehresine heybet veren «lâ Grandi» sakallı rağmen bir Hind Mihrâcesi de değildir!

Bu zat, İmparatorluğumuzun 1899-1918 son çeyrek asrı geçen hayat devresi içinde her büyük hâdisesinin iç tarafında, adı ve emeği olan Teşkilât-ı Mahsusanın kurucusu ve reisi Eşref Beydir. Karşısında görüştüğü zat da, İbrahim Süreyya Beyle kavgasından sonra İstanbul'a iade edilen Ali Beyin (rahmetli Çetinkaya) yerine Ubeydat Kolu kumandanlığına tayin edilen Reşit Beydir.

★ ★

Mahrumiyet günlerinde rahat yaşayabilmek ve o karımarışıklık içinden huzur ve dinlenmenin şartlarını çıkarabilmek her babayığın ne nasibidir, ne harcı... Fuad Bey (rahmetli Bulca) anlatır:

«— Bütün dinlenme saatlerimiz Eşref Beyin çadırında geçirdi. Çünkü Eşref Beyin çadırındaki rahat ve ikram edebildikleri bulunmaz nesneler, hiç birimizde, hattâ topyekûn hepimizde yoktu. Nereden de bulurdu? Nasıl getir-

tirdi? O yoksulluk içinde, kuş sütünden gayrı her şey bol-
luk sözünü hatırlatan varlığının ana kaynaklarını bilebil-
mek, hiç birimizin hatırından geçmezdi. Çünkü bu imkân-
ları yaratabilmiş olmak, Eşref Beyin şahsına mahsus nasi-
belerdi ve bizzet bu mazhariyet sadece O'nun şahsının
imtiyazı halinde öylece benimsenilmişti ki, bizim yokluk-
larımız nasıl muhitin ve iradenizle kabullendiğimiz müca-
delenin tecellisi ise, O'nun da, bizimkinin aynı şartlar için-
den varlıklar yaratması da şahsına hâs nasibe idi.

Kasr- el- Hârun baskınında Mustafa Kemal'in gözleri
tahammül edilmez bir ıstırapla hastalandığı zaman, çadırı-
nı hemencecik bir revir haline koyuverdi. Kahire'den mis-
tahzar göz ilâçlarından başlayarak Beyrut'tan göz mütehas-
sısı Dr. Münir Beyin gelmesi de, yine kendisinin o erişil-
mez teşkilâtçılığının neticesi idi. Sadece bizim değil, verli-
lerin de «hallâl-ül müşkilât = zorlukların yenicisi» idi. Sul-
tan Hamid istibdadına karşı giriştiği ve Hicaz çölleri alt
üst ettiği günlerden hâtırâ kalmış olan Şeyh-it-Tüyûr = U-
çan Şeyh lakabının şöhretini bilen Bedevî ve Sünnûsî ka-
bile şeyhlerinin de kendi aralarında ve bizimle halledeme-
dikleri mevzuların mercii idi. Şimdi o günlerin muhase-
besini düşündüğüm zaman şunu rahatça söyleyebiliyorum:
O büyük neticeler, hepimizin maddî mânevî neyimiz var,
neyimiz yoksa, cömertçe, hiçbir zerresini sakınmadan or-
taya koymamızın neticesi imiş... Hepimiz, yaradılışımızda
ve sonradan elde ettiklerimizi, kendimize hiçbir şey sak-
lamadan ortaya koymuşuz, yolumuzun zaferine vakfetmi-
şiz. Ne istirkab, ne çekememezlik, ne hodbinlik, ne nefsa-
nılık, hiçbir düşürücü ve küçültücülük yokmuş. Yoklukla-
rı böylece hiçe saymışız ve varlık yaratabilenler de onları
tam bir müsavat ve adalet duygusu içinde, hattâ kendile-
rine haksızlık ederek ortaya koymuşlar.

Hiç birimiz pişmanlık duymadık ve şimdi, işte bu
son günlerde yaşanmıyan ve ihtiyarlamıyan da sadece bu
bergüzâr hâtıralar!...

★
★

Ne mutlu onlara ki böyle hâtıraların sahibidirler...

Türklerde bırakacak bir taksimin nasıl karşılaaca-
ğını sorduğum zaman uzun uzun düşündü ve dedi ki:

«— Siz bu uzlaştırıcı fikri, Hariciye Nazırı Asım
Beye telkin etmeye çalışınız. Ben hissi kuvvetli, fa-
kat tecrübesi az, acı hakikatlere nefsinin alıştırmamış
genç nazırlarla iş görmek mecburiyetindeyim. Jön-
Türk Komitesinin milliyetçilik duygularını ve feve-
ranını bilirsiniz. Bunların çoğu, Fransız kültür ve his-
siyatiyle beslenmişlerdir. Benim, Sizlerin müzahere-
tine ihtiyacım vardır. Şunu asla hatırdan uzak tut-
mayınız: Osmanlı Devletinin pâyidar olması, cihan
muvazenesi için elzemdir. Bazı gelip geçici menfaat-
ler bu büyük hakikati zedelememelidir. Fransa'nın se-
lim hissini ve kadim siyasetinin bu hususta, büyük
devletlere anlatacağı hakikatler vardır.»

Sultan İkinci Hamid'e müteaddit defalar sadrâ-
zamlık yapmış ve bidayette onun başkitaletinde bu-
lunmuş olan Said Paşanın, üzerindeki idare-i masla-
hat siyaseti ile Osmanlı Devletinin varlığını bağ-
ladığı Avrupa Statükosunu devam ettirmek için Fran-
sa'ya, diğer devletlerden daha çok mütemayil oldu-
ğu muhakkaktır. Balkanların müttehid cepheleleri kar-
şısında, Trablus-Garb'de harbi hükümetlerine rağmen
idare eden Jön-Türk Komitesinin orada cidden feda-
kârane ve kahramanca ifa ettiği hizmetlerini yarıda
bırakarak dönmesi, İtalya için yegâne ümittir. Said
Paşa da bunu biliyor ve vakit kazanmak istiyor.»

Fransız sefiri Bompar, Said Paşaya verdiği sözü
yerine getirmiş ve Sadrâzama karşı koyanların başın-
da gelen Asım Beyle Cavid Beyi görerek aynı mevzuu
kendileriyle müzakere, hattâ münakaşa etmiştir. Fran-
sız sefirinin bu görüşme sonunda, Paris'e gönderdiği
rapor enteresandır. Der ki:

«— Genç Türk grubuna dahil nazırlar, Sadrâzam

gibi düşünmemektedirler: Onlar, devletin ya haysiyetine tamamen sahip olarak yaşamasını veya tarih sahnesinden şerefle çekilmesi fikrindedirler: Çünkü onlar, hâdiselerin hakikatini daha iyi görebilen genç ve hakikaten münevver insanlar olarak, Osmanlı İmparatorluğunun pâyidar olabilmesinin, mucizelere ihtiyaç gösterdiğini, İtalya'ya karşı Trablus-Garb'de gösterilen muvaffakiyetin de, memleketin çok muhtaç olduğu mânevî kudretin temelini teşkil edecek kuvvet ve resanette olduğunu ileri sürüyorlar. Cavid Bey bana, selâhiyetli Fransızcasını ruhî heyecanıyla kıymetlendirerek dedi ki:

«— Üçüncü Napolyon Sedan'da, Prusya ordusu önünde bizim Trablus-Garb'de elde ettiğimiz muvaffakiyetler serisinden sadece bir tekine sahip olsa idi, Paris varoşlarında Siz Fransızlar, politika münakaşası mı yapardınız, yoksa memleketinizin tamamiyetini temin etmeden, başka bir şey düşünmenin Moltke'nin süvarilerinin çiğnedikleri vatan topraklarına revâ gördüğünden daha feci bir ruhî ve ahlâkî inhizam olduğunu düşünerek ferdî hislerinize hudut mu çekerdiniz? Bizi niçin anlamak istemiyorsunuz?»

Şimdi kanaatimi açıkça Size iletmiş olayım: İstanbul'da, büyük günlerin eşiğinde olduğumuz kanaati vardır. Bir iç ihtilâl kokusu, bütün memleketi sarmıştır. Eğer bu kabinede genç nazırlar vaziyete hâkim olmakta devam ederlerse, İtalya'nın taleplerinin kabul edilmesi mümkün değildir. Bu takdirde ne olacaktır? Ya Genç - Türkler, daha hayatî ve kendilerini daha çok meşgul edecek hâdiseler karşısında kalarak Trablus-Garb'i ikinci plâna bırakmaya mecbur kalacaklardır, yahut, memleket dahilinde beklonulmıyen hâdisat, Onları buna mecbur edecektir.»

Fransız elçisi sanki, fal'a bakıyordu: İkisi de

birbirini takip ederek başa gelecekti: Balkan Harbi denilen büyük facia patlıyacak, Trablus-Garb'dekiler Ana-Vatanın daha çok tehlikeye düşmüş olan parçasının imdadına koşacaklar, gerçekten de en ümitsiz günlerde Edirne'yi onlar kurtaracak, Garbî Trakya'da ilk Türk Cumhuriyetini teşkil edecekler ve Balkan Harbinin yüz karası sahifeleri arasına bir tek şeref destanını onlar ilâve edecekler, bundan önce de, **Halâskâr Zabitan Grubu** adı altındaki askerî hükûmet darbesi vukua gelecekti. Fransız elçisi Bompar'ın tahminlerinden birisi daha tahakkuk edecek, İtalya'nın, vaktiyle Kıbrıs Adasının İngilizlere, Bosna-Herseg'in Avusturyahlılara verildiği gibi «muvakkaten» bırakılma garabetini Said Paşa kabinesindeki genç nazırlar, şiddetli bir karşı koyma ile reddedeceklerdi.

İttihad ve Terakki bu günlerde, memlekette kasabalara kadar yayılmış olan teşkilâtının da fikrini sormuştur: Gelen cevaplar, **son kan damlasına kadar harbe devamdır**. 9 Temmuz 1912 de, Sadrâzam Said Paşa Fransız sefirini dâvet ederek, şu **son teklif** için aracılığı ister: Trablus-Garb'de iki ana liman İtalya'ya bırakılacak, geri kalan geniş topraklar üzerinde bir Osmanlı Şehzadesi, Padişah namına idareyi ele alacak, İtalyanlara her türlü iktisadî menfaatler ve imtiyazlar tanılacaktır. 12 Temmuzda, o tarihte Osmanlı Şûray-ı Devlet Reisi, daha sonra da Hariciye Nazırı ve nihayet Birinci Dünya Harbinde de Sadrâzam olan Mısırlı Prens Said Halim Paşa ile İtalyan murahhasları, hususî olarak, İsviçre'nin Lozan şehrinde buluşarak, **sulh şartlarını** görüşeceklerdir: Artık, Said Paşa hükûmeti de son günlerini yaşamaktadır. Çünkü artık politikanın fiilen içine girmiş olan ORDU, daha başka bir kabine istemektedir: Bu kabine, belirli siyasî kanaate sahip insanların bir ara-

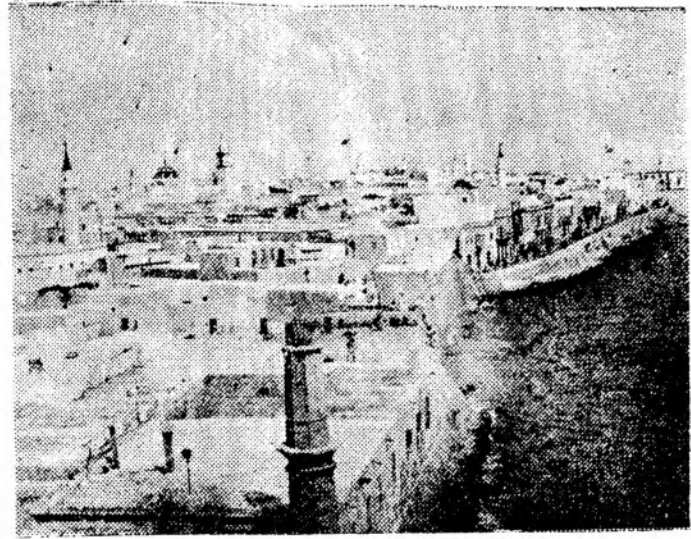
ya geldiği mütecanis heyet olmasa da, İttihad ve Terakkiye karşı fikirleri malûm kişilerden kurulu olacaktı. Çünkü Muhalefet, iktidarda da olmıyan **millî siyaset prensipleri** araştırmaları ve çabalamaları içinde, her şeyin, sadece hükûmetin değişmesiyle halledileceği vehmi, genç, tecrübesiz, sağlam bir devlet felsefesinden mahrum dimağların tek çâresi idi. Nitekim O'nlar, bu inançla tehlikeli bir tecrübe yapacaklar, Said Paşa kabinesi bir hükûmet darbesi ile sukut edecekti.

RUSYA YİNE SAHNEYE ÇIKIYOR:

Osmanlı ülkesindeki karışık durum, yine Rusyayı harekete getirmiştir: Çarıkof, Sadriazama 11/Temmuz/1912 de, **Rusya ile Osmanlı devleti arasında bütün mes'eleleri tamamen halletmek ve müsterek bir haricî siyaset takib etmek** teklifini yapar. Hattâ bu teklifin bir safhasında, Padişah Beşinci Sultan Mehmet Reşadla Çar Üçüncü Nikola'nın Karadeniz kıyılarında, Yalta sayfiye şehrinde görüşmeleri de vardır!..

Gündemin birinci maddesi **Boğazlar Meselesi**dir: Hariciye Nazırı Asım Bey o günlerde, İstanbul'un sebebsiz misafiri olan Rus Hariciye Nazırı muavini Neratof'a Boğazların neden bir «mesele» sayıldığını sorar. Neratof'un cevabının iç yüzünde, Balkanlarda hazırlanan dramın bir «ifşa» ısı da vardır!... Gerçekten artık, Balkanların Birleşmiş olan dört devletinin, Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ ve Yunanistanın Osmanlı Türklerine, haksız, sebebsiz, adı ve alçakça saldırışları için, Karadağ hududundaki Brena köyünde, basit bir jandarma vak'ası kâfi gelecektir.

Rusyanın, Balkanlı devletlerin zaferine olan inancı ile, kendisinin kıskırttığı ve harbe hazırladığı. Os-

Harbden evvel Trablus şehrinin sahilden görünüşü.

(İmparatorluğumuzun milyonlarca kilometre kareyi bulan ülkeleri arasında, Türklüğe büyük sadakat ve gönül birliği ile bağlı bir belde idi. Halkı arasında Berberîler TÜRK ASILLI idiler. Birinci Dünya Harbinde de, Türk mücadelesinin safında yer alan ülke, yine Trablus-Garb idi. Mustafa Kemal ve Enver'in, şehzade Osman Fuad Efendinin saltanat niyâbeti ile burada bir **Türk Devleti** kurmak istedikleri muhakkaktır.)

manlı devletinin bu dünkü tebeasının zaferinden önce davranarak, Boğazları elde etmek istediği ve bu emrivakii, bilhassa Hind yolunu tehlikede gören İngiltere ile **Şark'a Doğru** siyasetinin ısrarlı takibcisi Alman imparatoru İkinci Vilhelm'e **olub bitti** halinde kabul ettirmek istediği anlaşılmaktadır.

Hariciye Nazırı Asım Bey, Londra sefiri Tevfik

Paşaya, İngiltere Hariciye Nazırı Lord Grey'i hemen ve mahrem bir ziyaret şeklinde görerek, Çarıkof'un son teklifleri üzerinde neler düşündüğünü öğrenmeye memur etmesi, Bab-ı Âlideki telâş anlatmaktadır: Tefvik Paşadan gelen cevap karanlık ve kapalıdır. Grey şunları söylemiştir:

«— Rusyanın bugünkü hava ve şartlar içindeki müracaatı nasıl samimi olabilir? İtalya, Boğazları Rus donanmasının korumasını kendisine karşı nümâyış ve kuvvet tehdidi addeder. Balkan devletleri arasında da, Rusyaya yakınlık rekabeti vardır. Diğer büyük Devletlerin Boğazların Rus hâkimiyeti altına geçmesinden endişe duyacakları da malûmdur.»

Hâdiseler Berlinde de duyulmuştur: Alman Hariciye Nazırı Kiderlen - Vahter, İstanbuldaki sefiri Baron Fon Mareşal'e şu telgrafı çeker:

«— Osmanlı Hariciye Nazırı Asım Bey Boğazlar meselesine avdet eder etmez, kendisine Türkiyenin kabul etmiye mecbur olmadığı ve ayrıca da diğer devletlerin muvafakatini alması icabettiği basit bir tekliften dolayı bu derece heyecan gösterebilmesini pek muvafık görmediğimizi söylemenizi ekselânsınızdan rica ederim. Nazır, Rusları maksadlarını açığa vurmaya sevk etmek için hiç bir şey düşünmemişse cidden sayanı hayrettir.»

Alman Büyük Elçisi, dört gün sonra Berlin'e şu cevabı veriyordu:

«— Osmanlı devletinin telâş, Rusların Karadeniz Boğazını bir emrivâki ile işgal etme endişesindedir. Memlekette cidden büyük heyecan vardır. Türkler, artık umumî olarak Avrupaya inanmıyorlar. Jön-Türklerde kendi millî menbalarına ve varlıklarına istinad etme şuuru uyanmıştır.»

Alman sefiri, aynı haftanın sonunda Berlin'e,

İMPARATOR HAZRETLERİNİN ŞAHSINA MAH-SUSTUR kaydıyla gönderdiği şifrede, Rus Başvekili Sazanof'la, İtalyanın Rusya sefiri Gido Luiçi arasındaki «mahrem» bir mülâkatı ifşa eder: Sazanof, İtalyaya, eğer İtalyan donanması Boğazları zorladığı takdirde, Rus donanmasının yerinden kımıldamayacağını, kendi makamının ve mevkiinin kaybedilmesi bahasına da olsa söz vermiştir. Alman sefiri, Rusyanın asıl gayesinin, Boğazların İngiliz veya Alman donanmalarından birisi tarafından kontrol altına alınmasına mâni olmak olduğunu açıkça bildirmektedir. Bu haber, Berlin'de sadece büyük bir hareketin ve yeni teşebbüslerin sebebi olmakla kalmamış, Alman donanmasının en kuvvetli gemilerine, İzmir limanını ziyaret için vazife verdirmiştir. Ve, dikkatdeğer olay odur ki, İtalyayı kendi saflarında ittifaklarına alabilmek için, Osmanlı İmparatorluğunun sırtından her türlü fedakârlığa hazır olan ve **Hasta Adam**'ın mirası üzerinden kendi «pay» ları arasındaki değersiz lokmaları, müstemlekecilikte geç kalmış İtalyaya sunmaya hazırlanan iki Batılı devlet, İngiltere ve Almanya, Trablus-Garb'ı çoktan Romanın malı saymaktadırlar... Bir şartla: Boğazlar, kendi menfaatleri için, sadece mütevazı bir bekçi olan ve deniz gücü, ancak kuvvetli bir müttefik aramaya kendisini mecbur bırakan Osmanlı devletinin elinde kalmalıdır!

İTALYAN DONANMASI ÇANAKKALEYİ ZORLUYOR :

Roma, bu hakikatı bilmekle beraber, Rusyanın teşviki ve verdiği «avans», Berlin ve Londra'nın çekimserliğinden daha câzib gelmiş olmalıdır ki, donanmasının en güvendiği filosuna, Çanakkale Boğa-

zını zorlamak için emir verdi... Belki bilinmeden, belki tarihin garib cilvesi, belki maksadlı olarak, taarruz için seçilen tarih de, İkinci Meşrutiyetin ilânı günü olan 10 temmuz'un dördüncü yıl dönümü günü idi!...

İtalyan donanması, 8 Temmuz 1912 Pazar günü sabahın erken saatlerinde, Stampalia limanından hareket etti. Harekât, fasılasız on iki gün sürdü... Netice, kelimenin mutlak mânasıyla başarısızlıkla ve fiyasko ile bitti... İtalyanlar, Trablus-Garb'de dövüşen o bir avuç kahramanın mâneviyatını yıkmak için, tayyareleriyle saflarımız arasına şu beyannameleri atmışlardı:

«— İşte şu ânlarda, Çanakkale üzerinde de İtalyan bayrağı dalgalanmaktadır. Kudretli Kraliyet Donanması, Türk karasularındadır. İstanbul tehlikededir. Biz sadece, buralardaki meşru haklarımızı müdafaa için harbettığımızı tekrarlar ve sizlere, vatanınızın temel yerlerini, bilhassa pâyitahtınızı korumak ve muhafazaya devam edebilmek için bu beyhude mücadeleden vaz geçmenizi yine tavsiye ederiz.»

İstanbulla olan irtibatı, ancak Mısır resmî makamlarından çok Mısır milliyetçilerinin lûtfu ve yardımı ile olan bizimkiler üzerinde, İtalyan beyannamesi menfi tesir yapmıştı. Vakia bizimkiler, İtalyanın bu kuru tehditlerinin gerçek mânasını, onları sahillerden kıpırdamamıza mahkûm ederek fiilen isbat etmişlerdi. Fakat, İtalyan deniz kuvvetlerinin kudreti de malûmdu. Bizim donanmamızın yetersiz ve çâresiz vaziyeti de meçhul değildi. Enver, derhal bütün cephe kumandanlarını toplamış, bir harb meclisi kurarak ne yapmak lâzımgeldiğini sormuştu. Eşref Bey hâtıratında diyor ki:

«— Yaptığımız daha çok, ne maddeten, ne mâ-

DEVİRLERİN DEĞİŞTİRDİĞİ KIYMETLER

İtalya Trablus-Garb'e saldırdığı zaman donanmamız, Çanakkale'den çıkacak halde değildi ve bu facia, Sultan Hamid idaresinin en kötü mirası idi: Çünkü bizim donanmamız, Sultan Hamid tahta çıktığı gün, Akdeniz'in İngiliz filosundan sonra ikinci büyük kuvvetiydi ve İngiliz tezgâhlarında devrin en büyük iki zırhlısı da omurgada bulunuyordu. Amcası Sultan Aziz'in hal'inde donanmanın temel hizmeti görmüş olmasını otuz üç sene unutmamış olan Sultan Hamid, tahttan indirilinceye kadar denize de, denizlerde hâkimiyeti temsil eden vasitalara da «düşman» oldu.

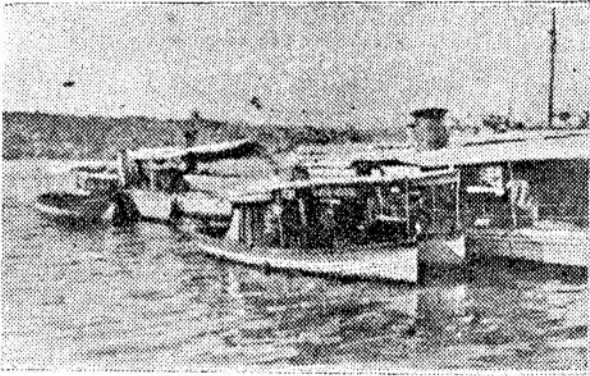
Ve bir taraftan hükûmetin, öte yandan devletin bütün didinmelerine rağmen, İtalya, Trablus-Garb'e saldırdığı zaman ne kendi kıyılarımızı, ne de Trablus-Garb kıyılarını ne de İmparatorluğun muhafazaya mecbur olduğu sahil şehirlerini savunacak halde değildik. Suriye limanlarında olan bir kaç harb gemimizle, Rodos'ta olan iki nakliye teknemiz, kuvvetli İtalyan donanması tarafından batırıldı: Çünkü bu gemiler, batmayı teslim olmaya tercih etmişlerdi.

★ ★

Denizlerde böylecesine gücümüzü kaybetmiş olmamız, mâzinin şan ve şeref günlerini hatırlayanlara elbette elemi veriyordu: Gazeteler ve mecmualar, bir zafer için deniz kudretini gösteren hâdiseler karşısında, Barbaros'u hatırlatıyorlar, Akdeniz'i bir Türk gölü yapmış olan o büyük ve misilsiz haşmetin artık hayâl olan hâtırasıyla avunuyorlardı.

Avni-i İlah torpitomuzun kendisinden kat kat üstün düşmana karşı Beyrut limanı önlerinde yaptığı kahramanca savaştan sonra, süvarisiyle birlikte batması büyük he-

yecan uyandırmıştı. Gazeteler mukabele-i bilmişil, yâni aynen karşı koyma istiyorlardı. Nasıl karşı koyabilecek-tik? Hangi donanma ile? Ve bu çaresizlik içinde Bahriye Nezareti bir tebliğ neşretti: Limanlarımızda olan İtalyan deniz vasıtalarını zaptedecektik. Bunlar, harb ganimeti sayılacaktı.

Ve bu kararın neşrinden bir kaç gün sonra, İstanbul ve İzmir limanında, İtalya resmi makamlarıyla, İtalyan tebeasına ait istempot ve motorbotlara el konuldu: Yurıdındaki kılış, bunları Haliç'te gösteriyor!

Bunlara «Harb ganimeti» deniliyordu: Preveze zaferi sahiblerinin torunları tecelliylı artık bu iç deniz vasıtalarının avuç içi kadar varlığında arıyacak hale düşmüşlerdi.

İbret ve intibah oldu mu? Hâlimize bakarsanız ne yâzık ki hayır!..

nen sukut etmediğimizi, sadece İtalyanlara değil, bütün dünyaya isbat etmekte. İtalyan donanması, Çanakkaleye yüklenmiş olabiliirdi. Bu da zaten beklenmedik bir şey değildi. İki taraf, birbirini, elinden gelen bütün çârelere başvurarak saf dışı bırakmaya çalışacaktı. Biz, İtalyanları sahillere adetâ hapsedmiştik. Hakikat buydu. Artık, mukabil taarruzlarımızı istediğimiz hedef ve istikametlerde yapabilecek halde idik. Onlar bize denizden darbe vurmaya çalışırken, biz de onları harbin asıl sebeb ve mıntakası üzerinde iz'âç edebilirdik. Bütün kuvvetimizle mukabil taarruza kalkmalı, İtalyanların ellerinde bulunan sahil şehirlerinde karışıklıklar çıkarmalı idik. Çünkü artık bütün dünya matbuatının mümessilleri harb cephesinde idiler. Giriştiğimiz harekât, elbette, dünyanın dikkatini çekecek, bizimkiler de vaziyetimizin hiç de korkulacak ve üzülecek hâlde olmadığını anlıyacaklardı. Bu da, müdafaa yapan Ana-Vatandaki kardeşlerimiz için mânen ümid ve şevk olacaktı. Görüşümü izah ettiğim zaman, başta Enver olarak bütün arkadaşlar tasvib ettiler. Bizim için zaferlerin en büyüklerinden birisi olan Sidi-Said ve Ayn-ı Zâra harblerini, bu karardan sonra kazanmıştık. Aradan kısa zaman geçtikten sonra, İtalyanların Çanakkale önlerinden mağlûb ve perişan döndüğünü de öğrenince, kararımızın isabetiyle, sevinç gözyaşları içinde birbirimizi tebrik ettik...»

ÇANAKKALE ÖNLERİNDEN MAĞLÛBİYET-LE ÇEKİLİS:

İtalyan donanmasının Çanakkaleyi zorlamak, eğer Boğazları aşabilirse İstanbul önlerine gelmek ihtimali, bütün dünyada bomba tesirini yapmıştı.

İtalyanın böyle bir harekete geçebilmesine Bab-ı Âli, o meşhur umursamamızlık politikası ile aslâ ihtimal vermiyordu. Said Paşa hâtıratında şöyle der: «— Bu ihtimal tahakkuk etse dahi, düvel-i muazzama, İstanbul'u İtalyanların hâkimiyeti altında görmeye tahammül edemeyecekleri bedihî idi. Bu hakikat el'an hâkim his olmakla beraber, düşman donanmasının aslâ intizar edilmeyen bir ânda ve kuvve-i asliyesiyle harekete geçmiş olması da gayri muntazır bir hâlin endişesini tevlit etmekten hâli kalmadı.»

Devletin nasıl bir gaflet içinde kıvrandığını açıkça itiraf eden bu satırlara rağmen, İtalyan donanmasını Çanakkale önlerinden gerisin geri eden, ne Said Paşanın bahsettiği **Büyük Devletler** oldu, ne de kendisinin dayandığı dünya muvazenesinin tecellisi... Bu netice, Boğazları müdafa eden mahdud ve mütevazı tabyalarımızın ve kuvvetlerimizin vatan müdafaası şevki ve cesareti oldu. Nitekim aynı ruh ve kuvvet, üç sene sonra, dünyanın en kuvvetli donanmasını, tarihte az rastlanmış bir bozguna uğratacak ve perişan edecekti: Birinci Dünya Harbindeki Çanakkale zaferinin ilk basamağı, böylece sağlam bir iman ve haysiyet temeli üzerine, 1912 yılının 10 - 27 Temmuzları arasında kurulmuştu.

Ne yazık ki, biz, Balkan Harbi faciasının acıları içinde, bu İtalyan bozgununa ait safhaları da tarihimize mal edemedik. Ondan sonra da, Birinci Dünya Harbi parladı ve asıl büyük Çanakkale Zaferi tarihimizin kararmış sahifelerini aydınlattı. Fakat, bir zafer hülyası içinde kudretli donanmalarını Çanakkale önlerine süren İtalyanlar, o meşhur mubalâğa duygularına ve tarzlarına rağmen, teşebbüslerinin nasıl başarısızlığa uğradığını kendi harb raporlarında itiraf ettiler.

Şimdi, İtalyan Amirali E. Millo'nun hükumetine verdiği raporun hülâsasına göz atalım:

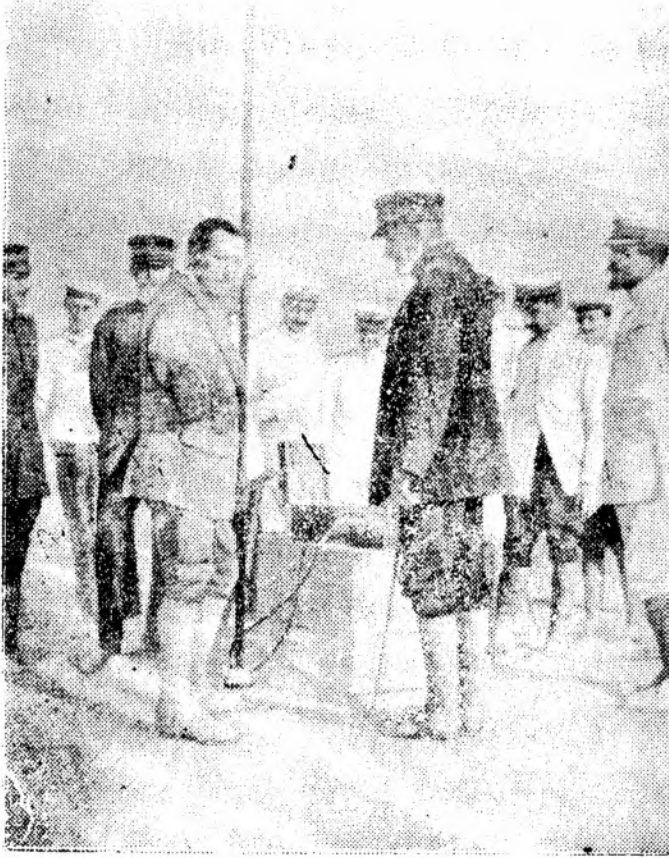
«Temmuzun 14. günü sabahleyin saat 4 te, almış olduğum emirlere uyarak Pisani harp gemisi, Borea ve Nembo torpito muhripleri, Spica, Centauro, As-tore, Climène ve Pereo açık deniz torpitoları ile Ler-ros adasındaki Parthani limanına doğru Stampalia'dan harcket ettim. Pasthani limanında pek o kadar lüzumu olmıyan malzemeyi çıkardıktan sonra istikşaf hareketini bizzat sevk ve idare etmek üzere münasip zamanda Spica torpitosuna bineceğimi de bildirdim. Muvakkat komutanlığı deruhde etmiş olan Marzolo'nun bulunduğu Pisani harp gemisi ile Nembo ve Borea torpito muhripleri, Çanakkale Boğazı methaline kadar torpitoları refakat etmek suretile bu teşebbüse muavenet ve müzaheret edeceklerdi.

Bu iki torpito muhrihi, bizim Boğaz dahilindeki meşguliyetimiz sırasında Boğaz haricinde nümayişler yapacaklardı.

Fena hava, ayın 17. günü akşamına kadar beni Parthani'de kalmak mecburiyetinde bırakmıştı. Bu saatte, deniz biraz sükûnet bulur gibi olduğundan demir aldırarak Strati'ye hareket ettim. Geceleyin ve azaltılmış ışıklarla mümkün olduğu kadar görülmeyecek bir surette seyretmekte idik.

Strati adasını, başka hiç bir adaya merbut olmadığı cihetle bililtizam intihap ettim. Bu ada, bütün gidiş geliş hatlarının haricinde olduğu gibi ahali de azdı ve bana birkaç saat gizli ve saklı bir halde kalmağa ve Çanakkale Boğazına dönüş için akşamı beklemeye elverişli biricik bir mahal gibi görünmüştü.

Limni, İmroz, Bozcaada, hareket etmek istediğim noktaya daha yakın oldukları cihetle şüphesiz maksadımıza daha muvafık olabilirlerdi. Fakat bur-

Ünlü İtalyan ilim adamı Markoni, Bingazi'de, müstevli İtalyan kuvvetleri için bir telsiz telgraf merkezi kurarken.
(İlim, her şeyden önce kendi vatanı emrindedir. Ah... Bu gerçeği bir anlıyabilsen!..)

lardan (ışıklı telgraf = helyosta) ile düşmana haber verilmiyeceğimizden emin değildim. Muhakkak başkım tarzında ve anı bir surette hareket etmek istediğim cihetle Strati'yi intihap mecburiyetinde kalmıştım.

Mürettebat, temmuzun bütün 18. günü esnasında Strati'de istirahat ettiler. Ocaklar temizlendi, istikşaf hareketi için her şey hazırlandı.

Strati'den hareket etmezden biraz evvel Pisani'den Spica'ya geçtim ve hareketi icra edecek olan açık deniz torpitoları filosunun doğrudan doğruya komutanlığını aldım. Pisani ile iki torpito muhribini Binbaşı Merzolo'ya bıraktım.

Daha evvelden yapmış olduğumuz anlaşma mucibince Pisani gemisi, ayın 18. günü saat 18 de Strati'den 12 mil süratle ve torpito muhripleriyle benim emrimdeki filo tarafından takip edilmekte olduğu halde hareket etti.

Hava müsait, deniz sakindi. Ufukta mevcut hafif bir sis, uzaklardaki Limni, İmroz adaları ile Bozcaadadan görölmiyeceğimizi tahmin ettirmekte idi. Kararlaştırılmış olan noktada saat 23,30 da bulunacak surette hareket etmekte idik.

Çanakkale Boğazına yaklaştıkça, Boğazın dış müdafaa tertibatı arasında faaliyette bulunan Helles burundaki iki ve Kumkaledeki bir projektörün ışıkları görölmeğe başladı. Kumkaledeki projektörler avdetimizde ikiye yükseltilmişti. Bu projektörler bize Boğazın methalini iyice tâyin edebilmekliğimiz imkânını vermişlerdi.

Saat 23,30 da Pisani gemisini arkamızda bıraktıktan sonra açık deniz torpito filosile ve 12 mil süratle doğruca Çanakkale Boğazına yürüdüm. Mümkün olduğu kadar görünmeden geçmek için Spica,

Perseo, Astore, Climéne ve Centauro torpitolarına sırasile birbirini takip etmek üzere kol nizamında seyretmelerini emrettim. Biraz sonra, 2 mil süratinde muhalif bir cereyanın mevcudiyetini tesbit ederek sürati 15 mile çıkardım.

Kumkaledeki projektörün ışığı sabitti. Bu sebeple, onun tarafından görülmeksizin geçmiştik. Bunun aksine olmak üzere, Helles burnundaki projektörlerin ışıkları hareketli idiler ve biz bu ışıkların arasından geçip çıkmak üzere idik ki, bunlardan daha içerde bulunanı, ışığını kolun üçüncü gemisi olan Astore üzerinde tesbit etti ve birkaç dakika onu takip cyledi. Biz, o zaman şarka doğru seyretmekte idik.

BATARYALAR ATEŞE BAŞLIYOR:

Bu esnada, yani saat 0,40 raddelerinde, Helles bur-
nu bir top ateşi icra etmek ve bir işaret fişeği at-
mak suretile silâhbaşı işareti verdi ve bu işaret, di-
ğer ziya işaretleriyle bütün Boğaz boyunca tekrar
edildi.

Birçok top ateşleri birbirini takip ettiler ve hun-
ların mermileri, torpito filosunun seyretmekte oldu-
ğu suların içerisine ve yakınlarına düştüler.

Müdafaa tertibatının zayıf olduğu anlaşıldığın-
dan ileri hareketine devam etmeğe ve bilâhare ahva-
le göre hareket etmek üzere Boğaz dahilinde ilerle-
meğe karar verdim. Sürati 20 mile çıkardığım gibi
mayinli mıntakadan uzaklaşmak için Avrupa sahilini
pek yakınlarından seyretmekte idim. Bu zaman
zarfında müteaddit projektörler faaliyete geçmişler-
di. Bunların yerleri, birbirini müteakip şu suretle
tesbit edilmişlerdi: Samandra körfezi, Teke, Kilitba-
hir, Çanak, Çanakale ile Nağra arasındaki Mecidiye

bataryası. Ayrıca Kilitbahirin kuzey doğusunda diğer
iki projektör, biraz daha sonra da, ancak Çanakale
civarlarına vâsıl olduğumuz zaman görebildiğimiz
Türk filosu gemilerinin projektörleri vardı.

Düşmanın ateşi bu esnada kesilmisti. Fakat te-
peler boyunca devam ve tekrarlanmakta olan ziya
işaretleri bu ateşin, yeni bataryaların ateş sahalarına
vâsıl olduğumuz zaman tekrar başlayacağını göster-
mekte idi.

Boğazın Avrupa sahilini takiben büyük bir sü-
ratle seyrederken birdenbire Samandra projektörü-
nün bizzat kendisi görüldü. Şimdiye kadar bu projek-
törün yalnız ışığı görünmekte idi. Biz projektöre o
kadar yakın olarak geçmiştik ki, çok büyük olan ölü
zaviye dolayısıle projektör bu gecis esnasında bizi
aydınlattı ve küçük bir sel yolunun gelmekte ol-
duğu bir vadi istikametine geldiğimiz zaman tekrar
bizi ışığı dahiline almağa başladı. Projektörü kulla-
nan erin, üzerinde manşetli bir gömlek bulunan kolu-
nu bizzat görmüş ve vadi dahilindeki batarya ile tam
onun üstündeki bataryaya: Dikkatli olunmasını bil-
diren bir komutun verildiğini işitmiştim. Biraz sonra
Spica torpitosu küçük çaptaki topların attıkları mer-
milerle çevrili bir hale geldi ve bu yüzden bacası bir-
çok noktalardan delindi.

Samandra projektörü bana, torpido filosunun in-
tizam ile, daima kol nizamında ve yavaş mesafelerle
seyretmekte olduğunu ve birbirini takiben her tor-
pitoyu çevirmekte olan düşman ateşine rağmen bu
torpito komutanlarının gemilerini muntazam bir su-
rette ve cesaretle sevk etmekte olduklarını müşahade
ve tesbit imkânını vermişti.

Bu ateşi müteakip, tüfek ateşlerine ve mevzileri-
ni tâyin edemeyeceğim diğer bataryaların ateşlerine

KILIKLAR VE İSİMLER...

İngiltere Trablus-Garb'de Türk müdafaasının muvaffak olmasını istemediği ve Osmanlı ülkelerinden Trablus-Garb'e gidecek karayolu da Mısır'dan geçtiği, Mısır da İngiliz idaresinde olduğu için, o bir avuç kahraman, Berka topraklarına hakikî isim ve ünvanlarıyla, gerçek kıyafetleriyle gidememişlerdi. Bu, Trablus harbinin en hazin taraflarından birisidir: Yurt sahibinin vatanını gerçek çehresiyle savunmaktan mahrum olması!

★ ★

Kuvvetler arasında muvazenesizlik olunca, insanların mukavemet kudretinin mânevî kaynaklara dayanması bir zarurettir: Bizimkiler, bu zarureti sadece Trablus-Garb'de değil, Birinci Dünya Harbinde de, Millî Mücadelede de duydular: İçlerinde, din ve mâneviyat mevzularıyla en az alâkalı olanlar bile, karşıdaki düşmanın kuvvetine kendi öz kuvvetlerimizle mukabele edememek çâresizliği içinde şöyle bir kararın önünde bulundular: Ya mücadeleyi elden bırakmak, yahut kudreti maddî varlıkların üzerine çıkan ulu ve eşsiz bir varlığın sehabetini istemek!...

★ ★

Mücadeleyi bırakmak O'nların mizâcî, hattâ vatanseverlik telâkkilerinin dışında kalan «hâdisce» idi. Bu sebeple, ikincisini tercih ettiler: En güç anlarda, kahramanlıkla tevekkülü bir araya getirdiler ve ikisini, aslında birbirliyle asla bağdaşamıyan ikisini öylecesine güzel kucaklaştırdılar ki, bu intibak, kıyafetlerinde bile belli oldu.

Karşı sahifedeki klişe bu gerçeğin en güzel örneğidir: Karşı sahifedeki klişenin sahibi Hoca Efendi, sarığı, cüb-

besi, elindeki koskoca tesbihi, boynundaki Lâhur taklidi şal'ı ile lâta'sının içinden Mısır Talebe-i Ulûm'unun entarisi gözüken genç Hoca kimdir, bilir misiniz?

Hakikî hüviyeti bilinenlerce bu «değişik kılığı» içinde şahsiyetinin tanınması mümkün olmayan bu genç Hoca, Teşkilât-ı Mahsusa'daki faaliyeti ile Eşref Bey'e en değerli yardımlarını yapmış olan Süleyman Askerî Beydir.

Süleyman Askerî Trablus-Garb mücadelesine koşarken, birçok arkadaşları gibi Hoca kıyafetine girmişti: Mısır hududunu aşabilmek için en elverişli kılık buydu. Başta Cami-ül Ezher olarak Mısır'ın dinî öğretim müesseselerinde okuyanların kıyafetleri, hemen hemen anonim idi. O günlerde, Mısır'ın en aydın ve vatanperver, dolayısıyla de hürriyetçi grubunu teşkil eden bu topluluk, Trablus-Garb mücadelesinde zaferin bizde kalması için elinden geleni yapıyordu. Bu sebeple, Eşref Bey, Teşkilâtı sırasında onların en yakın yardım ve alâkasını gördü, daha sonra da Teşkilât-ı Mahsusa, en kuvvetli ihtilâl müessese ve hareketlerini yine bu «Genç ilmiyye mensupları» arasında kurdu ki, bu kadro, Saad Zâlul'e ve ihtilâlcî Vafdist Partisine en değerli elemanlarını verdiler.

*
**

Kılıklar da, isimler de, insanların ruhunun ve vicdanının birer arızî kılıfıdır: Bütün dâva çarpan kalbde... O'nun gücünde ve yapısında... Onlar, bir şöhrat ve ikbalin sahnesine makiyaj ile çıkmadılar: Cöl'lerin amâkında millet'in şeref ve namusu için, eyyam iktidarlarına olduğu kadar kudretli düşmanlara da meydan okuyarak ölümün üzerine yürüdüler. Çoğunun mezarı bile belli değil!.. Ve en iyisini, neslimizin elinde vefasızlaşan ve sadece ikbal kapılarının tokmağını çalan Tarih de O'nlara arkasını döndü.

Yazıklar olsun...

mâruz kaldık. Mıntakalarına girmekte olduğumuz bir çok projektörler bütün ışıklarını, torpito kolunun baş tarafında bulunan ve sahil boyunca 23 mil süratle ilerliyen Spica torpidosu üzerinde toplamakta idiler.

Bu esnada, Nağra'daki düşman gemilerinin projektörlerinin de faaliyete başladıklarını gördüm. Bunlar, 7 yi bulmakta idiler.

Bataryalar ateşlerine devam etmekte ve bu ateşleri bizim ilerlememizin derecesine göre açmakta idiler. Önümüzde bulunan deniz, sanki gündüz ortasında bulunuluyormuş gibi tamamen aydınlık bir halde idi.

Spica torpidosu bu suretle büyük bir süratle Kilitbahir burnuna gelmiş ve düşmana, ateşini tanzim imkânını vermemek için bu burundan süratle dönüp ilerlemeye başlamıştı. Ben, Kilitbahirde, cenuptan gelen birisinin nazarlarına karşı gizli olan ve atış sahası şarka doğru uzayan bir bataryanın ateşini gözetliyordum ki, üzerinde bulunduğum Spica torpidosu birdenbire yavaşladı, birkaç metre sonra durdu ve pervaneleri de hareketten sakit kaldı.

Spica torpidosunun komutanı kumandan Bucci, gemisini kurtarmak için büyük bir cesaretle çalışmakta idi. İki üç dakikalık bir zaman zarfında buna muvaffak ta oldu ve bunu müteakıp, her iki makinasını da bütün süratle harekete geçirdi. Bu hâdisse, mayın barajını şimalden tahdit eden ve takriben Kilitbahirden Çanakkaleye giden şamandıralar hattının devamı üzerinde ve Nağra'daki düşman gemilerinin projektörlerinin görüldüğü anda yani Kilitbahirin en şarktaki burnundan on metre kadar mesafede cereyan etmişti.

Spica'nın durmasının anî bir tarzda olması ve her iki uskurunun da aynı zamanda hareketini kay-

betmesi dolayısıyla ben Spica'nın çelik kabloları veya hut diğer set vasıtalarına veya ağlarına takıldığı zanına kapılmışım. Fakat, torpito ümit edilmeyen bir talih eseri olarak kendini bundan kurtarmıştı.

Üzerinde bulunduğum torpitonun durması bana, evvelce de kaydetmiş olduğum gibi düşmanın birçok projektörleri tarafından kuvvetli bir surette aydınlatılmış olan Kilitbahir — Çanak hattının şimalindeki mntakayı iyice gözetlemek imkânını vermişti.

Bu sırada Kilitbahirdeki seri ateşli batarya, mayın barajlarından kaçınmaya imkân veren biricik yol olan burun civarından geçecek her gemiye isabet ettirecek veçhile isabetli nişangâhlarla ve mntaka mntaka yayılım = kıt'a ateşleri icrası suretile ateşe başlamıştı. Bana emredilmiş olan baskının hedef ve maksadı elde edilmişti ve bu şartlar dahilinde düşman gemilerini torpillemek için de hiçbir ihtimal görmüyordum. Bilâkis emrim altında bulunan torpitoların hiç birisinin düşman gemilerine doğru ilerlemelerine devam imkânını bulamadan çok yakın mesafeden atılan düşman topçu mermileri birbirini takiben tahrip edileceklerini muhakkak gördüğüm cihetle insanların ve torpitoların feda edilmesi faidesiz olacağına hükmettim. Bu torpitoları henüz hiçbir şey olmamıştı. Düşman da 2 mil daha şimalde bulunuyordu. Hiçbir muvaffakiyet ümit ve ihtimali görmediğim cihetle baskın hareketini burada tevki ile geri dönmeyi vazifem cümlesinden saydım.

Spica'nın büyük bir talih eseri olarak kurtulmasından sonra hiçbir sıra zikretmeksizin ve dümenlerin bütün kabiliyetlerinden istifade ile sağa yaklaşmak suretile cenuba doğru geri çekilmesini emrini verdim.

Torpito filosu bu suretle torpil dökülmüş olan mntakaya, yani mayın tarlasına girdi ve birçok projektörlerin aydınlatmakta oldukları sahil bataryalar ile filo bataryalarının ateşleri altında avdet yolunu takibe başladı. Bu kadar güç şartlar dahilinde muhtelif torpitolar arasında bir musademe vuku bulmamış olmasını, bu torpitoların komutanlarının liyakat ve soğukkanlılıklarına borçluyum.

Spica, tekrar bütün süratle hareket ettiği cihetle torpito filosuyla birlikte mayınlı mntakadan çıkıp Boğazın Avrupa sahilini takip edebiliyordu. Bu müddet içinde muhtelif bataryalarla bilhassa Samandra körfezindeki bataryalar tarafından nişan levhası ittihaz edilmiş idik. Maamafih projektörler, yalnız yan ve arka taraflarımızda kalmışlardı. Hulâsa, bütün torpitolar kendilerine mermi isabet etmesinden sakınmış ve hepsi de Boğazdan çıkmak için azamî süratlerini muhafaza edebilmişler.

Samandranın güney doğusuna düşmanın ateşi bir lahze kesilmişti. Spica yine kolun başında idi ve boğazın mahrecine doğru seyrediyordu. Kumkale ile Helles burnundaki projektörler, dahile doğru dönmüş oldukları halde sık sık atılan işaret fişekleriyle birlikte yaklaştığımızı ihbar ediyorlardı.

Evvelâ kol nizamında hareket, sonraları hiçbir nizamâ tâbi olmayarak her torpitonun düşmanın ışıık huzmelerinden kendisini en iyi koruyabilecek ve düşman topçusunun ateş tanzimine imkân bırakmayacak bir tarzda hareket suretile torpito filosu, büyük bir talih eseri olarak ve hissölunur bir şekilde hiçbir hasara uğramamış ve yine toplu bir halde kalmış olduğu halde Boğazın dış bataryalarının [Kumkale, Helles burnu] ateş mntakaları dahilinden geçip kurtulmağa muvaffak olmuştu.

Düşman, orta ve küçük çaplı toplarla kıt'a yay-lım ateşleri yapmaktaydı.

Mermilerin sukut noktalarında görülen intizam bana, nişan keyfiyetinin tanzim ve tesbit edilebilmiş olduğu zannını vermektedir. Biraz sonra, büyük çap-lı toplar da faaliyete geçmişlerdi. Ve bunların mer-mileri Spica'nın yakınlarına düşüyordu.

Helles burnundan gelen ateş, Kumkale'den gele-ne nazaran daha şiddetliydi. Düşman pek çok cepane sarfetmekteydi. Her ne kadar mermiler bizi uzun zaman tesirleri altında bulundurmuş idi iseler de ateş yine fena idare edilişti.

Helles burnu — Kumkale hattı geçildikten son-ra torpito muharıplerimizi gördüm ve hep birlikte Pisani gemisine mülâki olduk. Stampalia'ya avdet et-mek üzere bu gemiye bindim.

Düşman ateşlerinin beş torpitoda husule getirdi-ği hasarlar hiçbir ehemmiyeti haiz değildi ve şu su-retle hulâsa ve ifade edilebilir:

Spica'da: Bacaya bazı isabetler [Bir tanesi 70 milimetrelik, diğerleri daha küçük çaptaki mermile-rin]; mermiler infilâk etmemişti.

Astore'da: Bir tanesi takriben 57 milimetrelik olmak üzere tekneye iki isabet; diğerleri gemilerin yüksek kısımlarile güverte üzerindeki muhtelif mal-zemeye olan isabetler.

Perseo'da: Tekne ve güverte üzerine 25 milimet-relik on kadar isabet.

Diğer torpitolarla hiçbir şey olmamıştı. Ölü ve yaralı da yoktu.

Bu istikşaf hareketi, Çanakkale Boğazı müdafaas-ının vaziyetini tesbit bakımından pek ehemmiyetli neticeler temin etmişti.»

HÂDİSELER İTALYANIN İMDADINA YETİ-ŞİYOR: (Madekonya'da karışıklıklar, Arnavudluk is-yanları, Balkan Harbinin yaklaşma tehlikesi).

Çanakkale önlerinde giriştikleri deniz harbinin de, donanmasız olmamıza rağmen, o mütevazı batır-yalarımızın başındaki kahraman yüreklerin cesareti ile def'edilmiş olması, Romayı çıldırttı. Cioletti, ça-resizlik içinde idi. Dünya matbuatı, İtalyada şiddetli bir rejim buhranının patlak vermek üzere olduğunu haber veriyor, bilhassa Amerika'da, **Trablus-Garb'deki bir avuç kahraman'ın** menkıbesi destanlaşıyordu. Nevyork-Taymis'in hususî muhabiri Rex Morrison, Türk saflarını rahatça dolaşmış, o yokluk içinde başa-rılan «mucize» yi bizzat görmüş olmanın heyecanı içinde Amerikan umumî efkârına haykırıyordu:

«— Eğer Vashington hayatta olsaydı ve bizler Lincoln, Andrev Jakson, Clay gibi Liderlere de bu-gün sahib olsaydık, Türklerin muhakkak imdadına koşardık: Kahramanlık, sadece bir milletin değil, dünyanın müşterek haysiyeti ve insanlığın şerefidir. Yazıklar olsun.. Bu şeref, haksız yere taarruza uğrı-yor ve bizler sevirici kalıyoruz. Sonra da, beşerî hak ve adaletten bahsedebiliyoruz.»

Ne yazık ki, bu, geç kalmış bir hassasiyetti: Acı ve zâlim bir kader, yakamızı bırakmıyordu. Madekon-ya kaynaşma halinde idi. Bütün şer kuvvetleri Türk Avına çıkmışlardı. Mebusan Meclisindeki gafletle, **Kiliseler Kanunu** kabul edilmiş, Sultan Hamid'in çey-rek asır, aralarındaki ayrılığı ve kini devam ettirmi-ye muvaffak olduğu, Yunan - Bulgar kiliseleri birleş-mişlerdi. Arnavud Beyleri, Karadağ, Sırbistan ve hattâ İtalya ve Avusturyanın tahriki ile isyan etmiş-lerdi. Kosova valisi Mazhar Beyin yanlış tedbirleri,

«KAHRAMAN» CEMİL

Eşref Beyin hâtıratında «KAHRAMAN» tâbiri çok, pek çok ender geçer: Bu insan üstü meziyetlerin başında saydığı tâbiri kendisi için kullanan Hüseyin Cahid Yalçın merhuma gönderdiği mektub muhtevasını anlatan fıkramızı, ileriki sahifelerde göreceksiniz.

*
**

Fakat Eşref Beyin hâtıralarında «kahraman» tekrım ve tebciil ifadesini kazanmış olanların başında, klışesini karşı sahifede gördüğümüz Kısıklı Cemil gelir.

Kısıklı Cemil Bingazi'de Enver Beyin Erkân-ı Harbiye mülhakı olarak Trablus-Garb mücadelesine iştirâk etti. Trablus-Garb'e, Bağdad'da, Jandarma sınıfını ıslâh için kurulan Efrad-ı Cedide Mektebi Bölük Kumandanı iken, kendi arzusuyla ve Bağdad'dan Bingazi'ye kadar olan çetin yolu, bir Hoca kılığı içinde aşarak gelmişti. Uzun boylu, levend endâm, ciddi, vâkur bir zabıttı. Kısıklı Cemil'i yakından tanıyan Eşref Bey, O'nu Enver Beye tavsiye etmiş, kumandanlık mülhakı yapmıştı. Mustafa Kemal'in gözlerinden ameliyat olması için Mısır hududunu aşarak Viyana'ya gidebilmesi için bu çetin işi başarabilecek bir arkadaşla ihtiyaç olunca, bu vazife Cemil'e verilmiş, yorgun ve istirahat muhtaç olan mülhakına, bu seyahate devam ederek dinlenmesini söyleyen Enver'e rağmen Cemil, Mustafa Kemal'le Fuad'ı emniyetle Mısır sınırından soktukten sonra, hemen vazifesi başına dönmüştü.

*
**

Eşref Bey Teshkilât-ı Mahsusa'yı çatırdamakta olan İmparatorluğumuzu, hayatını ona yeni bir ruh vermiye vakfeden bir kahramanlar ve fedâiler grubu olarak kurmaya karar verdiği zaman, Kısıklı Cemil, bu kadronun gözde ve önde unsurlarından birisi oldu: Trablus-Garb'deki üs-

tün hizmetleri ile 6 Ekim 1912 de «mümtâzen» yüzbaşı olan Cemil, Balkan Harbinde Bolayır çıkartmasında Miralay Nuri Bey'le beraber bulundu, daha sonra Aydın Taburu Söke bölüğü kumandanı iken, Birinci Dünya Harbinde Irak'a bir akıncı kuvveti olarak giden o ismi unutulmaz OSMANCIK taburuyla Bağdad'a gitti.

★ ★

Eşref Bey, OSMANCIK taburu için der ki:

«— Bir çokları bu tâbiri, bir coğrafya terimi olarak sanmakta ve Osmancık kazası efradının teşkil ettiği bir kuvvet addetmektedir. Hakikat bu değildir: Biz, OSMANLI İMPARATORLUĞU idik. Nasıl MEHMETÇİK, bizim için Ordu'nun kudret sembolü ise, OSMANCIK da böyle bir timsal idi. Bu taburun seçkin efradının kahramanlığını, bütün Osmanlı İmparatorluğuna âlem olduğunu ve istinasız bütün Ordu'nun bu kudret ve ruha sahip bulunduğunu anlatmak istiyorduk. Bu sebeple, seçilmiş efraddan kurulan bu tabura **OSMANCIK** taburu adını verdik ve başına, bu yiğit askere lâyık kumandanlar getirdik. İşte Süleyman Askerî de, Cemil de, bu Tabur'da vazifeli idiler: Milliyet prensiplerine olduğu kadar din ve kavmiyet hamuruna da alâka göstermeye mecbur büyük bir imparatorluğun adım almış olan bu birliğin, **OSMANCIK** terimi içinde, Ordu'nun kavmiyet, milliyet, ırk ve hattâ din'i ne olursa olsun, imparatorluğun birliği, vahdeti, tesanüdünü kaniyla ve canıyla muhafazaya azimli olduğunu anlatması bakımından O'na böyle bir ismi muvafık görmüş-tük.»

★ ★

Cemil, Osmancık taburuna kumandan olduktan sonra, General Tavshend'in kumandasında ilerliyen İngiliz ordusu ile, Kurne yakınlarında ve Rûta suyu civarında savaşa tutuştu. Karşısındaki düşman, kendisinden asgarî on misli fazla idi. Tarih 7 Ocak 1915 di. Savaş, fasılasız olarak bir gün bir gece sürdü. 8 Ocak sabahı erken saatlerinde,

bu serkeş ruhlu, Sultan Hamid'in otuz üç sene aşırı müsamahalarla okşadığı Beyler'i hatalara sürüklemiş, sahte vaidlere inanarak «müstakil devlet» tefrikasına atmıştı. Asıl büyük felâket, Balkan Devletçiklerinin birleşerek, dünkü efendilerinin önüne, indirilmez kin ve ihtirasla dikilmeleri idi: Gerçekten de, bu hazırlık son safhasına gelmiş, Devlet, iç ve dış düşmanların müşterek baskısı altında bunalıma başlamıştı. O günlere ait vesikalar, yaşama gücü bit-tiğine inanılan bir devletin üzerine, kendisinden ve-fâ beklenenler dahil, bütün şer kuvvetlerinin nasıl amânsızca ve insafsızca çullanıldığına dair ibretli ve-sikalarla doludur.

Bulgarların «bir hâdisе çıkarmak» yolundaki di-dinmeleri, bu günlerde menfi neticesini vermek üze-redir: Balkanlar arası ittifakın ilk adımını da, Sırp-larla yaptıkları saldırmazlık paktı ile Bulgarlar ba-

Cemil Bey, yanına en çok güvendiği hücum bölüğünü ala-rak çöl içinde ilerledi ve düşman kumandanlık karargâ-huna bir süngü hücumu yaptı. Zafer bizde idi ki, bir şa-rapnel, yüzbaşı Cemil'in göğsünde patladı. Kuvvetlerinin önünde Allah, Allah sesi âfakı tutan bu cidden eşi nâdir kahramanın göğdesi ikiye ayrıldı. Bu ânda, görülmemiş bir hâdisе oldu: Cemil, düşman karargâhına dikilmek üze-re beraberine aldığı bayrağı, belinden aşağısından mah-rum kalmış kollarıyla bölüğün borazanına uzattı, Allah dedi ve sarı kumların üzerinde, elindeki bayrağın rengi kadar asil bir yığın haline gelmiş kanının birikintisinin içine yığıldı.

Kısa bir zaman sonra, bu şanlı bayrak düşman ka-rargâhının üzerinde idi, düşman bozulmuştu ve zaferin ruhu ve başı olan kahraman Cemil, Rûta'nın yaz kış ye-şil hurmalıkları içinde, sarı kum tabakalarının kefenlediği mukaddes bir lâhid içinde ebedî uykusuna devam ediyor.

şarmışlardır. Rus devlet adamı Sazanof, hâtıratında bu anlaşmanın kendisini siyasi hayatında «en çok dertlendiren hâdise» olarak kalacağını kaydederek der ki: «— Türklerin Trablus-Garb'de gösterdikleri muvaffakiyet, Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatının Jön-Türklerle intikali safhasının tamamlanması halinde, bizlerin siyasetinin esas olan mukadder ve kaçınılmaz çöküntüyü bertaraf ederek yeni ve kudretli bir Türk Devletinin kurulması ihtimalini belirtmişti. Bu ihtimalin ortadan kaldırılması bahsinde İngiltere ile esasta mutabık idik. Almanya da, Anadolu-Bağdad hattı üzerindeki imtiyazlarının kat'i teminat altına konulmasıyla bize itiraz edecek değildi. Düşüncelerimizi tahakkuk ettirecek hâdise de, Balkan Devletleri arasındaki ittifak ve bu ittifakın Osmanlı devleti ile Türkleri Avrupa topraklarından tamamen kovacak bir harbe girişmeleri idi. Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Rumanya arasında, derin anlaşmazlıklar vardı. Bu memleketlerden, Yunanistan hariç, diğerleri bir mefkûre ve uzak vâdeleri gayelerle kanlı harpleri göze alabilecek hükümetlere sahip değildiler ve milletleri de böyle bir fikir etrafında hazırlanmamışlardı. Çar Hazretlerinden şahsen telekki ettiğim emri unutmam: «— Sadece Rusyaya değil, bütün Hristiyanlık, bilhassa Slav ve Ortodoksluk âlemine yapacağınız hizmetin azametini hiç düşündünüz mü? Bu netice, bir çok fedakârlıklara göze almayı bedeldir. Ruh'ül Küdüs sizi tâziz ve takdis edecektir.» demisti. Sofyayı evvelâ korkutarak ise başladım. Osmanlılar, Trablus-Garb harbinin neticesi olarak Balkanlarda kendilerine muhtemel bir taarruzu düşünerek buraya mühim miktarda asker yığmışlardı. Bulgarları evvelâ, Trablus-Garb harbinin zaferle bitmesi veya İtalya ile İstanbul'un yap-

cağı müsaid anlaşma neticesindeki ruhi ve manevî temamiyet ile Sofya üzerinde neticesi vahim tazyikler yapacağına inandırmak icab ediyordu. Bu hususta fazla sıkıntı çekmedik. Bulgarlar, tek başlarına Osmanlı ordusu ile başa çıkamayacaklarını biliyorlardı. Kendilerine müttefik lâzımdı ki, bu da ilk olarak Sırbistan olacaktı. Sırbılarla Bulgarları Osmanlılara karşı tam bir ittifaka bağladıktan sonra, Yunanistan, Selânik üzerinde verilecek tâvizle bu ittifaka almak zor değildi. Karadağ ise, İtalya'nın mânevî tesiri altında bulunuyordu: Karadağ Kralı Nikola, İtalyan Kralı Viktor Emanüel'in kayınbabası idi. Rumanya ise harbe girmek niyetinde değildi ve zaten, Bulgar-Yunan-Sırp-Karadağ ittifakı bizim için kâfi idi.»

MAHMUT ŞEVKET PAŞANIN BİR MEKTUBU:

E lde, Mahmut Şevket Paşanın, Trablus-Garb'deki Türk müdafaasının şahsında ve makamında nasıl telekki edildiğini anlatan resmî bir vesika, hatıra veya izah yoktur. Yalnız, Mahmut Şevket Paşa, Trablus-Garb müdafaasına şahsen karar vermiş insan olmasa da, Harbiye Nazırı olarak bu müdafaayı clinden geldiği kadar desteklemiş, mücadeleyi göze alanlara bir hükûmet kararı olmadan yardım etmiş, bu makamdan ayrılıncıya kadar da elinden gelen bütün müzaheretleri yapmış insandı. Hâdiseler ve neticeler, kendisine tarih ve milletin hükmü olarak hak verdirince, rahmetli askerin bundan büyük bir manevî huzur ve zevk duyduğuna şüphe yoktu. Nitekim, Enver Bey ve arkadaşları, Balkan Harbinin İstanbul'un önüne kadar getirdiği düşmanı hiç olmasa Edirne gerisine atmak için İstanbul'a döndükleri zaman, onları karşılayan devrilmiş kabine'nin tek şah-

Mücadelesinin son devresinde Eşref Bey, teşkilâtlanmış, elindeki silâhlar ve üzerindeki İtalyanlardan alınanlarla giyeceği, teçhizatı, yiyeceği yoluna girmiş, kıt'alarının başında... (Ne yazık ki, Balkan Harbi patlayacak, ordumuz mağlûbiyete uğriyacak ve Trablus-Garb'in kahraman öncüleri, Ana-Vatan'ın imdadına koşacaklardır. İtalyanlar da, ancak, boşalmış olan toprakları ele geçirebileceklerdir...)

siyeti Mahmut Şevket Paşa olmuştu. İstanbul gazeteleri arasında sadece Tanin, rahmetli Süleyman Nazif'in «nefret sana vefasız Bizans...» başlıklı ve kendisini üç ay hapse mahkûm ettiren o sâheser yazısını neşerderken, Nazif, Mahmut Şevket Paşanın vefasını da tebci ediyordu:

«— Trablus-Garb'den, bu bedbaht ve metruk vatan köşesinden dün, bir kaç yolcu geldi. Bunlar, siyah tarih sayfeleri üzerine şan-ü şeref ihdâ eden kahramanlardı. Fakat Bizans'a rahmet okutacak ka-

dırnâşinâşlık ve vefasızlık ile melûf ve meşbû dimağlarımız, bu bedenlen yorgun ve bitkin, fakat mânen haşmet ve şecaat dolu kahramanlara rûy-u iltifat ve alâka göstermedi. Bu, bizim için ne kadar şerefsizlikse, onlar için o nisbette şereftir. Eyyamperestliğin eve-i bâlasında olan fânî ve kör bir siyasetin en mürvetsiz evlâtları!.. Bu gelen bir avuç adam, bir vatan heldesini, hain ve sinsî siyasetlerinin mazhariyeti olarak işgal ve istilâ edenlere karşı namus-u din-ü devleti müdafaa ve ilâ eden hakikî kahramanlardır. Veyl bizlere ki, onlara lâıyk oldukları hürmet ve muhabbeti gösterecek hiss-i insanîyi kaybetmişizdir. Dün Enver Bey ve arkadaşlarını istikbal edenler arasında Mahmut Şevket Paşanın da bulunduğunu öğrenince aslâ taaceüb etmedim. Hareket Ordusunun Kumandanı, bu hareketiyle, kendisinin böyle makamlar için yaratılmış olmanın bir seciye ve ahlâk mes'clesi olduğunu bazılarına da ihtar etmiş oldu. Fırka güft-ü gûları, dedikoduları, şahsî şeref ve haysiyetlerle meşgul olan matbuatımız, pek yakın günlerde kahramanlık ve şecaatlerini anlata anlata bitiremedikleri bu hakikî vatanperverlere sayfelerinde «Hoş geliniz.. Gazanız mübarek olsun.. Sizler, size resmen tevdi edilmemiş bir vazife-i vataniyyeyi, ruhlarınızdaki asalet ve besalet hissi ile yerine getirdiniz. Bu neticeyi hebâ edenler utansın..» hakikatine yer vermez mi idiler? Sukutumuzun sebeblerini başka sahalarda aramıya ne lüzum var? İşte sebeb-i hakikî.»

Süleyman Nazif, bu cesaretli çıkışının bedelini, üç ay hapis cezası ile ödemmişti. Fakat eğer o, Mahmut Şevket Paşanın Balkan Harbinin hazırlanma günlerinde, aynı Mahmut Şevket Paşanın, aynı Enver Beye yazdığı mektubu bilmiş olsa idi, bu güzel vefâ hareketini bir his değil de, mantık esasına bağlamak için bu

mektubdan elbette bahseder, Balkanlı orduları İstanbul kapılarına dayanmadan evvel Ordunun kimlerin eline teslim edilmesi lâzımgeldiğini günün politikacılarına haykırırdı.

Evet... Mahmut Şevket Paşa, Sırp-Bulgar anlaşmasının imzalanması tarihi olan 24 Ekim 1911 tarihinden dört gün sonra, Enver Bey'e gönderdiği bir mektubda şunları yazıyordu:

«— Sizler orada her türlü mahrumiyete göğüs gererek devletin namus ve haysiyetini, milletin şerefi ile birlikte muhafaza ve müdafaa ederken, ancak, iyi ve ümitbahş haberler vermenî kâr-ı akıl ve iz'an olduğunu bilmekle beraber, beni günlerdir meşgul ve bedbaht eden bir hakikatten bahsederek, fikirlerinizi almak ihtiyacını duydum.

Aziz oğlum... Zannedersem Balkanlı devletler, elbirliği yaparak bir harb vesilesi bulacaklar ve bize topyekûn taarruz edeceklerdir. Ben bu ihtimali derpiş ederek, Rumeli'nin bütün sevkülceysî mahallerinde, mümkün olduğu kadar asker ve malzeme tecemmuatı yaptırıyorum. Fakat nasıl tehlikeler, muhalefetler, menfi duygularla mücadele halinde olduğumu biliyorsunuz. (1). Fakat ne olursa olsun, hazırlıklı ol-

(1) Mahmut Şevket Paşanın bu hükmünde çok acı hakikatler saklıdır: Mebusan Meclisinde o günlerde, Türk ve Müslüman olmayan mebuslar, Harbiye Nazırı hakkında Meclis tahki katı açılmasını istemişlerdir. Bu talebin esas sebebi de, İmparatorluk hudutları içindeki gayrı Türk ve gayrı Müslim vatandaşların askerlik hizmetlerinin mecburiyeti hakkındaki Mahmut Şevket Paşanın hazırladığı kanun lâyihasıdır. Mithat Paşanın «— Bu memlekette herkes, kan vergisi vermelidir. Türk unsuru,

mak mecburiyeti karşısında, Sizin ve oradaki kıymetli rüfekanızın şahsî mütalâalarını da rica ediyorum. Size, Harbiye ve Hariciye Nezaretlerine intikal etmiş olan malûmatın bir nüshasını, bizim son vaziyetimizi bildiren malûmatla birlikte gönderiyorum. Cevabınızı mümkün olduğu kadar kısa zamanda beklerim.»

Enver, Mahmut Şevket Paşadan aldığı bu mektubu ve merbutlarını, yakın arkadaşlarıyla tetkik etmiş ve onlara şunu demişti:

«— Ben Mahmut Şevket Paşayı yakından tanırım. Eğer Balkanlıların müsterek bir taarruzuna inanamamış olsa idi, bizi burada üzüntü ve tereddüde sevkedecek böyle bir haberi göndermezdi. Böyle bir neticeyi hem yakın görüyor, hem de kendisini kuvvetli hissetmiyor. Allah saklasın, eğer Ordu'nun bilhassa kumanda heyetinde derhal ciddî ve cezrî tedbirler alınmaz ve bilhassa siyasetle meşgul zabitan tasfiye ve bertaraf edilmez, cephelerde esaslı hazırlıklar ya-

harbilerde mahvoluyor. İktisadî ve ticarî hayat, mütemadiyen inkişaf eden gayrı Türk unsurların eline geçiyor. Bu, haricî düşmanlarımızdan çok bizi mahv-ü harâb eden âfetdir.» sözünün hikmetini anlıyan Harbiye Nazırı, Meclise bu yolda bir lâyiha sevkedince, kendi saflarındaki insanları, Osmanlı camiası adı altında olmasına rağmen, Türklüğe karşı düşman kuvvet olarak hazırlayanların ayaklanma ve feryatları başlamış, İttihad ve Terakkî'nin çıkmaz sokak olan İmparatorluk hudutları içindeki çeşitli ırk ve dinlere dayanan bir birleşme hayâli en büyük darbeyi yemiş, Mebusan Meclisinde beklenildiğinden daha derin bir karşı koyma başlamıştı. Ne yazık ki, o günlerin muhalefeti olan Hürriyet ve İtilâfa mensup sarıklı hocalar da, bu Hristiyan Hareketinin safında ve yanında idiler. Mahmut Şevket Paşa, bu sabotajlara dayanamayacak ve birkaç gün sonra istifa edecektir.

pılmazsa, Balkanlıların müsterek ve iyi hazırlanmış hareketleri, maazallah, düşmanı İstanbul önlerine kadar getirir. Ne yapmalı, ne yapmalı?...»

Eşref Bey hâtıratında der ki:

«— Hiç birimizde, en kötü ve mahrumiyet devrelerini muvaffakiyetle geçirdiğimiz Trablus-Garb müdafaasını yarıda bırakarak geri dönmek ve ana-vatanın imdadına koşmak arzusu, ruhlarımızın derinliklerinde duyduğumuz duyguya rağmen, safımızı ve yerimizi yarıda bırakmaya bizi mantığımızla inandıramıyordu. Fakat hissimiz bizi, böyle acı bir ihtimalin tahakkuku halinde, vaziyetin fecaatini ve içyüzünü bildiğimizden, mantığınıza doğru itiyor, Mahmut Şevket Paşanın şualinin arka tarafındaki dâveti ve feryadı daha o günden duymamıza zorluyordu. Ah... Ne olurdu da, hâdisat ve şartlar imkân verseydi ve bizler, o müthiş bozgunların acı mirası karşımıza çıkmadan vatanın müdafaasına koşabilseydik... Çünkü, mâneviyatımız yerindeydi ve «politika» denilen o korkunç ifrit, daha bedenimizi ve ruhumuzu eline geçirmemişti. Bizler, Allaha çok şükür, bu illetin dışında idik. Asker, münhasıran vatan müdafaasının asıl ve ulvî dâvalarıyla meşguldü. Eğer öyle olmasa idi, o buhran ve yokluk içinde o güzel ve gurur verici neticeleri alabilir miydik? Fakat meselenin nasıl korkunç bir fecaat arzettiğini nereden bilirdik?»

Enver Bey, Mahmut Şevket Paşaya uzun bir cevap verdi: İlk yapılacak şeyin, Ordu'nun disiplin ve inzibatını temin etmek olduğunu anlattı: O tarihte Ordu'da alaylı-mektepli ayrılığı devam ediyordu. Harb, yepyeni şartlar içinde muasır bilgilerin toplamı olmuştu: Kolordulara, genç kurmayların erkânı harbiye reisi olarak gönderilmesini ve asıl sevk ve

«KAHRAMAN» TÂBİRİ ÜZERİNDE...

Bir fıkra öncesinde, «Kahraman CEMİL» in şanlı hayatının hâtırası hâfızalarımızda iken, birçok devirlerde enflasyonların en fecii olarak sayısız kişilerin ünvanı haline gelen «kahraman» tâbirinin, bu vasfın gerçek sahibince nasıl karşılandığına dair bir «ibret fıkrası» dinliyelim.

★
★

Balkan Harbi faciasının elimizden çekip aldığı tarihi belde Edirne'yi kurtaran ve Garbî Trakya'da, ilk Türk Cumhuriyetini kurma imkân ve saadetini bahşeden o müstesnâ şahlanmanın sonunda yaralı Eşref Bey, Haydarpaşa hastahanesinde, kışesini arka sayfede gördüğümüz ıstırap günlerinde idi. Bab-ı Âli Baskını mânasız ve gayesiz bir cinayet olmaktan kurtaran bu neticenin şükranını ifade için, Merkez-i Umumîden bir grup, Dr. Nazım ve Dr. Bahattin Şakir'in riyasetinde hastahaneye gelmişlerdi. Beraberlerinde, devrin kalem ve fikir üstadı tanınan rahmetli Hüseyin Cahid de vardı. Sohbet sırasında Hüseyin Cahid, gazetesi TANİN'e, bu şanlı maceranın hâtıralarını yazıp yazamayacağını Eşref Beyden sordu ve dedi ki:

«— Biliyorsunuz ki, memleket umumî efkârı, zamanlardır, hakikî kahramanlık menkibelerini dinlemek ve ruh ezgiliğinden kurtulmak ihtiyacındadır. Tevazularınız malûm olmakla beraber, bu mücadelenin ferdi hamaset safhalarını aynı neticeyi verme kudretindeki vatandaşlardan saklamaya hakkınız da yoktur.»

★
★

Tanın Başyazarının belki hakkı vardı...

Fakat, her büyük ve kökten olduğu sanılan intikal devirlerinde, vatan kurtaran arslan bolluğu memleketi öylesine çepeçevre sarar ki, hakikî kahraman, bu panayırın içinde gözükmekten cidden ezâ ve elem duyar. 1908 İkinci Meşrutîyet inkılabında da böyle olmuştu ve onun

kumandanın onlara bırakılmasını bildirdi. (2). Harbi-

(2) Enver Bey, kaymakamlıktan (yarbaylıktan), Mirlivalığa (Tümgeneralliğe) yükselerek Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekili sıfatıyla Ordunun makadderatını eline alınca, bu projesini cesaretle tatbik mevkiine koydu: Balkan Harbi ile Birinci Dünya Harbi arasında sadece üç sene vardır. Balkan Harbinin feci mağlûbiyet harabeleri arasından, Birinci Dünya Harbi'nin dokuz cephedeki muvaffakiyetli kahramanlık destanlarının asıl ve öz sebebi, Ordu'nun ruhunda ve bedeninde yapılan

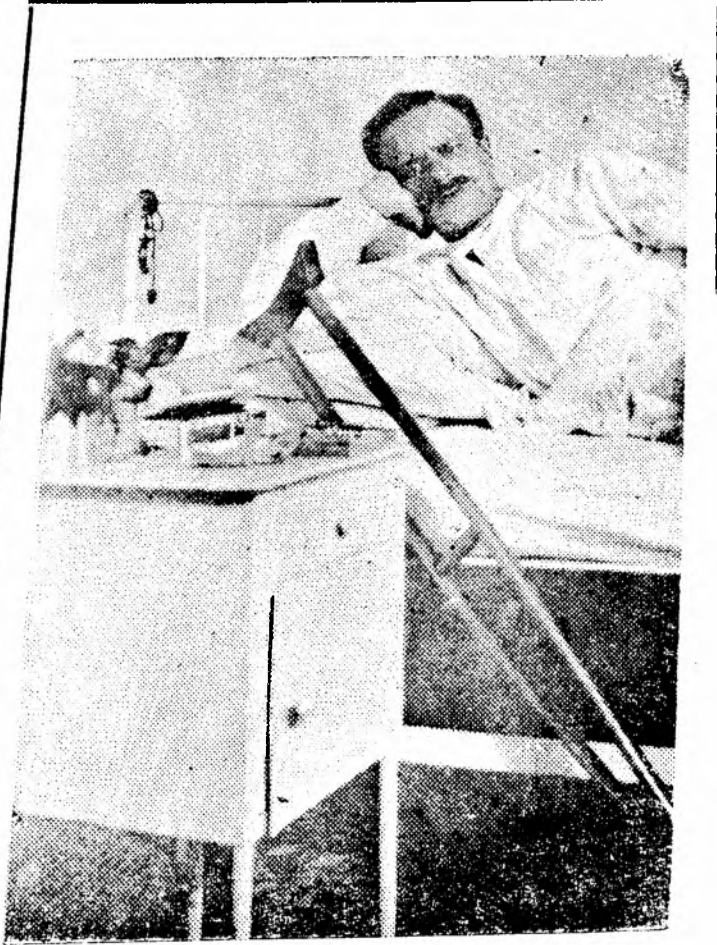
içindir ki, adma ihtilâl denilen bu hareket, ne fikriyatı, ne kadrosu olmadığı için evvelâ hürriyetlerin suistimaline yol açmış, sonra devlet otoritesini zayıflatmış, daha sonra anarşik bir siyasi hava memleketi felâketten felâkete sürüklemişti: Bütün bu faciaların hakiki sebebi, hâdiselerin ortaya attığı tesadüfün insanlarından, gerçek büyük adamlardan gelebilecek neticelerin ve himmetlerin beklenmesi idi.

İşte bu sebeple, TANİN gazetesi, Garbî Trakya Cumhuriyetinin kuruluş destanına ait gerçekleri sütunlarına alamadı...

Fena mı oldu, iyi mi oldu? Bu ayrı bir dâvadır: Fakat büyük hakikat şudur ki, Tarih, çeşitli hislerin tesiri altında konuşacaksa, susmalı ve konuşacağı günü beklemelidir: Hayırlısı da budur, doğrusu da budur.

Çünkü hakiki kahramanlar, omuzlarının üzerine devirleri yüklemiş olan nâdir insanlardır: Onlarla alâkası olmayan ceyyam rüzgârlarının hazan yapraklarını gerçek kahramanlar arasına sokmaya çalışan hasis ve pis didinme, sadece kendi devrine kötülük yapmakla kalmaz: Kendisinden sonrakilerin ruhundaki başı dumanlı sarp dağ zirvelerini de, ikbal ayaklarının paspası haline getirir.

Bu millet böylelerinden az mı çekmiştir?

ye Nezaretine ait prensip kararlarının, günlük hâdiselerin arasından çıkarılmasını, Ordu'nun nerede ve ne şekilde olursa olsun, günlük politika münakaşalarının üzerinde tutulmasını, disiplin ve nizamın bir harici mevzu olmaktan çok, müesseselerin ruhundan ve bünyesinden yapıları varlık olduğunu hatırlattı. Genç Hürriyet Mücahidi, bu hükmü ile, islâhatın evvelâ Ordu'nun içinde başlaması zarureti hülâsa etmiş oluyordu. Hâdiseler ona hak verdi: Hem de, koskoca Rumelinin tamamen elden çıkması ve devletin haysiyesinin harab olması bahasına... Fakat ne yazık ki, bu zararlar şahsî hayatların çok, pek çok üstünde kalmış, asırların korkusu Balkan Harbi'nin iki yılı içinde bizi çullanmıştı: **Asya'ya sürülmüş olmak!**

GEŞOF EFENDİNİN KEHANETİ:

Meşhur bir Geşof Efendi vardır... Galatasaray Sultanîsi ve İstanbul Hukuk Medresesi mezunu olan bu Bulgar Osmanlısı, Sultan Hamid Bulgaristan'a «muhtariyet» verdiği zaman, Bulgar Prensliğinin **Bâb-ı Âli nezdindeki kapı kethüdası** oldu: Yâni, İstanbul'a bağlı olan Sofya'nın sefiri... Avlonyalı Sadrâzam Ferid

cesaretli operasyondur: Kumanda heyeti gençleştirilmiş, siyaset ordunun safları dışına atılmış, tam bir disiplin şuuru ve ruhu hâkim olmuştu. Hâdiseler gösterdi ki, bu tedbirlerin Balkan Harbinden evvel alınmamış olması, memleket için bir felâket olmuştur. Ki, Birinci Dünya Harbinden sonra, en ümitsiz ve kara günlerde başarılı olan milli mücadele, aynı ruh ve karakterin devamından başka bir şey değildir. Bu hâdiselerin seyri ve neticeleri, sanırız ki, bugün için de, yarın için de aynı makam ve mes'uliyetleri omuzlarında taşıyanlar için göz kaptırması mümkün olmayan ibret dersidir.

Paşa, 1901 de, bütün sefirlere, Padişahın tahta çıkışının yıldönümü dolayısıyla bir ziyafet vermiş, Bulgar Prensliğinin kapı kethüdası olan Geşof Efendiye, müstakil bir devletin sefiri veya mümessili saymadığından çağırılmamıştı. Bulgaristan o günlerde Rusya'nın tahriki ile bir mesele çıkarmak hazırlığında idi. Geşof Efendi, dâvete çağırılmamasını Bulgaristan namına bir **hakaret** saydı, Sadrâzama bir mektup gönderdi ve Sofya'ya hareket etti!.. Bu gidiş, Sultan Hamid'i öylesine telâşlandırdı ki, Prens Ferdinand'a şahsen başvurdu: Devlet, Geşof Efendiye tarziye vermişti!.. Dönen Bulgar Kapı Kethüdasına, Sadrâzam kendi konağında bir «ziyafet» verdi, mesele kapandı... Fakat bu arada, Geşof Efendinin istediği de olmuştu. Bulgaristan Prensliği iç istikraz akdi ve Sırb hududuna demiryolu yapılması yolundaki imtiyazları da Bâb-ı Âliden koparmıştı.

İşte bu Geşof Efendi, 1911 de, Bulgar Hariciye Nazırı idi. Bâb-ı Âli, Saray, Osmanlı siyaseti, İkinci Meşrutiyetin memlekete getirdiği acaip ruh hâleti üzerinde aydınlık fikirlerin sahibi idi. Osmanlı Meclisinde «yakın» dostları vardı. Bunların başında da, Selânik Mebusu ve Galatasaray Sultanîsinden arkadaşı Vlahof Efendi bulunuyordu.

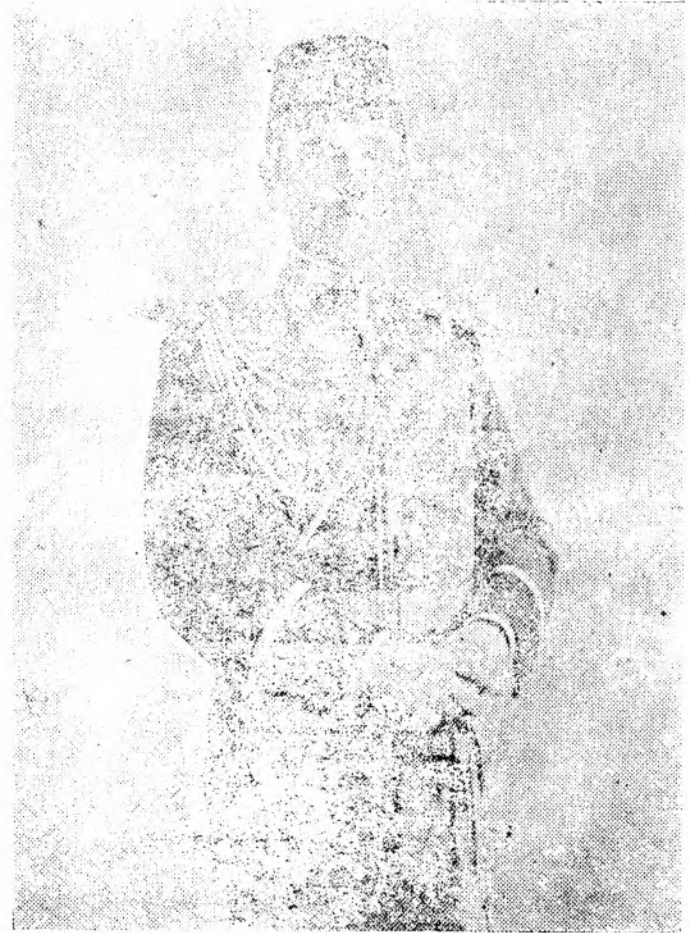
Vlahof Efendi — **Yarabbi.. Ne garib tezaddır..** — Osmanlı Parlâmentosunun Bütçe Komisyonunda âzâ ve komisyonun Harbiye Nezareti bölümünde rapor-tördü!.. Üstelik, iktidarın «yarı resmî» organı olan TANİN gazetesine «**Balkan ittifakına dair**» yazılar da yazıyordu. Hattâ, birkaç kere, bu «ehemmiyetli» yazılar, Hüseyin Cahid Beyin başmakalesinin yerinde çıkmıştı: Kendi sütununu, Hüseyin Kâzım Kadri Bey gibi, gazetenin üç kurucusundan birisine bırakmayan, gazetenin diğer kurucusu şair Tevfik Fikret'in şiirleri-

ne bile başmakale sütununda yer vermiyen Hüseyin Cahid Beyin, Bulgar asıllı Selânik mebusu Vlâhof Efendiye gösterdiği itimad ve alâka hayret uyandırıyor-du...

Fakat asıl hayrete değer hâdise, 1916 da, Bulgaristanın bizim safımızda Birinci Dünya Harbine katılması ile meydana çıktı: Rus gazetesi Noye Vreme, Vlâhof Efendi ile Geşof Efendi arasındaki «gizli mektuplar» ı neşretti... Bu mektuplarda Vlâhof Efendi, Osmanlı hükûmetinin bütün «sırları» fâş ediyor, Harbiye Nezareti başta olarak bütün mahrem olup bitenleri kulis cephesiyle beraber anlatıyor, kendisinin Tannin'de Balkan ittifakının Osmanlı hükûmetine karşı bir taarruz fikri beslemediğine başta Hariciye Nazırı Asım Bey herkesi mandırdığından tetkâlele bahsediyor ve yeni talimat istiyor» du... Neşredilen vesikalar arasında birisi vardı ki, Geşof Efendinin, kabın ense-si, kısa boyu, ablak yüzüne rağmen ne yaman bir diplomat, hattâ «falcı» olduğunu ortaya koyuyordu. Geşof Efendi mektubunda, Osmanlı mebusu sıfatını taşıyan, fakat aslında, Bulgar Hariciyesinin Osmanlı Parlâmentosunda mümessili olan mektep arkadaşı ve ırkdaşına diyordu ki:

«--- Trablus-Garb'de Türk zabıtları öyle muvaffakiyet kazanıyorlar ki, biz onları kendi hallerine bırakırsak, eski Türk rûnu ilyâ edilmiş olacak ve bütün emellerimiz suya düşecek. Yapılacak tek şey, muvaffakiyetlerin bütün Osmanlı ülkesinde millî bir ümit haline gelmesine fırsat vermeden plânımızın tatbik etmektir. Aksi takdirde ümitlerimiz suya düşer.»

Geşof Efendi, mülcakip mektubunda teşebbüslerinin ve fikirlerinin Ferdinand tarafından da kabul edildiğini anlatıyordu: «--- Haşmetmeab da benim gibi düşünülmektedir. Belgrad'daki Rus sefiri Hartvig,

Trablus-Garb Ordusunun erkânı harbiye reisi

Ali Fethi Bey (rahmetli Fethi Okyar)

Sofya'dan geçerken bana, Rusya'nın da Trablus-Garb'deki Türk müdafaasını dikkat — ve biraz da endişe ile. — takip ettiğini, bu müdafaanın bilhassa mânevî bakımdan büyük ehemmiyeti olduğunu, eğer İtalyanlar üzerinde elde edilmiş olan bu zaferin bütün Osmanlı ülkelerine, bilhassa Türk uasuru üzerine hâkim kudret haline gelmesi halinde, dünya siyasetinin Türk nüfuz ve tesiri altında birçok esas meseleler için yeni miyâr ve mikyaslar bulmak zaruretinde kalacağını anlattı. Kendisine, samimî olarak, bir Sırp - Bulgar yaklaşmasına katılacak Yunan ittifakının tarihî neticeyi (1) pekâlâ tahakkuk ettirebileceğini söyledim. Bir an düşündü ve şu cevabı verdi: «— Evet amma elinizi çabuk tutmanız lâzım. Siz, Trablus-Garb'de olan bitenleri mevzî bir netice saymayınız. Bu, bütün Osmanlı zihniyetinin ve Türk mevcudiyetinin baslıca hâdisesidir. Eğer Trablus-Garb'de bu neticeyi or-

(1) Bu TARİHÎ NETİCE tâbiriyle neyin kasdedildiği hâdiselerin geliş ile, mektubun muhtevsından anlaşılmaktadır: Gesof Efendinin Vlahof Efendiye hatırlattığı tarihî netice, Osmanlı Türklerinin Balkanlardan, yâni Rumelinden, daha açık tâbiriyle, bütün Avrupa topraklarından sürülmesi ve içi Asya'ya dönük bir Şark ülkesi olarak kalmasıdır: Bu tarihî netice tâbiri içinde, Ayasofya'nın salib'e iadesi, Bizans'ın yeniden kuruluşu, İstanbul'un elden çıkışı mevcuttur. Acaba bugün, hangi aklı başında Cumhuriyet çocuğu, bu ebedî Slav-Ortodoks gayesinin zerresinin değiştiğini iddia edebilir? Bütün zahiri ittifaklara, dostluk tezahürlerine ve nutuklara rağmen, Batı Trakya, Kıbrıs, Bulgaristan ve Yugoslavya'daki Türk azınlığının uğradığı zulümler, bizim iç huzurumuza ve bilhassa medenîleşme ve Batılaşma hamlelerimize tahammül edememek, çeşitli vesilelerle ayağımıza çelme takmak çabalaması, hepsi, bu tarihî neticeye bir ân evvel kavuşulma hasret ve hummasından başka ne olabilir?

taya koyanlar ve onların zihniyeti köhnemiş Osmanlı saltanatının yeni hayat usaresi olursa, Avrupa, yeni bir Türk meselesi ile karşı karşıya olur. Ne yaparsanız elinizi çabuk tutun!..» dedi. İşte görüyorsunuz ki, hâdisatı görebilenler de bizim gibi düşünüyorlar. Hartvig'in mütalâasını Haşmetmeâb'a arzettiğim zaman uzun uzun düşündü ve Sırp Kralını telmih ederek: «— Bu adam temenni edelim ki Hartvig'le bu defa daha rahat konuşur ve budalalıklarından vaz geçer. Siz, Atina'nın yardımını temin etmeye bakın. Belgrad onun arkasından gelir.» dedi. Ben bu cümlede büyük bir hakikat sezivorum: Venizelos, Saray-ı Kralî üzerinde daha nâfizdir. Pasiç'le anlaşmamız daha güç olacak amma, bütün mesele şu önümüzdeki baharı boş geçirmemek. Gayret dostum, gayret... Rüyâların hakikî sahnesi çok uzaklarda değil...»

Gesof Efendinin kehaneti, onlar namına bir sadet, bizim adımıza bir felâket olarak gerçekleşti: Hartvig doğru söylüyordu... Trablus-Garb'de olup bitenler, bir avuç kahramanın şehamet ve yiğitliklerinden doğan bir millî ruh'tu: Büyük neticelere ülfeti olan, tarihte devirler kapamış, devirler açmış ulu Türk milletinin Tanrının yüce varlığına dayalı nasibeleri, son yüz elli yıldır kara kaderini bırakıp aydınlığa nîcin çıkmasıydı? Gesof Efendi ve benzeri yarasalar için bu aydınlık elbette felâketti. İşte Balkan Harbi, Trablus-Garb'deki o bir avuç kahramanın aldığı neticelerin korkusundan doğdu: Gaflet içindeki bizim siyasetçilerimizin ihtiras ile dönmüş gözleri önünde farke dilmiyen bu büyük ve tarihî gerçek, düşmanlarımızca malûmdu ve o günlerde Karadağ'ın Brena adlı köyünde âdî ve basit zabıta vak'ası halinde açılan faciannın perdesi, Yunan - Bulgar - Sırp üçgeninin kin ve intikam ile yuğurulmuş elinde iki yıl kapanmadı ve Ru-

bik mevkiine konuldu: Nitekim, **Enver ve arkadaşları** döndükten sonra bu Türklüğün imha plânı yarıda kaldı, Edirne kurtuldu, Türklük haysiyetine kavuştu, Birinci Dünya Harbinde bizi eli kolu bağlı teslim almak isteyenler Çanakkale'den yüz geri döndüler, Filistin, Küt-ul Ammare, Gazze, Mavera-yı Kafkas'larda Türklük canını dişine taktı, kendisinden kat kat üstün düşmanlarını tepeledi, hamaset destanları yarattı. Çarlığı O yıktı, Ana-Vatanda Beş Son Osmanlı Türk'ü, bugünkü Cumhuriyet nesillerine, geleceğin Türkçülüğünü mânevî miras olarak bıraktı. Millî Mücadele de ancak ve ancak bu kadrodan ve ruh'dan doğdu. Hepsî, aynı **bir avuç kahraman**'ın eseri oldu. Bu değişmez gerçekler, ondan sonra, hakikatlerin üzerlerine örtülmüş riyâ şallarını yırtacak ve tarihin münhasıran **doğrunun** safında olan sesi, elbette bir gün yükselecektir.

HALÂSKÂR ZABİTAN HAREKETİ, HÜKÜMET DARBESİ :

Geşef Efendinin «Enver ve arkadaşları gelmeden» acelesine pek de lüzum bırakmayan bir hareketi, siyasete girmiş olan bir grup zabıtlarımız, kendi kendilerine yaptılar: **Halâskâr** (yâni kurtarıcı) unvanını kendi kendilerine alan bu zabıtlar, sadrâzam Said Paşaya açık bir tehdit mektubu gönderdiler, ihtilâl beyannamesi nesrettiler ve yaşlı vezir, zaten dağılmaya, sallanmaya başlayan hükûmet otoritesinin mesuliyetini omuzlarında devam ettirmeye imkân göremeyince, hiç beklenilmeyen bir ânda istifasını veriverdi...

Bu beklenilmeyen değişme şöyle oldu:
Mecliste, Padişaha Meclisi fesih, yâni dağıtma

KANIN VE RUHUN ÖZ'Ü...

Trablus-Garb'deki mukavemet, sadece İtalya'yı değil, bütün dünyayı hayrete düşürecek bir mahiyet aldığı zaman hatıra gelen çözümlerden birisi de şuydu:

«— Türkler, İtalyan istilâsını vaktiyle haber aldılar ve kuvvet yığdılar... Hem de, en seçkin, en mutenâ kuvvetlerini Trablus-Garb'e göndermiş olmalıydılar. Çünkü bu mukavemet başka türlü izah edilemez...»

★ ★

Hem doğru, hem yanlıştı...

Doğruydı: Çünkü Trablus-Garb müdafaasının başında, gerçekten o günlerde Osmanlı askeri kuvvetlerinin en güzide zabıtları vardı: Bunlar, kendi isimlerini ve şahsiyetlerini, Birinci Dünya Harbinden Cumhuriyetin kuruluşuna kadar iletebildiler...

Yanlıştı: Çünkü bu ön kadro, iki elin parmakları arasına girecek kadar az ve yetersizdi. Onların gösterdiği yolda gidenler, yerli halktı.

★ ★

Bu yerli halk kimdi?

Bu yerli halk, Arab Yarımadasının bazı muntakaları gibi değildi: Berberiler vardı. Türkler, Akdenizi «Bir Türk Gölü» haline koyduktan sonra Anadolu'nun ve Rumeli'nin birçok yerlerinden Trablus-Garb'e kütle halinde hicretler olmuş, buradaki halk, Türklüğün en büyük mazhariyeti olan «hâkim unsur» olarak belirmiş, Barbarosların ve Turgutların devrinde ise Türk kadırgalarının kadrosunda bu yerli halk ana kuvveti teşkil etmişti.

İşte şimdi, İkinci Meşrutiyetin genç ordu kadrosundan bir avuç kahramanın önderlik ettiği haysiyet ve hürriyet kavgasının fedakâr mücadelecilerini bu dedelerin torunları teşkil ediyordu.

Eşref Bey hâtıratında der ki:

«— Trablus-Garb halkının maddî mânevî hususiyetleri diğer Arab ülkeleri sekencesinden çok farklıdır. Bütün mücadele yıllarında, Anadolu'nun içinde imajinesine emniyet ve huzuru hissettik. Halkın en cengâver sınıfını teşkil eden **Kol Oğulları**, tamamen Türk idi. Bunlar, Yenicerilerin abıydı. İkinci Sultan Mahmut zamanına kadar, 156 sene Trablus-Garb'i Vali ve Beylerbeyi olarak idare eden **Karamanlı Süfâlesi** de, bizim bildiğimiz ve asgarî **Kayı Osmanlı** hanedanı kadar Türk olan **Karaman Oğulları** idiler.

Yukarıki klişede, Trablus-Garb'de Türk zabıtlarının önderliği altında vatanlarını yigitçe savunmuş olan Sün-

yetkisi veren teklif, ancak 105 red'de karşı 135 reyyle kabul edilmişti. Bu netice, iktidarı temsil eden İttihad ve Terakki'nin nasıl eridiğini ve kudretini kaybettiğini gösteriyordu. Ordu, siyasetin içinde idi. Muhalefet, ordu'nun fiilî bir hareket yapması için bütün müsait vasatı hazırlama bahsinde, memleketin içinde bulunduğu nâzik ve buhranlı durumu unutmuş gözüküyordu.

Hareket, sadece İstanbul'dan başlamadı: Manastır, İzmir ve diğer merkezlerdeki Ordu Birliklerinde «dağa çıkma» tâbir edilen isyan hareketleri belirdi: 1 Ağustos 1912 pazar günü Sadaret makamına gönderilen «ülûmatom» hükümetin «kan dökülmesine meydan verilmeden çekilmesi» ni istiyordu.

Bu, aslında İttihad ve Terakki'nin iktidardan düşmesi idi. Nitekim neticeler de böyle oldu. Evvelâ, İttihad ve Terakki ileri gelenleri ile Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa arasında anlaşmazlıklar, 9 Tem-

nüsi şeyhlerinden bir zatı at üstünde görüyoruz.

Halkın üzerindeki mânevî nüfuzlarını, yurt savunması gibi asil-bir gaye uğrına kullanmak, Sünnüsi din adamlarının kadim gelenekleri idi. Bizim mezhep kavgalarını ve bu uğurda can veren yüzbinlerce değil, milyonlarca dindaşımızı hatırlayınca, Trablus-Garb müdafaasındaki başarı yollarından birisinin sebepleri daha aydınlanır: Enver Bey, İstanbul'a döndükten sonra bir müddet daha Trablus-Garb'de savaşı idare eden Eşref Beye, Şeyh Sünnüsü'yi beraberinde getirmesini söylemişti. Konya Mevlevîleri, bu dâveti hoş karşılamamışlardı. Fakat Trablus-Garb müdafaasının şanlı hâtrası, Sünnüsi Şeyhlerinin hâtrasında daima tekrım ve şükran uyandırmış, Şeyh Sünnüsü, Milli Mücadelemizin en karanlık ve buhranlı günlerinde Ankara'ya gelerek bu yekın ruâzî minnetini izhar etmişti.

muz 1912 çarşamba günü öğleden sonra Mahmut Şevket Paşanın istifası ile neticelendi: Ordu'nun siyasetle uğraşmasının tamamen aleyhinde olan bu tecrübeli ve vatanperver kumandanın istifasını, Sadrâzam Said Paşa, Mebusan Meclisinde 15 Temmuz salı günü şu sebebe bağladı:

«— Mahmut Şevket Paşa hazretlerinin istifasını, bir tek sebepte görmek mümkündür: O da, Ordu'nun siyasetle meşgul olmaması ve zabitlerin siyasi fırkalara girmelerinin men'ine dair olan kanunun kendisi tarafından hazırlanmış olması dolayısıyla, tatbikinin başka bir Harbiye Nazırı tarafından yapılması arzudur.»

Mâbeyn Başkâtibi Lütfi Simavî Bey ise hâtıratında, şöyle der: «— Hiç beklemediğim bir anda, 9 Temmuz 1912 çarşamba sabahı Dahiliye Nazırı Hacı Âdil, Posta Telgraf Nazırı Talât, Evkaf Nazırı Hayri Beyler otomobille saray-ı hümayuna geldiler. Hacı Âdil Bey, Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşanın suiistimalâtı iddiasıyla Mecliste cereyan edecek müzakerelerde, İsmail Hakkı Paşanın âmiri sıfatıyla Mahmut Şevket Paşanın birçok suallere muhatab olacağını ve aynen şu tâbiri kullanarak paçavraya çevrileceğini kendisine hatırlatarak kırk sekiz saat zarfında istifa etmesinin muvafık olacağını kendisine tavsiye ettiğini hikâye etti. Hayretler içinde kalmıştım. İttihad ve Terakki erkânının, bu vesileden istifade ederek Ordu'nun işlerine kimseyi müdahale ettirmek istemiyen ve disiplîne riayetkâr bir kumandan olan Mahmut Şevket Paşadan kurtulmak istedikleri anlaşılıyordu. Fakat, bu zevat, Mahmut Şevket Paşanın sukutunun kendilerinin iktidardan düşmesi mânasına geldiğini ancak çok sonra anlıyabildiler.»

Said Paşanın Mebusan Meclisinde Mahmut Şev-

ket Paşanın istifasını ve sebeplerini izah etmesinden sonra, kendisine muhalefet tarafından sorulan bir soru üzerine, ordudaki hareket hakkında verdiği izahat dikkate değer. Abdülhamid'e yedi defa sadrâzamlık yapmış olan Said Paşa, hâdiseleri iç yüzüyle anlatmak ananesine bağlı kalarak şunları söyler:

«— Şimdi efendim, bazı zabitanın, adetleri mahdud bir kaç zabitin dağa çıktıklarını elbette işitmişsinizdir. Bu, neticesi itibariyle değil, şekli itibariyle devletçe mucibi teessüf görülmüştür. Çünkü devletin hâlen ve istikbalen güveneceği şey ordudur. Zabitlerden bir kısmının askerî nizamât haricinde, sebepleri ne olursa olsun hareket etmeleri dahilde ve hariçte muzir bir yoldur ve menfaat-ı umumiye-i milliyeye dokunur. Bu sebeple hâdisе mucib-i esefdir.»

Said Paşa «bir kaç zabıt» olarak küçümsediği hareketin, kendi evine bıraktıkları bir «tehdit mektubu» ndan sonra, İttihad ve Terakki erkânına haber vermiye lüzum görmeden istifa edecektir.

Bu, esas veçhesi bakımından tam mânasiyle bir «hükümet darbesi» idi. Çünkü Mebusan Meclisinde İttihad ve Terakki, hâlâ iktidar mevkiini muhafaza edecek kadar ekseriyete sahip bulunuyordu. Fakat Said Paşa, Meclisten dört gün evvel itimat reyi almış olduğu halde, birden istifa ederek, kendisine müzaheret etmiş olan İttihad ve Terakki'yi iktidardan uzaklaştırdı. Mâbeyn Başkâtibi Lütfi Simavî Bey hâtıralarında bu «düşüş» ü şöyle anlatır:

«— Mahmut Şevket Paşanın mecburî istifasından sonra, kabinede kuvvet zaafı göze çarpıyordu. Arnavudluk isyanının tehlikeli bir şekil alması ve Mahmut Şevket Paşa gibi bütün memleket ve orduda nüfuzu olan bir zattan mahrum kalan kabinenin tatminkâr tedbirler alamaması, âzası arasında da ayrılıklar ya-

ratmıştı. Nihayet 16 Temmuz 1912 çarşamba günü Said Paşa istifa etti. Bu istifada, Halâskâr Zabitan hareketinin büyük rolü olmuştur. Fedakâr, merd, vatanperver arkadaşları, her türlü mahrumiyete kahramânâne bir hissi asıl ile göğüs gererek, Trablus-Garb'de, İtalyanları hezimete uğrattırlarken, onların safında ve yanında yer almaları icabeden bu zabitanın siyasetle istigal etmeleri ve memleketin o muhataralı günlerinde serkeşâne hareketle hükûmetin sulutuna sebep olmaları şayanı teccüftü. Nitekim patlak veren Balkan Harbi de, bu keşmekeşin memleketin başına musallat ettiği âfet halinde tecelli eyledi.»

Padişah Beşinci Sultan Mehmet Reşad, Said Paşanın istifasını kabul etmiş ve iki ayrı tarafın tazyik ve tesiriyle, sadaret makamını kime teklif edeceğinde şaşımıştır: Nihayet, mümkün olduğu kadar müstakil bir insan tanıdığı ve ağabeyisi Sultan Hamid devrinde ve Meşrutiyetin ilânından sonra da sadrâzamlık yapmış olan, o günlerde de Londra büyük elçiliğini ifa eden Tevfik Paşaya yeni hükûmeti kurmasını teklif etmiştir. Tevfik Paşa, Meclisin dağıtılmasını, yeni seçimler yapılmasını, umumî af ilânını, örfî idarenin kaldırılmasını, hükûmetin mes'ul olmıyan kuvvetlerin müdahalesine mâruz bırakılmaması şartlarını ileri sürer. Padişah, Meclisin feshine karar vermenin, Kanunu Esasının 35 inci maddesi dolayısıyla, kurulacak kabinenin vazifesi olduğunu, diğer maddeleri kabul ettiğini bildirir. Fakat Tevfik Paşa taleplerinde ısrar ettiğinden yeni hükûmet kurulamamıştır. Şehzadelerden bir kısmı ile, muhalefet Kâmil Paşayı istemektedir. Padişah ise, İttihad ve Terakkinin Kâmil Paşaya revâ gördüğü muameleden dolayı, kindarlığı söylenen Kâmil Paşanın sadaret makamına gelmesini istememektedir. Hususî olarak kabul ettiği Said

Paşa ise, kendisine, 1876 - 1877 Türk - Rus muharebesinin nâmdar kumandanlarından ve o sırada Ayân Reisi olan Gazi Ahmet Muhtar Paşayı tavsiye eder. Lütfi Simavî Beyin hâtıralarına göre, Said Paşanın bu «tavsiye» sinin hakikî sebebi, kendisinin ezeli rakibi olan Kâmil Paşayı iktidar mevkiine getirmemektir. Der ki:

«— Said Paşa, eski rakibi ve ezeli hasmı Kâmil Paşayı başa geçirmek asla istemiyordu. Kendisinin, Gazi Ahmet Muhtar Paşadan da hoşlanmadığını yakinen biliyordum. Fakat, ihtiyar Gazi Kumandanı, kadim rakibine tercih etti ve Padişaha, vaziyeti ancak Gedikler muharebesi kahramanının kurtarabileceğini söyledi. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Said Paşa için, Kâmil Paşaya göre ehven-i şer idi.»

Memleketin en buhranlı ve karanlık günlerinde, şahsî ihtirasların hâdiseleri nasıl bir çıkmaza sürüklileyebileceklerinin hazin isbatı, Lütfi Simavî Beyin şu satırlarında ibretle hâlâ bize bakmaktadır.

GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA, HARBİYE NAZIRI NAZIM PAŞA VE TRABLUS-GARB'DEKİ BİR AVUÇ KAHRAMAN :

İktidara gelişi, Türk Meşrutiyeti ve Devletin istikbalı için büyük ümitler taşıyan İttihad ve Terakki, işte böyle hazin bir dekor içinde ve siyasî oyunlar sonunda iktidardan düştü: Halâskâr Zabitan Hareketinin son verdiği bu iktidar, yine askerî bir tazyik ve baskın olan kanlı Bâb-ı Âli Vak'ası ile yeniden başlayacak ve Osmanlı İmparatorluğunun sonu olan 1918 Birinci Dünya Harbi neticesi Mondros mütarekesine kadar sürecektir.

Yeni kabinede üç mühim makamı işgal eden

Sadrâzam Gazi Ahmet Muhtar Paşa da, Şeyhülislâm Cemalettin Efendi de, Harbiye Nazırı Nazım Paşa da, Trablus-Garb harbinin devam edebileceğine kani değillerdi. Üstelik, bu mücadeleyi yapanların bazılarına, bu arada, bilhassa Enver Bey'e karşı, Mahmut Şevket Paşanın duyduğu yakınlığı ve muhabbeti beslemiyorlardı. Trablus-Garb'deki kadronun içinde sadece birisi, Eşref Bey, yeni hükûmetin üç baş şahsiyetiyle yakın dost ve kadim muarefesi olan insandı: Gazi Ahmet Muhtar Paşa Eşref Beyin babası Kuşçubaşı Mustafa Nuri Beyin yakın dostu idi. Cemalettin Efendi ile de Mustafa Nuri Beyin samimi muarefesi vardı. Nazım Paşa ise, şahsen dostu idi.

Enver Bey, Trablus-Garb mücahidleriyle İstanbul hükûmeti arasındaki mânevî rabitanın devamını, neticeler için temel şart telâkki ediyordu. Eşref Bey'e dedi ki:

«— Yeni kabine âzası ile şahsen benim vaziyetimi biliyorsunuz. Benim, hiç kimse ile ferdi hâdisem, iğbirarım, iktidar kaygusuyla yapılmış bir mücadele-nin acısı ve kını olmadiğı sizce de malûmdur. Fakat benim şahsen böyle düşünmem herşeyi halletmez. Yeni hükûmete de itimad telkin etmiş ve inandıkları bir şahsiyetin bizim mümessilimiz olarak onlarla temasta bulunması şarttır. Bu hayatî vazife de Sizin omuzlarınıza yükleniyor. Elde ettiğimiz neticeleri kaybetmemek için buna zaruret var.»

Eşref Bey hâtıratında der ki:

«— İktidara hangi hükûmet gelirse gelsin, milletin şerefini, mülkün tamamîyetini, devletin namusunu muhafaza için yapılmakta olan mücadelede bize karşı vaziyet takınabileceklerine ihtimal vermiyordum. Buna rağmen, Enver Beyin yeni kabine âzasının telâkikleri üzerindeki izahatını dinledikten sonra, ma-

alesef, ben de aynı şekilde düşündüm ve müessif bir hâdiseye sebebiyet vermemek için üzerime düşen vazifeyi ifaya çalıştım.»

Eşref Bey, üç uzun ve tafsillâtli mektupla — ki bunlar bir bakıma göre de harekâtın başlangıcından beri olan durumu izah eden raporlardır denilebilir... — Sadrâzam, Harbiye (Nazırı ve Şeyhülislâma Trablus-Garb'de mücadeleyi devam ettirenlerin vaziyetlerini izah ediyor. Şimdi, bu izah edilen vaziyet karşısında İstanbul'da olup bitmekte olanların iç yüzü ve devletin maddî mânevî vaziyetini kavrama bakımından, Şeyhülislâm Cemalettin Efendiyi dinliye-lim:

«— Yeni hükûmet erkânı Cît Köşkünde toplan-mıştı. Sadrâzam Gazi Ahmet Muhtar Paşa, sâbık sad-râzamlardan Kâmil ve Hüseyin Paşaları da içtimaa dâ-vet etmişti. Evvelâ, devlet ve memleketin vaziyetinin ne halde olduğunu öğrenmek lâzım geliyordu. Erkânı Harbiye Reisi vekili Hâdi Paşanın izahatını ısrap ve endişe ile dinledik: Makedonya'daki Ordu'nun vaziyeti hiç de müsait değildi. Trablus-Garb'deki zafer ve müsbet vaziyet ise, oradakilerin şahsî ve ferdi cesaret ve tedbirlerinin eser-i saadeti idi. Akdeniz kapalı idi ve ancak Tunus ve Mısır yoluyla cüz'î yardımlar yapılabilirdi. Said Paşanın makam-ı sadaretten, Mahmut Şevket Paşanın Harbiye Nezaretinden birbirlerini müteakip çekilmelerinin hakikî sebebi öğrenilince, orada bulunan devlet erkânının hayret ve teessürden dilleri tutuldu. Anlaşıldı ki, bu şartlar içinde icray-ı hükûmet etmek ateşten gömlektir.»

Şeyhülislâm Cemalettin Efendi, Trablus-Garb hâdiseleri için şöyle der:

«— Trablus-Garb'den şahsen aldığım mevsuk malûmat, oradaki mücahadenin millet-i muazzama-i Os-

GARLO GALLİ VE ESKİ HÂTİRALAR...

Politika, ibretler mesleğidir: Tabii bu ibretleri görebilecek milletler ve iktidarlar için!..

1908 de İtalya'nın Trablus-Garb konsolosu olan ve 1911-1912 Türk - İtalyan Trablus-Garb harbinin esas hazırlayıcısı bulunan Sinyor Garlo Galli, 1934 den 1938 e kadar İtalya'nın ANKARA BÜYÜK ELÇİSİ idi.

Trablus-Garb'de, gençlik çağının ilk çetin savaşını vermiş olan Derne Kumandanı Binbaşı Mustafa Kemal Bey de, bu tarihlerde Türk Devletinın Reisi idi ve ATATÜRK olarak, açtığı devrin fikri, ruhi, maddi, mânevi kıstaslarını temsil ediyordu. Kapanan bir devrin insanları halinde, 1911 ri 1934 te ikisi de hatırlanmış mıdır?

Bilinmez...

Fakat Garlo Galli'nin, Trablus-Garb'de adlarını ve emeklerini bildiği Türkleri, aradan yirmi beş yıl geçtikten sonra Ankara'daki yeni vazifesi sırasında hatırladığını, 1948 de Roma'da Publicita D'el Historia serisi altında Leonardo Serra Kitabevi tarafından neşredilen hâtıralarından anlıyoruz.

Garlo Galli'nin eserinin bu mevzua ait cümleleri şudur:

«— Hâtıralarımın başlıca kilid noktalarını teşkil eden hâdiselerde, karşı taraf şahsiyetlerinin neler düşündüklerini de öğrenmek benim için mühim ve enteresandı. Bu şahsiyetleri, siyasi vazifemin verebildiği imkân içinde aradım. Birçokları hayatta değildi ve bir çokları siyasi ve idari faaliyetten tamamen uzaklaşmışlardı. İtalyan saflarında ilk esaslı gediğe sebep olan ve Türklerin silâhlı kuvvetlerinin nüvesini teşkil eden 14 Ocak 1911 Avakir savaşı kumandanı Eşref Beyi aradım, bulamadım. Bu imkânsızlık, benim için bahtsızlık oldu. Çünkü, elinizdeki kitaptan da anlaşılacağı üzere, bu Türk zaferinin hakiki sebeplerini ve unsurlarını izah edebilecek yegâne zatı bulamamış olmakla, hâdiseye yine bilmece halinde kalıyordu.»

Ne kadar gariptir ki, Sinyor Garlo Galli'nin bu tüzün-

tüsüne, Eşref Beyin hâtıralarında bahsedilmemekte, sadece, yukarıdaki klişe diğerleri meyanında yer almaktadır. Altında da şu kısa not var: «— 14 Kânunusânî 1911 Avakir kabilesiyle Eşref'in harbdan dönüşü. Bu mücadelede İtalyanlar 1500 ölü vermişlerdir ve elimize mühim miktarda silâh ve malzeme geçmiştir.»

Bilmiyoruz, Sinyor Garlo Galli'yi bu kadar «izahat» tatmin edecek mi idi? Çünkü, gerçekten de, ellerinde kârim kadim martinler, hattâ o da olmayıp Yeniçeriler devrindeki palalar olan bir asker safının, o devrin en mükemmel vasıtalarına sahip ve sayıca da üstün düşman kuvvetlerine saldırması, Sinyor Galli'ye göre halledilmesi şart «bilmece» idi amma, bizimkiler için dâva pek basitti: Bizim felâketimiz, gayrının mucize saydığını tabii hale getirebilmiş olanlardan sık sık bıkmamız ve neticelerin eşğinde, bu neticelerin sahiplerine tahammül edemememizdir.

Bir basiret ve vefâ meselesi...

maniye için şan-ü şeref olduğu noktasında bende kanaat-i vicdaniye tevliid etmişti. 1293 Seferinin Gazi Başkumandanı olan Gazi Muhtar Paşa dahi bana bir gün: «— Ben bilirsiniz ki Mısır fevkalâde komiserliği vazifesini senelerce ifa ettim. Oraları iyi bilirim. Bu bizim yiğit evlâtların Trablus-Garb'de gösterdikleri besalet ve şecaat insanın havsalasının idrâkını aşıyor. Benim Gedikler zaferinde üzerinde kumanda ettiğim kısırağın tayını onlara ihdâ ettim. Allâha malûmdur ki, lbasıma bu âzim iş yıkılmasa idi, şu yaşımda dahi onların safında bir nefer gibi mücahedelerine iştirak eder ve şerbet-i şehadeti o çöllerde nasip etmesini Cenab-ı Hudâdan niyâz ederdim.» dedi. Ne faide ki, Balkan Harbi bir felâket-i meş'ume halinde devlet ve milletin başına çöktü. Değil Trablus-Garb'de olanlara yardım etmek, bilâkis onları tehlikeye düşmüş olan İstanbul'u kurtarmak için geri çağırma lüzum ve zarureti hasıl oldu. Mukadderat bize, son asırda pek nâdir olarak elde edilen zaferlerden birisini, belki en mânalı ve heybetlisini terk ile harâb ve elemde vatanın aslı kısmını kaybetmemek için O kahramanların mevcudiyetine zaruret hissettirdi ve zaferi olduğu gibi terk ile, Trablus-Garb'i, Osmanlı devletinin bu kadim beldesini İtalyanlara terkeden Uşi muahede-i meş'umesini imzalamak mecburiyet ve felâketine mâruz kaldık.»

HAZİN NETİCE: ZAFERE RAĞMEN HÜKÛMET, TRABLUS.GARB'İ İTALYANLARA TERKE-DİYOR :

Sebepleri ne olursa olsun, Şeyhülislâm Cemalettin Efendinin hâtıratında kaydettiği hâdiseler tamamen birer hakikatti: Balkan Devletlerinin Türklüğü Rumelinden, daha açık bir tâbirle Avrupa karasından

tamamen silip süpürecek, İstanbul'u Bizans idealinin mânevî mirasçısı rolünde olan Ortodoks Kilisesinin varlığı altında Romanof Rus Çarlığına verecek olan hazırlıklı harb, son safhasına gelmişti. İstanbul, telâş ve endişe içinde idi. Ordu, politika çukurunun içinde bulunuyordu: Halâskâr Zabitan İhtilâli, sadece bir **iktidar değişikliği** ile bitmişti. Ordu ve Millet, **İttihade-i İttîlafî** olarak İkiye ayrılmıştı. Bu iki ayrı kamp içindekiler, çeşitli sebeplerle, ayrı birer milletin ferdleri imiş gibi, hiçbir ideolojik örgüsü olmıyan fânî eyyam duyguları içinde kin ve nefret yoluna sapmak üzere idiler ve asıl cöküntü, hududları daraltmak, toprakları kaybetmekten değil, bu birlik bağlarının çözülmesinden gelecekti.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa bir **Sûray-ı Saltanat** mahiyeti taşıyan ve aralarında, İttihad ve Terakkinin erkânı da bulunan bir «**Meşveret Meclisi**» nin kararlarına dayanarak, İtalya ile sulh yapmanın zaruret ve mecburiyeti neticesine varmıştı. Daha sonra Roma sefiri olan Nabi Bey, İtalyan Başvekili Cioletti ile ilk temaslarını İsviçre hududuna yakın Lungano'da yaptı. Nitekim 18 Ekim 1912 de imzalanan anlaşmada, Mehmet Nabi Beyle, mütarakede, Üçüncü Damat Ferit hükûmetinde Maarif Nazırı olan Rumbeyoğlu Fahrettin Beyin imzaları vardı.

İtalya da, Trablus-Garb'deki, bütün kuvvetlerinin üstünlüğünün, Türk'ün şehameti önünde yere serildiğini görüyordu. Bu kahramanlık destanını, kısa zaman sonra **Teskilât-ı Mahsusa'nın** gönüllü fikriyatçısı o eşsiz şair Mehmet Âkif ne güzel haykıracaktı:

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz,
Bu vol ki hak voludur: Dönme bilmeyiz, yürürüz,
Düser mi tek taşı sandım, harim-i nâmusun?

Meğer ki harbe giren son nefer şehid olsun,
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa,
Denizler Ordu, bulutlar donanma yağdırsa,
Bu altımızdaki yerden bütün yanar dağlar,
Taşın da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar,
Değil mi cephemizin sînesinde imân bir,
Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, viedan bir.
Değil mi cenge koşan Çerkes'in, Lâz'ın, Türk'ün,
Arab'la, Kürd ile bâkidir ittihadı bugün.
Değil mi ortada bir sîne çarpıyor... Yılmaz,
Cihan yıkılsa emin ol: Bu cephe sarsılmaz!

Gerçekten de Âkif doğru söylüyordu: Trablus-Garb'de bir avuç kahraman, O'nun bu mısralarını, bütün cihanın hayret ve hattâ ibretle açılan gözleri önünde, hâkim ve kudretli İtalyan donanmasını kıyılarındaki top ateşlerinin sahası içine hapsetmiş, sahile çıkan ve kendilerinden asgarî on misli olan düşmanı tel örgüler içine kapatmış, hapsetmişti. İşte, Bab-ı Âli, bu şartlar içinde Trablus-Garb'i İtalyanlara, mağlûp düşmanına terketti!

On bir maddeden ibaret olan anlaşmada bizi Mehmet Nabi ve Rumbeyoğlu Fahrettin Beyler, İtalya'yı Kont Pietro Bertolini, Hariciye Nezareti daimî müsteşarı Gido Fuzinato ve daha sonra Hariciye Nazırı olan Kont Guzeppo Volpi temsil ettiler.

Birinci maddeye göre silâhlı mücadele on gün içinde kesilecek ve Trablus-Garb'in boşaltılması, iki tarafın selâhiyetli murabhaslarının kontrolü altında olacaktı. Trablus-Garb ile Adalardaki Osmanlı memurları bir ay içinde buralardan ayrılacaklardı. Biz, Trablus-Garb ve Bingazi'yi tamamen İtalyanlara teslim ettikten sonra, onlar, Akdeniz Adalarını tahliye ve bize iade edeceklerdi. Harb esirleri en kısa zamanda mü-

Bomilyana baskınından önce, İtalyan kuvvetlerinin hurmalıklar arasındaki çadırları.

(Kısa bir zaman sonra buradaki çadırlar bayrak değiştirecek ve içindekiler İtalyan yerine TÜRK ve ARAB olacaktır..)

badele edileceklerdi. Umumi af ilân edilecekti. İtalya, Kapitülasyonlarla kayıtlı haklarından bir Avrupa devleti vazgeçerse, müzakereye lüzum olmaksızın ona ihtak edecekti. İtalya, Düyun-u Umumiyeden Trablus-Garb'in hissesine isabet eden miktarın ödenmesini üzerine alıyordu. Muahede imza olunduğu gün yürürlüğe giriyordu.

BAB-I ÂLİ SULH ANLAŞMASINI TRABLUS-GARB'DEKİ BİR AVUÇ KAHRAMANA, İTALYANLAR VASİTASIYLA TEBLİĞ ETTİRİYOR :

Bab-ı Âli, zaferler serisi devam eden Trablus-Garb'i, mağlûp düşmanına teslim edebilmenin çâresizliği, bu faciayı bizzat kendisi haber vermekten sıkılmışcasına bir duygu ile ve inanılması güç bir sahne olarak, bizzat İtalyanlar vasıtasıyla karargâhımıza bildirdi.

Şimdi, Trablus-Garb destanının bu acı safhasını, Eşref Beyin hâtıratından dinliyeceğim:

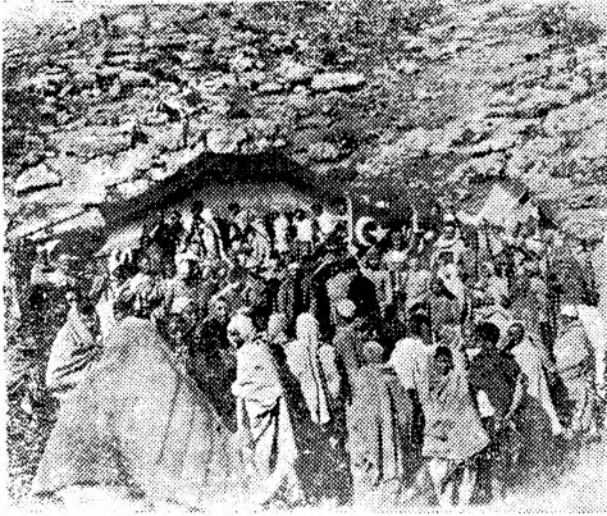
«— Biz sayıa halinde, İstanbul ile Roma arasında sulh müzakerelerinin başladığını duyuyorduk. Vaziyetimiz çok mükemmeldi: Harb tesebbüsü tamamen bizim elimizde idi. Taarruzları sadece biz yapıyorduk. İtalyanın kıyılarda çöreklenen iki yüz bini askın ordusu, tel örgülerinin arkasında kafesteki kuş misali idi. Mısırlı milliyetçiler, şimdi daha cesur, Müslüman âlemi şimdi daha ümitli ve kendisine gelmiş, Trablus-Garb halkı şimdi daha yeterli maddî mânevî şartlar içinde idiler.

Ve biz artık, bütün Garbî Afrika'yı içine alacak büyük bir Türk - Arab İmparatorluğunun projeleri üzerine eğilmiştik: Seyh Sünnûsi'nin mânevî varlığı ile, Osmanlı şehzadelerinden değerli bir zatın hükümdar-

lığı altındaki bu devlet, Türklük için dünya siyaseti bakımından bir mesned olacaktı. Hattâ tahtta kalmamış olması Meşrutiyetimiz için bir felâket olan kıymetli şahsiyet Beşinci Sultan Murad'ın torunu ve Selâhattin Efendinin oğlu Osman Fuad Efendi üzerinde fikir mutabakatına bile varmıştık. Nitekim, daha sonra, Birinci Dünya Harbinin içinde bile, bu tasavvurumuzu tahakkuk ettirme yolunda mükemmel neticeler almış, Osman Fuad Efendiyi Trablus'a göndermiş, zafer üzerine zafer kazanmış, İtalya'yı bu topraklardan sürüp çıkarmış ve mütareke şââmetinden sonra, aneak, İngilizlerin tazyiki üzerine Padişah Vahidüddin, hususî ferman ve emirlerle Osman Fuad Efendiyi Trablus-Garb'den İstanbul'a getirtebilmişti...

Tarih 20 Ekim 1912 idi. Ben, karakolları teftiş ediyordum. Düşman safları içinde bir kaynaşma vardı. Fakat bu hareket, İtalyanların hiç bir zaman cesaret edemeyecekleri bir taarruz alâmeti de değildi. Tam sınır üzerinde idim ki, karşı saflardaki hoparlör, bir düşman parlıman'ının bize, mühim bir nota tevdi edeceğini bildirdi ve emniyetle yanıma gelmesi için müsaade istedi. İtalyan zabitanın hudud karakollarımızdan tâyin ettiğim birisine gelmesi cevabını verdim. Bir saat sonra, gözleri bağlı olan bir İtalyan erkânı-harb binbaşısı karşımda idi. Elinde Bab-ı Âli'nin resmi patentli olan büyük bir sarı zarf vardı. İtalyanlardan elde ettiğimiz tellerle kurduğumuz telefon hattı ile Enver'e vaziyeti bildirdim ve İtalyan zabitanı yanıma alarak, Cebel-i Ahdar (Yeşil Dağ) ın eteklerinin Ayn-ı Mansûr'daki karargâhımıza getirdim. İtalyan zabitanı kumandanlık mülhakı Kısıklılı Cemil'in yanıma bırakarak, üzerinde büyük yazı ile «DERNE UMUM KUMANDANLIĞINA (Mahrem ve çok aceledir.» kaydı olan zarfı merak ve heyecanla açtı: Bi,

ÇADIR İÇİNDE MİLLÎ HÜKÜMET!

Yukarıdaki klişeye lütfen dikkat ediniz: Bu, Trablus-Garb'de bir avuç kahramanın ilk mücadele günlerine ait ilk hâtıradır. Bizimkiler, sadece İtalyan istilâsına karşı harbetmiyorlardı: Mülki idareyi, yâni devleti de temsil ediyorlardı ve klâsik tâbiri ile icray-ı hükûmet de ediyorlardı: Binaları? Yoktu... Kadroları? Yoktu... Paraları? Yoktu!

İşte bu «yokluklar serisi» içinde var olabilmiş olan ilk tesis, Eşref Beyin Berka'daki DERNE ÇADIRI idi!

Bu çadır, diğerlerine göre, sahibinin teşkilâtçılığını ve sağdan soldan ele geçirebildiklerinden istifade ananesini temsil ediyordu... Kendisi de, hem bölgenin kuman-

danı, hem de «vali» si idi!.. Vilâyet ve kumandanlık makamı da işte bu ÇADIR'dı!.. Gerçek bir kumandanlık ve vilâyet binası olsa, bu ÇADIR İKTİDAR'dan taşınabilecek bir tek şey vardı: Yepyeni, itinalı, azametli bir Bayrak!.. Eşref Beyin o garib kıyafeti ile Mısır sınırlarını aşarken vücudüne tekrim ile sardığı bu şanlı sancak, her zaferin tebcilinde bir ümid ve heyecan sembolü olarak göndere çekildi.

★ ★

Evet, çadır içinde idi amma, burada «Millî Hükûmet» iktidarda idi...

Kadınları, erkekleri, çocukları bütün halk, bu çadırli hükûmete korkmadan ve ürkmeden geliyor, dardını anlatıyordu... Bu çâre aramada, sözlü ve yazılı başvurmalarda, on altı kuruşluk dilekçe pulu aranmıyordu. Kumandan ve Vali olan zat, kendisine gösterilen saygıyı, ne bir tarafın iki bükümlüğü, ne de kendisinin sahte ve sunî azamet tecellilerinde aramıyordu: Dertlere elbirliği ile «çâre» arıyorlardı. Çünkü var ile yok, tam bir adalet ve hak duygusu ile müsavi olarak bölünmüştü: Bu çadır, aynı zamanda mahkeme de idi: İstinafi, temyizi olmyan bir mahkeme! Örf ve âdetleri çok iyi bilen ve elini vicdanından ayırmıyan hâkimin kararına, taraflardan hiç kimse itirazı aklına da getirmiyordu.

Fuad Bey (rahmetli Bulca) der ki:

«— Bu neticeler bende sivil devlet idaresinin kolaylığı bahsinde bir kanaat uyandırmıştı. Bir gün bu kanaatımı Atatürk'e söyledim. Güldü: «— Fakat Eşref Beyin çadırına bir Devlet sığmaz ki...» demişti. Evet, bu çadıra bir devlet sığmazdı amma, bütün samimiyetimle söylüyorum, mahrumiyetler silsilesi içinden mucizeler çıkartacak ruh sığmıştı.»

★ ★

Acaba bizler, Devlet'in sığabileceği her şeyi bulduk da, Fuad Beyin hasretini çektiği ruh'u mu kaybettik?

Öyle olmuşa benzer!

zim hükümetimiz, sulh'ün imzalandığını, yâni açık tâ-biri ile Trablus-Garb ve Bingazi'nin İtalyanlara terkedildiğini, bize, İtalyanlar vasıtasıyla bildiriyordu. Bunu, İtalyanlar ısrarla istemişlerdi: Çünkü bu emrin bize tebliği Mısır üzerinden asgari 8-10 gün içinde olacak ve tam bir emniyetle yapılamıyacaktı. Bab-ı Âli'den tebliğ edilen ve bir tarafında yeni sadrâzam Gazi Ahmet Muhtar Paşanın, diğer tarafında Harbiye Nazır vekili Hürşit Paşanın imzası bulunan tebliğde, İtalyan vasıtalarının bizleri, «müreffeh ve tam bir hürmet ve huzur içinde İstanbul'a getirmeye amâde oldukları...» bildiriliyordu. İtalyan parlman zabıtını yerine iki muhafızla iade ettikten sonra, Enver'le kumandanlık makamı olarak kullanılan çadırına kapandık. İkimiz de sapsarı, heyecan ve teessür içinde idik. Çok nâdir hallerde soğukkanlılığımı kaybeden Enver âdeta bağıryordu:

«— Bu ne zelilâne iştir? Bu nasıl hükûmettir? Bu ne haysiyetsizliktir? Bu halk bize inandı, güvendi, malını mülkünü, kanını verdi. Biz onlara mukabil ne vermişiz? Hiç!.. İnsaf edelim Eşref Bey.. Siz buraları hepimizden iyi bilirsiniz: Asırlardır idaremiiz altındaki bu halka âsâr-ı umraniye ve medeniye olarak ne yapmışız? Anadolu'nun perişan hâlini bilirsiniz: Buraların oralarla olan hâlini birleştirerek, nasıl berbat bir idarenin zebunu olduğumuzu artık anlıyalım. İsmi ne olursa olsun, vatanın bütün beldelerini bu halde bırakan bir idarenin milletin akıl ve vicdanında yeri olur mu? Buna rağmen işte şu kızgın kumlarda bu halkın malına, kanına, şerefine, namusuna dayanarak nasıl muvaffakiyetler elde ettik, görüldü. Şimdi biz bunları böyle bir vaziyette, kendi başlarına bırakıp nasıl gideriz? Şimdi benim hatırıma şu tedbir geliyor: Ben Câhub'a giderek Şeyh Sünnûsi ile görüş-

şeyim. Siz de, arkadaşlarımızdan kimlerin kalabileceğini tesbit ediniz. Biz, safımızı terketmeme çârelerini samimî olarak arıyalım. Doğru düşünüyor muyum?»

Elbette doğru düşünüyordu: Ben, Enver'in fikirlerine tamamen iştirak ettiğimi fiilen isbat etmek üzere, O, İtalyanlardan iğtinam ettiğimiz Fiat marka spor otomobili ile Câhub'a doğru yola çıktığı gece, bütün hatlara şâmil olarak baskın şeklinde şiddetli bir taarruza kalktım. Sulh imzasının şenliklerini, zamanlardır bir saniye unutmadıkları can korkusunun rahatlığı içinde coşkunca tes'it eden İtalyanlar gafil avlandılar... Sabaha kadar devam eden baskından saflarımıza dönerken, seferin en büyük muvaffakiyetlerinden birisini, elde ettiğimiz hadsiz hesapsız ganaimle tamamliyorduk: Bunların hepsini, mücahitlerimize bol bol dağıttım.

Arkadaşlarımızın istisnasız hepsi, yerlerini terketmeme kararında idiler: Onlar da Enver gibi düşünüyorlardı. Bize itimad etmiş, inanmış, varlarını yoklarını ortaya koymuş bu insanları kimlere bırakıp gidecektik? Heyecan içinde Enver'in dönüşünü bekliyorduk.»

KARAR : BİR AVUÇ KAHRAMAN, HÜKÛMETİN TESLİM TEKLİFİNİ REDDEDİYOR!..

Hâdiseleri, Eşref Beyin notlarından takibe devam edelim:

«— Enver, on üç konak ilerideki Câhub'da Şeyh Ahmet Eş-Şerif-El-Sünnûsi ile uzun bir mülâkat yaparak döndü. Câhub, Trablus-Garb'in sayfiye yeri idi. Merkezî Kefre'ydi. Hakikaten İsviçre kadar güzel bir dünya cenneti idi. Şimdiki Libya Kralı İdris El Sünnûsi'nin amcazadesi olan Şeyh Ahmet Es-Serif-El-Sünnûsi, Enver Bey'e şöyle diyor:

«— Sizler, kahramanlık, mertlik, şecaat, cesaret, besalet, feragat ve faziletin hakikî mümessillerisiniz. Türkiye bütün Dünya Müslümanlığının mukaddes kalesidir. Osmanlı Devletinin devamı, bütün Türklük ve Müslümanlık âleminin istinatgâhıdır. Sizlerin ahlâk ve vicdanınıza olduğu kadar akıl ve iz'anınıza da itimadım vardır: Mukavemet bizim için ne kadar müddet hayırlı ise o kadar dayanınız. Fakat kaderin câresizliği ve daha mukaddes ve âcil sebepler sizi silâh başından uzaklaşmak mecburiyetinde bırakırsa, üzülmeyiniz: Siz vazifenizi, ensâl-i âtiyeye misal olacak kadar mükemmel ve kusursuz yaptınız. O zaman biz, kadere rıza gösteririz.»

Enver bunları anlatırken hepimiz gözyaşlarımızı tutamıyorduk. Hepimiz!.. Zaten kaç kişi idik?

Kararlarımızı hemen tesbit ettik:

1) — İstanbul hükûmetinin imzaladığı sulhü reddediyorduk: Trablus-Garb ve Bingazi'yi müdafaaya karar veriyorduk. Zaferler kazanmış şanlı bir mücadelenin neticesi olarak, böyle bir terk için ortada hiçbir sebep bulamıyorduk.

2) — Hükûmetin aldığı vergiyi zekât-ı şer'i adı altında toplıyacak, müstakil bir hükûmetin esaslarını atacaktık. Bunun için İstanbul'dan, teşkilâtçılık kabiliyet ve kudretine, fazilet ve kıymetine itimad ettiğimiz sivil arkadaşları dâvet edecektik.

3) — Eğer Bab-ı Âli bu kararlarımıza karşı bize şahsî müeyyideler tevcih edecek olursa, Osmanlı Devletinin vatandaşlığından istifa edecek, Trablus-Garb'de kurulacak yeni Türk devletinin vatandaşları olacaktık.

VATANIN KALBİ TEHLİKEYE DÜŞÜYOR :

Bir destanın sonuna gelmiş bulunuyoruz. Eşref Beyin notlarını takibe devam edelim:

«— Verdiğimiz kararların tatbik heyecanı ve hat-tâ saadeti içinde idik...

Muvaffak oldukça, neş'emiz ve ümidimiz artıyordu. Fakat, ah, ne denir ki, Türklüğün üzerine menhus ve mâkus bir kader abanmıştı: Balkan Harbi patlamış, ordularımız o kahrolası ikilik çekişmeleri, politika ayrılıkları, kumandan heyetinden nefer kadrosuna kadar inip gelen ayrı görüşlerin buhranı içinde bozguna sürükleniyordu... Bu kara haberler bize geldikçe saadetimizden eser mi kalırdı?

Hiç unutmam: Ben, mahallî meşayible, mülkî ve idarî hayat için bir «meşveret meclisi» hazırlıkları içinde idim ki, Enver'den çok acele bir dâvet aldım. Merak ve endişe içinde karargâha geldiğim zaman, rengi sarı ve gözleri nemli idi:

«— Ordu Lüleburgaz önlerinde büyük bir bozguna uğramış. Balkanlı müttelikler İstanbul kapılarına dayanmak üzere...» dedi. Düşmemek için bir dayanak aramak zorunda kalmıştım. Devam etti:

«— Eşref Bey... Vatanın kalbi tehlikede... İstanbul'da büyük bir mânevî sukut, fecî bir inhidam var. Bu mücerred mânasıyla bir askerî bozgun değildir. Daha feci ve telâfisi güç bir inhilâldir. Eğer bizler, burada en menfî şartlar içinde elde ettiğimiz müsbet ve güzel neticelerin şevkiyle koşup bu sukutu durdurmazsak, maazallah, cihan üzerindeki bu son müstakil Türk devleti de yıkılır, evet, yıkılır, gider... Çünkü bütün bir düşman dünyası zamanlardır bu netice için çalışmaktadır. Trablus-Garb bizim bedenimizin bir uzvunu söküp almaktı. Şimdi ise düşman, doğru-

dan doğruya dimağımıza ve kalbimize yürüyor. Ben gideceğim. Size vaziyeti hakikî çehresiyle bildireceğim. Giderken yine Şeyh Sünnûsî'ye uğrayıp vaziyeti izah edeceğim.»

Enver gitti... Ve bu merd, erkek, politikanın çok pek çok üstünde vatanperver olan yiğit adam, arkasında bıraktığı arkadaşlarına, hakikî vaziyeti hemen bildirdi: Bu vaziyet bizim tahmin ettiğimizden daha feci idi. Trablus-Garb'den en son ayrılan ben oldum. İstanbul'a geldiğim zaman, düşman Çatalca önlerinde idi. Kökten bir değişiklik şarttı: Nitekim bir hafta sonra, Bab-ı Âli baskını oldu, Kâmil Paşa hükümeti çekildi, yerine Mahmut Şevket Paşa sadrazam oldu ve daha sonraki hâdiseler malûm...»

TARİHİN HÜKMÜ :

Eşref Beyin hâtıratında, Trablus-Garb'in kaderi üzerinde, hâdiselerin sadece tasdik ettiği «değişmez hükümler» vardır. Bunlara göz atarak, **Bir Avuç Kahraman**'ın destan macerasını tamamlamış olacağız:

«— İtalyanlar, beş altı tecrübeden sonra, sahilin ancak beş kilometrelik kısmına hâkim idiler. Bütün belde ise bizim elimizde idi. Gün geçtikçe biz kuvvetleniyorduk, onlar zayıflıyordu. Bu zayıflama, sadece maddî değil, daha çok mânevî idi. Trablus-Garb'in şanlı hâtırasını hepimiz kalblerimizin en derin köşesinde sakladık. Nitekim, Birinci Dünya Harbinde (İttihad-ı İslâm = İslâm Birliği) hareketi, imparatorluğumuzun kurtuluş ümitlerinden birisi olarak belirdiği zaman, hatıra gelen ilk ana merkez Trablus-Garb oldu: Teşkilât-ı Mahsusa Reisi sıfatıyla tanzim ettiğim bu hazırlığın maddî imkânı olarak, bir defa Bodrum'

KAYNAŞMADAN TABLOLAR...

Yukarıdaki klişeye lütfen dikkatle bakınız: Bu soluk ve orijinali böyle olduğundan tabiiğini ve asliyetini bozmamak için rötuş yaptırılmıya kısılanıyan klişede sol başta olan pelerinli ve başı kalpaklı zat, Binbaşı Mustafa Kemal (Atatürk) tür. Yanındaki başı Arab başlığı (kefiye agâl) li zat da, Enver Paşanın babası Ahmet Paşadır. Onun yanındaki entarili olan zat da, Teşkilât-ı Mahsusa'nın unutulmaz şahsiyetlerinden Şeyh Salih Şerî El-Tunusî'dir. Arkalarında Sünnûsî mücahitleri görüyorsunuz. Sağ başta olan genç kız da, mücahitlerin Hasta Bakıcısıdır. Mustafa Kemal'le Ahmet Paşanın tam arkasında bir kadın çehresi daha var: Bu, Trablus-Garb'ı korumaya Ana-Vatandan koşanlarla, beldenin halkının kadını erkekli, yaş ve baş farkı olmadan kaynaşmasıdır: Bir tek

mefkûre uğruna... O da, yurdu koruyabilmek!..

Bütün bu insanların arasında, elbetteki, mutlak bir anlayış, ferd olarak görüş birliği, hattâ vatanperverlik inançları bakımından mutlak itibak yoktu: Bu ölüm - kalım günlerinde birbirlerine destek olanlar, yapılabilecek şeylerin sonu gelip birbirlerinden ayrıldıktan sonra belki bir daha yüzlerini görmediler, bir safta bulunmadılar, hattâ zaman oldu ki eski dostların arasından kara kediler de geçti.

Fakat Trablus-Garb'deki çetin, ağır, yoksulluklar içinde geçmiş olan mücadelenin unutulmaması şart dersleri vardır. Benzerlerinin yaratılması icabettiği zaman, muvaffakiyetin nasıl bir temele dayanması gerektiğini isbat eden ibret dersleri... Bu, imparatorluğumuzu korumak ve devam ettirebilmek için son gayret idi. Bu gayret, resmi mekânizmadan, yâni hükümetten gelmedi: Bir avuç kahramanın şahsında, hakikî ve tertemiz vatanseverliğin fevranı olarak yükseldi. Trablus-Garb'den Millî Mücadeleye geçebilenler aynı ruh içinde ikinci bir tecrübe yaptılar: İstikbalin tarihçisi, şartların elverişsizlik ve menfilik bakımından birbirine olan yakınlığı içinde, ilk tecrübenin nefis emniyetini hangi hâdiseden bulabildiğini elbette araştıracaktır: Aradan çeyrek asır geçmiş olmasına rağmen, Ankara'nın sarı benizli, kıraç tepecikleri üzerinde, Türkkuşu kururken, Türkiye Cumhuriyeti Kemal Atatürk'ün, Derne'de muavini olan Fuad Bulca'dan Trablus-Garb hâtıralarını derlemesini istemesi sadece tesadüf müdür?

Hepsi Allahın rahmetine intikal ettiler.. Bugün, ancak bir, ikisi hayatta. Onlar da başardıkları işi ruhlarında ve vicdanlarında duymuş olmanın yeterliği içinde susuyorlar. «— Biz sadece vazifemizi yaptık..» diyebilmek, onu başarmış olmanın tebci ve tekrim edilecek tevazu ve faziletidir amma, esere devam için kendisinden önceki şeref örneklerine muhtaç şaşkın ve yetersiz nesiller, bu müstesnâ şahısları bilmedikçe, yarın iş başı düştüğü zaman büsbütün avâreleşmeyecekler midir?

dan, bir Alman denizaltısı ile Trablus-Garb sahillerine çıktım ve elli bin altunu, Şeyh Ahmet Eş-Şerif-El-Sünnûsi'ye bıraktım. Aynı miktarı, Tobruk'da Şeyh Yasin'e teslim ettim. Şeyh Yasin'i İstanbul'a getirterek oradaki hareketimizin plânları üzerinde esaslı hazırlıklar da yapmıştık. Daha sonra, Gazzeli Cemal Bey, yine denizaltı vasıtasıyla Şeyh Sünnûsi'ye, Teşkilât-ı Mahsusa'nın elli bin altununu daha götürdü.

İngiliz, Fransız ve İtalyanlar, Birinci Dünya Harbinin devamı müddetince, Trablus-Garb'de hiçbir muvaffakiyet gösteremediler. Vaziyete tamamen hâkim olmuştuk. Beşinci Sultan Mehmet Reşad ölüp de, yerine ALTINCI MEHMET ünvanıyla Sultan Vahidüddin geçince, Şeyh Ahmed-El-Sünnûsi teberriken İstanbul'a geldi ve Sultan Vahidüddin'e kılıç kuşatma merasimini idare etmesi kendisinden rica edildi. Bu merasimi bizim Mevlevî Çelebileri yapardı. İki tarikat arasında bir rekabet duygusu olmamakla beraber, yerleşmiş olan bir ananenin böylece Osmanlı devletinin yıkılma günlerinde değişmesini Konya Mevlevîhanesi hoş görmemişti. Şeyh Sünnûsi, Millî Mücadelemizde, Ankara'nın en kara ve ümitsiz günlerinde aramızda bulundu ve İslâm âleminin Türk dâvasına hizmeti ve alâkası için elinden geleni yaptı. Antalya mebusu Rasih Hoca heyeti Hindistan'a, Hind Hilâfet Komitesi erkânı ile temasa giderlerken onları, bu İslâm büyüklere tavsiye ve takdim etti. Turgut Reisin şanlı hâtırasının yer yüzünde son nişânesi olarak kalan makberesini kucagında taşıyarak, artık uzak mâzi olmuş bir devrin, dünya yüzündeki TÜRK DEVİRLERİNİN unutulmaz hâtırasına tevki ve tekrim duygusu gösteren bu topraklarda Türk adı, hâlâ hasrettir ve bugün kendi mukadderatına hâkim olan müstakill Libya Kralığı, bizim boş yere emeklerimizi seve seve vermemi-

zin ve kanımızı dökmemizin bedelidir sanırım. Hepsi helâl olsun...»

DÖNENLERİN HİMMETİ :

Enver Bey, kendilerinin Ana-Vatanın derdine koşmalarının şart olduğunu söylerken, hiç de yanılmıyordu: Nitekim, Edirne'yi kurtarmak ve Garbî Trakya'yı gazablı, hain, zâlim, ahlâksız, mürüvetsiz, hayâsız, müteaddî, vahşî bir düşmanın elinden kurtararak dünyanın hayretle açılan gözleri önünde yer yüzünde ilk Türk Cumhuriyetini kurmak, yine Trablus-Garb Yâranına nasib oldu. (1).

Bütün bu olup bitenler, imparatorluğumuzun son kımıldamaları idi. Bu imparatorluk büyük bir devletti, yüz yıllarca, İstanbul sarayının kararları, dünya için değişmez kader olmuştu: Devletin son on yılı içinde büyük idealizm hareketleri, bozgunlara rağmen bu kapanışı asla şerefsiz ve haysiyetsiz yapmadı, bilâkis bu can çekişmeye, ikbal ve kudret devirlerine layık bir SON'un asalet ve feragatini getirdi.

TRABLUS-GARB'DE BİR AVUÇ KAHRAMAN bu didinmenin bir şeref destanıdır. Bugün aralarında bir, nihayet ikisi hayatta... Onların önünde, bütün himmet ve emek sahiplerinin aziz hâtıralarına eğilmekle 'kadirbilirlik borcumuzu yerine getirmiş oluyoruz.

S O N

(1) 1913 de Garbî Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti. Yazar : Cemal Kutay, **TARİH KONUŞUYOR** serisinin dördüncü kitabı. 320 sahife, İsteme adresi : Posta Kutusu 167 — İstanbul, **Tarih Yayınları Müessesesi**. Ciltli, 10 lira.

Tarih Konuşuyor serimizin yedinci kitabı:

ÜSTAD CEMAL KUTAY TAKDİM EDER :

Necid Çöllerinde MEHMED ÂKİF

Bu kitab, imparatorluğumuzun en buhranlı devrinde, kurtuluş yolu arayanlar arasında bir görüşü temsil eden «İttihad-ı İslâm = Müslümanlığın siyasi vahdeti» hareketinin çok bir mümini ruhundaki ibretli tecellisidir: Daha sonra, Türkiye Cumhuriyetinin İstiklâl Marşını yaratacak olan şairi, Osmanlı devletinin Teşkilât-ı Mahsusa reisi ile, çeşitli duygularla kaynıyan, yabancı iştirak telkinlerinin buhranları içindeki Arab Yarımadası çöllerine iten bâkîr mâcera, bütün meçhul safhalarıyla bu kitabın içindedir.

İmparatorluğumuzun ideoloji sarsıntıları içinde kıvrıldığı buhran seneleri * Çeşitli cereyanlar arasında bo-calıyan şahsiyetler * Bazı isimler ve onların çevresinde perde arkası hâdiseleri * Birinci Dünya Harbinin fıkır yolları kavgaları arasında Teşkilât-ı Mahsusanın cenur plânı * Almanya dikkatini bu plâna çeviriyor * İmparator Wilhelm ve Mehmet Âkif * Eşref Beyin İslâm Âlemi ihtilâl hazırlığı ve mefkûreciler kadrosu * Alman-Fransız garb cephesinde Afrikalı İslâm kıt'aları önünde Mehmet